POLITYKA RACHUNKOWOŚCI
W TEORII I W PRAKTYCE

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

WYDZIAŁ NAUK SPOŁECZNYCH
INSTYTUT EKONOMII I ZARZĄDZANIA

WYDAWNICTWO
KUL

Nazwa pozycji	2011	2010
A. Przychody netto ze sprzedaży i zrównane z nimi, w tym:	133 283 515,84	95 385 794,74
- od jednostek powiązanych		
I. Przychody netto ze sprzedaży produktów	130 437 398,70	92 999 263,53
II. Zmiana stanu produktów (zwiększenie o, zmniejszenie o)	801 149,89	1 173 592,83
III. Koszt wytw. produktów na własne potrzeby jednostki		
IV. Przychody netto ze sprzedaży towarów i materiałów	1 744 997,31	1 270 676,02
B. Koszty działalności operacyjnej	92 778 703,75	69 895 124,97
I. Amortyzacja	2 865 283,62	2 634 980,78
II. Zużycie materiałów i energii	49 654 496,84	41 739 278,23
III. Usługi obce	24 401 887,16	19 172 114,88
IV. Podatki i opłaty, w tym:	246 683,73	369 045,07
- podatek akcyzowy		
V. Wynagrodzenia	5 924 089,98	4 899 503,54
VI. Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia	1 258 813,61	1 078 076,35
VII. Pozostałe koszty rodzajowe	500 871,13	340 375,83
VIII. Wartość sprzedanych towarów i materiałów	1 021 882,50	158 754,04
C. Zysk (strata) ze sprzedaży (A-B)	40 504 812,09	25 598 670,17
D. Pozostałe przychody operacyjne	4 759 441,72	1 632 614,06
I. Zysk ze zbycia niefinansowych aktywów trwałych	2 995 418,87	22 712,40
II. Dotacje		
III. Inne przychody operacyjne	1 764 022,85	1 609 902,50
E. Pozostałe koszty operacyjne	122 083,50	26 588,04
I. Strata ze zbycia niefinansowych aktywów trwałych		
II. Aktualizacja wartości aktywów niefinansowych		
III. Inne koszty operacyjne	122 083,50	26 588,04
Zysk (strata) z działalności operacyjnej (C+D-E)	45 142 170,31	27 204 697,03
Przychody finansowe	21 399,89	16 821,75
Dywidendy i udziały w zyskach, w tym:		
od jednostek powiązanych		
Odsetki, w tym:	21 399,89	16 821,75
od jednostek powiązanych		
Zysk ze zbycia inwestycji		
Aktualizacja wartości inwestycji		
Inne		
Koszty finansowe	4 215 550,39	786 562,7
Odsetki, w tym:	2 536 508,92	719 883,3
od jednostek powiązanych		
Zysk ze zbycia inwestycji		
Aktualizacja wartości inwestycji		
Inne	1 679 041,47	66 679
Strata) z działalności gospodarczej (F+G-H)	40 948 019,81	26 434 958
Zdarzeń nadzwyczajnych (J.I-J.II)	0,00	0
Nadzwyczajne		
Nadzwyczajne		
Strata) brutto (±I.J)	40 948 019,81	26 434 95
Dochodowy		
Obowiązkowe zmniejszenia zysku (zwiększenia straty)		
Strata) netto (K-L-M)	40 948 019,81	26 434 9

POLITYKA RACHUNKOWOŚCI

W TEORII I W PRAKTYCE

Redakcja

Marzena Wrona Wiesław Janik

Wydawnictwo KUL
Lublin 2012

Recenzent
dr hab. Waldemar Dotkuś, prof. UE we Wrocławiu

Opracowanie redakcyjne
Dorota Partyka

Opracowanie komputerowe
Agnieszka Gawryszuk

© Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2012

ISBN 978-83-7702-428-7

Wydawnictwo KUL, ul. Zbożowa 61, 20-827 Lublin, tel. 81 740-93-40, fax 81 740-93-50,
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl, http:// wydawnictwo.kul.lublin.pl

Druk i oprawa: elpil, ul. Artyleryjska 11, 08-110 Siedlce, e-mail: info@elpil.com.pl

Spis treści

Wstęp 9

Rozdział 1
CHARAKTERYSTYKA POLITYKI RACHUNKOWOŚCI W ŚWIETLE USTAWY O RACHUNKOWOŚCI I MIĘDZYNARODOWYCH STANDARDÓW SPRAWOZDAWCZOŚCI FINANSOWEJ
(Gyöngyvér Takáts)

1.1 Wprowadzenie 13
1.2 Zasady ogólne rachunkowości 14
1.3 Określenie polityki rachunkowości w polskim prawie bilansowym 18
i w Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej 20
1.4 Zasady wyceny możliwe do zastosowania w polityce rachunkowości w rozumieniu Założeń koncepcyjnych 25
1.5 Zasady wyceny możliwe do zastosowania w polityce rachunkowości zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości 29
1.6 Wyniki badań polityki rachunkowości w polskich przedsiębiorstwach 32
1.7 Wnioski końcowe
Bibliografia 32
Streszczenie 33

Rozdział 2
POLITYKA RACHUNKOWOŚCI – UNIWERSALIZM A SPECYFIKA W RÓŻNYCH PODMIOTACH RACHUNKOWOŚCI
(Joanna Kalita, Helena Żukowska)

2.1 Wprowadzenie 35
2.2 Uniwersalny charakter polityki rachunkowości 36
2.3 Specyfika polityki rachunkowości 46
2.4 Specyfika polityki rachunkowości na przykładzie przedsiębiorstwa bankowego 53
2.5 Polityka (zasady) rachunkowości spółek publicznych 64

2.6 Wnioski końcowe 66
Bibliografia 68
Streszczenie 69

Rozdział 3
KSZTAŁTOWANIE POLITYKI RACHUNKOWOŚCI W OBSZARZE ISTOTNOŚCI
(Małgorzata Garstka)
3.1 Wprowadzenie 71
3.2 Istotność w regulacjach rachunkowości 73
3.3 Istotność jako element polityki rachunkowości 77
3.4 Wpływ istotności na sprawozdanie finansowe 84
3.5 Wnioski końcowe 86
Bibliografia 87
Streszczenie 88

Rozdział 4
PRAKTYKA JEDNOSTEK A POLITYKA RACHUNKOWOŚCI W ZAKRESIE OCHRONY ZASOBÓW INFORMATYCZNYCH RACHUNKOWOŚCI
(Elżbieta Izabela Szczepankiewicz)
4.1 Wprowadzenie 91
4.2 Ochrona zasobów informatycznych rachunkowości w świetle wymagań UoR 93
4.3 Rozwiązania techniczno-organizacyjne i programowe w zakresie ochrony zasobów informatycznych rachunkowości stosowane w praktyce jednostek 94
4.4 Polityka rachunkowości w zakresie ochrony zasobów informatycznych 105
4.5 Wnioski końcowe 108
Bibliografia 109
Streszczenie 110

Rozdział 5
BRAK POLITYKI RACHUNKOWOŚCI W POSTĘPOWANIU KARNYM PRZECIWKO KIEROWNIKOWI JEDNOSTKI
(Edward Wiszniowski)
5.1 Wprowadzenie 111
5.2 Znaczenie polityki rachunkowości w jednostce gospodarczej 113
5.3 Przestępstwo w prawie karnym 118
5.4 Odpowiedzialność karna w świetle UoR i kodeksu karnego 120
5.5 Brak polityki rachunkowości a przestępstwo 123
5.6 Wnioski końcowe 126
Bibliografia 127
Streszczenie 128

Rozdział 6
NIEKTÓRE PROBLEMY POLITYK RACHUNKOWOŚCI W ŚWIETLE CELÓW PRZEDSIĘBIORSTWA
(Wiesław Janik)
6.1 Wprowadzenie ... 131
6.2 Wycena rzeczowych aktywów obrotowych a wynik finansowy ... 134
6.3 Zasady amortyzacji a wynik finansowy ... 138
6.4 Informacje księgowe a potrzeby informacyjne menedżerów ... 140
6.5 Rezerwy jako narzędzie ograniczania niekorzystnych skutków ryzyka ... 143
6.6 Wnioski końcowe ... 148
Bibliografia ... 149
Streszczenie ... 150

Rozdział 7
UJĘCIE DOTACJI SZKOLENIOWYCH W POLITYCE RACHUNKOWOŚCI NA PRZYKŁADZIE LUBELSKIEJ SZKOŁY BIZNESU
(Marzena Wrona)
7.1 Wprowadzenie ... 151
7.2 Dotacje na szkolenia i doradztwo ... 152
7.3 Dotacje w polskich i międzynarodowych regulacjach prawna bilansowego ... 156
7.4 Miejsce dotacji na szkolenia i doradztwo w polityce rachunkowości ... 160
7.5 Polityka rachunkowości w obszarze dotacji w Lubelskiej Szkole Biznesu – studium przypadku ... 164
7.6 Wnioski końcowe ... 171
Bibliografia ... 172
Streszczenie ... 173

Rozdział 8
UJĘCIE POMOCY PUBLICZNEJ W POLITYCE RACHUNKOWOŚCI
(Katarzyna Żuk)
8.1 Wprowadzenie ... 175
8.2 Polityka rachunkowości ... 176
8.3 Ujęcie dotacji w ustawie o rachunkowości ... 177
8.4 Ujęcie dotacji w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości ... 179
8.5 Rezerwy i zobowiązania warunkowe dotyczące dotacji ... 185
8.6 Wyodrębnienie dotacji w ewidencji księgowej ... 188
8.7 Ujęcie dotacji w polityce rachunkowości ... 190
8.7.1 Dotacje inwestycyjne ... 190
8.7.2 Dotacje wspierające badania i rozwój ... 191
8.7.3 Dotacje szkoleniowe ... 192
8.7.4 Dotacje na pozyskanie usług doradczych ... 192
8.7.5 Dotacje stanowiące refundację poniesionych kosztów ... 193
8.7.6 Dotacje połączone z kredytem/pożyczką częściowo podlegającym umorzeniu 194

8.8 Wnioski końcowe 194
Bibliografia 196
Streszczenie 196

Rozdział 9
ZNACZENIE I WPŁYW POLITYKI RACHUNKOWOŚCI NA ROZLICZENIA Z TYTUŁU PODATKU DOCHODOWEGO
(Grzegorz Matysek)
9.1 Wprowadzenie 199
9.2 Prawo podatkowe a prawo bilansowe 200
9.3 Polityka rachunkowości a podatek dochodowy 207
9.4 Wnioski końcowe 213
Bibliografia 213
Streszczenie 214

Rozdział 10
ANALIZA MOŻLIWOŚCI WYKRYCIA STOSOWANIA NARZĘDZI AGRESYWNEJ KSIĘGOWOŚCI
(Anna Białek-Jaworska, Marek Sylwestrzak)
10.1 Wprowadzenie 217
10.2 Przyczyny i metody fałszowania sprawozdań finansowych 219
10.3 Manipulacje finansowe na przykładzie Enronu 223
10.4 Analiza wskaźnikowa i modele predykcji bankructwa Enronu 225
10.5 Stopy zwrotu Enronu na tle wyników branży energetycznej i indeksów 231
10.6 Wnioski końcowe 238
Bibliografia 239
Streszczenie 240

Wstęp

Polityka rachunkowości jest jednym z podstawowych dokumentów w jednostkach gospodarczych. Stanowi ona dokumentację wybranych i stosowanych przez podmiot rozwiązań w systemie rachunkowości dopuszczonych ustawą, w tym także określonych w *Międzynarodowych Standardach Rachunkowości*, mających na celu zapewnić wymaganą jakość sprawozdań finansowych. Zakres dokumentacji wynikający z przepisów ustawy o rachunkowości ma charakter otwarty. Oznacza to, że każda jednostka może rozszerzyć ten zakres, dostosowując go do własnych potrzeb. Przyjęte do stosowania rozwiązania powinny uwzględniać także specyfikę działalności danej jednostki oraz umożliwiać sporządzanie w terminie obowiązujących jednostkę sprawozdań finansowych, a w szczególności rocznego sprawozdania finansowego, deklaracji podatkowych oraz kontrolę wszelkiego rodzaju rozrachunków i osób zatrudnionych na warunkach umowy o pracę z powierzonego im mienia. Ponadto przyjęte rozwiązania powinny uwzględniać potrzeby jednostki w zakresie bieżącej analizy i oceny sytuacji majątkowej i finansowej oraz umożliwiać sprawowanie skutecznej kontroli dokonywanych operacji gospodarczych i finansowych w związku z prowadzoną przez jednostkę działalnością statutową lub określoną w umowie spółki.

W praktyce jednostki gospodarcze przywiązują różną uwagę do polityki rachunkowości. Podmioty, których sprawozdania finansowe podlegają badaniu przez biegłego rewidenta mają najbardziej dopracowaną i uwzględniającą specyfikę ich działalności politykę rachunkowości. Natomiast w małych i średnich podmiotach, których sprawozdanie finansowe nie podlega badaniu przez biegłego rewidenta, księgowość jest przede wszystkim dostosowana do prawidłowego rozliczania z Urzędem Skarbowym, a w konsekwencji znaczenie i rola polityki rachunkowości jest marginalna. Tak różne podejście do polityki rachunkowości wskazuje, iż świadomość jej roli w poszczególnych podmiotach i korzyściach z jej posiadania jest wśród kierowników jednostki niewielka. Złożoność tego zagadnienia i różnorodność podmiotów gospodarczych stanowią główną przesłankę badań poświęconych polityce rachunkowości w kontekście jej wpływu na jakość sprawozdań finansowych. Przeprowadzone przez poszczególnych autorów badania są wieloaspektowe i dotyczą zarówno samej istoty polityki rachunkowości i jej zawartości, jak również szczegółowych rozwiązań przyjętych w polityce rachunkowości, w różnych podmiotach. Wyniki tych badań zostały przedstawione w niniejszej monografii.

Istota, zakres i rozwiązania możliwe do przyjęcia w polityce rachunkowości zgodnie z polskim i międzynarodowym prawem bilansowym zostały zaprezentowane w pierwszym rozdziale.

Kolejny obszar badań dotyczy kształtowania polityki rachunkowości w obszarze istotności (rozdział 3), praktyki jednostek w obszarze ochrony zasobów informatycznych (rozdział 4) oraz skutków braku polityki rachunkowości w jednostce gospodarczej (rozdział 5).

Wyniki badań polityki rachunkowości w różnych przedsiębiorstwach przedstawiono:

w rozdziale 2, wskazując na specyfikę przedsiębiorstwa bankowego i spółek publicznych,

w rozdziale 6 analizując politykę rachunkowości z punktu widzenia celów przedsiębiorstwa,

w rozdziale 7 prezentując rozwiązania w polityce rachunkowości na przykładzie jednostki korzystającej z dotacji unijnych na szkolenia,

w rozdziale 8 wskazując na szczególne rozwiązania w polityce rachunkowości jednostek korzystających z pomocy publicznej.

Rozdział 9 został poświęcony analizie wpływu polityki rachunkowości na rozliczenia z tytułu podatku dochodowego, zaś w rozdziale 10

przedstawiono wyniki badań dotyczące analizy możliwości wykrycia stosowania narzędzi agresywnej księgowości.

Niniejsza publikacja z pewnością nie wyczerpuje w pełni zagadnienia polityki rachunkowości w kontekście jej wpływu na jakość sprawozdania finansowego, jednakże stanowi podstawę do dalszych badań tego obszaru rachunkowości.

Redaktorzy pragną zachęcić środowisko naukowe do pogłębienia i rozszerzenia badań nad rolą polityki rachunkowości w skali mikro- i makroekonomicznej. Składają także podziękowania Autorom poszczególnych rozdziałów za dogłębne badania i prezentację ich wyników w niniejszej monografii oraz Recenzentowi za uwagi, dzięki którym monografia zyskała na jakości.

Marzena Wrona
Wiesław Janik

Charakterystyka polityki rachunkowości w świetle ustawy o rachunkowości i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej

Gyöngyvér Takáts*

1.1 Wprowadzenie

Jednostki gospodarcze tworzą swoją politykę (zasady) rachunkowości adaptując szczegółowe zasady rachunkowości do specyfiki swojej działalności tak, aby przyjęte zasady (polityka) rachunkowości umożliwiały przedstawienie wiernego i rzetelnego obrazu sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego. Wymóg ten wynika bezpośrednio z przepisów ustawy o rachunkowości. Wyboru stosowanych zasad rachunkowości dokonuje kierownictwo jednostki. Oznacza to kształtowanie informacji o sytuacji finansowej i majątkowej jednostki w ramach obowiązujących przepisów tak, aby informacje te były użyteczne dla użytkowników sprawozdania finansowego. Krąg użytkowników sprawozdania finansowego jest szeroki i różni się w zależności od formy prawnej jednostki, od celów jej działalności gospodarczej, od źródeł finansowania, z których korzysta. Dlatego jednostka ustalając politykę rachunkowości powinna identyfikować krąg użytkowników jej sprawozdań finansowych.

Zestaw przyjętych do stosowania szczegółowych zasad rachunkowości determinuje zależność i wagę ogólnych zasad rachunkowości. Zasa-

* Mgr Gyöngyvér Takáts, Infor Ekspert Sp. z o. o., redaktor naczelna, gyongyver.takats@infor.pl

dy ogólne rachunkowości tworzą ramy konceptualne danego systemu rachunkowości, ich stosowanie jest bezwzględnie obowiązujące. Zasady szczegółowe to zbiór narzędzi bezpośredniej implementacji zasad ogólnych w praktyce. Zasady szczegółowe to w szczególności zasady wyceny, funkcjonujące w kontekście zasad ogólnych i będące podstawą do tworzenia polityki rachunkowości jednostek gospodarczych.

Niniejsze opracowanie ma na celu odpowiedź na pytania, jakie zasady wyceny są możliwe do zastosowania w polityce rachunkowości zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej oraz dla jakiego kręgu użytkowników przyjęte w polityce rachunkowości zasady mogą być użyteczne.

1.2 Zasady ogólne rachunkowości

Powiązania i hierarchię zasad ogólnych ujętych w *Założeniach koncepcyjnych sporządzania i prezentacji sprawozdania finansowego* przedstawiono w tabeli 1.1.

Tabela 1.1. Model koncepcji wiernego i rzetelnego obrazu w Założeniach koncepcyjnych

<table>
<tr><td></td><td colspan="4">Przedstawienie wiernego i rzetelnego obrazu = użyteczność
Zasady I + II rzędu oparte na założeniach fundamentalnych
(zasada kontynuacji działalności + zasada memoriałowa)</td></tr>
<tr><td>Cechy jakościowe</td><td>Zrozumiałość</td><td>Przydatność</td><td>Wiarygodność</td><td>Porównywalność</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Ogólne zasady rachunkowości
– Zasady I rzędu</td><td rowspan="3"></td><td>• istotność</td><td>• wierne odzwierciedlenie
• przewaga treści nad formą
• neutralność
• zasada ostrożnej wyceny
• kompletność</td><td rowspan="3"></td></tr>
<tr><td colspan="2">Ograniczenia w stosowaniu tych zasad</td></tr>
<tr><td colspan="2">• terminowość
• wyważenie korzyści i kosztów
• wyważenie różnych cech sprawozdania finansowego</td></tr>
<tr><td>Zasady szczegółowe uznawania, pomiaru i ujawniania
– Zasady II rzędu</td><td colspan="4">Zasady rachunkowości zawarte w poszczególnych międzynarodowych standardach i interpretacjach</td></tr>
</table>

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Założenia koncepcyjne sporządzenia i prezentacji sprawozdań finansowych*, [w:] Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) obejmującej Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz Interpretacje według stanu na dzień 1 stycznia 2007 r., SKwP i IASB, Warszawa, t. 1, par. 22-46.

Na podstawie tabeli 1.1 można wnioskować, że żadna z trzech cech jakościowych: zrozumiałość, przydatność i porównywalność nie warunkuje bezpośrednio rzetelnej prezentacji sprawozdania finansowego. Są one przejawem pragmatycznego podejścia do sprawozdawczości finansowej.

Wiarygodność jest cechą jakościową, która ma być gwarancją, że sprawozdanie finansowe jest wolne od błędów materialnych i stronniczości oraz wiernie przedstawia transakcje i zdarzenia gospodarcze zachodzące w jednostce w danym okresie obrachunkowym. Jak twierdzi A. Jaruga[1], wymóg wiarygodności zapobiega wykazaniu w sprawozdaniach finansowych informacji na tyle niepewnych, że mogłyby one wprowadzić w błąd użytkownika. Nie oznacza to oczywiście, że sprawozdanie finansowe jest stuprocentowo wolne od niepewności. Niepewność jest nieodłącznym elementem działalności gospodarczej, co musi znaleźć swoje odzwierciedlenie także w księgach rachunkowych i sprawozdaniu finansowym. Zadaniem rachunkowości jest, żeby tę niepewność w jak największym przybliżeniu wykazać. Dlatego stosowanie szacunków jest stałym elementem rachunkowości, który nie podważa wiarygodności sprawozdania finansowego, o ile szacunki są stosowane w ramach wymaganych zasad.

Wiarygodność jest funkcją:

- wiernego odzwierciedlenia,
- przewagi treści nad formą,
- neutralności informacji,
- zasady ostrożnej wyceny oraz
- kompletności.

Założenia koncepcyjne nie wyjaśniają, co należy rozumieć przez wierne odzwierciedlenie. Podkreślono natomiast ryzyko wynikające z trudności z identyfikacją, wyceną oraz prezentacją transakcji gospodarczych i zdarzeń. W rozumieniu *Założeń koncepcyjnych* wierne odzwierciedlenie uzyska się poprzez ewidencję, zgodnie z zasadą wyższości treści nad formą. Zakłada ona, że jeżeli „forma prawna jakiejkolwiek transakcji nie odzwierciedla rzeczywistości gospodarczej leżącej u jej podstaw, wówczas

[1] A. Jaruga (red.), *Międzynarodowe regulacje rachunkowości*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2002, s. 91.

powinna ona zostać zaksięgowana zgodnie z rzeczywistością gospodarczą, a nie formą prawną"[2].

Kolejnym warunkiem wiarygodności jest neutralność. Oznacza to prezentację bezstronnej informacji. Podkreślenie zakazu jakiegokolwiek wpływu strony trzeciej stanowi świadome przeciwdziałanie ewentualnym czynnościom opisanym w teorii agencji. Neutralność czy bezstronność ma istotne znaczenie przy dokonaniu szacunków, ponieważ jak wynika z badań teoretycznych, bezstronne szacunki dają wartość najbardziej przybliżoną do wartości rzeczywistej. Dlatego w MSSF często zachęca się do korzystania z opinii niezależnych ekspertów.

Zasada ostrożnej wyceny w kraju o silnej tradycji modelu kontynentalnego sugeruje wymóg stosowania konserwatywnego modelu wyceny. Oznacza to wymaganie przedstawienia najbardziej pesymistycznego obrazu, co kiedyś uważano za najważniejszą zasadę sprawozdawczości finansowej kontynentalnego modelu rachunkowości. Sformułowanie zasady ostrożnej wyceny w *Założeniach koncepcyjnych* ma jednak zupełnie inne brzmienie: „Zasada ostrożnej wyceny polega na rozwadze przy stosowaniu subiektywnych ocen potrzebnych do dokonywania oszacowań w warunkach niepewności tak, aby aktywa lub przychody nie zostały zawyżone, zaś zobowiązania lub koszty – zaniżone. Stosowanie zasady ostrożnej wyceny nie uprawnia jednak do tworzenia ukrytych kapitałów rezerwowych lub nadmiernych rezerw, celowego zaniżania aktywów lub przychodów czy też celowego zawyżania zobowiązań lub kosztów, ponieważ w takim wypadku sprawozdanie finansowe nie byłoby neutralne, czyli nie byłoby wiarygodne"[3].

Jest to stwierdzenie bardzo ważne dla zrozumienia zamierzonego przejścia w kierunku sprawozdań finansowych opartych na wycenie w wartości godziwej. Ostrożność jest tutaj scharakteryzowana jako mająca zastosowanie tylko w warunkach występowania niepewności, i nieobejmująca „wygładzania wyniku finansowego" – rozumianego jako zawyżanie rezerw lub zobowiązań albo zaniżanie aktywów[4]. Takie ujęcie

[2] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej w interpretacjach i przykładach*, LexisNexis 2004, tom 1, s. 137.

[3] *Założenia koncepcyjne sporządzenia i prezentacji sprawozdań finansowych*, [w:] Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) obejmującej Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz Interpretacje według stanu na dzień 1 stycznia 2007 r., SKwP i IASB, Warszawa, t. 1, par. 37.

[4] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej w interpretacjach i przykładach*,LexisNexis 2004, tom 1, op. cit., s. 138.

potwierdza, że prudence principle, tj. zasada ostrożności, w rozumieniu MSSF nie jest tożsama z konserwatywną zasadą ostrożnej wyceny. „Stosowanie zasady ostrożności nie ma na celu pesymistycznego przedstawienia sytuacji majątkowej i finansowej przedsiębiorstwa w sprawozdaniu finansowym, a raczej wiarygodną wycenę zasobów przedsiębiorstwa, zapobiegającą zniekształceniu jego wyniku finansowego”[5]. Zamierzenie Założeń koncepcyjnych polega na podkreśleniu ostrożności w rachunkowości, której nieodłącznym elementem jest ryzyko, potrzeba dokonywania szacunków oraz subiektywizm.

W przeciwieństwie do przepisów IV Dyrektywy UE, gdzie (również używając tej samej terminologii) zasada ostrożnej wyceny jest wyrazem konserwatyzmu zakładającego najbardziej pesymistyczną wycenę, zasada ostrożności w ujęciu Założeń koncepcyjnych nie nakazuje absolutnego minimalizmu przy ujęciu przychodów i maksymalizmu przy ujmowaniu kosztów. Polega ona na wymaganiu ostrożności w procesie zmierzającym do ustalenia kwot pieniężnych, w jakich składniki sprawozdania finansowego mają zostać ujęte i wykazane w bilansie oraz rachunku zysków i strat – niezależnie od wybranej metody wyceny.

Zasady rachunkowości ujęte w polskim prawie bilansowym są analogiczne do zasad określonych w Założeniach koncepcyjnych. Istotna różnica występuje jednak między ujęciem zasady ostrożności w Założeniach koncepcyjnych i w polskim prawie bilansowym. W Założeniach koncepcyjnych, jak wspomniano wcześniej, zasada ostrożności oznacza ostrożność w ogóle, ostrożność przede wszystkim w zakresie wyceny, w warunkach niepewności i ryzyka działalności gospodarczej. W rozumieniu ustawy o rachunkowości, analogicznie do regulacji IV Dyrektywy, realizacja zasady ostrożności następuje poprzez prezentację „pesymistycznego” obrazu sytuacji finansowej i majątkowej oraz wyniku finansowego jednostki gospodarczej.

[5] K. Sawicki, *Dylematy oceny przydatności i wiarygodności informacji w sprawozdaniach finansowych przedsiębiorstw*, [w:] Problemy współczesnej rachunkowości, (red. pracownicy) Katedra Rachunkowości SGH, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie 2009, s. 456.

1.3 Określenie polityki rachunkowości w polskim prawie bilansowym i w Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej

MSR 1 *Prezentacja sprawozdań finansowych* (dalej MSR 1) określa cel sprawozdania finansowego. W rozumieniu tego standardu „celem sprawozdania finansowego o ogólnym przeznaczeniu jest dostarczanie informacji na temat sytuacji finansowej, finansowych wyników działalności i przepływów środków pieniężnych jednostki, które są użyteczne dla szerokiego kręgu użytkowników przy podejmowaniu przez nich decyzji gospodarczych”[6].

Głównym założeniem standardu jest to, że zastosowanie Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej wraz z informacjami uzupełniającymi zapewnia spełnienie wymogu rzetelnej prezentacji, jeżeli jednostka dokonała wyboru i stosuje politykę rachunkowości zgodnie z MSR 8 *Zasady (polityka) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i korygowanie błędów* (dalej MSR 8), dostarczającą użytecznych informacji. Kwestie związane z wyborem i zastosowaniem do indywidualnych potrzeb są zawarte w MSR 8. To właśnie ten standard ukierunkowuje jednostki gospodarcze, jak dokonać odpowiedniego wyboru stosowanych zasad w celu realizacji rzetelnej prezentacji. Ogólne założenie tego standardu przekazuje myśl MSR 1, zgodnie z którym zastosowanie MSSF powoduje, że sprawozdanie finansowe spełnia wymóg rzetelnej prezentacji.

W standardach zawarte są: ujmowanie, wycena i ujawnienie informacji na temat poszczególnych transakcji i zdarzeń – zgodnie z przesłankami ogólnych zasad rachunkowości. Ponieważ w niektórych przypadkach proponują one nie tylko jedno możliwe rozwiązanie, jednostka, ustalając swoją politykę rachunkowości, dokonuje wyboru, mając na uwadze wymóg spójności w rozumieniu § 13 MSR 8: „jednostka wybiera i stosuje zasady (politykę) rachunkowości spójnie w odniesieniu do tego samego rodzaju transakcji, innych zdarzeń i warunków, chyba że standard lub interpretacja wymaga wyodrębnienia lub zezwala na wyodrębnienie węższych kategorii, wobec których odpowiednie może być stosowanie różnych zasad. Jeśli standard lub interpretacja wymaga wyodrębnienia lub

[6] *Prezentacja sprawozdań finansowych (MSR 1)*, [w:] Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) obejmującej Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz Interpretacje według stanu na dzień 1 stycznia 2007 r., SKwP i IASB, Warszawa, t. 1, par. 7, s. 406

zezwala na wyodrębnienie węższych kategorii, wybiera się najodpowiedniejsze zasady (politykę) rachunkowości dla każdej z nich i konsekwentnie je stosuje”[7].

Zarówno w przypadku braku, jak i przy wyborze odpowiedniego rozwiązania pojawi się wątpliwość co do obiektywizmu polityki rachunkowości. Podczas dokonywania wyboru tam, gdzie regulacje prawa bilansowego wymuszają taką konieczność, nieunikniona jest subiektywna ocena. Ma to istotne znaczenie ze względu na wiarygodność informacji. Polityka rachunkowości „to opis subiektywnie wiarygodny, podporządkowany aktualnym przepisom prawnym, prawu zwyczajowemu i nauce”.

W myśl ustawy o rachunkowości polityka rachunkowości to „wybrane i stosowane przez jednostkę rozwiązania dopuszczone ustawą, w tym także określone w MSR, **zapewniające wymaganą jakość sprawozdania finansowego**”[8]. Jednostki gospodarcze mają możliwość dokonania wyboru rozwiązań rachunkowych w ramach ustawy o rachunkowości oraz – w kwestiach nieregulowanych – Krajowych Standardów Rachunkowości i Międzynarodowych Standardów Rachunkowości w celu przedstawienia wiernego i rzetelnego obrazu. Zgodnie z ustawą o rachunkowości, jednostka powinna posiadać dokumentację opisującą w języku polskim przyjętą przez nią politykę rachunkowości. Najważniejsze obszary, które muszą być w niej zawarte, to:

- rok obrotowy, ponieważ może być inny niż rok kalendarzowy,
- metody wyceny aktywów i pasywów oraz ustalania wyniku finansowego, szczególnie w zakresie, w którym ustawa pozostawia jednostce prawo wyboru,
- sposób prowadzenia ksiąg rachunkowych,
- ochrona danych i ich zbiorów, w tym dowodów księgowych, ksiąg rachunkowych i innych dokumentów stanowiących podstawę dokonanych w nich zapisów.

Do zasad klasyfikacji i grupowania zdarzeń, metody wyceny aktywów i pasywów oraz ustalania wyniku finansowego i ich prezentacji (wykazywania i ujawniania) w sprawozdaniu finansowym odnosi się projekt nowego Krajowego Standardu Rachunkowości nr 7 *Zmiany zasad (polityki) rachunko-*

[7] *Zasady (polityka) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i korygowanie błędów (MSR 8)*, [w:] Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) obejmującej Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz Interpretacje według stanu na dzień 1 stycznia 2007 r., SKwP i IASB, Warszawa, t. 1, par. 13, s. 495

[8] Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223) art. 3 ust. 1 pkt 11.

wości, wartości szacunkowych, poprawianie błędów, zdarzenia następujące po dniu bilansowym – ujęcie i prezentacja (dalej KSR 7). Techniczno-organizacyjny sposób prowadzenia ksiąg rachunkowych i ich ochrony nie został zawarty w projekcie nowego KSR. W rozumieniu tego projektu, przyjęte przez jednostkę zasady (polityka) rachunkowości, opisane w ustalonej przez kierownika jednostki dokumentacji, wynikają z przepisów ustawy o rachunkowości, wymagających bezwzględnego zastosowania oraz z rozwiązań wybranych przez jednostkę spośród dopuszczonych do stosowania przez przepisy o rachunkowości. Przyjęte zasady (polityka) rachunkowości są stosowane przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych oraz sporządzaniu i prezentacji sprawozdania finansowego przez jednostkę. Powinny one zapewnić, że prezentowane w sprawozdaniu finansowym informacje są wiarygodne (w tym kompletne i bezstronne), przydatne oraz zrozumiałe, przez co przekazują rzetelny i jasny obraz sytuacji majątkowej, finansowej oraz wyniku finansowego jednostki[9].

Zasady (polityka) rachunkowości wynikają z zasad ogólnych, określonych w projekcie jako przepisy bezwzględnego stosowania, oraz z zasad szczegółowych, tj. z rozwiązań wybranych przez jednostkę spośród dopuszczonych do stosowania przez przepisy o rachunkowości. W polityce należy przede wszystkim opisać rozwiązania w zakresie, w którym jednostka w ramach przepisów ustawy dokonuje wyboru. Choć nie wynika to wprost z zapisów ustawy, polityka rachunkowości to nie tylko dokonanie wyboru, ale też uzasadnienie tego wyboru, które ma decydujące znaczenie dla rzetelności sprawozdania finansowego.

1.4 Zasady wyceny możliwe do zastosowania w polityce rachunkowości w rozumieniu Założeń koncepcyjnych

Rachunkowość jako „zwarty system gromadzenia i przetwarzania danych oraz prezentacji informacji ekonomiczno-finansowych”[10] obejmuje działalność gospodarczą jednostki. Uregulowane zostało to w artyku-

[9] Projekt Krajowego Standardu Rachunkowości nr 7 „Zmiany zasad (polityki) rachunkowości, wartości szacunkowych, poprawianie błędów, zdarzenia następujące po dniu bilansowym – ujęcie i prezentacja” op. cit. pkt 3.1.

[10] K. Sawicki, *Pojęcie współczesnej rachunkowości*, [w:] Sawicki K. (red.), P*odstawy rachunkowości*, PWE, Warszawa 2005, s. 14.

le 4 ustęp 3 ustawy o rachunkowości. Jak przepis ten potwierdza, rachunkowość służy do pomiarów wartości stanów i procesów gospodarczych. Zdaniem E. Walińskiej[11], pomiar, w szerokim tego słowa znaczeniu, może oznaczać wszystkie czynności systemu rachunkowości, tj. identyfikację, pomiar, analizę i komunikowanie. Niezależnie jednak od tego, czy w wąskim, czy szerokim tego słowa znaczeniu, pomiar w rachunkowości jest dokonywany zgodnie z określonymi zasadami rachunkowości. Współczesna rachunkowość, jak twierdzi E. Walińska, obejmuje trzy elementy: ewidencję, zasady rachunkowości i sprawozdawczość finansową. W rozumieniu tego w rachunkowości można wyodrębnić:

- zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych,
- zasady wyceny bilansowej i pomiaru wyniku finansowego,
- zasady sporządzania sprawozdań finansowych.

Zasady te obejmują obszary, których regulacje stanowią politykę rachunkowości.

Tabela 1.2. Podział zasad rachunkowości

Klasyfikacja zasad rachunkowości	Wyjaśnienia
Zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych	Są to kompleksowe zasady ewidencji księgowej łącznie z inwentaryzacją, gromadzeniem i przechowywaniem dokumentów
Zasady wyceny bilansowej i pomiaru wyniku finansowego	Są to nadrzędne zasady rachunkowości oraz zasady szczegółowe wyceny pozycji bilansowych i ustalania wyniku finansowego łącznie z definicjami, klasyfikacją oraz podstawą ustalania wartości stosowanych kategorii finansowych
Zasady sporządzania sprawozdań finansowych	Są to zasady ujawniania informacji w sprawozdaniach finansowych ze zasadami ich badania i ogłaszania

Źródło: opracowanie własne na podstawie: E. Walińska, *Bilans jako fundament sprawozdawczości finansowej*, Oficyna Warszawa 2009, s. 55.

Celem rachunkowości jest odzwierciedlenie rzeczywistości gospodarczej jednostki. Najistotniejsze znaczenie w tym kontekście ma pomiar rzeczywistości gospodarczej, tj. zasady wyceny bilansowej i pomiaru wyniku finansowego.

W *Założeniach koncepcyjnych sporządzenia i prezentacji sprawozdania finansowego* (dalej Założenia koncepcyjne) wymienione zostały cztery za-

[11] E. Walińska, *Bilans jako fundament sprawozdawczości finansowej*, Oficyna Warszawa 2009, s. 53.

sady wyceny, które – w formie czystej lub mieszanej – pojawiają się w samych standardach. Są to:

- zasada kosztu historycznego,
- zasada aktualnej ceny nabycia,
- zasada wartości możliwej do uzyskania (realizacji),
- zasada wartości bieżącej.

Zasady wyceny wymienione w Założeniach koncepcyjnych autorka zalicza do dwóch modeli wyceny[12]:

Zasada kosztu historycznego należy do **modelu wyceny według kosztu historycznego**.

Zasada aktualnej ceny nabycia, zasada wartości możliwej do uzyskania oraz zasada wartości bieżącej zaliczane są do **modelu wyceny według wartości godziwej**.

Ad. 1. Model wyceny według wartości historycznej „oparty jest na koncepcji nominalizmu pieniężnego. Zgodnie z tym modelem wyceny zarówno aktywa, jak i pasywa wyceniane są w wartościach aktualnych w czasie ich nabywania, wytwarzania i powstania. Ogólne zasady wyceny dla aktywów oznaczają wycenę w wysokości środków pieniężnych lub ich ekwiwalentów albo oszacowanej ich prawdziwej wartości w momencie nabycia lub wytworzenia. Dla zobowiązań stosowanie metody kosztu historycznego oznacza wycenę w wysokości wartości świadczeń otrzymanych w zamian, a w niektórych przypadkach – w wysokości środków pieniężnych lub ich ekwiwalentów przewidywanych do zapłacenia w celu likwidacji zobowiązań w normalnym trybie”[13].

Wycena dokonana tą metodą jest łatwa do weryfikacji, ponieważ wartości historyczne wynikają z dokumentów źródłowych. Również z tego względu uważana jest za najbardziej obiektywną metodę. Nie odpowiada jednak wymogom ochrony majątku w warunkach inflacyjnych. Niedoskonałość wyceny według kosztu historycznego wynika jednak nie tylko z jej niemożności uwzględnienia zmian cen. Wartość historyczna nie wy-

[12] E. Walińska w zakresie zasad wyceny wyodrębnia dwa modele wyceny: (1) model kosztu historycznego i (2) model wartości. Do modelu kosztu historycznego zalicza wycenę w cenie nabycia lub kosztu wytworzenia oraz skorygowanej cenie nabycia. Model wartości obejmuje cenę sprzedaży netto, wartość zdyskontowanych przepływów pieniężnych (bieżąca), wartość godziwa ustalona w inny sposób niż wartość bieżąca, [w:] E. Walińska, *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, ABC Wolters Kluwer business, Warszawa 2009, oraz *Bilans jako fundament sprawozdawczości finansowej*, Oficyna Warszawa 2009.

[13] M. Gmytrasiewicz, A. Karmańska, Rachunkowość finansowa, Difin, Warszawa 2004, s. 33.

kazuje też zmiany ewentualnych oczekiwań dotyczących okresu eksploatacji aktywów lub postępu technicznego.

Można stwierdzić, że wycena według kosztu historycznego w wielu punktach jest sprzeczna z celem sprawozdawczości, jakim jest użyteczność. Ze względu na możliwość sprawdzalności, wycena według kosztu historycznego jest w najmniejszym stopniu obarczona niepewnością, dlatego uważa się ją za najbardziej wiarygodną metodę. Dlatego też jest odpowiednią metodą dla wyceny początkowej składników aktywów i pasywów. Jednakże ta metoda wyceny nie spełni wymagań celu prognostycznego sprawozdań finansowych.

Ad. 2. Model wyceny według wartości godziwej obejmuje:

- wycenę według aktualnej ceny nabycia,
- wycenę według wartości możliwej do uzyskania oraz
- według wartości bieżącej.

Podstawą tych modeli są wartości szacunkowe, które ustala się w oparciu o rzeczywiste lub przewidywane warunki rynkowe. Sprawozdanie finansowe sporządzone na podstawie tak ustalonych wartości ma większą wartość informacyjną niż koszt historyczny, w szczególności dla użytkowników „rynkowych": inwestorów, konkurentów, klientów.

Głównym miernikiem w tym modelu jest wartość, którą ustala się na podstawie odpowiedniej estymacji. W rzeczywistości szacunków dokonuje się niezależnie od tego, czy istnieją rzeczywiste warunki rynkowe, czy też nie. W przypadku istnienia aktywnego rynku ta wartość odpowiada rzeczywistej wartości rynkowej, choć dopóki nie dochodzi do transakcji kupna-sprzedaży nawet cena rynkowa stanowi wartość hipotetyczną. W przypadku braku aktywnego rynku oszacowanie tych wartości będzie obarczone większym ryzykiem. Ustalenie wartości bieżącej wymaga prognozowania przepływów pieniężnych, dlatego wiąże się z nim duże ryzyko błędu, co podważa wiarygodność tej metody wyceny.

W opisanym powyżej ujęciu wartości odpowiadają definicji wartości godziwej, dlatego ten model został nazwany modelem opartym na wycenie wartości godziwej. Do takich wniosków można dochodzić na podstawie określenia wartości godziwej.

Wartość godziwa to kwota, za jaką na warunkach rynkowych dany składnik aktywów mógłby być wymieniony pomiędzy zainteresowanymi i dobrze poinformowanymi stronami transakcji. W takim rozumieniu wartość godziwą stanowi wartość rynkowa danego składnika. Jednakże nie w każdym przypadku istnieje aktywny rynek. W takiej sytuacji

przez wartość godziwą powinno się rozumieć szacowane wartości bilansowe dowolnych aktywów oparte na aktualnych cenach rynkowych podobnych aktywów lub na niedawnych cenach takich samych aktywów z mniej aktywnego rynku albo na projekcji zdyskontowanych przyszłych przepływów środków pieniężnych związanych z użytkowaniem danego składnika aktywów. W takim ujęciu jest to więc wartość, którą może wyrażać zarówno aktualna cena nabycia, jak i wartość realizacji lub wartość bieżąca. Stanowią one odzwierciedlenie stanu wiedzy i szacunków dobrze poinformowanych i zainteresowanych danym składnikiem stron o przyszłych korzyściach ekonomicznych ze składników sprawozdania finansowego.

W *Założeniach koncepcyjnych* nie zawarto żadnych wskazówek, która z opisanych zasad wyceny powinna być stosowana i pod jakimi warunkami. Należy więc wnioskować, że brak rekomendacji oznacza, że wybór odpowiedniej metody wymaga strukturalnego podejścia jednostki gospodarczej do użyteczności sprawozdania finansowego. Odpowiednia metoda wymaga w każdym przypadku wiedzy o odbiorcach informacji oraz o ich celu wykorzystania. Standardy dają możliwość tworzenia różnych wariantów polityki rachunkowości. Kierownictwo jednostki może wybrać najbardziej odpowiednie do przedstawiania wiernego i rzetelnego obrazu sytuacji finansowej i majątkowej rozwiązania, zgodnie z zapotrzebowaniami użytkowników sprawozdania finansowego. W literaturze przedmiotu wyodrębnia się konserwatywną i agresywną politykę rachunkowości. Jednostki mogą decydować się na tworzenie polityki konserwatywnej ukierunkowanej na zachowanie płynności i kapitału, polityki agresywnej (liberalnej – przypis autorki) nastawionej na wykazanie rentowności jednostki. Polityka konserwatywna opiera się na ostrożnej wycenie, tj. na wycenie według kosztu historycznego z uwzględnieniem odpisów z tytułu utraty wartości oraz tworzeniu czasem nawet nadmiernych rezerw na prawdopodobne zobowiązania. Sprawozdanie finansowe sporządzone zgodnie z konserwatywną polityką rachunkowości odpowiada wymogom przede wszystkim kredytodawców. W ramach agresywnej (liberalnej) polityki rachunkowości jednostki wybierają wycenę według wartości rynkowej. To odbiorcy rynku kapitałowego mają zapotrzebowanie na dane wynikające z sprawozdań finansowych sporządzonych na podstawie agresywnej (liberalnej) polityki rachunkowości.

1.5 Zasady wyceny możliwe do zastosowania w polityce rachunkowości zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości

Ustawa o rachunkowości daje możliwość wyboru w następujących kwestiach:

- amortyzacja rzeczowych aktywów trwałych,
- metody wyceny rozchodu rzeczowych aktywów obrotowych,
- sposób ustalania kosztu wytworzenia,
- metody wyceny inwestycji finansowych i niefinansowych,
- zasady tworzenia rezerw,
- zasady wyceny aktywów i pasywów.

W literaturze przedmiotu[14] odróżnia się politykę rachunkowości w szerszym znaczeniu i w węższym znaczeniu. Polityka rachunkowości w szerszym znaczeniu oznacza wszelkie sposoby postępowania przyjęte przez podmiot przy sporządzaniu sprawozdań finansowych i zapewniające, że informacje zawarte w sprawozdaniach finansowych będą przydatne i wiarygodne. Polityka rachunkowości w węższym znaczeniu odnosi się do sytuacji, w których jednostka może swobodnie dokonać wyboru rozwiązań, w szczególności w zakresie wyceny aktywów i pasywów. Polityka rachunkowości w takim znaczeniu nie obejmuje np. wyboru metody amortyzacji, metody rozchodu zapasów itp. Tu jednostka nie ma swobodnego wyboru, ponieważ powinna stosować takie rozwiązanie, które najbardziej odzwierciedlają rzeczywistość gospodarczą. Swobodny wybór rozwiązań jednostka ma w zakresie wyceny aktywów i pasywów, tam gdzie ustawa o rachunkowości dopuszcza różne zasady wyceny.

Zasady szczegółowe, które zgodnie z przepisami ustawy są do swobodnego wyboru jednostki, można klasyfikować do następujących dwóch kategorii:

1. Zasady szczegółowe wynikające z warunków wewnętrznych jednostki, tj. zasady dotyczące m.in. amortyzacji, rozchodu zapasów itp.
2. Zasady szczegółowe wynikające z uwarunkowań zewnętrznych jednostki, tj. zasady wyceny spełniające zapotrzebowania odbiorców sprawozdania finansowego.

Ad. 1. W ramach dopuszczonych przepisami ustawy o rachunkowości zasad szczegółowych jednostka powinna dokonać takiego wybo-

[14] P. Kabalski, *Polityka rachunkowości w spółce stosującej MSSF, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce*, Warszawa 2009, s. 18.

ru, który odzwierciedla rzeczywistość gospodarczą jednostki. Oznacza to m.in., że aktywa trwałe podlegające amortyzacji będą amortyzowane zgodnie z ich rzeczywistym użytkowaniem. Przy wyborze tych zasad nie uwzględnia się ich wpływu na wynik finansowy.

Ad. 2. Ustawa o rachunkowości dla wyceny niektórych składników aktywów i pasywów przewiduje kilka możliwych do zastosowania rozwiązań. Jednostki zgodnie z charakterystyką kręgu odbiorców wybierają wśród zasad wyceny te rozwiązania, które sprawiają, że użytkownicy sprawozdania finansowego otrzymują odpowiednie informacje do swoich decyzji. Wybór w tym zakresie bezpośrednio determinuje przedstawiony w sprawozdaniu finansowym obraz sytuacji finansowej i majątkowej oraz wynik finansowy jednostki.

Wspólnym warunkiem ujmowania podstawowych składników aktywów i pasywów jest wymóg wiarygodnie określonej wartości. Aby unikać dokonania subiektywnych ocen, jako parametry wyceny wstępnej stosuje się takie wartości, które wynikają z odpowiedniej dokumentacji. Dla ustalenia wartości początkowej aktywów i pasywów ustawa o rachunkowości przewiduje następujące kategorie:

- cena zakupu,
- cena nabycia,
- koszt wytworzenia,
- cena sprzedaży netto,
- wartość nominalna.

Koszt historyczny jest obiektywny, sprawdzalny, wynika z rzeczywistej transakcji rynkowej, ponieważ jednostka funkcjonuje w warunkach rynkowych. Dlatego też to koszt historyczny jako wartość wejściowa jest jak najbardziej odpowiednią metodą wyceny początkowej. Problem pojawi się przy stosowaniu kosztu historycznego jako metody wyceny bilansowej. Główną jej wadą jest to, że pomija ona zmiany wartości z upływem czasu. Po dłuższym czasie koszt historyczny może nie wyrażać oczekiwania przyszłych korzyści ekonomicznych z danego zasobu, nie tylko ze względu na zmianę wartości pieniądza w czasie, ale również z powodu eksploatacji, postępu technicznego itp. Obowiązkiem jednostki jest wiernie i rzetelnie przedstawić swoją sytuację majątkową, finansową i wynik finansowy. Sytuacja majątkowa kształtuje się w świetle wartości i struktury aktywów i pasywów.

Wartość ustalona na podstawie zasady kosztu historycznego w ramach wyceny bilansowej powinna ulec urealnieniu. Ustawa o rachunkowości zezwala na stosowanie następujących parametrów wyceny bilansowej:

- cena nabycia (jeżeli koszty nabycia nie są istotne, to może być cena zakupu),
- skorygowana cena nabycia,
- koszt wytworzenia,
- cena sprzedaży netto,
- wartość godziwa,
- kwota wymagająca/wymaganej zapłaty,
- wartość nominalna,
- wiarygodnie ustalona kwota.

W rozumieniu ustawy o rachunkowości, do wyceny aktywów jednostki mogą stosować wycenę w koszcie historycznym. Jest to cena nabycia (lub zakupu) pomniejszona o odpisy amortyzacyjne z uwzględnieniem ewentualnej utraty wartości. Odpowiada to definicji zasady aktualnej ceny nabycia określonej w Założeniach koncepcyjnych. Należy jednak zaznaczyć, że zasada aktualnej ceny nabycia w rozumieniu Założeń koncepcyjnych nie mówi o tym, czy wycena ta może nastąpić również in plus (zwiększając wartość aktywów), czy tylko in minus – zmniejszając wartość aktywów. Takie rozwiązania zawarte są w poszczególnych standardach. Ustawa o rachunkowości przewiduje korektę kosztu historycznego (ceny nabycia) tylko poniżej wartości początkowej. Wynika to z konserwatywnego ujęcia zasady ostrożnej wyceny dominującej w polskim prawie bilansowym.

Wycena według wartości rynkowej odpowiada definicji zasady wartości możliwej do uzyskania. Stosując wycenę według wartości rynkowej lub inaczej określonej wartości godziwej, wartość bieżąca, w rozumieniu ustawy o rachunkowości, może oznaczać korektę zarówno zwiększającą, jak i zmniejszającą wartość księgową składnika aktywów. Skutki tej wyceny rozlicza się przez wynik finansowy lub przez kapitał własny. Dla niektórych składników aktywów przewiduje się też wycenę według skorygowanej ceny nabycia ze stosowaniem efektywnej stopy procentowej. Jest to wartość bieżąca, którą ustala się na podstawie zdyskontowanych przepływów pieniężnych.

Dla zobowiązań ustawa o rachunkowości przewiduje wycenę według wartości wymagającej zapłaty lub skorygowanej ceny nabycia.

Można więc twierdzić, że w ustawie o rachunkowości ujęte zostały zasady wyceny na szeroką skalę. Umożliwiają one tworzenie różnego rodzaju polityki rachunkowości. Jednostki mogą przyjąć zasady wyceny zaliczone do trzech kategorii:

- zasady konserwatywne,
- zasady liberalne,
- zasady mieszane.

Tabela 1.3. Klasyfikacja zasad wyceny ujęte w ustawie o rachunkowości

Kategorie	Wycena	Ujmowanie skutków wyceny
Zasady konserwatywne	Cena nabycia z uwzględnieniem utraty wartości – korekta wartości może nastąpić tylko in minus. Maksymalną wysokość wyceny wyznacza koszt historyczny	Korekta wyceny zalicza się w koszty, a w przypadku odwrócenia – w przychody
Zasady liberalne	Wartość godziwa – korekta wartości może być dokonana zarówno in plus, jak i in minus	Skutki wyceny zalicza się w koszty – w przypadku zmniejszenia wartości lub w przychody – w przypadku zwiększenia wartości
Zasady mieszane	Wartość rynkowa lub inaczej określona wartość godziwa – korekta wartości może być dokonana zarówno in plus, jak i in minus	Skutki wyceny w przypadku zmniejszenia wartości zalicza się w koszty a w przypadku zwiększenia wartości wzrost wartości rozlicza się z kapitałem z aktualizacji wyceny

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy z 29 września o rachunkowości (Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223).

Jednostka tworzy politykę rachunkowości wybierając między zasadami konserwatywnymi i liberalnymi (mieszanymi) w zależności od tego, czy sprawozdanie finansowe ma być zorientowane na rentowność (wartość jednostki) czy na płynność (sytuację finansową) jednostki.

W literaturze przedmiotu wyodrębnia się dwa podstawowe modele systemu rachunkowości. Głównym czynnikiem charakteryzującym te modele jest podejście do zasady ostrożności i zasady współmierności. W przypadku, gdy dominującą rolę pełni zasada ostrożności oznacza to konserwatyzm w rachunkowości. Przy tym zaznacza się, że konserwatyzm wynika z nierównomiernego stosowania zasady realizacji. W takim zastosowaniu następuje „wygładzanie" wyników w długim okresie.

Gdy zasada współmierności równoważy zasadę ostrożności, tj. zasada realizacji funkcjonuje nie tylko w kierunku maksymalnego ujęcia kosztów, ale również w uznawaniu realizowanych przychodów, można mówić o bardziej liberalnym podejściu do zasady ostrożności. Takie podejście odpowiada potrzebom inwestorów.

W obecnym kształcie ustawy o rachunkowości obserwuje się wpływ obu tych systemów rachunkowości. Daje to możliwość kształtowania po-

lityki rachunkowości nie tylko na poziomie zasad szczegółowych, ale na poziomie zasad ogólnych poprzez dokonanie świadomego wyboru w zależności od tego, czy głównymi użytkownikami sprawozdania finansowego są kredytobiorcy czy inwestorzy.

„Z punktu widzenia użytkowników sprawozdań finansowych bardzo ważne jest, czy przy sporządzaniu sprawozdań finansowych dominowała zasada ostrożności, czy też współmierność kosztów i przychodów. Ostrożna wycena pozbawia inwestora bieżących korzyści z inwestycji, ponieważ tworzone odpisy wartości aktywów i rezerwy zmniejszają zysk do podziału na dywidendy. Z drugiej jednak strony ostrożna wycena ogranicza ryzyko inwestowania. Współmierność oznacza dla inwestora uzyskanie potencjalnie większych bieżących korzyści w postaci dywidendy, ale jednocześnie zwiększa ryzyko inwestycji”[15].

1.6 Wyniki badań polityki rachunkowości w polskich przedsiębiorstwach

W ustawie o rachunkowości ogólne zasady wyceny poszczególnych składników aktywów i pasywów zostały określone w art. 28 ust. 1.

Tabela 1.4. Zasady wyceny poszczególnych składników aktywów i pasywów

Pozycja	Wycena	Charakterystyka
Wartości niematerialne i prawne	według ceny nabycia lub kosztów wytworzenia pomniejszonych o odpisy umorzeniowe oraz o odpisy z tytułu utraty wartości	konserwatywna
Rzeczowe aktywa trwałe		
Inwestycje w nieruchomości i wartości niematerialne i prawne	według ceny nabycia lub kosztów wytworzenia pomniejszonych o odpisy umorzeniowe oraz o odpisy z tytułu utraty wartości	konserwatywna
	według ceny rynkowej lub inaczej określonej wartości godziwej	liberalna

[15] E. Walińska, *Bilans jako fundament sprawozdawczości finansowej w kontekście zmian współczesnej rachunkowości*, Oficyna, Warszawa 2009, op. cit., s. 60.

Pozycja	Wycena	Charakterystyka
Inwestycje finansowe długoterminowe (według zasad w ustawie o rachunkowości)	według ceny nabycia lub kosztów wytworzenia pomniejszonych o odpisy z tytułu utraty wartości	konserwatywna
	według ceny nabycia lub kosztów wytworzenia pomniejszonych o odpisy z tytułu utraty wartości, wartość w cenie nabycia można przeszacować do wartości w cenie rynkowej a skutki wyceny rozliczyć z kapitałem z aktualizacji wyceny	mieszana
	według wartości godziwej lub skorygowanej ceny nabycia	liberalna
Inwestycje finansowe krótkoterminowe (według zasad ustawy o rachunkowości)	według ceny nabycia lub ceny (wartości) rynkowej, zależnie od tego, która z nich jest niższa	konserwatywna
	według ceny rynkowej lub w skorygowanej cenie nabycia, lub w inny sposób określonej wartości godziwej	liberalna
Instrumenty finansowe (według zasad rozporządzenia MF)	Aktywa aktywa finansowe przeznaczone do obrotu wycenia się w wartości godziwej aktywa finansowe dostępne do odsprzedaży wycenia się w wartości godziwej a skutki wyceny rozlicza się przez wynik finansowy lub z kapitałem z aktualizacji wyceny aktywa finansowe utrzymywane do terminu wymagalności wycenia się w skorygowanej cenie nabycia należności i pożyczki wycenia się w skorygowanej cenie nabycia. Zobowiązania zobowiązania finansowe przeznaczone do obrotu wycenia się w wartości godziwej zobowiązania finansowe wycenia się w skorygowanej cenie nabycia	liberalna/mieszana
Zapasy	według ceny nabycia lub kosztów wytworzenia nie wyższych od cen ich sprzedaży netto	konserwatywna
Należności i udzielone pożyczki (według zasad ustawy o rachunkowości)	w kwocie wymaganej zapłaty, z uwzględnieniem utraty wartości	mieszana
	w skorygowanej cenie nabycia lub w inaczej określonej wartości godziwej	liberalna
Zobowiązania	w kwocie wymagającej zapłaty	konserwatywna

Pozycja	Wycena	Charakterystyka
Zobowiązania finansowe (według zasad ustawy o rachunkowości)	w skorygowanej cenie nabycia lub w inaczej określonej wartości godziwej	liberalna
Rezerwy	w uzasadnionej, wiarygodnej oszacowanej wartości	w zależności od skali stosowania: konserwatywna lub mieszana
Udziały własne	w cenie nabycia	wycena według modelu kosztu historycznego, tj. bez urealnienia
Kapitały własne	w wartości nominalnej	wycena według modelu kosztu historycznego, tj. bez urealnienia – wartość kapitału własnego zależy od wyceny składników aktywów i pasywów

Źródło: opracowanie własne na podstawie: art. 28 ust. 1 *ustawy z 29 września 1994 r. o rachunkowości* (Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223).

Jak wynika z tabeli, w polskim prawie bilansowym liberalne zasady wyceny dopuszczone są jedynie w zakresie inwestycji, zarówno w zakresie inwestycji w nieruchomości (i wartości niematerialne i prawne), jak i inwestycji finansowych. Wskazuje to na dominującą rolę zasady ostrożności w zakresie ogólnych zasad rachunkowości, w tym na przewagę konserwatywnych zasad wyceny w polskim prawie bilansowym. W rozwiązaniach MSR na trochę szerszą skalę można stosować wycenę według wartości godziwej.

Autorka przebadała politykę rachunkowości opisaną w sprawozdaniach finansowych za 2010 r. 49 spółek (usługowych, handlowych, produkcyjnych) opublikowanych w Monitorze Polskim B. Spółki te nie były spółkami publicznymi. Z analiz wynika, iż żadna z tych spółek nie stosuje wyceny według wartości godziwej dla inwestycji w nieruchomości. Trzy spółki przyjęły dla należności i pożyczek udzielonych wycenę w skorygowanej cenie nabycia. Sześć spółek przyjęło wycenę instrumentów finansowych według zasad rozporządzenia MF w wartości godziwej. W przypadku aktywów finansowych dostępnych do odsprzedaży spółki te wybrały rozliczenie skutków wyceny przez wynik finansowy. Autorka podobną analizę przeprowadziła też dwa lata temu na sprawozdaniach finansowych za 2008 r. Wyniki tych analiz były podobne. Pozwala to twierdzić, że w polityce rachunkowości spółek niepublicznych stosujących przepisy ustawy o rachunkowości dominują zasady konserwatywne.

1.7 Wnioski końcowe

Sprawozdanie finansowe jednostki oparte o politykę rachunkowości stworzoną na podstawie konserwatywnych zasad wyceny spełni zapotrzebowania kredytodawców. Dla inwestorów rynku kapitałowego większą wartość informacyjną ma sprawozdanie sporządzone na podstawie liberalnych zasad wyceny. Na podstawie analizy można twierdzić, że przepisy ustawy o rachunkowości dopuszczają możliwość stosowania liberalnych i mieszanych zasad wyceny, co oznacza, że polskie prawo bilansowe odchodzi od konserwatywnego podejścia do wyceny, charakteryzującego kontynentalny model rachunkowości. Mimo to spółki niepubliczne w zasadzie nie korzystają z tej możliwości, stosując konserwatywne zasady wyceny nawet do tych składników, do których jednostka ma możliwość wyboru.

Bibliografia

Gmytrasiewicz M., *Rachunkowość – Podstawowe założenia i zasady*, Difin, Warszawa 2008.

Kabalski P., *Polityka rachunkowości w spółce stosującej MSSF*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2009.

Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej w interpretacjach i przykładach, LexisNexis 2004, tom 1.

MSR 1 Prezentacja sprawozdań finansowych, [w:] Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) obejmującej Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz Interpretacje według stanu na dzień 1 stycznia 2007 r. , SKwP i IASB, Warszawa, t. 1.

Olchowicz I., Tłaczała A., *Sprawozdawczość finansowa*, Difin, Warszawa 2002.

Projekt KSR nr 7 Zmiany zasad (polityki) rachunkowości, wartości szacunkowych, poprawianie błędów, zdarzenia następujące po dniu bilansowym – ujęcie i prezentacja.

Rozporządzenie MF w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych, Dz.U. nr 149, poz 1674 z późniejszymi zmianami.

Sawicki K., *Dylematy oceny przydatności i wiarygodności informacji w sprawozdaniach finansowych przedsiębiorstw*, [w:] Problemy współczesnej rachunkowości, (red. pracownicy) Katedra Rachunkowości SGH, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2009.

Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223 z późniejszymi zmianami.

Walińska E., *Bilans jako fundament sprawozdawczości finansowej*, Oficyna, Warszawa 2009.

Walińska E., *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, ABC Wolters Kluwer business, Warszawa 2009.

Założenia koncepcyjne sporządzenia i prezentacji sprawozdań finansowych, [w:] Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) obejmującej Międzyna-

rodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz Interpretacje według stanu na dzień 1 stycznia 2007 r., SKwP i IASB, Warszawa, t. 1.

Streszczenie

Zasady szczegółowe rachunkowości są zgodne z ogólnymi zasadami rachunkowości, które są stałe i bezwzględne zobowiązujące dla jednostek gospodarczych. W zakresie zasad szczegółowych jednostki mają możliwość dostosowywania swojej polityki rachunkowości do specyfiki działalności gospodarczej. Zasady szczegółowe funkcjonują w kontekście zasad ogólnych a realizacja zasady nadrzędnej, tj. koncepcji wiernego i rzetelnego obrazu następuje poprzez stosowanych zasad szczegółowych. Wybór stosowanych zasad szczegółowych zależy od tego, czy dane w sprawozdaniu finansowym mają być zorientowane na rentowność czy na sytuację finansową jednostki. Przepisy ustawy o rachunkowości dają możliwość tworzenia zarówno konserwatywnej, jak i liberalnej (mieszanej) polityki rachunkowości. Z analiz wynika, że sprawozdania finansowe jednostek niepublicznych sporządza się na podstawie konserwatywnych zasad wyceny.

Summary

The detailed rules of accounting are in accordance with general accounting principles, which are stable and absolute binding economic entities. In terms of detailed rules entities can apply their accounting policies to the specific of their business. Detailed rules operate in the context of general principles realizing the true and fair concept. The characteristic of applied accounting policy depends on financial statements are to be focused on profitability or the financial position of the entity. The provisions of the Accounting Act gives the ability to create both conservative and liberal (mixed) accounting policy. Apart from that fact, as the analysis present the financial statements of non-public entities are based on a conservative valuation principles.

Polityka rachunkowości – uniwersalizm a specyfika w różnych podmiotach rachunkowości

Joanna Kalita*, Helena Żukowska**

2.1 Wprowadzenie

Rachunkowość i ewidencje podatkowe nierozerwalnie wiążą się z działalnością każdej jednostki gospodarczej. System rachunkowości generuje informacje, dzięki którym możliwa jest ocena sytuacji finansowej i majątkowej danej jednostki oraz ustalenie jej wyniku finansowego. Rachunkowość stanowi integralną część systemu zarządzania każdą jednostką pełniąc funkcje: informacyjną, nadzorczą (kontrolną), analityczną, interpretacyjną i statystyczną w systemie informacyjnym jednostki.

Dane pochodzące z rachunkowości przedsiębiorstwa są wykorzystywane zarówno przez odbiorców wewnętrznych, jak i zewnętrznych[1]:

- kierownictwo jednostki potrzebuje informacji z systemu rachunkowości w procesie podejmowania decyzji o charakterze strategicznym i do celów bieżącego zarządzania,
- potrzeby informacyjne akcjonariuszy i innych interesariuszy, przedsiębiorstw (kooperantów, klientów, inwestorów, urzędów skarbo-

* Mgr Joanna Kalita, Biegły Rewident.

** Dr hab. Helena Żukowska, prof. KUL, Katedra Rachunkowości, Instytut Ekonomii i Zarządzania, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.

1 B. Gierusz, *Rachunkowość bankowa*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr Sp. z o.o., Gdańsk 1999, s. 15.

wych, pracowników) są zaspokajane przez produkt finalny systemu rachunkowości jakim są sprawozdania finansowe.

Prawo zobowiązuje podmioty funkcjonujące w obrocie gospodarczym, w tym podlegające regulacjom ustawy o rachunkowości, aby w specjalnym dokumencie w sposób jasny i czytelny opisały stosowanie zasad rachunkowości, przyjęty sposób ujmowania i grupowania, jak też ujawniania w sprawozdaniu finansowym informacji o zdarzeniach gospodarczych zachodzących w jednostce dla celów określonych przez prawo bilansowe i podatkowe.

Niezwykle ważne jest aby informacje generowane przez system rachunkowości były uporządkowane i zrozumiałe dla wszystkich jego użytkowników, a ponadto wiarygodne i dające wierny obraz sytuacji majątkowej i finansowej oraz realnego wyniku finansowego jednostki – stąd ogromne znaczenie **polityki rachunkowości**, która może systematyzować rachunkowość, w tym sprawozdawczość jednostki.

Niniejszy artykuł ma na celu opis zakresu dokumentu polityka rachunkowości z punktu widzenia jego uniwersalnego charakteru wynikającego z obowiązujących przepisów prawnych, a jednocześnie wskazanie na czynniki określające specyfikę polityki rachunkowości pojedynczej jednostki gospodarczej i nadające jej zindywidualizowany kształt i charakter.

2.2 Uniwersalny charakter polityki rachunkowości

Samo określenie „polityka", jak też „polityka rachunkowości", nie jest jednoznaczne. Interesujące rozważania na ten temat przedstawia T. Cebrowska[2]. Termin „polityka rachunkowości" jest stosowany w literaturze anglojęzycznej, natomiast w literaturze niemieckojęzycznej używa się określenia „polityka bilansowa". Określenie „polityka rachunkowości" nawet w ustawie o rachunkowości funkcjonuje zamiennie z określeniem „zasady rachunkowości". W praktyce gospodarczej często funkcjonuje przekonanie, że polityka rachunkowości sprowadza się do zakładowego planu kont.

Do posiadania polityki rachunkowości zobowiązane są jednostki objęte regulacjami ustawy o rachunkowości, która w art. 2 ustawy o rachun-

[2] T. Cebrowska, *Rachunkowość finansowa i podatkowa*, Warszawa 2005, s. 225-226.

kowości określa wykaz podmiotów zobowiązanych do prowadzenia ksiąg rachunkowych. Są to[3]: „mające siedzibę lub miejsce sprawowania zarządu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej:

1) spółki handlowe (osobowe i kapitałowe, w tym również w organizacji) oraz spółki cywilne, z zastrzeżeniem pkt 2, a także inne osoby prawne, z wyjątkiem Skarbu Państwa i Narodowego Banku Polskiego,
2) osoby fizyczne, spółki cywilne osób fizycznych, spółki jawne osób fizycznych, spółki partnerskie oraz spółdzielnie socjalne, jeżeli ich przychody netto ze sprzedaży towarów, produktów i operacji finansowych za poprzedni rok obrotowy wyniosły co najmniej równowartość w walucie polskiej 1 200 000 euro,
3) jednostki organizacyjne działające na podstawie Prawa bankowego, przepisów o obrocie papierami wartościowymi, przepisów o funduszach inwestycyjnych, przepisów o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej lub przepisów o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, bez względu na wielkość przychodów,
4) gminy, powiaty, województwa i ich związki, a także państwowe, gminne, powiatowe i wojewódzkie:
   a) jednostki budżetowe,
   b) gospodarstwa pomocnicze jednostek budżetowych,
   c) zakłady budżetowe,
   d) fundusze celowe niemające osobowości prawnej,
   5) jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, z wyjątkiem spółek, o których mowa w pkt 1 i 2,
6) osoby zagraniczne, oddziały i przedstawicielstwa przedsiębiorców zagranicznych, w rozumieniu przepisów o swobodzie działalności gospodarczej,
7) jednostki niewymienione w pkt 1-6, jeżeli otrzymują one na realizację zadań zleconych dotacje lub subwencje z budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego lub funduszów celowych – od początku roku obrotowego, w którym dotacje lub subwencje zostały im przyznane.

2. Osoby fizyczne, spółki cywilne osób fizycznych, spółki jawne osób fizycznych oraz spółki partnerskie mogą stosować zasady rachunkowo-

[3] *Ustawa o rachunkowości* z dn. 29 września 1994 (tekst jednolity Dz.U. z 2009 r. nr 152 poz.1223, nr 157 poz. 1241 i nr 165 poz. 1316) art. 2. ust. 1.

ści określone ustawą również od początku następnego roku obrotowego, jeżeli ich przychody netto ze sprzedaży towarów, produktów i operacji finansowych za poprzedni rok obrotowy są niższe niż równowartość w walucie polskiej 1 200 000 euro".

Jednostki podlegające regulacjom ustawy o rachunkowości są przez nią zobowiązane do określania zasad (polityki) rachunkowości, która:

- pozwoli sprostać wymaganiom obowiązującego jednostkę prawa,
- pozwoli dostosować obowiązki z zakresu rachunkowości do specyfiki i skali działalności jednostki,
- uporządkuje wszelkie kwestie związane z rachunkowością jednostki,
- pozwoli ujawnić zasady rachunkowości jednostki zainteresowanym podmiotom,
- umożliwi stworzenie punktu odniesienia dla różnego rodzaju kontroli wewnętrznej i zewnętrznej, w tym kontroli podatkowej.

System rachunkowości jednostki jest zatem uwarunkowany prawem i uzależniony od rodzaju jednostki oraz od jej wewnętrznego sposobu interpretacji obowiązków rachunkowości zawartych w polityce rachunkowości. Za brak polityki rachunkowości odpowiedzialność ponosi kierownik jednostki[4].

Obowiązek stworzenia dokumentu „Polityka rachunkowości" wynika nie tylko wprost z przepisów ustawy o rachunkowości (art. 4 ust. 3 i art. 10), ale także z Międzynarodowego Standardu Rachunkowości nr 8 *Zasady (polityka) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i korygowanie błędów*. Na uporządkowanie i doprecyzowanie zagadnień związanych ze zmianami polityki rachunkowości w polskim prawie bilansowym duży wpływ będzie miał znajdujący się w końcowej fazie prac projektowych Krajowy Standard Rachunkowości nr 7 *Zmiany zasad (polityki) rachunkowości, wartości szacunkowych, poprawianie błędów, zdarzenia następujące po dniu bilansowym – ujęcie i prezentacja*.

Organizacja rachunkowości w jednostce opisana w polityce rachunkowości musi uwzględniać zasady rachunkowości, co do których przestrzegania jednostka jest zobligowana, a dzięki którym informacje

[4] *Ustawa o rachunkowości* z dn. 29 września 1994 (tekst jednolity Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz.1223; nr 157 poz. 1241 i nr 165 poz. 1316) oraz Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 8 *Polityka (zasady) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i błędy*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z dn. 29.11.2008 r., Załącznik do Rozporządzenia Komisji (WE) Nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r.

wykazywane w sprawozdaniach finansowych różnych jednostek, w różnych częściach świata będą porównywalne. Określając wzorcowy układ dokumentacji polityka (zasady) rachunkowości należy pamiętać, że ma on informować, jak zgodnie z przepisami prawa powinien funkcjonować sprawny system rachunkowości w jednostce[5].

Można wyróżnić dwa szczeble formułowania polityki rachunkowości[6]:

- Szczebel państwowy lub ponadpaństwowy (szczebel wyższy). Wybór zasad rachunkowości dokonywany jest przez organy regulacyjne państwa lub przez organizacje ponadpaństwowe. Zasady określone przez organ regulacyjny mają charakter dyrektywny, choć mogą pozostawić jednostkom pewną swobodę wyboru rozwiązań (tak jest w polskim prawie bilansowym).
- Szczebel podmiotu rachunkowości (szczebel niższy). Wybór zasad rachunkowości jest dokonywany przez kierownictwo jednostki. Ta swoboda wyboru jest jednak ograniczona regułami rachunkowości określonymi na szczeblu wyższym. Niektóre jednostki mają prawo dokonywania wielu uproszczeń, zgodnie z zasadą istotności.

Obowiązek opracowania polityki rachunkowości wynika z art. 4. ust. 3 ustawy o rachunkowości, gdzie doprecyzowano zakres przedmiotowy rachunkowości jednostki obejmujący:

- przyjęte zasady (politykę) rachunkowości – wybrane i stosowane przez jednostkę, odpowiednie do jej działalności rozwiązania dopuszczone przepisami ustawy i zapewniające wymaganą jakość sprawozdań finansowych (art. 10 UoR),
- prowadzenie, na podstawie dowodów księgowych, ksiąg rachunkowych, ujmujących zapisy zdarzeń w porządku chronologicznym i systematycznym (rozdział 2, art. 11-25 U o R),
- okresowe ustalanie lub sprawdzanie drogą inwentaryzacji rzeczywistego stanu aktywów i pasywów (rozdział 3),
- wycenę aktywów i pasywów oraz ustalanie wyniku finansowego (rozdział 4),
- sporządzanie sprawozdań finansowych, w tym skonsolidowanych (rozdział 5 i 6),
- gromadzenie i przechowywanie dowodów księgowych oraz pozostałej dokumentacji przewidzianej ustawą (rozdział 8 UoR),

[5] *Ustawa o rachunkowości*…, op. cit. art. 10.

[6] P. Kabalski, *Polityka rachunkowości w spółce stosującej MSSF*, Warszawa 2009, s. 11.

- poddanie badaniu i ogłoszenie sprawozdań finansowych w przypadkach przewidzianych ustawą (rozdział 7 UoR).

Politykę rachunkowości w różny sposób definiuje prawo oraz specjaliści rachunkowości.

Ustawa o rachunkowości definiuje politykę rachunkowości (używając zamiennie określenia – zasady rachunkowości) jako „wybrane i stosowane przez jednostkę rozwiązania dopuszczone ustawą, w tym także określone w MSR, zapewniające wymaganą jakość sprawozdań finansowych" (art. 3 ust. 1 pkt 11)[7]. Dalej art. 4 ustęp 1 i 4: „1. Jednostki obowiązane są stosować przyjęte zasady (politykę) rachunkowości, rzetelnie i jasno przedstawiając sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy. Jednostka może w ramach przyjętych zasad (polityki) rachunkowości stosować uproszczenia, jeżeli nie wywiera to istotnie ujemnego wpływu na realizację obowiązku określonego w ust. 1 tego artykułu".

Z kolei w art. 10 ust. 1 ustawy o rachunkowości, stwierdza się, że „każda jednostka zobowiązana do prowadzenia ksiąg rachunkowych powinna posiadać dokumentację opisującą w języku polskim przyjętą przez nią politykę (zasady) rachunkowości, a w szczególności dotyczące:[8]

1) określenia roku obrotowego i wchodzących w jego skład okresów sprawozdawczych,
2) metod wyceny aktywów i pasywów oraz ustalania wyniku finansowego,
3) sposobu prowadzenia ksiąg rachunkowych, w tym co najmniej:
   a) zakładowego planu kont, ustalającego wykaz kont księgi głównej, przyjęte zasady klasyfikacji zdarzeń, zasady prowadzenia kont ksiąg pomocniczych oraz ich powiązania z kontami księgi głównej,
   b) wykazu ksiąg rachunkowych, a przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych przy użyciu komputera – wykazu zbiorów danych tworzących księgi rachunkowe na informatycznych nośnikach danych z określeniem ich struktury, wzajemnych powiązań oraz ich funkcji w organizacji całości ksiąg rachunkowych i w procesach przetwarzania danych,
   c) opisu systemu przetwarzania danych, a przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych przy użyciu komputera – opisu systemu informa-

[7] *Ustawa z dnia 29 września 1994r. o rachunkowości* (Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223 ze zm.).

[8] *Jak ustalić własną politykę rachunkowości?*, Dodatek do „Zeszytów Metodycznych Rachunkowości" 2011, nr 7, z dnia 2011-04-01.

tycznego, zawierającego wykaz programów, procedur lub funkcji, w zależności od struktury oprogramowania, wraz z opisem algorytmów i parametrów oraz programowych zasad ochrony danych, w tym w szczególności metod zabezpieczenia dostępu do danych i systemu ich przetwarzania, a ponadto określenie wersji oprogramowania i daty rozpoczęcia jego eksploatacji,

4) systemu służącego ochronie danych i ich zbiorów, w tym dowodów księgowych, ksiąg rachunkowych i innych dokumentów stanowiących podstawę dokonanych w nich zapisów.

Wyróżnia się trzy warstwy polityki rachunkowości:

- koncepcyjna: dotyczy polityki w zakresie wyceny aktywów i pasywów oraz ustalania wyniku finansowego,
- techniczna: dotyczy prowadzenia ksiąg rachunkowych i systemu ochrony danych oraz określenia roku obrotowego,
- kontrolna: dotyczy całego systemu rachunkowości.

W literaturze z zakresu rachunkowości większość autorów sprowadza politykę rachunkowości do jej warstwy koncepcyjnej, w której dokonuje się wyborów metod wyceny uwzględniających specyfikę jednostki. Ujęcie polityki rachunkowości ograniczające ją do zasad wyceny i sprawozdawczości to wąskie ujęcie polityki rachunkowości, w przeciwieństwie do polityki ujmowanej szeroko, uwzględniającej wiele innych aspektów.

Ewa Śnieżek uważa, że polityka rachunkowości to „przyjęte i konsekwentnie stosowane przez jednostki gospodarcze specyficzne zasady i rozwiązania w zakresie wyceny i sporządzania sprawozdań finansowych dobrane tak, aby zapewnić odpowiednią jakość informacji finansowych przeznaczonych dla szerokiego grona odbiorców”[9].

Podobne ujęcie definicji polityki rachunkowości znajdujemy w MSR 8 według którego polityka rachunkowości to „konkretne prawidła, metody, konwencje, reguły i praktyki przyjęte przez jednostkę gospodarczą przy sporządzaniu i prezentacji sprawozdań finansowych”[10].

Inne definicje proponują W. Brzezin i P. Kabalski, uważając, że polityka rachunkowości to:

---

[9] E. Śnieżek, *Wprowadzenie do rachunkowości*, Oficyna Ekonomiczna Kraków 2004, s. 143.

[10] Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 8 *Polityka (zasady) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i błędy*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 29.11.2008 roku, nr L. 320/1.

- zakres czynności, który reguluje sposób prowadzenia rachunkowości między teorią rachunkowości a praktyką[11],
- zbiór opinii, reguł, standardów rachunkowości, interpretacji, przepisów, które wykorzystują jednostki do sporządzania sprawozdań finansowych[12].

Inni autorzy podkreślają aspekt decyzyjny polityki rachunkowości. Według K. Sawickiego, polityka rachunkowości polega na wykorzystaniu dopuszczonych prawem alternatywnych rozwiązań w rachunkowości w procesie podejmowania decyzji przez przedsiębiorstwo[13]. Wyraźnie rysuje się to w rachunku kosztów, w którym w zależności od przyjętego modelu tego rachunku różnie kształtuje się poziom kosztu jednostkowego wytwarzanych wyrobów lub świadczonych usług. Te informacje są podstawą decyzji o wyborze produkowanego asortymentu wyrobów.

Pojawia się także problem obiektywności i rzetelności informacji generowanych przez jednostkę w ramach systemu rachunkowości będącego efektem przyjętej polityki rachunkowości. Narzędziem weryfikacji tych informacji jest koncepcja prawdziwego i wiernego obrazu sytuacji finansowej jednostki, stanowiąca kanon rachunkowości określający pozostałe nadrzędne zasady rachunkowości[14].

R. Niemczyk stwierdza, że „z polityki rachunkowości wynikają określone obowiązki i ustalenia. Dokumentacja powinna być napisana w języku polskim, zatwierdzona przez kierownika danej jednostki, a także zostać ujęta we wprowadzeniu do sprawozdania finansowego”[15]. Taka interpretacja polityki rachunkowości jest logiczna i spójna, ale jednocześnie daje duży zakres swobody kierownictwu jednostki jeśli chodzi o szczegółowe doprecyzowanie zasad (polityki) rachunkowości.

---

[11] W. Brzezin, *Nauka, polityka i praktyka rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa 1995, nr 32, s. 29.

[12] P. Kabalski, *Polityka rachunkowości w spółce stosującej MSSF*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2009, s. 11.

[13] K. Sawicki, *Polityka rachunkowości i polityka bilansowa*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa 2000, nr 57, s. 92.

[14] A. Beresińska, M. Golec, A. Karmańska, *Koncepcja true and fair view w praktyce światowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa 1997, nr 40, s. 12.

[15] Niemczyk R., *Rachunkowość małych i średnich przedsiębiorstw*, Unimex, Wrocław 2007, s. 11.

Przyjętą przez jednostkę politykę rachunkowości należy stosować w sposób ciągły, dokonując w kolejnych latach obrotowych jednakowego grupowania operacji gospodarczych zgodnie z ich treścią ekonomiczną, jednakowej wyceny składników bilansu i sporządzania sprawozdania finansowego. Ustawa dopuszcza – w razie konieczności – zmianę przyjętych zasad (polityki) rachunkowości na inne rozwiązania przewidziane ustawą, ale każdorazowo ze skutkiem od pierwszego dnia roku obrotowego, bez względu na datę podjęcia decyzji. Po dokonaniu zmian, jednostka musi określić charakter i skalę wpływu wprowadzonych zmian na sprawozdanie finansowe, określić przyczyny tych zmian oraz liczbowo określić ich wpływ na wynik finansowy[16]. Zmiana polityki rachunkowości nie może spowodować braku porównywalności danych ze sprawozdania finansowego roku poprzedzającego rok, w którym te zmiany nastąpiły[17]. Informacje o stosowanej polityce rachunkowości oraz o zmianach w polityce rachunkowości powinny zostać zamieszczone w informacji dodatkowej w sprawozdaniu finansowym.

Tak więc, celem polityki rachunkowości jest:

- przedstawienie rzetelnego i wiernego obrazu majątku jednostki i jej wyniku finansowego,
- określenie jasnych i czytelnych zasad prowadzenia rachunkowości,
- zapewnienie bezpieczeństwa finansowego jednostki.

Mając na uwadze dobrze funkcjonujący system rachunkowości należy, w momencie tworzenia polityki rachunkowości, przeanalizować zachodzące w jednostce zdarzenia gospodarcze i na bazie tej analizy wprowadzić odpowiednie rozwiązania w polityce rachunkowości, sposób stosowania zasad rachunkowości oraz powiązanych z nimi zasad wyceny i ewidencji. Bardzo ważne jest także to, aby polityka rachunkowości odzwierciedlała potrzeby informacyjne występujące wewnątrz jednostki, czyli zabezpieczała dostarczanie niezbędnych informacji dla potrzeb zarządzania. Istotne jest, aby polityka rachunkowości jednostki nie została odrzucona na plan dalszy, potraktowana jak obowiązek formalnoprawny, ale aby współgrała z rzeczywistością gospodarczą i była wykorzystana przez jednostkę w celu osiągania przez nią lepszych rezultatów w procesie generowania informacji na potrzeby jednostki (bieżące i strategiczne zarządzanie jednostką) i jej otoczenia (obowiązki sprawozdawcze).

[16] *Jak ustalić własną politykę rachunkowości?,* Dodatek do „Zeszytów Metodycznych Rachunkowości" 2011, nr 7, z dnia 2011-04-01.

[17] *Ustawa o rachunkowości*…, op. cit., art. 8, ust. 2.

Można powiedzieć, że polityka rachunkowości jest:

- swoistym planem działania przedsiębiorstwa w obszarze rachunkowości (skala mikroekonomiczna),
- sposobem komunikacji z otoczeniem poprzez określenie zasad sporządzania i rodzajem sporządzanej oraz prezentowanej sprawozdawczości (skala makroekonomiczna).

Ustawodawca nie reguluje w ustawie o rachunkowości, jak i w MSR nr 8, wszystkich problemów związanych z polityką rachunkowości. Część uregulowań kształtujących polityki rachunkowości znalazło się w aktach wykonawczych do ustawy. Zgodnie z ustawą, jednostki mają pewną swobodę w zakresie ewidencji i prezentacji zdarzeń gospodarczych, gdyż niektóre kwestie przekazano do uregulowania kierownikom jednostek we własnym zakresie. Ustawa o rachunkowości zezwala podmiotom rachunkowości – aby postępując zgodnie z nadrzędnymi zasadami rachunkowości i zachowując obowiązek pełnego i jasnego obrazu majątkowego i finansowego jednostki oraz jej wyniku finansowego – miały prawo dokonywania wyborów konkretnych rozwiązań ewidencyjnych i sprawozdawczych oraz stosowania pewnych uproszczeń (udogodnień). Tym samym dopuszczono prowadzenie przez jednostkę własnej, zindywidualizowanej polityki rachunkowości. Wprawdzie „jednostki obowiązane są stosować przyjęte zasady (politykę) rachunkowości, rzetelnie i jasno przedstawiając sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy, jednakże jednostka może w ramach przyjętych zasad stosować uproszczenia, jeżeli nie wywiera to istotnie ujemnego wpływu na realizację obowiązku określonego w ust. 1 tego artykułu”[18]. Regulacje prawne dopuszczają więc wielowariantowość rozwiązań w systemie rachunkowości, co wpływa na zróżnicowanie kształtu polityki rachunkowości. Jednostka może także rozszerzyć zakres polityki rachunkowości dostosowując ją do swoich potrzeb informacyjnych.

W polityce rachunkowości można wyodrębnić trzy grupy zasad:

- zasady jednoznacznie określone w ustawie i przepisach wykonawczych do niej,
- zasady będące efektem wyboru przez kierownika jednostki spośród alternatywnych wariantów dopuszczonych przez ustawę,
- ustalenia przyjęte we własnym zakresie.

Polityki rachunkowości różnych podmiotów rachunkowości posiadają pewne elementy wspólne, uniwersalne dla każdej polityki rachunkowo-

[18] *Ustawa o rachunkowości*…, op. cit., art. 4.

ści, gdyż podstawą ich tworzenia są regulacje ustawy o rachunkowości, także MSR nr 8. Prawne podstawy rachunkowości tworzą więc płaszczyznę podobieństw polityk rachunkowości. Polityka rachunkowości każdej jednostki zobowiązanej do prowadzenia ksiąg rachunkowych musi charakteryzować się następującymi **uniwersalnymi** cechami:

- zawierać elementy określone przez ustawę o rachunkowości,
- zapewnić wymaganą jakość sprawozdania finansowego,
- zapewnić prawidłową wycenę aktywów, pasywów i wyniku finansowego,
- mieć formę dokumentu sporządzonego w języku polskim w momencie rozpoczęcia działalności,
- musi być przygotowana w trybie uchwały kierownictwa jednostki i ujawniona w informacji dodatkowej sprawozdania finansowego,
- zmiany polityki rachunkowości, niezależnie od momentu ich zdecydowania muszą skutkować dla systemu rachunkowości od początku roku obrotowego.

Najważniejszym zadaniem polityki rachunkowości jest rzetelne i jasne przedstawienie sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego w sprawozdaniu finansowym jednostki oraz zaprezentowanie rzetelnego i wiernego obrazu jednostki wszystkim odbiorcom informacji sprawozdawczej. Innym zadaniem dokumentu zasad rachunkowości jest zapewnienie o tym, że dane pochodzące z rachunkowości jednostki z roku na rok zostały gromadzone na takich samych zasadach co sprawia, że są one porównywalne. Analiza informacji obejmująca kilka okresów sprawozdawczych jest istotna przy podejmowaniu decyzji dotyczących dalszego rozwoju działalności jednostki. Informacje rachunkowe umożliwiają także kontrolę działalności oraz dążenia do osiągnięcia zysku, który jest głównym celem prowadzenia działalności gospodarczej.

Z punktu widzenia praktyki rachunkowości, nie powinno się traktować dokumentu „polityka rachunkowości" opisującego zbiór zasad rachunkowości jednostki jako dodatkowy obowiązek prawny „zło konieczne", lecz warto na niego spojrzeć jak na możliwość stworzenia w danej jednostce indywidualnego i niepowtarzalnego systemu generowania informacji o jednostce. Polityka rachunkowości może być bowiem dokumentem dostosowanym ściśle do każdego podmiotu, zawierającym rozwiązania stosowane przez jednostkę mieszczące się w granicach określonych prawem oraz uwzględniającym specyfikę

organizacji i działalności jednostki. Pozwala jednostkom na wybieranie spośród wielu możliwych rozwiązań tych, które są dla niej najwłaściwsze. Opracowując politykę rachunkowości należy pamiętać o tym, że dokonane wybory skutkują dla ostatecznego kształtu tej polityki (agresywna czy konserwatywna).

2.3 Specyfika polityki rachunkowości

Niezależnie od uniwersalnych, wspólnych dla wszystkich jednostek cech polityk rachunkowości wynikających głównie z obowiązujących regulacji prawnych, polityki rachunkowości poszczególnych jednostek wykazują się dużym zróżnicowaniem (specyfiką) wynikającym z wielu powodów leżących zarówno po stronie przepisów prawnych, jak i samych jednostek. Istnieje wiele przesłanek różnicujących polityki rachunkowości i nadających im specyficzny charakter w różnych jednostkach.

Po pierwsze, zakres dokumentacji zasad (polityki) rachunkowości wynikający z przepisów ustawy o rachunkowości ma charakter otwarty. Każda jednostka, jeżeli uzna to za stosowne, może rozszerzyć ten zakres, dostosowując go do własnych potrzeb wynikających ze szczegółowych przepisów prawnych określających funkcjonowanie rachunkowości (może dokonywać wyborów).

Po drugie, ustawa o rachunkowości dopuszcza stosowanie wielu uproszczeń w ewidencji księgowej i sprawozdawczości.

Po trzecie, politykę rachunkowości w poszczególnych jej elementach, obok ustawy o rachunkowości, określają przepisy wykonawcze do ustawy regulujące szczegółowe kwestie związane z rachunkowością różnych podmiotów, np. banków, ubezpieczycieli, fundacji, partii politycznych itp.

Po czwarte, kryterium różnicującym polityki rachunkowości jest charakter działalności jednostki, wielkość jej majątku, struktura organizacyjna i inne specyficzne cechy jednostki zobowiązanej do prowadzenia rachunkowości.

Po piąte, istotnym elementem różnicującym politykę rachunkowości i zawartość informacyjną sprawozdania finansowego jest zakres i charakter obowiązków sprawozdawczych określonych przez prawo (sprawozdanie jednostkowe czy skonsolidowane) oraz obecność (lub nie) na publicznym rynku kapitałowym.

Możliwość stosowania uproszczeń i wyboru różnych wariantów rozwiązań ewidencyjnych i sprawozdawczych wynika z polskiego prawa bilansowego i występuje w takich kwestiach jak[19]:

- prowadzenie ksiąg rachunkowych (kształt zakładowego planu kont, sposób dokumentowania operacji gospodarczych, system przetwarzania danych, zasady ochrony danych oraz przechowywania dokumentacji księgowej),
- wycena aktywów i pasywów (w tym aktualizacja wyceny),
- zasady ustalania wyniku finansowego (metody rezerwowania, metody amortyzacji, w tym jednorazowej, rozliczanie kosztów i przychodów przyszłych okresów, metoda rachunku kosztów),
- ujawnianie skutków zmiany polityki rachunkowości,
- błędy fundamentalne,
- sposób prezentacji sprawozdania finansowego,
- zakres ujawnianych informacji dodatkowych.

Możliwości dokonywania wyborów wariantów rozwiązań w systemie rachunkowości, a więc odmienności rachunkowości (polityki rachunkowości) różnych podmiotów uwzględniono także w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości (MSR 8)[20]. Wybory w poszczególnych obszarach wpływają na sytuację majątkową, finansową i wynik finansowy jednostki, a także na poziom i strukturę przychodów i kosztów, nie mogą więc naruszać obowiązującej w rachunkowości zasady istotności. Zgodnie z tą zasadą (art. 8 ust. 1 UoR), jednostka określając politykę rachunkowości ma obowiązek wyodrębnić w księgach rachunkowych wszystkie zdarzenia istotne do oceny sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego przy zachowaniu zasady ostrożności. Oznacza to obowiązek uwzględnienia zasadniczych, w warunkach danej jednostki, zasad prowadzenia rachunkowości, spośród możliwych do wyboru zapewniających prawidłowe prowadzenie ksiąg rachunkowych, skuteczne sprawowanie kontroli wewnętrznej oraz niezbędne (rzetelne) informacje do sporządzenia rocznego sprawozdania finansowego.

---

[19] *Ustawa o rachunkowości pod red. Ewy Walińskiej, Komentarz. Stan prawny na 30.06.2010*, Wolters Kluwer 2011.

[20] Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 8 *Polityka (zasady) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i błędy*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 29.11.2008 roku, nr L. 320/1.

Obowiązujące prawo przewiduje możliwość zmian w polityce rachunkowości, określając jednak skomplikowaną procedurę tych zmian, w celu zapewnienia porównywalności produktu końcowego systemu rachunkowości, jakim jest sprawozdanie finansowe. W celu zapewnienia rzetelnego i jasnego przedstawienia sytuacji majątkowej i finansowej, jednostka może, ze skutkiem od pierwszego dnia roku obrotowego, bez względu na datę podjęcia decyzji, zmienić dotychczas stosowane rozwiązania na inne przewidziane ustawą. Zmiana ta wymaga określenia w informacji dodatkowej jej wpływu na sprawozdania finansowe. W takim przypadku należy w sprawozdaniu finansowym podać przyczyny zmian w polityce rachunkowości określić liczbowo ich wpływ na wynik finansowy oraz zapewnić porównywalność danych sprawozdania finansowego dotyczących roku poprzedzającego rok obrotowy, w których dokonano zmiany – w celu zapewnienia porównywalności[21].

W jednostkach prowadzących działalność gospodarczą zróżnicowanie polityki rachunkowości będzie między innymi wynikać ze[22]:

- specyfiki działalności jednostki i rodzaju działalności podstawowej jednostki,
- przyjętych zasad ewidencji i rozliczania kosztów działalności operacyjnej – układ rodzajowy (zespół 4), kalkulacyjny (zespół 5) lub mieszany, z dalszym podziałem na koszty działalności podstawowej, administracyjnej, ewentualnie pomocniczej,
- wyboru wariantu rachunku zysków i strat (kalkulacyjny lub porównawczy) i metody sporządzania rachunku przepływów pieniężnych (metoda bezpośrednia lub pośrednia),
- wykazu ksiąg rachunkowych,
- wykazu kont księgi głównej i kont ksiąg pomocniczych do ewidencji księgowej w danej jednostce (Zakładowy Plan Kont),
- przyjętych zasad i metod ewidencji syntetycznej i analitycznej do kont księgi głównej,
- stosowania konta 30 „Rozliczenie zakupu" i zakresu ewidencjonowania na nim operacji (wszystkie zakupy czy tylko rzeczowe składniki majątku trwałego),

[21] *Rachunkowość krok po kroku,* „Zeszyty Metodyczne Rachunkowości" 2010, nr 13, s. 9.

[22] Wybrane zagadnienia dotyczące spółek osobowych, Dodatek do „Zeszytów Metodycznych Rachunkowości" 2003, nr 10.

- funkcjonowanie konta 08 „Środki trwałe w budowie" (czy będą za jego pośrednictwem księgowane operacje związane z nabyciem wszystkich środków trwałych czy tylko wymagających montażu),
- przyjętych metod prowadzenia ewidencji zapasów, materiałów, towarów i produktów (ilościowy, wartościowy lub ilościowo-wartościowy),
- przyjętych metod wyceny aktywów i pasywów ze szczególnym uwzględnieniem wyceny wyrobów gotowych i wyceny zużycia rozchodu materiałów do zużycia na cele produkcyjne,
- zasad amortyzacji rzeczowych aktywów trwałych (liniowa, degresywna) i przyjmowania stawek amortyzacyjnych,
- ustalenia przedmiotów o niskiej wartości początkowej, które nie będą zaliczane do środków trwałych, tylko w całości umarzane (zaliczane w koszty) w momencie przyjmowania do użytkowania,
- zasad tworzenia rezerw na pewne lub prawdopodobne przyszłe zobowiązania,
- ustalenia progu istotności,
- wybór systemu przetwarzania danych przy użyciu komputera,
- wybór metody ochrony danych oraz zbiorów dokumentów księgowych, ksiąg rachunkowych i innych danych potrzebnych do ewidencji księgowej,
- określenia sposobu dokumentowania operacji dowodami zastępczymi,
- rodzaju cen stosowanych do ewidencji zapasów (rzeczywistych cen zakupu, rzeczywistych cen nabycia lub kosztu wytworzenia, czy tez cen ewidencyjnych różniących się od cen zakupu nabycia lub kosztu wytworzenia z zastosowaniem konta „Odchylenia od cen ewidencyjnych"),
- przyjętej metody wyceny rozchodu zapasów (według cen przeciętnych, LIFO – rozchód składnika aktywów wycenia się kolejno po cenach (kosztach) tych składników aktywów, które jednostka najwcześniej nabyła (wytworzyła); FIFO – rozchód składników aktywów wycenia się kolejno po cenach (kosztach) tych składników aktywów, które jednostka najpóźniej nabyła (wytworzyła), w drodze szczegółowej identyfikacji rzeczywistych cen (kosztów) składników aktywów.
- wyboru sposobu rozliczania kosztów: działalności produkcyjnej, zarządu, pomocniczej,
- wyboru zasad rozliczania kosztów zakupu (zaliczane do kosztów bieżącego okresu czy aktywowane).

- wyboru sposobu ustalania przychodu z wykonania niezakończonej usługi, w tym budowlanej i kosztu wytworzenia tej niezakończonej usługi (z uwzględnieniem art. 34 UoR).
- innych możliwości.

Jednostka może także w ramach obowiązków wynikających z prawa bilansowego (przedstawianych w polityce rachunkowości) stosować dopuszczone prawem uproszczenia, jeżeli nie wywierają one istotnie ujemnego wpływu na realizację obowiązku rzetelnego i jasnego przedstawienia sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego.

Analizując zróżnicowanie (specyfikę) polityki rachunkowości we wszystkich podmiotach zobowiązanych do jej posiadania należy wskazać poziomy i czynniki różnicujące:

I poziom – rodzaj jednostki zobowiązanej przez ustawę o rachunkowości do prowadzenia ksiąg rachunkowych(przedsiębiorstwo, jednostka sektora finansów publicznych, instytucja finansowa, itd.),

II poziom – prawne podstawy prowadzenia działalności, w tym przepisy wykonawcze do ustawy o rachunkowości uszczegóławiające prowadzenie rachunkowości,

III poziom – rozmiary działalności przedsiębiorstwa wskazujące na możliwość stosowania uproszczeń w rachunkowości, w tym sprawozdawczości,

IV poziom – dokonane wybory w prowadzeniu rachunkowości (sprawozdawczości),

V poziom – terminy obowiązkowej sprawozdawczości (roczna, kwartalna lub inna),

VI poziom – charakter sporządzanych obowiązkowych sprawozdań (jednostkowe, skonsolidowane),

VII poziom – obecność na zorganizowanym rynku publicznym Unii Europejskiej.

Każda z wymienionych wyżej grup przesłanek różnicujących polityki rachunkowości stwarza ogromny obszar zróżnicowania docelowego kształtu polityki rachunkowości pojedynczego podmiotu. Z uwagi na brak możliwości – ze względu na pojemność niniejszego opracowania – przeanalizowania wszystkich przesłanek różnicujących polityki rachunkowości, zwrócono uwagę tylko na szczegółowe przepisy prawne obowiązujące w rachunkowości różnych jednostek (podmiotów rachunkowości). Wywierają one istotny wpływ na specyficzny kształt polityk rachunkowości (patrz poniższa tabela).

Tabela 2.1. Wybrane przepisy wykonawcze do ustawy o rachunkowości odnoszące się do różnych jednostek

Nazwa podmiotu	Nazwa przepisu prawnego wpływającego na politykę rachunkowości
Banki	– Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych (Dz.U. 2001 nr 149, poz. 1674) – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków (Dz.U. 2008 nr 235, poz. 1589) oraz Rozporządzenie Ministra Finansów z 30 sierpnia 2010 r. zmieniające powyższe rozporządzenie w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków (Dz.U. 2010 nr 164, poz. 1111) – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 18 grudnia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych (Dz.U. 2008 nr 228, poz. 1508) – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 1 października 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości banków (Dz.U. 2010 nr 191, poz. 1279) – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 11 sierpnia 2011 r. w sprawie określenia wzorcowego planu kont dla banków (Dz.U. 2011 nr 181, poz. 1082)
Jednostki sektora finansów publicznych	– Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 29 października 2003 r. w sprawie zasad rachunkowości i planu kont dla prowadzenia ewidencji podatków i niepodatkowych należności budżetowych przez organy podatkowe podległe ministrowi właściwemu do spraw finansów publicznych – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 11 grudnia 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie zasad rachunkowości i planu kont w zakresie ewidencji podatków, opłat i niepodatkowych należności budżetowych w organach podatkowych podległych ministrowi właściwemu do spraw finansów publicznych (Dz.U. 2007 nr 236, poz. 1740) – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 25 października 2010 r. w sprawie zasad rachunkowości oraz planów kont dla organów podatkowych jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. 2010 nr 208, poz. 1375) – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 lipca 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego, jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych, państwowych funduszy celowych oraz państwowych jednostek budżetowych mających siedzibę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2010 nr 128, poz. 861)

Nazwa podmiotu	Nazwa przepisu prawnego wpływającego na politykę rachunkowości
Instytucje finansowe inne niż banki	– Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości funduszy inwestycyjnych (Dz.U. 2007 nr 249, poz. 1859) – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości funduszy emerytalnych (Dz.U. 2007 nr 248, poz. 1847) – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości zakładów ubezpieczeń (Dz.U. 2007 nr 248, poz. 1846) – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości zakładów ubezpieczeń (Dz.U. 2008 nr 236, poz. 1634) – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 8 sierpnia 2008 r. w sprawie szczegółowych zasad sporządzania przez jednostki inne niż banki i zakłady ubezpieczeń skonsolidowanych sprawozdań finansowych grup kapitałowych (Dz.U. 2008 nr 162, poz. 1004) – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 grudnia 2009 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości zakładów ubezpieczeń i zakładów reasekuracji (Dz.U. 2009 nr 226, poz. 1825) – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 grudnia 2009 r. w sprawie szczegółowych zasad rachunkowości domów maklerskich (Dz.U. 2009 nr 226, poz. 1824)
Telewizja publiczna	– Rozporządzenie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z dnia 22 kwietnia 2008 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez spółki publicznej radiofonii i telewizji dokumentacji w oparciu o zasady rachunkowości oraz sposobu sporządzania sprawozdań składanych przez zarządy tych spółek Krajowej Radzie Radiofonii i Telewizji (Dz.U. 2008 nr 84, poz. 515)
Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo-Kredytowe	– Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 21 listopada 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad rachunkowości spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych. (Dz.U. 2001 nr 138, poz. 1550)
Organizacje nie prowadzące działalności gospodarczej	– Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 15 listopada 2001r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości dla niektórych jednostek nie będących spółkami handlowymi, nieprowadzących działalności gospodarczej (Dz.U. nr 137, poz.1539)
Partie polityczne	– Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 23 stycznia 2003 r. w sprawie zasad prowadzenia rachunkowości przez partię polityczną (Dziennik Ustaw 2003 nr 11, poz. 118) – Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 20 listopada 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie zasad rachunkowości komitetów wyborczych (Dz.U. 2006 nr 212, poz. 1559)

Nazwa podmiotu	Nazwa przepisu prawnego wpływającego na politykę rachunkowości
Bankowy Fundusz Gwarancyjny	– Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 19 grudnia 2008 r. w sprawie szczegółowych zasad rachunkowości Bankowego Funduszu Gwarancyjnego (Dz.U. 2008 nr 236, poz. 1631)

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowując należy podkreślić, że zobowiązanie wszystkich podmiotów do posiadania opracowywania polityki rachunkowości, a jednocześnie ogromne zróżnicowanie podmiotów zobowiązanych do prowadzenia rachunkowości i prawnych podstaw organizacji ich systemów rachunkowości, a także możliwość dokonywania wielu wyborów i stosowania uproszczeń, powoduje, że poszczególne jednostki (różniące się profilem działalności, wielkością, formami organizacyjno-prawnymi, formami własności) przygotowują zróżnicowane polityki rachunkowości. Jednakże każda z polityk musi jednak uwzględnić ogólne regulacje prawne zawarte w ustawie o rachunkowości, przepisy wykonawcze do ustawy o rachunkowości, Krajowe Standardy Rachunkowości, a często także MSR. Tak więc w polityce rachunkowości odzwierciedla się zarówno specyfika działalności jednostki i jej potrzeb informacyjnych, jak też obowiązujące ją szeroko rozumiane regulacje prawne.

2.4 Specyfika polityki rachunkowości na przykładzie przedsiębiorstwa bankowego

Bank jest przedsiębiorstwem działającym na konkurencyjnym rynku o wyraźnie określonej specyfice działalności obarczonej wysokim ryzykiem, specyficznej strukturze majątku i źródeł jego finansowania, rozbudowanej i zróżnicowanej sprawozdawczości kierowanej do banku centralnego, nadzoru finansowego i uczestników rynku. Takie uwarunkowania działalności stawiają przed polityką rachunkowości banku duże wyzwania.

Bank jest z jednej strony typowym przedsiębiorstwem nastawionym na uniwersalne cele jednostki gospodarczej, ale z uwagi na charakter działalności charakteryzuje się pewnymi odrębnymi cechami. Usługi finansowe świadczone klientom (czynności bankowe) są w dużej części zastrzeżone wyłącznie dla banków, ze względu na potrzebę zapewnienia bezpieczeństwa w obrocie gospodarczym. Funkcjonowanie banków opie-

ra się na zaufaniu podmiotów korzystających z ich usług – stąd ogromna rola rachunkowości jako systemu generowania (i ujawniania w sprawozdawczości) informacji o ich sytuacji finansowej (wynikach finansowych).

Z punktu widzenia formy prawnej, bank w Polsce jest tworzony w formie spółki akcyjnej, może funkcjonować także w formie spółdzielni (banki spółdzielcze i spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe). Działa także jeden bank, który ma formę prawną przedsiębiorstwa państwowego, powołany w celu wspomagania polityki gospodarczej rządu – Bank Gospodarstwa Krajowego. W Polsce funkcjonują także oddziały banków (instytucji kredytowych) z Unii Europejskiej i inne banki z kapitałem zagranicznym.

Podstawowym aktem prawnym określającym działalność banków jest Ustawa *Prawo bankowe*[23]. Prawo bankowe ogranicza zakres działalności bankowej do katalogu czynności bankowych (produktów, usług bankowych). Czynności bankowe limitują zakres działalności banków niezależnie od ich formy organizacyjno-prawnej czy formy własności. Część tych czynności bankowych ma charakter zastrzeżony i żadna inna instytucja niż bank nie może ich świadczyć pod rygorem poniesienia konsekwencji związanych z naruszeniem prawa. Wynika to z faktu, że bank jest instytucją, która jest i musi być darzona zaufaniem publicznym. To zaufanie ma istotne znaczenie dla stabilności oddzielnego banku, bezpieczeństwa całego systemu bankowego, a szerzej jeszcze, bezpieczeństwa systemu finansowego i całej gospodarki. Jest to szczególnie widoczne w ostatnim czasie, kiedy kryzys finansowy (w dużej mierze wywołany przez banki) wymusił zaangażowanie państwa w stabilizowanie finansów sektora bankowego w celu niedopuszczenia do pogorszenia jego płynności i upadłości banków. W ten oto sposób banki, które z zasady są komercyjnymi instytucjami prywatnymi zostały objęte parasolem ochronnym państwa.

Charakter działalności opartej na zaufaniu do banków, ważna rola banków w gospodarce oraz konieczność interwencji państwa (środków publicznych) w sytuacji kryzysowej w systemie bankowym powoduje ogromne znaczenie systemu informacyjnego rachunkowości.

Bazowym aktem prawnym regulującym zasady prowadzenia rachunkowości bankowej w Polsce jest ustawa o rachunkowości, która wskazuje na potrzebę określenia zasad (polityki) rachunkowości. Zasady te należy stosować w sposób ciągły, dokonując w kolejnych latach obrotowych

[23] Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku *Prawo bankowe* (Dz.U. z 2002 nr 72, poz. 665).

jednakowego grupowania operacji gospodarczych, wyceny aktywów i pasywów, w tym także dokonywania odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych, ustalania wyniku finansowego i sporządzania sprawozdań finansowych tak, aby za kolejne lata informacje z nich wynikające były porównywalne[24].

W tym miejscu należy jeszcze raz podkreślić, że bank jako instytucja prowadząca działalność ograniczoną prawem do katalogu czynności bankowych opartych na zaufaniu społecznym jest zobowiązany do szczególnie rzetelnego sporządzania i prezentowania informacji w sprawozdaniach finansowych. Kuszące jest korzystne poprawianie wizerunku banku w sprawozdawczości w celu pozyskania zaufania społecznego, nierzetelne pokazywanie obrazu sytuacji finansowej i „kreowanie" dobrych informacji o banku, ale konsekwencją może być (poza odpowiedzialnością prawną) negatywna reakcja społeczna na ujawnioną „kreatywność", która może prowadzić do obniżenia zaufania publicznego, zmniejszenia wiarygodności banku i utraty klientów. Jest to o tyle istotne, że banki są silne nie tylko posiadanymi kapitałami własnymi ale także pozyskanym zaufaniem publicznym. Jeżeli chodzi o kapitały, to wiele regulacji czuwa nad wyposażeniem banków w odpowiedniej wielkości kapitały niezbędne dla bezpiecznego prowadzenia działalności. Jeżeli chodzi natomiast o zaufanie publiczne to nie jest ono kwantyfikowane, ale jest niezwykle ważne. Jak pokazują przykłady ostatnich lat, troska o stabilne zaufanie do banków jest nie tylko przedmiotem właścicieli banków, ale także rządów i instytucji ponadnarodowych. Mimo tego że banki stanowią własność prywatną, to zaufanie do tych instytucji ma wartość społeczną. Wystarczy zauważyć, że w przypadku największych polskich banków ich klientami są miliony osób, co w sposób oczywisty wyznacza publiczny ich charakter. Zasianie wątpliwości wśród tak dużej liczby osób mogłoby mieć trudne do wyobrażenia konsekwencje publiczne.

Zarysowane wyżej warunki działania banków wskazują na ogromną rolę rachunkowości generującej informację finansową w bankach, w tym politykę rachunkowości banków. Bank zobowiązany jest stosować zasady zapisane w prawie bilansowym w taki sposób, aby rzetelnie i jasno przedstawić sytuację majątkową i finansową, a także osiągnięty wynik finansowy. Wysoki poziom komplikacji rachunkowości bankowej wyznacza charakter działalności banku:

[24] *Ustawa o rachunkowości* … op. cit., art. 3.

- masowy charakter operacji gospodarczych,
- czynności bankowe oparte na zaufaniu a jednocześnie obarczone ryzykiem utraty środków pieniężnych (banku i klientów),
- nieustanne ryzyko towarzyszące działalności (płynności, kredytowe, operacyjne, informatyczne itd.),
- zagrożenie „efektem zarażenia się" problemami trudności finansowych od innych podmiotów rynku finansowego,
- problemy i dylematy związane z wyceną (bieżącą i bilansową) aktywów i pasywów.

Dla przykładu, ustalenie wartości godziwej instrumentu finansowego może opierać się na metodzie retrospektywnej na podstawie modelu rachunkowego, gdy istnieją dla niego ceny kwotowane na aktywnym rynku. Z drugiej strony wartość godziwa instrumentu finansowego, który nie jest notowany na aktywnym rynku, jest ustalana za pomocą technik wyceny w sposób prospektywny[25]. Zapewne obie te metody mogą wywoływać wątpliwości co do ich rzeczywistej wartości. Nie zmienia to jednak potrzeby ujęcia instrumentu w wartości godziwej i zasadności przyjęcia danej metody. Z drugiej jednak strony może wywoływać chęć poszukiwania metody ocenianej jako korzystniejsza z punktu widzenia określonego interesariusza. W tym miejscu należy podkreślić, że stosowania wartości godziwej dla wyceny składników aktywów i pasywów finansowych jest istotną kwestią w praktyce rachunkowości bankowej. Wynika to z potrzeby przestrzegania podstawowych zasad rachunkowości. Jednakże w procesie praktyki stosowania wartości godziwej pojawia się szereg dylematów. Dotyczą one źródeł i metod korzystania z informacji wykorzystywanych w procesie stosowania wycen, wyboru metod stosowanych przez banki i zakresu stosowania wartości godziwej[26].

[25] Bielawski P., *Syntetyczne instrumenty finansowe i przykłady ich ujęcia w kontekście stosowania kosztu historycznego i wartości godziwej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa 2010, nr 58 (114), s. 28.

[26] B. Kucharczyk, *Wartość godziwa w wycenie aktywów finansowych – praktyka polskich banków*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa 2010, nr 52 (108), s. 90. Interesująco pisze na ten temat: J. Gierusz, *Koszt historyczny czy wartość godziwa – dylematy wyceny w rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa 2011, nr 62 (118), s. 111. Z powołaniem na; B.J. Epstein, GAPP 2010 Interpretation and Application of Generally accepted accouting principles, John Wiley and Sons. Inc.

Ze względu na specyfikę działalności banku opartą na zaufaniu publicznym niezwykle ważna jest rzetelność danych sprawozdania finansowego – stąd waga polityki rachunkowości. Przy przygotowaniu dokumentu polityki rachunkowości banku konieczne jest uwzględnienie wielu regulacji prawnych odnoszących się do działalności bankowej. Na kształt polityki rachunkowości banków wpływają:

1) Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości (tekst jednolity z dnia 2 września 2009 r. Dz.U. 2009 nr 152, poz. 1223),
2) Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 roku *Prawo bankowe* (Dz.U. z 2002 r. nr 72, poz. 665, z późniejszymi zmianami),
3) Ustawa z dnia 16 września 1982 roku *Prawo spółdzielcze* (tekst jednolity Dz.U. 2003 nr 18, poz. 1848) – w przypadku banków spółdzielczych,
4) Międzynarodowe Standardy Rachunkowości i Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (w przypadku banków sporządzających skonsolidowane sprawozdanie finansowe z obowiązku prawnego lub możliwości wyboru),
5) Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o obrocie instrumentami finansowymi (Dz.U. 2005 nr 183, poz. 1538) – w przypadku banków, których akcje są notowane na publicznym rynku kapitałowym,
6) Przepisy wykonawcze do ustawy o rachunkowości odnoszące się do banków oraz przepisy wykonawcze do wspomnianych wyżej ustaw w zakresie dotyczącym szeroko rozumianej rachunkowości.

Na rachunkowość banków (także kształt polityki rachunkowości) istotnie wpływają przepisy wykonawcze do ustawy o rachunkowości (Rozporządzenia Ministra Finansów) odnoszące się do:

- szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych. (rok wydania 2001),
- zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków (rok wydania 2010),
- szczególnych zasad rachunkowości banków (rok wydania 2010),
- wzorcowego planu kont dla banków (rok wydania 2011).

Na sposób ujmowania określonych operacji w księgach rachunkowych banku oraz prezentowanie ich w sprawozdaniach finansowych mają wpływ także regulacje wydawane przez Zarząd Narodowego Banku Polskiego i Komisję Nadzoru Finansowego[27]. Dla przykładu w Dzienni-

[27] W. Pawłowska, J. Wielgórska-Leszczyńska, *Rachunkowość instytucji finansowych*, Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa 2002, s. 123-124.

ku Urzędowym NBP ogłasza się w szczególności akty prawne wydawane przez bank centralny dotyczące różnych szczegółowych aspektów funkcjonowania banków. Są tu publikowane zarządzenia Prezesa Narodowego Banku Polskiego, uchwały Rady Polityki Pieniężnej w sprawie wysokości stopy referencyjnej, oprocentowania kredytów refinansowych, oprocentowania terminowych oraz stopy redyskontowej weksli w Narodowym Banku Polskim, uchwały Zarządu Narodowego Banku Polskiego oraz obwieszczenia w sprawie utworzenia, likwidacji i upadłości banków, oprocentowania kredytu refinansowego i lombardowego, stopy dyskontowej i redyskontowej weksli oraz stopy rezerw obowiązkowych banków.

Ewolucja regulacji prawnych w obszarze rachunkowości bankowej jest wynikiem ewolucji czynności bankowych świadczonych przez banki klientom. Banki stosowały w pierwszym okresie funkcjonowania w latach 1983-1998 zasady wynikające z zarządzeń Prezesa Narodowego Banku Polskiego a w późniejszym czasie kierowały się zapisami zamieszczonymi w Rozporządzeniach Ministra Finansów[28].

Regulacje prawne w działalności banków są szczególnie istotne w kontekście tego, że banki są instytucjami zaufania publicznego i jak żadne inne jednostki muszą dbać o zabezpieczenie podstaw prawnych do prowadzenia czynności bankowych bardzo często zastrzeżonych wyłącznie do ich dyspozycji. Właściciele banków i personel zarządzający powinni także mieć świadomość swoistej asymetrii „informacji prawnej" polegającej na posiadaniu przewagi nad klientem z racji dysponowania kwalifikowanymi kadrami prawników dbających o interes instytucji. Mając na uwadze swój wizerunek, powinny kierować się troską o rzetelne wykonywanie czynności bankowych i nie pozwolić na obniżenie wiarygodności w oczach klientów i społeczeństwa.

Prowadzenie ksiąg rachunkowych banku i ewidencjonowanie zdarzeń gospodarczych następuje zgodnie z ustalonymi zasadami rachunkowości. Regulacje te określa aktualnie Rozporządzenie Ministra Finansów z 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości banków. Księgi rachunkowe uznaje się za prowadzone bezbłędnie, jeżeli wprowadzono do nich

[28] Zarządzenie Prezesa Narodowego Banku Polskiego z 10 lutego 1983 r. w sprawie jednolitych zasad rachunkowości bankowej, zarządzenie Prezesa Narodowego Banku Polskiego z 12 lutego 1991 roku w sprawie jednolitych zasad rachunkowości bankowej i inne, [za:] J. Wielgórska-Leszczyńska, *Wybrane problemy wyceny składników i ich ujęcie w sprawozdaniach finansowych banków*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości" Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa 2010, nr 56 (112), s. 284.

kompletnie i poprawnie wszystkie zakwalifikowane do ujęcia w księgach rachunkowych w danym dniu operacyjnym dowody księgowe, zapewniono ciągłość zapisów oraz bezbłędność działania dla stosowanych procedur obliczeniowych. Prowadzenie ksiąg rachunkowych w banku polega zatem na uwzględnieniu następujących wymagań:

1) chronologicznej rejestracji zdarzeń gospodarczych w dzienniku, dokonywanej w każdym dniu operacyjnym, w sposób umożliwiający uzgodnienie jego obrotów z obrotami zestawienia obrotów i sald kont syntetycznych,
2) ujmowaniu w ewidencji syntetycznej zdarzeń gospodarczych w ujęciu systematycznym, w kolejności chronologicznej, przy zachowaniu zasady podwójnego zapisu, w sposób zapewniający sporządzenie zestawienia obrotów i sald wszystkich kont syntetycznych,
3) ujmowaniu w ewidencji analitycznej zdarzeń gospodarczych w ujęciu systematycznym, w sposób zapewniający sporządzenie zestawienie obrotów i sald kont analitycznych uzgodnionych z saldami i zapisami na kontach syntetycznych,
4) ewidencji zobowiązań pozabilansowych, ze szczegółowością wynikającą z planu kont banku oraz wymogów sprawozdawczych,
5) obejmowaniu określonych, rzeczowych składników majątku ewidencją ilościową i wartościową,
6) księgowaniu wszelkich operacji wyłącznie na właściwych kontach syntetycznych, kontach analitycznych (przewidzianych w planie kont urządzeniach ksiąg pomocniczych) oraz kontach pozabilansowych wynikających z planu kont banku,
7) sporządzaniu zestawienia obrotów i sald kont syntetycznych i analitycznych”[29].

Za wykonywanie obowiązków w zakresie rachunkowości, w tym z tytułu nadzoru, również w przypadku, gdy określone obowiązki w zakresie rachunkowości – z wyłączeniem odpowiedzialności za przeprowadzenie inwentaryzacji w formie spisu z natury, gdy zostaną one powierzone innej osobie za jej zgodą, ponosi kierownik jednostki. W przypadku gdy kierownikiem jednostki jest organ wieloosobowy, a nie została wskazana osoba odpowiedzialna, odpowiedzialność ponoszą wszyscy członkowie

[29] Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 1 października 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości banków, Dz.U. 2010 nr 128, poz. 861.

tego organu. Członkowie rady nadzorczej lub innego organu nadzorującego są zobowiązani do zapewnienia, aby sprawozdanie finansowe oraz sprawozdanie z działalności spełniały wymagania przewidziane przepisami prawa. Odpowiadają oni solidarnie wobec spółki za szkodę wyrządzoną działaniem lub zaniechaniem stanowiącym naruszenie obowiązku wynikającego z przyjętych zasad (polityki) rachunkowości.

Uwzględniając wszystkie czynniki określające charakter działalności banku, dokument zawierający zasady rachunkowości banku powinien zawierać przepisy ogólne, które obejmują podstawę opracowania dokumentu, zapis dotyczący wprowadzania zmian w stosowanych zasadach rachunkowości, a także wyjaśnienia użytych w treści dokumentu określeń. Bardzo ważnym jest sposób organizacji rachunkowości w danej jednostce. Należy więc określić zasady organizacji rachunkowości, wskazać komórki odpowiedzialne za bieżące prowadzenie rachunkowości, nie wykluczając odpowiedzialności kierownictwa za wykonywanie obowiązków w zakresie rachunkowości banku. Kolejnym elementem jest określenie miejsca i sposobu prowadzenia ksiąg rachunkowych. Istotną kwestią jest, iż zapisy księgowe w księgach rachunkowych dotyczące danego roku obrotowego dokonywane są codziennie, na podstawie prawidłowo sporządzonych dowodów księgowych, sporządzonych i zakwalifikowanych do zapisu na określonym koncie. Powinno się też określić sposób prowadzenia ksiąg rachunkowych, w tym funkcjonowanie programów komputerowych. Ważne jest zdefiniowanie planu kont banku, prowadzenie ewidencji księgowej w ujęciu analitycznym i syntetycznym przy zachowaniu zasady podwójnego zapisu. Należy również określić procedurę otwierania i zamykania ksiąg rachunkowych, w tym uzgadniania zapisów w księgach rachunkowych.

Istotne znaczenie ma też określenie sposobu i zasad, których należy przestrzegać przy prowadzeniu ewidencji pozabilansowej. Nie wszystkie bowiem zdarzenia gospodarcze są ewidencjonowane na kontach bilansowych. Te, które nie mają wpływu na stan aktywów i pasywów banku, ale z jakichś względów wymagają odnotowania – ujmowane są w ewidencji pozabilansowej. Na przykład mogą to być udzielone gwarancje bankowe, które wprawdzie nie muszą powodować zmian w stanie aktywów, ale jednak narażają bank na potencjalne ryzyko i powinny być ujęte w pozycjach pozabilansowych.

Oddzielne miejsce w polityce rachunkowości banku zajmują zagadnienia związane z inwentaryzacją. Wartość aktywów i pasywów wyka-

zywanych w księgach rachunkowych banku podlega rocznej i okresowej inwentaryzacji. Ta czynność jest bardzo ważna ponieważ pozwala na sprawdzenie danych wynikających z ksiąg rachunkowych banku ze stanem rzeczywistym i ustalenie różnic inwentaryzacyjnych, ujęcie różnic w księgach i ustalenie osób odpowiedzialnych za powierzone mienie oraz rozliczenie stwierdzonych różnic inwentaryzacyjnych, a także dokonanie oceny gospodarczej wykorzystywania i przydatności składników majątkowych. Jeżeli chodzi o inwentaryzację w banku, to w szczególności polega ona na przeprowadzeniu spisu z natury krajowych środków płatniczych, walut obcych i dewiz, papierów wartościowych w postaci materialnej, innych wartości przechowywanych w kasach i skarbcach oraz wszelkich rzeczowych składników majątku. Chodzi także o uzgodnienie, w drodze uzyskania potwierdzenia przez klientów i kontrahentów banku, stanu środków zgromadzonych na rachunkach bankowych, kredytów i pożyczek, instrumentów finansowych w postaci zdematerializowanej oraz innych należności i zobowiązań. Inwentaryzacją w drodze porównania stanu ewidencyjnego z dokumentami i dokonania weryfikacji wartości tych składników w szczególności powinny być obejmowane wartości niematerialne i prawne, należności i zobowiązania wobec posiadaczy rachunków bankowych nieprowadzących ksiąg rachunkowych, należności zakwalifikowane do kategorii zagrożonych, odsetki naliczone, w tym zastrzeżone, roszczenia z tytułu niedoborów i szkód oraz inne należności i zobowiązania wobec pracowników, rozliczenia międzyokresowe, fundusze banku i rezerwy oraz zobowiązania pozabilansowe, w tym z tytułu udzielonych lub otrzymanych gwarancji lub poręczeń.

Ważne jest uwzględnienie w polityce rachunkowości zapisów dotyczących ujmowania aktywów i pasywów oraz ustalania wyniku finansowego. Zgodnie z wytycznymi zawartymi w stosownych przepisach prawnych, aktywa i zobowiązania finansowe banku klasyfikuje się w dniu ich nabycia lub powstania do następujących kategorii:

1) aktywa finansowe i zobowiązania finansowe wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy, w tym aktywa lub zobowiązania finansowe przeznaczone do obrotu,
2) kredyty i pożyczki oraz inne należności banku,
3) aktywa finansowe utrzymywane do terminu zapadalności,
4) aktywa finansowe dostępne do sprzedaży.

Aktywa i pasywa oraz zobowiązania pozabilansowe wyrażone w walutach obcych wykazuje się w złotych po przeliczeniu według

kursu średniego ogłoszonego przez Prezesa Narodowego Banku Polskiego na dzień bilansowy.

W polityce rachunkowości należy też opisać kwestie związane ze sprawozdawczością finansową. W szczególności odnosi się to do zasad sporządzania sprawozdawczości, które m.in. określają, że sprawozdanie finansowe sporządza się na dzień zamknięcia ksiąg rachunkowych lub inny dzień bilansowy w sposób określony w załączniku do Ustawy o rachunkowości oraz właściwej uchwały Zarządu Narodowego Banku Polskiego dotyczącej sporządzania sprawozdawczości banków[30]. Badaniu obligatoryjnemu podlega roczne sprawozdanie finansowe banku, do badania zobowiązane są uprawnione podmioty wskazane przez radę nadzorczą, przy czym umowa o badaniu sprawozdania finansowego powinna być zawarta w terminie, w którym biegły rewident będzie mógł uczestniczyć w inwentaryzacji składników majątku banku. Istnieje obowiązek składania rocznych sprawozdań finansowych, opinii rewidenta oraz odpisu uchwały organu zatwierdzającego roczne sprawozdanie finansowe i podział zysku lub pokrycie strat przez zarząd banku do odpowiedniego rejestru sądowego w ciągu 15 dni od zatwierdzenia rocznego sprawozdania finansowego.

Zazwyczaj w dokumencie polityka rachunkowości banku znajduje się też fragment poświęcony kwestii przechowywania i ochrony danych oraz zasadom związanym z udostępnianiem akt osobom trzecim. Należy wskazać, iż szczegółowe zasady dotyczące obiegu, gromadzenia i przechowywania dowodów księgowych oraz pozostałej dokumentacji dotyczącej prowadzenia rachunkowości banku reguluje odpowiednia instrukcja obiegu dowodów księgowych. Przy udostępnianiu informacji osobom trzecim niezwykle ważne jest, aby zachowywać przepisy dotyczące tajemnicy bankowej.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 1 października 2010 r. w sprawie rachunkowości, banki mogą prowadzić rachunkowość komputerową. Przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych przy użyciu komputera zapisowi w księgach rachunkowych nadaje się automatycznie numer identyfikacyjny, pod którym został wprowadzony do dziennika i który umożliwia ustalenie osoby odpowiedzialnej za treść zapisu. Zazwyczaj w banku doku-

[30] Uchwała 3 – nr 19/2011 Zarządu Narodowego Banku Polskiego z dnia 24 marca 2011 r. zmieniająca uchwałę w sprawie trybu i szczegółowych zasad przekazywania przez banki do Narodowego Banku Polskiego danych niezbędnych do ustalania polityki pieniężnej i okresowych ocen sytuacji pieniężnej państwa oraz oceny sytuacji finansowej banków i ryzyka sektora bankowego, Dz.U. NBP nr 3 z 25 marca 2011 r.

ment polityka rachunkowości zawiera załącznik prezentujący zestawienie dokumentów lub plików, wydruków komputerowych generowanych w księgowym systemie komputerowym. Załącznik może mieć postać tabeli, która prezentuje rodzaje wydruków komputerowych wraz z zakresem informacji jakie zawierają, częstotliwością wykonania, osobami odpowiedzialnymi za sporządzanie i akceptację poszczególnych dokumentów.

Załącznikiem do polityki rachunkowości powinien być także Zakładowy Plan Kont oparty w swojej konstrukcji o odpowiednie przepisy. Aktualnie sprawy te reguluje Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 11 sierpnia 2011 r. w sprawie określenia wzorcowego planu kont dla banków[31]. Podkreślić należy, że Zakładowy Plan Kont jest trzonem rachunkowości każdej jednostki gospodarczej i w związku z tym powinien być dołączony w postaci załącznika do polityki rachunkowości.

Modelowy kształt treści dokumentu zasady (polityka) rachunkowości banku powinien:

- po pierwsze, odpowiadać na wymagania obowiązujących przepisów prawnych, w tym szczególnie ustaw Prawo bankowe i o rachunkowości oraz aktualnych przepisów szczegółowych regulujących prowadzenie rachunkowości i sprawozdawczości banków sporządzanej dla GUS i NBP,
- po drugie, opierać się na nadrzędnych zasadach rachunkowości, które są powszechnie znane, akceptowane i stosowane w praktyce gospodarczej,
- po trzecie, uwzględniać specyfikę rachunkowości jednostki gospodarczej jaką jest bank,
- po czwarte, szczegółowo określać zasady prowadzenia rachunkowości w danej jednostce tak, aby każdy analizujący ten dokument miał pełną wiedzę o systemie informacyjnym generującym sprawozdanie finansowe przedstawiające rzetelny i wierny obraz sytuacji finansowej i wyniku finansowego jednostki,
- po piąte, zapewnić aby informacje generowane przez system rachunkowy jednostki z roku na rok były porównywalne co wynika z obowiązku ciągłego stosowania tych samych zasad rachunkowości;
- po szóste, opierać się na Zakładowym Planie Kont, który stanowi jego integralną część.

[31] Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 11 sierpnia 2011 r. w sprawie określenia wzorcowego planu kont dla banków, Dz.U. 2011 nr 181, poz. 1082.

Generalnie, dokumentacja przyjętych i stosowanych zasad rachunkowości w banku powinna być sporządzona zgodnie z obowiązującymi w momencie sporządzania dokumentu przepisami prawa. Jednak należy też na bieżąco monitorować zmiany przepisów rachunkowości, gdyż bank szczególnie powinien dbać o ich bezwzględne przestrzeganie.

Podsumowując, posiadanie polityki rachunkowości jest nie tylko obowiązkiem banku, ale także ważnym elementem jego sprawnego systemu informacyjnego. Ułatwia sprawne działanie systemu rachunkowego jednostki poprzez zapisane zasady i reguły, którymi należy się kierować prowadząc księgi rachunkowe i generując sprawozdania finansowe. W przypadku instytucji finansowej ramy dokumentu polityki rachunkowości określa prawo bilansowe, ale podstawą opracowania zasad rachunkowości banku są także inne przepisy regulujące działalność banków – Ustawa Prawo bankowe i przepisy wykonawcze do Ustawy o rachunkowości uwzględniające specyfikę rachunkowości bankowej, rozstrzygnięcia przyjęte w MSR/MSSF, jak również inne uregulowania obowiązujące konkretny bank z zakresu np. prawa spółdzielczego (banki spółdzielcze) czy prawo regulujące obrót instrumentami finansowymi (banki uczestniczące w zorganizowanym obrocie papierami wartościowymi). Warto w tym miejscu odnieść się do szczególnych zasad rachunkowości spółek publicznych.

2.5 Polityka (zasady) rachunkowości spółek publicznych biorstwa bankowego

W myśl przepisu art. 4 § 1 pkt 6 kodeksu spółek handlowych, spółka publiczna oznacza spółkę w rozumieniu przepisów o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych. Zgodnie z powyższymi regulacjami, spółką publiczną jest taka spółka, w której co najmniej jedna akcja jest zdematerializowana w rozumieniu przepisów ustawy z 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi. Oznacza to, że spółka publiczna jest emitentem papierów wartościowych, notowanych w publicznym obrocie. Zasadą jest, że spółką publiczną może być spółka akcyjna. Nie można jednak wykluczyć sytuacji, gdy status spółki publicznej uzyska także spółka komandytowo-akcyjna. Dla upublicznienia spółki konieczne jest spełnienie szeregu nie-

zbędnych wymogów określonych w przepisach ustawy o obrocie instrumentami finansowymi.

Ustawa o rachunkowości w przepisach rozdziału 5 i 6 o określa zasady rachunkowości, według których emitenci papierów wartościowych powinni sporządzać sprawozdana finansowe. Przepis ten determinuje więc pośrednio zasady rachunkowości, według których spółki publiczne powinny prezentować dane wynikające z sytemu informacyjnego rachunkowości, a więc także według których winny ujmować występujące w trakcie roku obrotowego zdarzenia gospodarcze. Art. 45 ust. 1a stanowi, że: „Sprawozdania finansowe emitentów papierów wartościowych dopuszczonych, emitentów zamierzających ubiegać się lub ubiegających się o ich dopuszczenie do obrotu na jednym z rynków regulowanych krajów Europejskiego Obszaru Gospodarczego mogą być sporządzane zgodnie z MSR. Taka konstrukcja przepisu zezwala więc, a nie nakazuje zastosowanie zasad określonych w przepisach międzynarodowych standardów rachunkowości i sprawozdawczości finansowej w odniesieniu do jednostkowych sprawozdań finansowych spółek publicznych. Przepis art. 45 ust. 1b umożliwia również zastosowanie przywołanych zasad w odniesieniu do sprawozdań finansowych jednostek zależnych wchodzących w skład grupy kapitałowej, w której jednostka dominująca sporządza skonsolidowane sprawozdanie finansowe zgodnie z zasadami wynikającymi z międzynarodowych standardów rachunkowości i sprawozdawczości finansowej.

Odmienne regulacje przewidziane zostały dla samych skonsolidowanych sprawozdań finansowych grup kapitałowych w których jednostką dominującą jest spółka publiczna. Zgodnie z brzmieniem przepisu art. 55 ust. 5: „Skonsolidowane sprawozdania finansowe emitentów papierów wartościowych, o których mowa w art. 4 rozporządzenia (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie stosowania międzynarodowych standardów rachunkowości (Dz.Urz. WE L 243 z 11.09.2002, s. 1; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 13, t. 29, s. 609) oraz banków sporządza się zgodnie z MSR". Przepis ten odwołuje się do rozporządzenia Parlamentu Europejskiego, w którym następuje uściślenie, że przepis ma zastosowanie do spółek, których papiery wartościowe są aktualnie dopuszczone do publicznego obrotu. Oznacza to, że w odniesieniu do grupowych sprawozdań finansowych, gdzie jednostką dominującą jest spółka publiczna, której papiery wartościowe są zawieszone w tym obrocie, lub z niego czasowo wycofane, nie ma konieczności stosowania zasad ra-

chunkowości określonych w przepisach międzynarodowych standardów rachunkowości i sprawozdawczości finansowej.

Ze względu na aspekty praktyczne, najczęściej zarówno jednostkowe jak i skonsolidowane sprawozdanie finansowe emitenta papierów wartościowych lub emitenta ubiegającego się o taki status, sporządzane są zgodnie z zasadami określonymi w międzynarodowych standardach rachunkowości i sprawozdawczości finansowej. W zakresie sprawozdań finansowych jednostek zależnych najczęściej spółki te prowadzą rachunkowość w oparciu o przepisy polskiego prawa bilansowego, a dla potrzeb grupowych przekształcają te sprawozdania do zgodności z międzynarodowymi standardami rachunkowości i sprawozdawczości finansowej, dokonując stosownych korekt pozaksięgowych.

Przywołane przepisy wskazują, że zasadniczo w odniesieniu do spółek publicznych polityka rachunkowości oparta będzie o zasady określone w międzynarodowych standardach rachunkowości i sprawozdawczości finansowej. Powoduje to oczywiste skomplikowanie w obszarze jej tworzenia i wdrażania w tych podmiotach, ze względu na różnorodność wymaganych, dopuszczalnych i akceptowanych przez te standardy rozwiązań w kluczowych obszarach rachunkowości. Oczywiście, istnieje szereg tematów (m.in. inwentaryzacja, zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych, archiwizacja i ochrona danych), które ze względu na specyfikę krajową i brak jakichkolwiek wymogów w przepisach międzynarodowych będą w polityce rachunkowości spółek publicznych określone w korespondencji z zasadami polskiego prawa bilansowego. Ze względu jednak na konieczność zachowania porównywalności sprawozdań finansowych grup kapitałowych, gdzie jednostkami dominującymi są emitenci papierów wartościowych, których papiery wartościowe są w obrocie na którymkolwiek z rynków regulowanych Europejskiego Obszaru Gospodarczego, przewidziana w Ustawie o rachunkowości konieczność zastosowanie się do zasad międzynarodowych standardów rachunkowości i sprawozdawczości finansowej wydaje się być uzasadniona.

2.6 Wnioski końcowe

Dokument „Polityka rachunkowości" powinien stanowić uniwersalny zbiór zasad rachunkowych i jednocześnie uwzględniać specyfikę rachunkowości konkretnej jednostki. Uniwersalny kształt polityki rachun-

kowości wynika z polskiego prawa bilansowego oraz Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR nr 8). Polityki rachunkowości różnych podmiotów rachunkowości posiadają pewne elementy wspólne, uniwersalne, gdyż podstawą ich tworzenia są regulacje ustawy o rachunkowości, która tworzy płaszczyznę podobieństw polityk rachunkowości.

Niezależnie od cech uniwersalnych, wspólnych dla każdej jednostki, polityki rachunkowości poszczególnych jednostek wykazują się dużym **zróżnicowaniem** (specyfiką) z wielu powodów leżących zarówno po stronie przepisów prawnych jak i samych jednostek. Dokument „Polityka rachunkowości" powinien być dodatkowo zgodny z wymaganiami przepisów wykonawczych do ustawy o rachunkowości (przepisów szczegółowych) wydawanych przez Ministra Finansów dla określonych grup podmiotów, które określają specyfikę rachunkowości poszczególnych jednostek. Istnieje także wiele dodatkowych czynników różnicujących polityki rachunkowości i nadającym jej specyficzny charakter (charakter jednostki, skala działalności, rodzaj działalności, potrzeby informacyjne i inne).

W przypadku instytucji finansowej jaką jest np. bank, ramy dokumentu polityki rachunkowości określa prawo bilansowej przepisy wykonawcze do Ustawy o rachunkowości uwzględniające specyfikę rachunkowości bankowej i rozstrzygnięcia przyjęte w MSR/MSSF. Wyznacznikiem kształtu polityki rachunkowości banku są także inne przepisy regulujące działalność banków – Ustawa Prawo bankowe i uregulowania obowiązujące konkretny bank z zakresu np. prawa spółdzielczego (banki spółdzielcze) czy prawo regulujące obrót instrumentami finansowymi (banki uczestniczące w zorganizowanym obrocie papierami wartościowymi).

Specyfika polityki rachunkowości w zależności od rodzaju jednostki, wybranych rozwiązań wariantowych dopuszczonych przez ustawę o rachunkowości oraz możliwości wyboru różnych wariantów w rachunkowości i sprawozdawczości powoduje, że kształt polityki rachunkowości w poszczególnych jednostkach będzie bardzo zróżnicowany, a zakres uregulowań zapisanych w polityce rachunkowości może być bardzo ogólny lub bardzo szczegółowy, w zależności od podejścia kierownictwa jednostki.

Polityka rachunkowości jest więc dokumentem dostosowanym ściśle do potrzeb każdego podmiotu, zawierającym rozwiązania stosowane przez jednostkę mieszczące się w granicach określonych prawem oraz uwzględniające specyfikę działalności jednostki. Polityka rachunkowości powinna być w każdym przypadku dostosowana o indywidualnych potrzeb jednostki. Opracowując politykę rachunkowości należy pamiętać

o tym, że dokonane wybory skutkują dla ostatecznego kształtu tej polityki (agresywna czy konserwatywna, ogólna czy szczegółowa, szablonowa i powierzchowna lub przemyślana i uporządkowana).

Polityka rachunkowości może być źródłem wielu informacji o rachunkowości konkretnej jednostki, także dobrym sposobem komunikacji z otoczeniem, pod warunkiem wszakże, że obowiązek jej opracowania i stosowania przez jednostki będzie traktowany odpowiedzialnie (a nie szablonowo). Odpowiedzialne i rzetelne traktowanie polityki rachunkowości powinno być skutecznie egzekwowanym przez odpowiednie organy (np. urzędy skarbowe), zaś jej zawartość powinna być zgodna z regulacjami prawa bilansowego w kwestii bezstronnej, jasnej i rzetelnej oraz ostrożnej wyceny aktywów i pasywów oraz ustalania wyniku finansowego.

Bibliografia

Beresińska A., Golec M., Karmańska A., *Koncepcja true and fair view w praktyce światowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa 1997, nr 40, s. 12.

Bielawski P., *Syntetyczne instrumenty finansowe i przykłady ich ujęcia w kontekście stosowania kosztu historycznego i wartości godziwej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa 2010, nr 58 (114), s. 28.

Brzezin W., *Nauka, polityka i praktyka rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa 1995, nr 32, s. 29.

Cebrowska T., *Polityka bilansowa*, [w:] Cebrowska T., (red.), *Rachunkowość finansowa i podatkowa*, Warszawa 2005.

Gierusz B., *Rachunkowość bankowa*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr Sp. z o.o., Gdańsk 1999, s. 15.

Gierusz J., *Koszt historyczny czy wartość godziwa – dylematy wyceny w rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa 2011, nr 62 (118), s. 111, z powołaniem na: Epstein B.J, GAPP 2010 Interpretation and Application of Generally accepted accouting principles, John Wiley and Sons. Inc.

Jak ustalić własną politykę rachunkowości? Dodatek do „Zeszytów Metodycznych Rachunkowości" 2011, nr 7, z dnia 2011-04-01.

Kabalski P., *Polityka rachunkowości w spółce stosującej MSSF*, Warszawa 2009, s. 11.

Kucharczyk B., *Wartość godziwa w wycenie aktywów finansowych – praktyka polskich banków*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa 2010, nr 52 (108), s. 90.

Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 8 *Polityka (zasady) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i błędy*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z dn. 29.11.2008 r., Załącznik do Rozporządzenia Komisji (WE) Nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r.

Niemczyk R., *Rachunkowość małych i średnich przedsiębiorstw*, Unimex, Wrocław 2007, s. 11.

Pawłowska W., Wielgórska-Leszczyńska J., *Rachunkowość instytucji finansowych*, Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa 2002, s. 123-124.

Rachunkowość krok po kroku, „Zeszyty Metodyczne Rachunkowości" 2010, nr 13, s. 9.

Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 8 *Polityka (zasady) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i błędy*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 29.11.2008 roku, nr L. 320/1.

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 1 października 2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości banków. Dz.U. z 2010 r. nr 128, poz. 861.

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 11 sierpnia 2011 r. w sprawie określenia wzorcowego planu kont dla banków, Dz.U. 2011 nr 181, poz. 1082.

Sawicki K., *Polityka rachunkowości i polityka bilansowa*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości" Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa, 2000, nr 57, s. 92

Śnieżek E., *Wprowadzenie do rachunkowości*, Oficyna Ekonomiczna Kraków 2004, s. 143.

Uchwała 3 – nr 19/2011 Zarządu Narodowego Banku Polskiego z dnia 24 marca 2011 r. zmieniająca uchwałę w sprawie trybu i szczegółowych zasad przekazywania przez banki do Narodowego Banku Polskiego danych niezbędnych do ustalania polityki pieniężnej i okresowych ocen sytuacji pieniężnej państwa oraz oceny sytuacji finansowej banków i ryzyka sektora bankowego . Dz.U. NBP nr 3 z 25 marca 2011 r.

Ustawa o rachunkowości pod red. Ewy Walińskiej, Komentarz. Stan prawny na 30.06.2010, Wolters Kluwer 2011.

Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości (tekst jednolity z dnia 2 września 2009 r. Dz.U. 2009 nr 152, poz. 1223).

Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 roku *Prawo bankowe* (tekst jednolity Dz.U. z 2002 r. nr 72, poz. 665).

Ustawa z dnia 16 września 1982 roku *Prawo spółdzielcze* (tekst jednolity Dz.U. 2003 nr 18, poz. 1848).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o obrocie instrumentami finansowymi (Dz.U. 2005 nr 183, poz. 1538).

Wielgórska-Leszczyńska J., *Wybrane problemy wyceny składników i ich ujęcie w sprawozdaniach finansowych banków*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa2010, nr 56 (112), s. 284.

Wybrane zagadnienia dotyczące spółek osobowych, Dodatek do „Zeszytów Metodycznych Rachunkowości" 2003, nr 10.

Zarządzenie Prezesa Narodowego Banku Polskiego z 10 lutego 1983 r. w sprawie jednolitych zasad rachunkowości bankowej, zarządzenie Prezesa Narodowego Banku Polskiego z 12 lutego 1991 roku w sprawie jednolitych zasad rachunkowości bankowej i inne.

Streszczenie

Rachunkowość nierozerwalnie wiąże się z działalnością każdej jednostki gospodarczej. Ustawa o rachunkowości zobowiązuje podmioty podlegające jej regulacjom, aby w sposób jasny i czytelny określiły przyjęty sposób ujmowania i grupowania, jak też ujawniania w sprawozdaniu finansowym informacji o zdarzeniach gospodarczych w nich zachodzących dla celów określonych przez prawo bilansowe i podatkowe – aby posiadały politykę rachunkowości w formie dokumentu. Dokumentacja polityka (zasady) rachunkowości ma informować, jak funkcjonuje system rachunkowości w jednostce.

Polityki rachunkowości różnych podmiotów rachunkowości posiadają pewne elementy wspólne, uniwersalne, gdyż podstawą ich tworzenia są regulacje ustawy o rachunkowości, która tworzy płaszczyznę podobieństw polityk rachunkowości. Niezależnie od cech uniwersalnych, wspólnych dla każdej jednostki, polityki rachunkowości poszczególnych jednostek wykazują się dużym zróżnicowaniem (specyfiką). Istnieje bowiem wiele przesłanek różnicujących politykę rachunkowości i nadających jej specyficzny charakter, leżących zarówno po stronie przepisów prawnych (możliwość stosowania uproszczeń i dokonywania różnych wyborów), jak i samych jednostek (charakter jednostki, skala działalności, rodzaj działalności, potrzeby informacyjne i inne). Polityka rachunkowości powinna być w każdym przypadku dostosowana o indywidualnych potrzeb jednostki, może być źródłem wielu informacji o rachunkowości konkretnej jednostki, a także dobrym sposobem komunikacji z otoczeniem, pod warunkiem, że obowiązek jej opracowania będzie traktowany odpowiedzialnie.

Summary

Accounting policy universalism-and the specificity of the different entities of the accounting

Polish Accounting Act obliges to clearly and legibly identify the accepted way of recognising, gathering, and disclosing in the financial statements, information about business events, according to objectives defined by the accounting and tax law – which means to have a policy of accounting in the form of a document. Accounting policy's role is to inform how the accounting system is organised.

The accounting policies of various entities have some common elements, as the basis for their creation are regulations of accounting, which creates a platform for policies of accounting similarity. Regardless of the universal characteristics common to each unit, the accounting policies of individual units have large variations (specificity). This results from both possibilities of simplification, possibilities of making different choices, and units themselves (the nature of the units, the scale of activity, type of activity, information needs and others). Accounting policy should be in each case tailored to the individual needs of the enterprise. It may be the source of information about the accounting of the specific unit, and also a good way of communication with the environment, on condition that the obligation of its preparation is treated responsible (not routinely). Specificity of accounting policy was presented on the example of a bank.

Kształtowanie polityki rachunkowości w obszarze istotności

Małgorzata Garstka*

3.1 Wprowadzenie

Polityka rachunkowości realizowana według zaleceń Międzynarodowych Standardów Rachunkowości oraz ustawy o rachunkowości nie jest sprawą prostą[1]. Ustawa o rachunkowości[2] (UoR) definiuje w art. 3 ust. 1 pkt 11 przyjęte zasady (politykę) rachunkowości, jako wybrane i stosowane przez jednostkę rozwiązania dopuszczone ustawą, w tym także określone w MSR, zapewniające wymaganą jakość sprawozdań finansowych. W jej ramach należy przyjąć pewne rozwiązania, a w zasadzie przyjmować, ponieważ dokonywanie wyboru jest procesem ciągłym. Wybory te mają konkretny wpływ na wycenę majątku i źródeł finansowania, wynik finansowy, a przez to rentowność i ocenę jednostki. Wybory opiera się na dopuszczonych przez ustawę wariantach zasad wyceny aktywów i pasywów oraz ustalania wyniku finansowego, wariantach sporządzania sprawozdań finansowych, określeniu roku obrotowego i okresów sprawozdawczych. Podjęte decyzje wpływają na jakość sprawozdań finansowych ocenianą z punktu widzenia ich użytkowników. Dlatego proces decydo-

* Dr Małgorzata Garstka, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Zarządzania i Administracji, adiunkt, garstkam@wp.pl

1 I. Olchowicz, A. Tłaczała, *Rachunkowość finansowa w przykładach,* Difin 2008, s. 25.

2 Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, *tekst jedn.: Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223 z późn. zm.*

wania o polityce rachunkowości wymaga równoczesnego uwzględnienia specyfiki jednostki i charakteru użytkownika jej sprawozdań finansowych. W zakresie polityki rachunkowości jednostka musi zdecydować między innymi o istotności informacji zamieszczanych w sprawozdaniach finansowych. Artykuł 4 ustawy o rachunkowości wskazuje wyraźnie na cel oraz istotę dokonywania tych wyborów i przyjmowania zasad rachunkowości, stanowiąc, że jednostki obowiązane są stosować przyjęte zasady (politykę) rachunkowości, rzetelnie i jasno przedstawiając sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy.

Przyjęcie określonego poziomu istotności powinno być dokonane przez kierownika jednostki i znaleźć odzwierciedlenie w polityce rachunkowości, przyjętej przez niego w formie dokumentu. Dlatego też zarówno w polskich, jak i międzynarodowych regulacjach nie zostały zawarte żadne wskazania poziomu istotności. Nie jest on narzucany jednostce w żadnej postaci. Uprawnienia do ustalenia go posiada wyłącznie jednostka gospodarcza i czyni to samodzielnie, według własnego osądu, w oparciu o wiedzę o użytkownikach jej sprawozdań finansowych.

Celem rozdziału jest podsumowanie wymogów ustawy o rachunkowości w zakresie określania istotności, próba zdefiniowania zadań jednostki w zakresie kształtowania polityki rachunkowości w obszarze istotności i sposobu jej ustalania oraz podkreślenie potencjalnych skutków określenia istotności dla funkcji informacyjnej sprawozdania finansowego. Rachunkowość jest systemem informacji ekonomicznej. Funkcja informacyjna jest nadrzędną funkcją rachunkowości, obok funkcji sprawozdawczej, dowodowej, optymalizacyjnej, kontrolnej czy analitycznej[3], a wiąże się z dostarczaniem informacji o jednostce wielu użytkownikom. Pokazuje to znaczenie wyborów, jakich jednostka dokonuje w zakresie polityki rachunkowości. Polityka rachunkowości staje się ważnym elementem polityki prowadzonej przez jednostkę, choć jeszcze w praktyce niedocenianym, a także wykorzystywanym w niewłaściwy sposób[4].

[3] T. Kiziukiewicz (red.), *Rachunkowość w jednostkach sektora finansów publicznych,* Difin 2006, s. 52.

[4] I. Olchowicz, A. Tłaczała, *Rachunkowość finansowa w przykładach,* op. cit., s. 23.

3.2 Istotność w regulacjach rachunkowości

Kwestię istotności w polskim systemie prawnym regulują: ustawa o rachunkowości i Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej. Wśród tych drugich są to w szczególności Międzynarodowy Standard Rachunkowości 1 *Prezentacja sprawozdań finansowych*[5] (MSR 1) oraz Międzynarodowy Standard Rachunkowości 8 *Zasady (polityka) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i korygowanie błędów*[6] (MSR 8), a także – jako podstawa całego systemu MSSF – *Założenia koncepcyjne sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych*[7] (ZK). W systemie MSSF przyjęto, że sprawozdanie finansowe sporządza się w oparciu o dwie naczelne zasady: zasadę memoriału i zasadę kontynuacji działalności oraz określono cztery główne cechy jakościowe informacji: zrozumiałość, przydatność, wiarygodność i porównywalność[8]. Zasada istotności pojawia się w opisie powyższych i zaliczana jest do cech jakościowych informacji[9].

W paragrafie 30 ZK zdefiniowano istotność informacji stwierdzając, że: są one istotne, jeżeli ich pominięcie lub zniekształcenie może wpłynąć na decyzje gospodarcze podejmowane przez użytkowników na podstawie sprawozdania finansowego. Określono, że istotność informacji zależy od kwoty pozycji lub błędu – ocenianego w danych okolicznościach – w wypadku pominięcia, czy zniekształcenia tej pozycji. Definicja podaje za kryterium istotności informacji jej wpływ na decyzje podejmowane przez użytkowników. W celu oceny tego wpływu należy poznać tychże użytkowników. Definicja ta posłuży w MSSF wie-

---

5 Międzynarodowy Standard Rachunkowości 1 *Prezentacja sprawozdań finansowych* (MSR1), [w:] Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), obejmujące Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz Interpretacje według stanu na dzień 1 stycznia 2007, SKwP i IASB, Warszawa 2007, t. 1.

6 Międzynarodowy Standard Rachunkowości 8 *Zasady (polityka) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i korygowanie błędów* (MSR8), [w:] Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), obejmujące Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz Interpretacje według stanu na dzień 1 stycznia 2007, SKwP i IASB, Warszawa 2007, t. 1.

7 *Założenia koncepcyjne sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych*, [w:] Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), obejmujące Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz Interpretacje według stanu na dzień 1 stycznia 2007, SKwP i IASB, Warszawa 2007, t. 1.

8 Ibidem, par. 24.

9 A. Jaruga (red.), *Jednostkowe sprawozdanie finansowe według Międzynarodowych Standardów Rachunkowości MSSF/MSR*, SKwP, Warszawa 2005, s. 25.

lokrotnie do opisania cech jakościowych informacji czy zakresu ujawnień w sprawozdaniu finansowym.

MSR 1 powtarza definicję istotności z ZK w par. 11. Zgodnie z MSR 1, w sprawozdaniu finansowym powinny się znaleźć wszystkie istotne informacje, zaprezentowane w formie w nim określonej. Zgodnie z par. 29 MSR 1, każdą istotną kategorię podobnych pozycji prezentuje się w sprawozdaniu finansowym oddzielnie. Pozycje, których charakter lub funkcja są odmienne prezentuje się oddzielnie, chyba że są nieistotne. Pojedyncza pozycja może być nie dość istotna, aby była oddzielnie prezentowana w bilansie czy rachunku zysków i strat, lecz na tyle istotna, by oddzielnie zaprezentować ją w informacji dodatkowej do sprawozdania. Istotność jest również podstawą zastosowania uproszczeń zasad stosowanych przy sporządzaniu sprawozdania finansowego. Zastosowanie tutaj zasady istotności oznacza, że szczegółowe wymogi dotyczące ujawniania informacji zawarte w standardzie lub interpretacji nie muszą być spełnione, jeśli informacje nie są istotne (par. 31 MSR 1). Kryterium istotności uzasadnia również szczegółowość prezentacji informacji w sprawozdaniu, w zakresie jednostek waluty – chodzi o prezentację w tysiącach albo milionach jednostek waluty sprawozdawczej.

W ZK nie mówi się wprost o możliwości stosowania przez jednostki własnej polityki rachunkowości, w tym w zakresie istotności, ale stwarza się ogólne ramy dla jej prowadzenia i zwraca uwagę, aby informować użytkownika o zastosowanych zasadach rachunkowości. W sprawozdaniu finansowym przedstawia się zasady jego sporządzenia, dokładnie określone jako podsumowanie istotnych zasad (par. 105 MSR 1). Standard nie podaje formy ani szczegółów wymaganych ujawnień, a jedyną podstawą niezastosowania się do wymogów standardów i interpretacji w przypadku, gdy efekt zastosowania jest istotny, jest brak możliwości wykonania wymogów w praktyce.

MSR 8 również definiuje istotność i jest kluczowy dla ustalania istotności przez jednostkę. Standard określa pojęcie istotności tak, jak MSR 1 i ZK. MSR 8 jest bardzo ważnym standardem, ponieważ definiuje zasady (politykę) rachunkowości. Rozumie się przez nią konkretne prawidła, metody, konwencje, reguły i praktyki przyjęte przez jednostkę gospodarczą przy sporządzaniu i prezentacji sprawozdań finansowych (par. 5). Ich wybór ma przyczynić się do zapewnienia wymaganej jakości sprawozdań finansowych. Ponadto daje możliwość stosowania uproszczeń w zakresie stosowania MSSF w obszarze polityki rachunkowości (par. 8). Zgod-

nie z wymogami standardu, zasady (polityka) rachunkowości określone w MSSF nie muszą być stosowane, jeśli skutek ich stosowania jest nieistotny[10]. Taki przypadek niezastosowania zasad MSSF, gdzie skutek zastosowania jest nieistotny, w myśl standardu MSR 8 nie spowoduje automatycznie utraty podstawowych cech informacji zawartych w sprawozdaniu finansowym, jakimi powinny być: przydatność i wiarygodność. Standard MSR 8 używa pojęcia istotności również w odniesieniu do ujawnień w sprawozdaniu finansowym na temat zmian zasad rachunkowości i dokonanych w sprawozdaniu finansowym korekt błędów. Sprawozdanie finansowe uważa się za niezgodne z wymogami MSSF, jeśli zawiera błędy istotne bądź nieistotne błędy, które zostały celowo popełnione, aby zaprezentować konkretną sytuację finansową, wynik finansowy lub przepływy środków pieniężnych w sposób z góry zamierzony (par. 41 MSR 8).

Również UoR odwołuje się do pojęcia „istotności". Istotność w ustawie należy do zasad nadrzędnych, do których zalicza się na tym samym poziomie ponadto zasadę ostrożności, współmierności kosztów i przychodów czy przewagi treści ekonomicznej nad formą. Pojęcie to używane jest – podobnie jak w MSSF – w zakresie sprawozdawczości, przy ustalaniu kryteriów ujmowania, wyceny czy prezentacji zdarzeń w sprawozdaniu finansowym. Ponadto używane jest w innych obszarach niż w MSSF ze względu na fakt, że zakres rachunkowości, który reguluje ustawa jest szerszy niż zakres MSSF. W regulacjach polskich uwzględnia on prowadzenie ksiąg rachunkowych oraz badanie sprawozdań finansowych i w tych obszarach ustawa również posługuje się pojęciem istotności. Ustawa nie definiuje jednak tego pojęcia[11], co pozwala korzystać z definicji zawartej w MSSF. Ustawa również nie różnicuje pojęcia istotności w zależności od tego, czy dotyczy sprawozdawczości, ksiąg rachunkowych czy badania sprawozdań. Wszędzie używane jest jedno i to samo określenie, co pozwala wnioskować, że jest to tak samo rozumiane pojęcie. Określenie istotności – wartościowe czy jakościowe – w warunkach

[10] W poprzedniej wersji MSR, we Wstępie był zapis, że MSR nie mają zastosowania do nieistotnych pozycji. Obecnie nie ma takiego stwierdzenia, co nie może być interpretowane jako konieczność zastosowania zasad określonych w MSSF także do pozycji nieistotnych. Zmiana wynika wyłącznie z decyzji, że kwestia istotności powinna zostać uregulowana w standardzie, a nie we Wstępie (MSR 1 *Uzasadnienie wniosków* par. 21).

[11] Również w Czwartej Dyrektywie UE pojęcie to nie występuje.

polskich następuje w polityce rachunkowości. Wynika to z faktu, że istotność jest zasadą o charakterze ogólnym, niesprecyzowaną, zarówno, jeśli chodzi o wielkość, jak i rodzaj, dlatego też konieczną do dookreślenia, w tym w zakresie rozwiązań szczegółowych i specyficznych dla konkretnej jednostki. Artykuł 8 ust. 1 ustawy nakazuje wyodrębnienie w rachunkowości zdarzeń istotnych, dodać można – istotnych dla jednostki, a w zasadzie dla użytkownika jej sprawozdania finansowego. Artykuł 4 ust. 4 ustawy zezwala jednostkom na stosowanie pewnych uproszczeń, o ile nie wpłynie to na istotne zmniejszenie jakości sprawozdania finansowego – ich konkretnego sprawozdania z wielkościami właściwymi dla jednostki. Ustalenie poziomu istotności nie może nigdy naruszać rzetelności i wiarygodności danych finansowych prezentowanych w sprawozdaniu finansowym. Z zasadą istotności wiąże się zasada indywidualnej wyceny, a dalej z zasadą zakazu kompensat, określonymi w artykule 7 ust. 3, wymagającymi kolejno oddzielnej wyceny poszczególnych składników aktywów i pasywów, przychodów i związanych z nimi kosztów, jak też zysków i strat nadzwyczajnych oraz zakazu kompensat różnych co do rodzaju aktywów i pasywów, przychodów i związanych z nimi kosztów. Jednakże, właśnie w myśl zasady istotności, można uznać za jeden składnik podobne rodzajem i przeznaczeniem składniki aktywów i można kompensować różnice kursowe oraz przychody i koszty zbycia aktywów trwałych.

Wobec powyższych założeń, i jak to już we wstępie zostało powiedziane, ani w polskich, ani też w międzynarodowych regulacjach rachunkowości nie znajduje się wskazanie właściwego poziomu istotności, czy to w postaci kwotowej, procentowej czy opisowej. Obowiązek, a zarazem uprawnienie ustalenia go posiada wyłącznie jednostka. Przyjęcie poziomu istotności powinno być dokonane przez kierownika jednostki i znaleźć odzwierciedlenie w polityce rachunkowości, przyjętej w formie dokumentu właśnie przez kierownika jednostki. Ta zaś w części podlega ujawnieniu w sprawozdaniu finansowym. Powstaje przekonanie, że przyjęta istotność jest na tyle znaczącą dla zrozumienia sprawozdania finansowego informacją, że mimo braku jest wyszczególnienia wprost w przepisie obowiązku jej ujawnienia, należy dokonać tego ujawnienia.

3.3 Istotność jako element polityki rachunkowości

UoR i MSSF używają pojęcia „istotność" przy ustalaniu kryteriów ujmowania, wyceny czy prezentacji zdarzeń w sprawozdaniu finansowym. Tym samym pozwalają, aby to właśnie istotność kształtowała jakość sprawozdania finansowego. Dokonuje się to poprzez kształtowanie polityki rachunkowości jednostki. Istotność występuje w wielu jej obszarach, posługują się nią inne cechy informacji finansowej i zasady nadrzędne rachunkowości. Często cechy te są ze sobą powiązane, ale czasami ich równoczesne spełnienie może nastręczać trudności (np. terminowość i wiarygodność). Poniżej rozpatrzone zostaną postanowienia ustawy dotyczące istotności, bez uwzględniania tych wzajemnych powiązań i wpływów. Pokazany zostanie system tworzenia polityki w zakresie istotności w oparciu o wskazania ustawy.

Zgodnie z art. 4 ust. 4 UoR, jednostka może w ramach przyjętych zasad (polityki) rachunkowości stosować uproszczenia, jeżeli nie wywiera to istotnie ujemnego wpływu na realizację obowiązku rzetelnego i jasnego przedstawienia sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego. Obowiązek ten, wyrażony w ustępie 1 tego artykułu, jest kluczowy dla sporządzenia sprawozdania finansowego i ustawa wielokrotnie się do niego odwołuje. Można powiedzieć, patrząc na wymogi ustępu 4, że skutki uproszczeń wymogów ustawy w ramach przyjętych do stosowania przez jednostkę zasad rachunkowości nie mogą przekraczać poziomu istotności, ustalonego w odniesieniu do sytuacji majątkowej, finansowej i wyniku finansowego. Te punkty odniesienia wyrażane są za pomocą wielkości kwotowych aktywów, zobowiązań, kapitałów własnych, czy wyniku finansowego netto. W zależności od rodzaju działalności jednostki mogą być inaczej dobrane. Skala tych uproszczeń nie może zniekształcać tych kluczowych wielkości. Jaki poziom ich zmiany – na skutek upraszczania – uznać za nieistotny? Ta decyzja należy do jednostki, jest podejmowana w sposób z natury rzeczy subiektywny, a wywiera skutek wprost na jakość sprawozdania finansowego. Nie określono precyzyjnie, ani co ma być podstawą ustalenia istotności, ani jakie poziomy istotności w stosunku do tych wielkości są akceptowalne czy oczekiwane. To daje dużą swobodę jednostkom i uzasadnia zawarcie w sprawozdaniu finansowym informacji na temat przyjętego poziomu istotności. Wyobrazić sobie można różne przedziały wartości wyrażonych najczęściej w wielkościach procentowych w stosunku do sumy bilansowej, wyniku finansowego

netto, ale też przychodów ze sprzedaży czy wyniku finansowego brutto. Nikt obiektywnie nie wskaże, że winno to być np. 5% czy 10% sumy bilansowej. Patrząc natomiast na poziom istotności, odbiorca może nie tylko odnotować skalę ewentualnych „nieprawidłowości", ale również odczytać rozumienie przez jednostkę tego, co jest dla niej istotne: aktywa, kapitały, wynik, przychody i w jakiej wielkości. Wydaje się, że można byłoby wyprowadzić prostą zależność, mówiącą, że im wyższy poziom istotności przyjęty przez jednostkę (np. nie 5 a 10% sumy aktywów), a więc większy wpływ uproszczeń na dane finansowe (rzędu 10% sumy aktywów), tym niższa jakość sprawozdania finansowego. Warto dodać, że jednostka może zmieniać poziom istotności i – poza prowadzącymi ku temu merytorycznymi przesłankami – może to być spowodowane wyłącznie subiektywnym podejściem jej kierownictwa, związanym z chęcią ukształtowania zamierzonego obrazu jednostki. Powstaje wtedy dodatkowe pytanie, jak w takiej sytuacji mówić o porównywalności danych finansowych. Wydaje się, że ze względu na swą wagę, zmiana poziomu istotności powinna być podawana jako zmiana polityki rachunkowości, w sprawozdaniu finansowym. Problemem jest jednak uznanie, czy zmiana poziomu istotności jest zmianą polityki rachunkowości, kiedy w podobnej sytuacji zmiana stawek amortyzacji nią nie jest. Jest to problem niewyjaśniony w literaturze przedmiotu.

Istotność, o której mowa w artykule 4 UoR, można określić jako istotność ogólną, na poziomie sprawozdania finansowego jako całości. Składać się będą na nią wartościowo wszystkie uproszczenia i nieprawidłowości występujące we wszystkich pozycjach sprawozdania, a należałoby ją określić dla wszystkich składników sprawozdania finansowego. Nie sposób bowiem oceniać wpływu nieprawidłowości na wynik finansowy czy wysokość przepływów środków pieniężnych przez pryzmat sumy bilansowej, pomijając wpływ na rachunek zysków i strat lub rachunek przepływów pieniężnych. Na ogólnym poziomie sprawozdania pojawia się jednak jeszcze jeden rodzaj istotności. Jak wskazano powyżej, istotność zależy od kwoty pozycji lub błędu w wypadku pominięcia czy zniekształcenia tej pozycji. Na poziomie ogólnym jednostka powinna zatem wypracować katalog informacji, których pominięcie lub zniekształcenie będzie istotne dla użytkownika jej sprawozdania finansowego. Te informacje będą specyficznymi dla danej jednostki w danych okolicznościach. Oczywiście pewne z nich – np. niedotrzymanie wymogów kapitałowych – są oczywiste dla wszystkich, ale wiele nie będzie tak jednoznacznych.

Wymogi informacyjne UoR czy MSSF starają się precyzować wiele informacji, uznanych za istotne i wymagają ich ujawnienia, ale poza tym w przypadku każdej jednostki mogą pojawić się inne. Nie należy katalogów ujawnień z ustawy czy poszczególnych MSSF traktować jako wypełnienie obowiązku w zakresie ujawnienia wszystkich istotnych informacji, mających wpływ na sprawozdanie finansowe, tym bardziej, że wszystkie one zawierają przecież najczęściej postanowienie o konieczności ujawnienia dodatkowych informacji, o ile jednostka uzna to za potrzebne. Zakres sprawozdania finansowego opisany w art. 48 ust. 1 ustawy wskazuje, że informacja dodatkowa powinna zawierać istotne dane i objaśnienia niezbędne do tego, aby sprawozdanie finansowe odpowiadało warunkom określonym w art. 4 ust. 1, a w szczególności obejmować, poza wymienionymi, istotne informacje dla zrozumienia sprawozdania finansowego. Dalej w dodatkowych informacjach i objaśnieniach do sprawozdania finansowego należy ujawnić między innymi inne informacje niż wymienione w przepisach ustawy, jeżeli mogłyby w istotny sposób wpłynąć na ocenę sytuacji majątkowej, finansowej oraz wynik finansowy jednostki. Również zakres sprawozdania z działalności, określony w art. 49 ust. 2 i 3 ustawy, opisany został jako istotne informacje o stanie majątkowym i sytuacji finansowej, w tym ocena uzyskiwanych efektów oraz wskazanie czynników ryzyka i opis zagrożeń, a w szczególności m.in. informacje o zdarzeniach istotnie wpływających na działalność jednostki, jakie nastąpiły w roku obrotowym, a także po jego zakończeniu, do dnia zatwierdzenia sprawozdania finansowego.

Tu pojawia się kolejna przesłanka dla jednostki w zakresie kształtowania istotności. Chodzi o okres, jakiego mają te informacje dotyczyć. Trzeba pamiętać, że istnieje obowiązek ujęcia w sprawozdaniu finansowym za dany rok obrotowy pewnych informacji, które miały miejsce w innych okresach sprawozdawczych. Art. 54 ust. 1 UoR, dotyczący tzw. zdarzeń po dniu bilansowym, stanowi, że jeżeli po sporządzeniu rocznego sprawozdania finansowego, a przed jego zatwierdzeniem, jednostka otrzymała informacje o zdarzeniach, które mają istotny wpływ na to sprawozdanie finansowe, lub powodujących, że założenie kontynuowania działalności przez jednostkę nie jest uzasadnione, powinna ona odpowiednio zmienić to sprawozdanie, dokonując jednocześnie odpowiednich zapisów w księgach rachunkowych roku obrotowego, którego sprawozdanie finansowe dotyczy, oraz powiadomić biegłego rewidenta, który sprawozdanie to bada lub zbadał. Identyfikacja zdarzeń istotnych dla sprawozdania finan-

sowego nie dotyczy tym samym wyłącznie okresu sprawozdania finansowego, ale okresu do jego zatwierdzenia.

Zauważyć należy kolejną kwestię, ważną z punktu widzenia istotności. W myśl art. 5 ust. 2 UoR, przy stosowaniu przyjętych zasad (polityki) rachunkowości przyjmuje się założenie, że jednostka będzie kontynuowała w dającej się przewidzieć przyszłości działalność w niezmniejszonym istotnie zakresie. Powyższy wymóg identyfikacji zdarzeń po dniu bilansowym odnosił się do zdarzeń powodujących, że założenie kontynuowania działalności przez jednostkę, którego warunek wyrażony jest w art. 5 ust. 2 właśnie, nie jest uzasadnione. Powstaje zatem konieczność określenia kolejnego elementu „polityki istotności", a mianowicie tego, co jest istotnym zmniejszeniem zakresu działalności jednostki.

Mówiąc o istotności ogólnej dodać należy, że zgodnie z art. 8 ust. 1 UoR wprowadzającym zasadę nazywaną zasadą istotności, określając zasady (politykę) rachunkowości należy zapewnić wyodrębnienie w rachunkowości wszystkich zdarzeń istotnych do oceny sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego jednostki, przy zachowaniu zasady ostrożności. Wydaje się, że obydwa wymogi najlepiej rozpatrywać łącznie, bowiem to co zostanie określone jako zdarzenie istotne do oceny sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego jednostki, będzie miało wpływ na kształtowanie się istotności ogólnej, czy to w wymiarze kwotowym, czy jakościowym. Rachunkowość takich zdarzeń – jako istotnych – nie powinna podlegać uproszczeniom. Określenie tych zdarzeń może być związane z innym obszarem polityki rachunkowości, a mianowicie z ustalaniem, czy jednostka jest powiązana inną jednostką. Zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 36 ustawy o rachunkowości, określając znaczący wpływ na inną jednostkę należy wziąć pod uwagę zdolność jednostki do wpływania na politykę finansową i operacyjną innej jednostki, w szczególności przez przeprowadzanie istotnych transakcji z tą jednostką. Określenie istotności następuje tu z punktu widzenia jednostki, która ma zdefiniować swój wpływ, a zatem czy dla niej takie transakcje są istotne. Nie ograniczono tu wymogu jedynie do transakcji istotnych wartościowo, pojedynczo lub łącznie w strukturze. Nie ma oczywiście zasady, że takie transakcje będą tożsame ze zdarzeniami istotnymi dla jednostki, mogą być to te same zdarzenia, ale co ważniejsze, oceniane według tego samego kryterium istotności do oceny wpływu na sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy. Mogą też stanowić przesłankę dla ustalenia poziomu czy zakresu istotności albowiem, o czym dalej, polityka rachunkowości

w zakresie istotności może być ustalana na dwa sposoby, w tym poprzez ustalenie istotności w poszczególnych obszarach sprawozdania, a następnie zbudowanie – na podstawie połączenia tych istotności – istotności ogólnej. Wydaje się, że będzie to dobry sposób szczególnie w zakresie opisania informacji istotnych.

Ustawa wymaga określenia nie tylko zdarzeń istotnych dla oceny jednostki, ale również składników aktywów istotnych dla niej. W art. 17 ust. 1 UoR, opisującym zasady prowadzenia ksiąg, w tym plan kont, stwierdza się, że konta ksiąg pomocniczych prowadzi się w szczególności, oprócz wymienionych w przepisie, dla istotnych dla jednostki składników aktywów. Oczywiście nie każdy użytkownik sprawozdania finansowego będzie miał szansę zobaczenia, jakie składniki majątku zostały wskazane w myśl tego przepisu. Dla jednostki jest to jednak kolejny element, pozwalający opracować spójny system, jeśli można tak nazwać, polityki istotności.

Ustawa w kilku miejscach precyzuje sposób ustalenia istotności, dostosowuje to pojęcie do specyfiki przedmiotu i nie pozostawia dużego pola wyboru jednostkom. Dzieje się tak w przypadku:

- leasingu, gdzie stwierdzenie, że przedmiot umowy został dostosowany do indywidualnych potrzeb korzystającego wyraża się przez to, że może on być używany wyłącznie przez korzystającego, bez wprowadzania w nim istotnych zmian (art. 3 ust. 4 pkt 7 UoR); istotność dotyczy zmian w przedmiocie umowy,
- umów długoterminowych, w przypadku których przychody z wykonania niezakończonej usługi, w tym budowlanej, objętej umową, w okresie realizacji dłuższym niż 6 miesięcy, wykonanej na dzień bilansowy w istotnym stopniu, ustala się, na dzień bilansowy proporcjonalnie do stopnia zaawansowania usługi, jeżeli stopień ten, jak również przewidywane całkowite koszty wykonania usługi za cały czas jej realizacji, można ustalić w sposób wiarygodny (art. 34a ust. 1 UoR); istotność opiera się na kosztach wykonania; warto dodać, że autorzy prezentują też inne podejście do umów długoterminowych w zakresie ich ujmowania, co ma ścisły związek z ich istotnością. E. Walińska w komentarzu do art. 34(a). ust. 1 UoR na temat umów długoterminowych stwierdza, że: „Zapis dotyczący okresu realizacji umów – 6 miesięcy – jest niezgodny z jednej strony z regulacjami MSR 11, jak również może stać w sprzeczności z nadrzędną zasadą współmierności kosztów i przychodów (art. 6 UoR)

oraz z zasadą istotności (art. 8 UoR)" [12]. Tymczasem należy przyjąć kryterium istotności za determinant przyjętego rozwiązania, czyli obok albo niezależnie od kryterium czasowego – istotność jej wartości. Mimo że ustawa nie pozostawia tu wątpliwości, ani nie oddaje do decyzji jednostki wykazania informacji w zależności od istotności umowy, takie podejście proponowane jest jako słuszne. Uznać należałoby zapis ustawy w tym zakresie za mylący, ponieważ pomijający właśnie kwestię istotności,

- amortyzacji środków trwałych, gdzie przy ustalaniu okresu amortyzacji i rocznej stawki amortyzacyjnej uwzględnia się przewidywaną przy likwidacji cenę sprzedaży netto istotnej pozostałości środka trwałego (art. 32 ust. 2 UoR), a sama kwalifikacja składnika majątku do grupy aktywów trwałych wiąże się z przyjętym poziomem istotności aktywów; istotność ocenia się w świetle stosunku stanu pozostałości do nowego środka trwałego,
- wyceny aktywów finansowych oraz innych inwestycji w księgach rachunkowych na dzień ich nabycia albo powstania, której dokonuje się według ceny nabycia albo ceny zakupu, jeżeli koszty przeprowadzenia i rozliczenia transakcji nie są istotne (art. 35 ust. 1 UoR); istotność kosztów odnosi się do ceny.

Również w przypadku konsolidacji czy połączeń jednostki będą musiały poradzić sobie z pojęciem istotności, określając istotność różnicy pomiędzy wartością według kwot wymagających zapłaty a ich wartością zdyskontowaną dla wyceny aktywów krótkoterminowych, istotne warunki połączenia, czy istotne transakcje nabycia.

Wspomnieć należy o jeszcze jednym odniesieniu UoR do istotności, które może w pierwszej chwili umknąć uwadze. Ustawa w art. 34 ust. 2 pozwala jednostkom wyceniać składniki rzeczowych aktywów obrotowych na dzień nabycia lub wytworzenia, w księgach rachunkowych w cenach przyjętych do ewidencji, z uwzględnieniem różnic między tymi cenami a rzeczywistymi cenami ich nabycia albo zakupu, albo kosztami wytworzenia. Na dzień bilansowy wartość składników rzeczowych aktywów obrotowych, wyrażoną w cenach ewidencyjnych, doprowadza się do poziomu wymaganego w sytuacji normalnej. Nie dotyczy to produktów gotowych, produktów w toku i półproduktów, jeżeli do ich ewidencji sto-

[12] E. Walińska (red.), *Komentarz do ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości*, LEX 2009, komentarz do art. 34a. ust. 1.

suje się koszty planowane, w tym normatywne, różnice zaś między planowanymi a rzeczywistymi kosztami wytworzenia są nieznaczne. Czy nie byłoby zasadne powiedzieć – nieistotne? W tym miejscu ustawa zmienia sposób wyrażania, ale jest to nic innego jak kolejne użycie kategorii istotności. Jednostka będzie musiała zatem i w tym przypadku odnieść zniekształcenie do określonego poziomu istotności. Jest to kolejne uproszczenie w rachunkowości jednostki.

Podsumowując powyższe rozważania, można byłoby zaproponować pewien zestaw działań w zakresie kształtowania polityki istotności. Zadaniem jednostki w tym zakresie wydaje się być:

- przyjęcie mierników sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego, będących podstawą ustalenia istotności,
- określenie istotnych dla jednostki składników aktywów,
- określenie zdarzeń istotnie wpływających na działalność jednostki, w tym zdarzeń po dniu bilansowym oraz istotnych transakcji zawieranych z jednostkami powiązanymi,
- określenie tego, co jest istotnym zmniejszeniem zakresu działalności jednostki,
- ustalenie poziomu istotności ogólnej w odniesieniu do przyjętych mierników sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego, zarówno kwotowo (procentowo), jak i zakresu ujawnień, katalogu informacji, których pominięcie lub zniekształcenie będzie istotne dla użytkownika sprawozdania finansowego,
- określenie, tam gdzie UoR to precyzuje, istotności w poszczególnych obszarach rachunkowości,
- zaplanowanie uproszczeń w stosunku do wymogów UoR wyłącznie w ramach przyjętego poziomu istotności,
- określenie przesłanek zmian poziomu istotności.

Oczywiście część z tych zadań nie będzie mogła być wykonana przez konkretne wskazanie, a jedynie przez określenie pewnych kryteriów, algorytmów postępowań, procedur, prowadzących do np. identyfikacji istotnych transakcji czy zdarzeń po dacie bilansu. Posiadanie jednak takich procedur pozwoli we właściwym momencie pozyskać potrzebną informację.

Jak już wcześniej wspomniano, wydaje się, że polityka rachunkowości w zakresie istotności może być ustalana na dwa sposoby. Pierwszy, to ustalenie istotności na poziomie składnika sprawozdania finansowego jako pewnej wielkości nieprzekraczalnej, a następnie – w ramach tego

„limitu" zniekształceń – dokonywanie uproszczeń w poszczególnych obszarach/pozycjach, biorąc pod uwagę inne bariery i ograniczenia jednostki, chociażby techniczne, finansowe, kadrowe. Drugi sposób to ustalenie istotności w poszczególnych obszarach składnika sprawozdania finansowego, a następnie zbudowanie na podstawie połączenia tych istotności – istotności ogólnej, której poziom końcowy będzie zależał od sumy istotności cząstkowych i od możliwości rezygnacji z kolejnych uproszczeń. Jak wskazano, będzie to dobry sposób szczególnie w zakresie opisu informacji istotnych. Zakres ujawnień na pewno skuteczniej definiuje się według zasady „od szczegółu do ogółu". Nie spowoduje to pominięcia teoretycznie istotnej informacji, wygeneruje pełny rejestr informacji potencjalnie istotnych, który będzie można analizować na każdy dzień bilansowy, a przechodzenie na coraz to wyższy poziom agregacji w sprawozdaniu finansowym będzie samoczynnie eliminować informacje nieistotne. W przypadku jednak istotności w wyrażeniu wartościowym, wydaje się, że większą dyscyplinę w tym zakresie, a co za tym idzie większą jakość informacji, zapewnia pierwszy sposób. Ustalenie nieprzekraczalnego poziomu istotności motywuje do poszukiwania rozwiązań na niższych szczeblach i eliminowania najmniejszych nieprawidłowości i uproszczeń, aby „zmieścić się" w wymaganym limicie. Pamiętać należy, że uproszczenia nie są po to żeby je zastosować, ale korzystać z nich jak z wyjątków od reguły. Oczywiście przy takim rozumowaniu często jednostki podnoszą argument, z którym trudno się nie zgodzić, obniżania kosztów rachunkowości, czemu sprzyjają właśnie uproszczenia.

3.4 Wpływ istotności na sprawozdanie finansowe

Sprawozdanie finansowe ma do spełnienia kilka funkcji. Jednak najważniejsza z nich, dla której regulacje, w szczególności międzynarodowe, wymagają jego sporządzenia, to funkcja informacyjna. Jeśli ma być właściwie wypełniana, informacja musi posiadać odpowiednią jakość. Nie wchodząc w głębsze rozważania w tym zakresie przyjąć można dalej, że jakość sprawozdań finansowych to taka ich właściwość, która powoduje, że informacje w nich zawarte są użyteczne dla szerokiego grona odbiorców do podejmowania decyzji gospodarczych. Takie podejście wynika z określenia celu i użytkownika sprawozdania finansowego, zawartego w MSSF. Odpowiednią jakość ma zapewnić stosowanie wielu zasad

przygotowania informacji i określenie wielu cech informacji. Stosowana jest koncepcja rzetelnego i jasnego obrazu sytuacji finansowej i wyników działalności podmiotu, którą czasem stawia się w sprzeczności z celem sprawozdania finansowego, jakim jest zaspokojenie potrzeb informacyjnych[13]. Tak czy inaczej, sprawozdanie finansowe jest jednym z najistotniejszych kanałów informowania zewnętrznych interesariuszy o sytuacji ekonomicznej przedsiębiorstwa, stanowiąc podstawę podejmowania różnych decyzji o charakterze gospodarczym[14]. Niewątpliwie również sprawozdanie finansowe powinno być wyrazem realizacji wszystkich celów i oczekiwań jakie przyświecają jego twórcom – jednostkom gospodarczym – odnośnie do przekazu informacji jego użytkownikom. Nie ma innej formy, równie powszechnej i ustandaryzowanej, komunikacji między jednostką a jej interesariuszami. Skoro tak założono i skoro zamierzeniem regulacji rachunkowości jest posłużenie się istotnością w celu osiągnięcia odpowiedniej jakości informacji, czyli użyteczności sprawozdań finansowych, a zatem skoro istotność ma wpływ na jakość sprawozdania finansowego, to warto, aby jednostki zdawały sobie sprawę z tego wpływu i szacowały go.

Można zauważyć, że wszystkie definicje istotności, MSSF i UoR, odwołują się w swej treści do kryterium wpływu na decyzje gospodarcze podejmowane przez użytkowników na podstawie sprawozdania finansowego. Oparcie sprawozdania finansowego na jednej czy drugiej podstawie prawnej nie ma więc znaczenia. Określenie użytkownika sprawozdania nie występuje w ustawie, inaczej niż w MSSF, gdzie znajduje się już w ZK. Określenie użytkownika wydaje się być kluczowe dla ustalenia poziomu istotności, bowiem to z jego punktu widzenia poziom ten ma być wyznaczony. Można tu zatem podkreślić istotność rozpoznania użytkowników przez jednostkę i poznania ich potrzeb decyzyjnych. Regulacje – co waż-

[13] T. Cebrowska, *Dylematy polityki bilansowej,* Prace naukowe AE Wrocław, 1994, nr 690, s. 31, [za:] A. Kaczmarczyk, *Sprawozdawczość finansowa a koncepcja wiernego i rzetelnego obrazu*, [w:] *Rachunkowość, sztuka pomiaru i komunikowania,* pod red. pracowników Katedry Rachunkowości, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2011, s. 262 oraz P. Zieniuk, *Związek polityki rachunkowości z informacyjną funkcją sprawozdania*, [w:] *Rachunkowość, sztuka pomiaru i komunikowania,* pod red. pracowników Katedry Rachunkowości, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2011, s. 600.

[14] R. Grabowski, A. Karmańska, *Polityka bilansowa spółek akcyjnych – uwarunkowania skuteczności oraz skutki rozpoznania przez inwestorów,* „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", nr 49 (105), SKwP, Warszawa 2009, s. 55.

ne – nie wymagają zidentyfikowania i uwzględniania wszystkich teoretycznie możliwych użytkowników, ale uznają racje głównych użytkowników lub większości, a nie pojedynczego użytkownika. Najprawdopodobniej inaczej wyglądałoby sprawozdanie finansowe sporządzone na potrzeby wyłącznie właściciela w postaci inwestora strategicznego, a inaczej dla potrzeb informacji giełdowej, nie licząc dodatkowych wymogów prawnych w tym zakresie. Regulacje wskazują bowiem, że istotność informacji zależy od oceny z uwzględnieniem okoliczności. Te zaś są inne dla obu podmiotów. Każda jednostka samodzielnie musi, według własnego rozeznania, osądu czy potrzeb, określić, co jest istotne oraz ustalić poziom istotności.

Pokazuje to z jednej strony, że niewątpliwie istotność ma wpływ na sprawozdanie finansowe (tak to zostało założone już w regulacjach), a z drugiej, że jest to element ustalany w sposób niezwykle subiektywny, często nieujawniany nikomu zewnętrznemu w stosunku do jednostki i często przez nikogo obiektywnie nieweryfikowany. Dla prawidłowego prowadzenia polityki rachunkowości w ogóle, w tym w zakresie istotności, kluczowe znaczenia ma zrozumienie informacyjnej roli rachunkowości dla uczestników obrotu gospodarczego i rynku[15].

3.5 Wnioski końcowe

Istotność w regulacjach rachunkowości uzależniona jest od wielkości i rodzaju pominięcia lub nieprawidłowości – czynnikiem rozstrzygającym może być wielkość i rodzaj pozycji lub kombinacja obu tych czynników. Istotność, jeśli jest wyrażona kwotowo, stanowi próg czy granicę, rozumianą tak, że informacje o wartościach większych od niej są znaczące. Z drugiej strony jest to poziom, do którego dopuszczalne są uproszczenia, ograniczenia zakresu ujawnień. Ponadto spełnia funkcję poziomu odniesienia, jeśli chodzi o niezaciemnianie obrazu jednostki w sprawozdaniu finansowym. Regulacje rozpatrują istotność na wielu poziomach, począwszy od sprawozdania, poprzez składniki aktywów, transakcje, zdarzenia, koszty czy ceny. Ustalenie poziomu istotności nie może naruszać zasady rzetelności i wiarygodności danych prezentowanych w sprawozdaniu finansowym, choć trzeba mieć świadomość, że jednostka również

[15] I. Olchowicz, A. Tłaczała, *Rachunkowość*…, op. cit., s. 23.

tym sposobem będzie chciała kształtować swój wizerunek i tym samym kształtować decyzje inwestorów[16]. Ważna jest przy tym świadomość, że istotność nie jest tajemnicą ani sprawą wewnętrzną jednostki, a odbiorca sprawozdania finansowego, w świetle obowiązujących wymogów prawnych w zakresie ujawnień, powinien być informowany o poziomie istotności ustalonym przez jednostkę. Odbywa się to pośrednio – poprzez opis zasad rachunkowości – i jest póki co rzadko spotykane w sprawozdaniach finansowych jednostek. Być może jest to skutek tego, że brak jest jakichkolwiek procedur, wskazówek, dobrych praktyk, technik ustalania i „zarządzania" istotnością[17]. Jednostki pozostawione są same sobie i jedynie oddziaływanie ze strony użytkownika, czy biegłego rewidenta, może spowodować pewne usystematyzowanie podejścia jednostki.

Bibliografia

Cebrowska T., *Dylematy polityki bilansowej*, Prace naukowe AE Wrocław, 1994, nr 690, [za:] Kaczmarczyk A., *Sprawozdawczość finansowa a koncepcja wiernego i rzetelnego obrazu*, [w:] *Rachunkowość, sztuka pomiaru i komunikowania*, pod red. pracowników Katedry Rachunkowości, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2011.

Grabowski R., Karmańska A., *Polityka bilansowa spółek akcyjnych – uwarunkowania skuteczności oraz skutki rozpoznania przez inwestorów*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", nr 49 (105), SKwP, Warszawa 2009.

Jaruga A. (red.), *Jednostkowe sprawozdanie finansowe według Międzynarodowych Standardów Rachunkowości MSSF/MSR*, SKwP, Warszawa 2005.

Kiziukiewicz T., *Rachunkowość w jednostkach sektora finansów publicznych*, Difin 2006.

Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), obejmujące Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz Interpretacje według stanu na dzień 1 stycznia 2007, SKwP i IASB, Warszawa 2007.

Olchowicz I., Tłaczała A., *Rachunkowość finansowa w przykładach*, Difin 2008.

Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jedn.: Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223 z późn. zm.

Walińska E. (red.), *Komentarz do ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości* (Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223), LEX 2009.

Zieniuk P., *Związek polityki rachunkowości z informacyjną funkcją sprawozdania*, [w:] *Rachunkowość, sztuka pomiaru i komunikowania*, pod red. pracowników Katedry Rachunkowości, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2011.

[16] P. Zieniuk, *Związek polityki…*, op. cit., s. 600.

[17] Opisane są w miarę dokładnie tylko w przypadku regulacji rewizji finansowej.

Streszczenie

Celem artykułu jest podsumowanie wymogów ustawy o rachunkowości w zakresie określania istotności, próba zdefiniowania zadań jednostki w zakresie kształtowania polityki rachunkowości w obszarze istotności i sposobu jej ustalania oraz podkreślenie potencjalnych skutków określenia istotności dla funkcji informacyjnej sprawozdania finansowego.

Ustawa posługuje się pojęciem istotności, nie definiuje jednak tego pojęcia, co pozwala korzystać z definicji zawartej w MSSF. Ustawa w kilku miejscach precyzuje sposób ustalenia istotności i nie pozostawia dużego pola wyboru jednostkom w zakresie polityki rachunkowości, a w kilku przypadkach jednostka musi samodzielnie ją określić. Zadaniem jednostki w zakresie istotności jest między innymi przyjęcie mierników, będących podstawą ustalenia istotności, określenie istotnych składników aktywów, zdarzeń istotnie wpływających na działalność jednostki, istotnych transakcji zawieranych z jednostkami powiązanymi, istotnego zmniejszenia zakresu działalności, ustalenie poziomu istotności ogólnej, zaplanowanie uproszczeń i określenie przesłanek zmian poziomu istotności.

Ustalenie poziomu istotności nie może naruszać zasady rzetelności i wiarygodności danych prezentowanych w sprawozdaniu finansowym. Użytkownik w świetle obowiązujących wymogów prawnych w zakresie ujawnień powinien być informowany o poziomie istotności ustalonym przez jednostkę poprzez opis jej zasad rachunkowości.

Summary

Materiality as the principle of accounting policies

Accounting policies are the specific principles, bases, conventions, rules and practices applied by an entity in preparing and presenting financial statements. One of them is materiality. The goals of article are to point entity obligations to define materiality, to list potential tasks, which entity should do in this matter and to show how important is materiality to supply with useful information. This mater is regulated in polish act of accounting and IAS/IFRS. Standards define materiality. Polish act base on IAS's definition and set some obligation to prescribe materiality and what is significant, what is immaterial. Entity must discus some level of materiality for financial statement and many other items/information/solutions. It is needed in many situation, for example, if has significant concerns about the ability to continue as a going concern, the uncertainties must be disclosed; dissimilar items may be aggregated only if they are individually immaterial; note that changes in accounting policies do not

include applying an accounting policy to a kind of transaction or event that did not occur previously or were immaterial. The question is what material, immaterial, significant is and if users of financial statement know that? Creating accounting policies in materiality entity shouldn't interrupt fairly presentation. Users should know what materiality was taken to preparing financial statement.

Praktyka jednostek a polityka rachunkowości w zakresie ochrony zasobów informatycznych rachunkowości

Elżbieta Izabela Szczepankiewicz*

4.1 Wprowadzenie

Teoria i praktyka organizacji wskazuje, że jednym z najważniejszych czynników sprawnego zarządzania działalnością w obecnych trudnych warunkach gospodarowania jest szybkość i niezawodność pozyskiwania, gromadzenia, przetwarzania, analizy i przesyłania informacji. Wymaga to ciągłego inwestowania w nowe rozwiązania informatyczne, które efektywnie powinny wspomagać zarządzanie działalnością. Jednak stosowanie systemów informatycznych wiąże się z wieloma zagrożeniami w zakresie bezpieczeństwa zasobów informatycznych[1]. Statystyki firm sporządzających raporty na temat bezpieczeństwa informacji w jednostkach[2] wskazują, że od wielu lat najbardziej znaczącym zagrożeniem jest możliwość uszkodzenia lub zniszczenia komputerowych zbiorów danych, systemów informatycznych i sprzętu komputerowego. Przyczyną

* Dr Elżbieta I. Szczepankiewicz, Katedra Rachunkowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, adiunkt, audytor wewnętrzny, elzbieta.szczepankiewicz@ue.poznan.pl

1 Przez zasoby informatyczne należy rozumieć przede wszystkim zbiory przetwarzanych danych, oprogramowanie, sprzęt komputerowy, infrastrukturę sieciową i dokumentację związaną z tymi zasobami

2 Przykładowo: coroczne raporty w zakresie bezpieczeństwa informatycznego prowadzone przez firmy: Deloitte i Ernst & Young, a także raporty G DATA, FBI i CSI, Kaspersky, CERT i inne.

tego mogą być zarówno czynniki losowe, błędy ludzkie, jak i celowe działania ludzi wewnątrz lub z zewnątrz organizacji[3].

Badania przeprowadzone pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX wieku przez naukowców z Uniwersytetu w Chicago wskazały już, że całkowita utrata informacji biznesowych powodowała, iż 50% firm bankrutowało natychmiast, a dalsze 20% firm po roku od tego zdarzenia[4].

Można zatem przyjąć tezę, że zbiory danych zarówno finansowych, jak i niefinansowych, które są gromadzone w jednostce, mogą stanowić najcenniejszy element jej zasobów informatycznych. Uzasadnić można to tym, że komputer, który został zniszczony lub ukradziony, można zastąpić innym. Uszkodzone oprogramowanie można ponownie zainstalować. Natomiast odtworzenie danych, np. z dwóch lat, w przypadku braku albo niewłaściwie utworzonych rezerwowych kopii danych, może być czaso- i pracochłonne, a w konsekwencji straty jednostki mogą być bardzo duże lub nieodwracalne.

Niewątpliwie szybki rozwój polskiego rynku rozwiązań informatycznych dla rachunkowości na przełomie XX i XXI wieku oraz notowanie w jednostkach coraz większej liczby nowych ryzyk zagrażających zasobom informatycznym spowodowały, że problemy bezpieczeństwa danych, ksiąg rachunkowych oraz systemów informatycznych rachunkowości (SIR) stały się istotnym przedmiotem regulacji prawnych. W 2000 r. nowelizacja ustawy o rachunkowości (UoR)[5] znacznie rozszerzyła zakres podstawowych wymagań w zakresie ochrony tych zasobów w jednostkach, zobowiązując ich kierowników do przyjęcia odpowiednich rozwiązań w tym zakresie i opisania ich w polityce rachunkowości.

Celem niniejszego opracowania jest omówienie obecnych wymagań UoR w zakresie systemu ochrony danych finansowych, ksiąg rachunko-

[3] W raportach poza typowymi zagrożeniami informacji i innych zasobów informatycznych wskazano również na ryzyko niszczenia danych przez hackerów lub pozyskiwania danych przez konkurencję. Nielegalne pozyskanie i przedwczesne opublikowanie informacji o słabej sytuacji finansowej jednostki, np. instytucji finansowej, może wiązać się z utratą wizerunku na rynku i pogłębić trudności finansowe. Także utrata danych po awarii lub nielegalne przejęcie przez konkurencję informacji o wdrażanych nowych technologiach, produktach czy projektach, może w znacznym stopniu zaważyć na przyszłości jednostki.

[4] J. Korytowski, *Budowa efektywnego systemu kontroli wewnętrznej – wybrane aspekty*, Materiały Konferencyjne ISACA, Warszawa 1.2.2001 r., s. 27.

[5] Ustawa z dnia 9 listopada 2000 r. o zmianie ustawy o rachunkowości, Dz.U. nr 113, poz. 1186.

wych i systemów informatycznych wykorzystywanych w rachunkowości. W aspekcie regulacji prawnych wskazano najczęściej obecnie stosowane rozwiązania techniczno-organizacyjne i programowe, które przyczyniają się do zwiększenia bezpieczeństwa danych i SIR w jednostkach. W dalszej treści opracowania określono przykładowy minimalny zakres regulacji wewnętrznych o ochronie zasobów informatycznych rachunkowości, które powinny znaleźć się w polityce rachunkowości.

4.2 Ochrona zasobów informatycznych rachunkowości w świetle wymagań UoR

Przepisy zawarte w UoR w zakresie zasad prowadzenia ksiąg rachunkowych przy użyciu komputera oraz zasad zapewnienia bezpieczeństwa danych, ksiąg rachunkowych i SIR, dotyczą w takim samym zakresie wszystkich jednostek, które są zobowiązane do prowadzenia ksiąg rachunkowych według UoR. Z uwagi na to, że regulacje w zakresie bezpieczeństwa zasobów informatycznych dotyczą zarówno dużych, jak i małych jednostek, muszą mieć one charakter bardzo ogólny i wyznaczać jedynie minimalny zakres wymagań wobec nich. Z tego względu UoR, poprzez zapisy o charakterze ogólnym, wychodzi naprzeciw zastosowaniu nowoczesnych zdobyczy informatyki i pozwala na dostosowanie systemu ochrony do specyficznych potrzeb jednostek.

W UoR sformułowano ogólne wymagania prowadzenia ksiąg rachunkowych oraz ochrony danych w SIR w art. 10, 13, 21, 23, 24, 71 i 72 UoR. Szczególne wymagania co do trwałości zapisu danych oraz przechowywania ksiąg rachunkowych w formie zbiorów na nośnikach komputerowych zawarto w art. 72 UoR[6].

W świetle wymagań UoR, przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych w SIR ochrona zasobów informatycznych powinna polegać co najmniej na (art. 71 ust. 2 UoR)[7]:

- stosowaniu w jednostce odpornych na zagrożenia nośników danych,
- systematycznym tworzeniu rezerwowych kopii zbiorów danych zapisanych na nośnikach komputerowych, które zapewniają trwałość

[6] Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223.

[7] E.I. Szczepankiewicz, *Na czym polega audyt komputerowych ksiąg rachunkowych*, „Biuletyn Rachunkowości i Finansów" 2007, nr 3 (27), Wyd. INFOR.

zapisu informacji systemu rachunkowości, przez czas nie krótszy od wymaganego do przechowywania ksiąg rachunkowych, czyli przez 5 lat,

- zapewnieniu ochrony danych, ksiąg rachunkowych i SIR poprzez stosowanie odpowiednich rozwiązań programowych i organizacyjnych, chroniących przed niedozwolonymi zmianami, nieupoważnionym rozpowszechnianiem, uszkodzeniem lub zniszczeniem.

W regulacjach UoR określono również warunki przechowywania i ochrony dokumentacji rachunkowości, niezależnie od postaci w jakiej występują (wydruk czy dane na nośnikach komputerowych). Ochronie w każdej postaci podlegają: księgi rachunkowe, dowody księgowe, dokumenty inwentaryzacyjne i sprawozdania finansowe oraz dokumentacja opisująca zasady (politykę) rachunkowości, w tym wykaz ksiąg rachunkowych i dokumentacja ewidencyjna SIR dopuszczonych do eksploatacji. Dokumentację tę oraz informatyczne zbiory danych księgowych należy przechowywać w należyty sposób i chronić przed niedozwolonymi zmianami, nieupoważnionym rozpowszechnianiem, uszkodzeniem lub zniszczeniem (art. 71 i 72 UoR). Dokumentację odpowiednio oznaczoną przechowuje się w siedzibie zarządu jednostki, w oryginalnej postaci, w ustalonym porządku dostosowanym do sposobu prowadzenia ksiąg rachunkowych, w podziale na okresy sprawozdawcze, w sposób pozwalający na ich łatwe odszukanie (art. 73 UoR) oraz przez okres określony w art. 74 UoR.

4.3 Rozwiązania techniczno-organizacyjne i programowe w zakresie ochrony zasobów informatycznych rachunkowości stosowane w praktyce jednostek

Z doświadczeń zawodowych i badań własnych autorki przeprowadzonych w latach 2004-2009[8] wynika, że w dużych jednostkach problem bezpieczeństwa danych i systemów jest znacznie lepiej rozwiązywany niż w małych i średnich firmach, zarówno od strony technicznej, administracyjno-

[8] Wyniki badań zaprezentowano w: M. Dudek, E. I. Szczepankiewicz, *Rozwój technologii informatycznych a zagrożenia i zarządzanie bezpieczeństwem informacji w przedsiębiorstwach*, [w:] *Logistyka. Komunikacja, Bezpieczeństwo. Wybrane problemy*, M. Grzybowski, J. Tomaszewski (red.), Wyd. Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu (WSAiB) im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni, Gdynia 2009, s. 263-274.

organizacyjnej, jak i programowej. Ma to związek z tym, że duże jednostki przeznaczają więcej środków na najnowsze technologie informatyczne. Sieciowe systemy operacyjne mogą zostać wyposażone w najnowsze wersje programów służących bezpieczeństwu danych, programów i sprzętu komputerowego. W wielu dużych jednostkach specjalistyczny nadzór nad bezpieczeństwem i poprawnością wszystkich procesów sprawuje administrator systemu i oficer bezpieczeństwa. W znaczącej liczbie mniejszych podmiotów, w szczególności w tych, w których występuje jednostanowiskowy system finansowo-księgowy lub wielomodułowy SIR obsługiwany na kilku stanowiskach (np. programy do obsługi: księgowości, płac, magazynu i sprzedaży), brakuje często zarówno spisanych procedur zapewniających właściwą ochronę zgromadzonych danych, komputerowych ksiąg rachunkowych i systemów, jak i nadzoru nad tymi zasobami.

Większość jednostek, niezależnie od wielkości, stosuje podstawowe zabezpieczenia techniczno-organizacyjne w celu ochrony sprzętu komputerowego, takie jak: listwy ochronne eliminujące zakłócenia napięcia występujące w sieci elektrycznej, zasilacze awaryjne UPS (zapewniające ciągłość zasilania energią elektryczną), przeprowadzanie okresowego testowania poprawności dysków twardych komputerów, zabezpieczenia antywirusowe i antyspamowe. Jednostki posiadają także podstawowe zabezpieczenia techniczne pomieszczeń, w tym właściwą konstrukcję i zabezpieczenia budynku, sal operacyjnych, instalację klimatyzacyjną i elektryczną, środki ochrony przeciwpożarowej i inne. Poza podstawowymi zabezpieczeniami technicznymi jednostki stosują szereg zabezpieczeń o charakterze administracyjno-organizacyjnym, w tym np. procedury fizycznej kontroli dostępu do pomieszczeń szczególnie ważnych takich, jak archiwum, serwerownia i dział informatyki.

Z uwagi na to, że sytuacje awaryjne stanowią istotne zagrożenia dla zbiorów danych jednostki, w tym zasobów SIR, mogąc przynieść katastrofalne skutki dla jednostki, wiele dużych jednostek opracowuje politykę utrzymania ciągłości działania systemów (lub plan ciągłości działania – *Business Continuity Plan*) albo ustala co najmniej procedury postępowania w sytuacjach awaryjnych takie jak[9]:

[9] Szerzej o polityce bezpieczeństwa SIR w: E. I. Szczepankiewicz, *Jak powinna wyglądać dokumentacja*..., op. cit., s. 64-67 oraz E. I. Szczepankiewicz, *Jak chronić dane finansowe w środowisku informatycznym rachunkowości*, „Biuletyn Rachunkowości i Finansów" 2007, nr 8 (32), s. 61-64.

- procedura postępowania pracowników w przypadkach awarii, wypadków losowych i stanów zagrożenia,
- procedura przetwarzania danych w trybie awaryjnym w stanie zagrożenia lub po wypadku losowym – plan obejmujący procedury przetwarzania alternatywnego, stosowanego przejściowo do usunięcia przyczyn lub skutków,
- procedura działań po awarii dla powrotu do stanu normalnego przetwarzania, m.in. procedury odtworzenia zbiorów danych lub programów z kopii rezerwowych.

Jednostki dbają by powyższe plany i/lub procedury były systematycznie aktualizowane wraz z rozwojem technologii, zawierały wyczerpujące instrukcje działania, zostały przetestowane (co znajduje odzwierciedlenie w protokołach ich testowania), właściwie rozpowszechnione w organizacji oraz w związku z ich wprowadzeniem zostały przeszkolone wyznaczone osoby.

Należy podkreślić, że w świetle wymagań UoR, kierownik jednostki musi zadecydować o użyciu odpowiednich komputerowych nośników[10], które zapewnią trwałość zapisu danych i ksiąg rachunkowych. UoR wymaga również wdrożenia odpowiednich procedur programowych i organizacyjnych zapewniających ochronę danych i ksiąg rachunkowych. W praktyce jednostek wybór nośników do archiwizacji ksiąg rachunkowych oraz nośników do tworzenia bieżących rezerwowych kopii danych zawsze zależy od wielu czynników. Przede wszystkim wybór ten zależy od m.in.: skali działalności jednostki, ilości dziennych operacji rejestrowanych w SIR, ważności gromadzonych danych, poziomu stosowanej w jednostce technologii informatycznej i posiadanych środków finansowych na system ochrony. Z tego względu w praktyce stosuje się kilka sposobów archiwizowania zbiorów danych. Są to m.in.[11]:

[10] Przy czym UoR nie określa, jaki komputerowy nośnik może być uznany za wytrzymały i niezawodny. Należy przypuszczać, że ustawodawca w 2000 r. wprowadzając do nowelizacji UoR zapis otwarty, nie chciał w przyszłości ograniczać decyzji kierowników jednostek. Wówczas trudno było przewidzieć, co stanie się standardowym zabezpieczeniem np. za 3 lata. Również i dzisiaj trudno jest przewidzieć, co będzie stosunkowo tanim i powszechnie dostępnym zabezpieczeniem przy tak szybkim postępie technicznym i technologicznym w informatyce. Z tego względu ten zapis UoR musi mieć charakter uniwersalny.

[11] E. I. Dudek, *Zasady polityki bezpieczeństwa systemu informatycznego rachunkowości a wymagania ustawy o rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", SKwP, Warszawa 2002, tom 11 (67), s. 7.

- zapis na dyskach CD-R (jednokrotnego zapisu) lub DVD- ROM,
- stosowanie dodatkowych przenośnych dysków twardych, które po wykonaniu kopii danych zabezpiecza się systemem haseł i przenosi do wyznaczonego miejsca przechowywania (np. w archiwum wewnątrz jednostki, zapasowym centrum przetwarzania jednostki w innym oddziale lub skrytce bankowej),
- kopiowanie zbiorów danych na dodatkowy serwer[12],
- zapis na dyskach magnetooptycznych, zapis na mikrofilmach lub na taśmach w technologiach: DDS, AIT, Mammoth, LTO, DLT, SLR, MLR i innych,
- archiwizowanie danych w specjalistycznych Centrach Danych.

Mniejsze jednostki stosują zwykle najtańsze sposoby archiwizowania danych. Kopie danych i ksiąg rachunkowych przechowują zazwyczaj na dyskach CD-R lub przenośnych dyskach twardych odpowiednio zabezpieczonych hasłem dostępu. Zwykle przechowują je w zabezpieczonym sejfie lub pomieszczeniu. Jednak w większości małych jednostek często brakuje w tym zakresie pisemnych regulacji wewnętrznych, które powinny znajdować się w polityce rachunkowości jednostki. Natomiast w wielu średnich i dużych jednostkach dość powszechnym sposobem przechowywania danych jest kopiowanie zbiorów danych finansowych na zapasowy serwer, który jest przeznaczony wyłącznie do tego celu i jest odpowiednio zabezpieczony w sposób programowy i fizyczny. Zasadniczo średnie i duże jednostki mają opracowane wytyczne w zakresie ochrony zasobów informatycznych rachunkowości – niekiedy są to dokumenty zwane polityką bezpieczeństwa systemów informatycznych lub polityką bezpieczeństwa informacji. Jednostki takie zazwyczaj posiadają również ogólnie sformułowane wytyczne w tym zakresie w polityce rachunkowości jednostki.

Instytucje finansowe, korporacje i duże jednostki sektora publicznego, ze względu na skalę i znaczenie gromadzonych i przetwarzanych danych, stosują znacznie droższe sposoby zabezpieczenia danych finansowych i ksiąg rachunkowych w SIR. Większość z nich stosuje archiwizowanie zbiorów danych we własnych specjalnie zabezpieczonym centrum (dziale, departamencie) przetwarzania danych albo w zewnętrznym specjalistycznym Centrum Danych. Dla tego typu jednostek sposób ten

[12] Serwer to specjalny komputer, o odpowiednich parametrach, zarządzający pracą całej sieci komputerowej. Serwer powinien pracować w specjalnym pomieszczeniu, zabezpieczonym przed wszystkimi możliwymi do przewidzenia zagrożeniami.

stanowi bezpieczne rozwiązanie przechowywania danych informatycznych. Należy podkreślić, że zewnętrzne Centra Danych, aby prowadzić tego typu działalność, muszą stosować najnowsze technologie w zakresie przetwarzania, składowania, przesyłania i zabezpieczenia danych informatycznych swoich klientów[13].

Kolejnym ważnym praktycznym aspektem ochrony danych informatycznych jest systematyczne tworzenie rezerwowych kopii zbiorów danych SIR. Zasadniczym celem wprowadzenia tego obowiązku przez ustawodawcę w jednostkach było zapewnienie bezpiecznego sposobu przechowywania tych zbiorów w postaci zapisu elektronicznego oraz łatwe odtworzenie danych w przypadku awarii SIR lub sprzętu komputerowego (m.in. dysku komputera, na którym zainstalowany jest SIR). Systematyczne tworzenie kopii rezerwowych może być także sposobem zabezpieczenia przed możliwością utraty danych z przyczyn losowych, np. pożaru czy kradzieży sprzętu komputerowego. Z tego względu jednostki powinny jak najczęściej tworzyć rezerwowe kopie danych. Przy czym prawidłowo organizowany proces wykonywania kopii rezerwowych wyróżnia się czterema cechami:

- regularnym cyklem tworzenia tych kopii,
- fizyczną odrębnością nośników, na których kopie te są tworzone,
- testowaniem możliwości odtworzenia danych z kopii (kontrola prawidłowości sporządzanych kopii),
- wyznaczonym, odpowiednio przystosowanym i zabezpieczonym miejscem do przechowywania sporządzonych tych kopii.

Ponadto należy mieć na uwadze, że wykonywanie rezerwowych kopii danych powinno polegać na umieszczaniu danych na innym nośniku danych niż dysk komputerowy, na którym zainstalowany jest SIR. Jest

[13] Zabezpieczenie powierzonych danych polega m.in. na: stosowaniu systemów uwierzytelniania użytkownika, wykorzystywaniu nowoczesnej technologii kryptografii (klucza SSL – *Secure Socket Layer*), posiadaniu najwydajniejszych baz danych, stosowaniu zabezpieczeń przed ewentualną ingerencją z zewnątrz oraz nieautoryzowanym dostępem wewnątrz sieci, przechowywaniu danych jednocześnie na kilku niezależnych serwerach, wyposażonych w profesjonalne systemy podtrzymywania napięcia przy awarii sieci energetycznej, archiwizowaniu danych co 24 godziny lub częściej, ochronie całodobowo przed nieupoważnionym dostępem, kradzieżą, pożarem, przechowywaniu danych zgodnie z ustawą o ochronie danych osobowych i innymi obowiązującymi przepisami oraz dodatkowym ubezpieczeniu danych klientów zgromadzonych w Centrum. Por. E. I. Dudek, *Zasady polityki*…, op. cit, s. 8.

to ważne z tego względu, że w przypadku uszkodzenia dysku twardego w komputerze, dane z niektórych jego fragmentów mogą być niedostępne, a w konsekwencji również kopia danych sporządzona na tym samym dysku może być niedostępna. Pomimo iż na rynku działają profesjonalne firmy, które zajmują się odzyskiwaniem danych z dysków komputerowych, nie ma nigdy pewności, że będzie możliwe odzyskanie wszystkich informacji. Należy także podkreślić, że jednostka posiadająca bieżąco i prawidłowo tworzone kopie rezerwowe, w przypadku utraty danych uniknie powtórnego ich wprowadzenia ze źródłowych dokumentów księgowych. Odtworzy także te zapisy, które powstały w wyniku procedur automatycznych oraz związane z nimi inne dane, np. zawarte w rejestrach, kartotekach i słownikach SIR. Pamiętać jednak należy, że rezerwowe kopie danych umożliwią odtworzenie wszystkich zapisów jedynie według stanu na dzień utworzenia kopii. Zatem znaczenie ma częstotliwość tworzenia tych kopii.

W praktyce częstotliwość sporządzania tych kopii w jednostkach jest różna i zależy od indywidualnej oceny problemów bezpieczeństwa w jednostce. Bierze się m.in. pod uwagę[14]: ilość i ważność zgromadzonych danych; stopień zaufania do jakości sprzętu komputerowego i oprogramowania; czas potrzebny pracownikom do ponownego wprowadzenia utraconych danych do SIR; występowanie dokumentów w postaci zapisu elektronicznego, które wprowadzane są za pośrednictwem urządzeń łączności lub komputerowych nośników danych oraz umiejętności użytkowników.

SIR stosowane w małych i średnich jednostkach mają zazwyczaj wbudowaną funkcję informowania użytkownika o konieczności archiwizacji danych. Powszechne są dwa rozwiązania. W pierwszym przypadku SIR zawsze przypomina o archiwizacji danych przy zakończeniu pracy z programem. Drugie rozwiązanie polega na tym, że SIR posiada funkcję, w której użytkownik systemu sam ustala częstotliwość archiwizacji danych (np. co 10 dni), a SIR przypomina o obowiązku w odpowiednich terminach. W dużych jednostkach tworzenie kopii rezerwowych uruchomiane jest zazwyczaj automatycznie raz na dobę po zakończeniu pracy przez wszystkich użytkowników i jest nadzorowane z poziomu administratora systemu lub administratora serwera.

Większe jednostki codzienne rezerwowe kopie danych sporządzają zazwyczaj na dodatkowych serwerach. Natomiast w praktyce małych jed-

[14] E. I. Dudek, *Zasady polityki*…, op. cit., s. 10.

nostek zazwyczaj do tworzenia bieżących kopii rezerwowych używa się dysków CD-RW (wielokrotnego zapisu) lub tworzy się kopie danych bezpośrednio na dysku trwałym komputera, na którym obsługiwany jest program rachunkowości (ten sposób jednak zwiększa ryzyko utraty danych).[15] Uproszczony sposób archiwizacji bieżącej uzasadniają niskie koszty tworzenia kopii. Sposób taki może naruszać wymogi UoR[16]. Zdaniem autorki, zapis UoR o zapewnieniu trwałości zapisu rezerwowych kopii danych, przez okres nie krótszy od wymaganego do przechowywania ksiąg rachunkowych, jest mało praktyczny i dość kosztowny dla małych jednostek. Zapis bezwzględnego zapewnienia trwałości zapisu w takich podmiotach powinien dotyczyć jedynie tworzenia kopii zbiorów ksiąg rachunkowych za rok obrotowy, jeśli ich celem jest przechowywanie tych zbiorów w postaci zapisu elektronicznego. Ponadto, ze względu na możliwość uszkodzenia SIR w czasie jego eksploatacji, jednostki tworzą kopie dysków CD zawierających oryginalną wersję oprogramowania do ponownego zainstalowania[17].

W wielu jednostkach przyjęto właściwą praktykę, iż rezerwowe kopie danych i rezerwowe kopie oprogramowania przechowuje się w innych pomieszczeniach niż sprzęt, na którym gromadzone są dane oryginalne. W mniejszych jednostkach najczęściej wydziela się inne pomieszczenie lub specjalny sejf do przechowywania nośników danych (niekiedy ekranowany przed wpływem pól magnetycznych i odporny na ogień). W dużych jednostkach zazwyczaj wydzielone są w tym celu odrębne pomieszczenia lub działy.

Zgodnie z wytycznymi UoR, rozwiązania programowe służące ochronie programów i danych SIR opracowane przez jednostkę powinny uniemożliwić nieautoryzowany dostęp do programów, danych i sprzętu komputerowego, w wyniku którego mogłaby nastąpić utrata danych

[15] SIR obsługiwane na stanowiskach niewłączonych do sieci, najczęściej zawierają wbudowane mechanizmy, umożliwiające wykonywanie rezerwowych kopii danych, np. przy użyciu specjalnych programów zakupionych zwykle wraz z oprogramowaniem finansowo-księgowym, np. program PKZIP czy ARJ.

[16] Należy wspomnieć, że jeśli nie są stosowane nośniki komputerowe zapewniające trwałość zapisu wraz z zabezpieczeniami programowymi i organizacyjnymi wobec przechowywania ksiąg rachunkowych z SIR, to należy zastosować się do wymogów art. 72 ust. 2 UoR, czyli wydrukować księgi rachunkowe zgodnie z art. 13 ust. 6 UoR nie później niż na koniec roku obrotowego.

[17] Jeśli w umowie dostawca SIR nie zawarł zastrzeżenia, można wykonać kopię rezerwową tego systemu. W przypadku, gdy SIR został udostępniony przez producenta w formie zapisu elektronicznego, bez fizycznego nośnika, umowa powinna regulować tryb ponownego udostępnienia oprogramowania w razie jego uszkodzenia.

lub programów, ujawnienie, pozyskanie lub nieupoważnione ich rozpowszechnienie. Należy podkreślić, że UoR również nie wymienia, jakie rozwiązania o charakterze programowym należy przyjąć do ochrony zasobów informatycznych rachunkowości. Stąd zakres ich jest kształtowany w zależności od specyfiki działalności jednostki i stosowanych rozwiązań informatycznych. W praktyce najprostsza ochrona programowa SIR jest realizowana przez stosowanie systemu haseł dostępu do komputera[18] (I poziom zabezpieczenia), do SIR (II poziom zabezpieczenia) i/lub wybranych funkcji SIR (III poziom zabezpieczenia), np. przetwarzania danych osobowych, wynagrodzeń, sprawozdań itp. Ponadto do podstawowych, występujących w praktyce rozwiązań programowych, zaliczyć należy wyposażenie SIR w specjalne procedury: kontroli kompletności zbiorów danych, weryfikacji obliczeń, badania zgodności sum kontrolnych oraz powiązań rachunkowych i logicznych między zbiorami. Stosowanie takich procedur umożliwia automatycznie wykrywanie niespójności danych w treści zbiorów danych, weryfikację przetwarzania i ujawnienie prób ingerencji w ich zawartość, po modyfikacji innym narzędziem niż SIR.

Należy podkreślić, że UoR nie wymienia również, jakie rozwiązania o charakterze organizacyjnym należy przyjąć do ochrony zasobów informatycznych rachunkowości. W praktyce zakres tych rozwiązań jest również kształtowany w zależności od specyfiki działalności jednostki, stosowanych rozwiązań informatycznych, a niekiedy także przeprowadzonej analizy ryzyk informatycznych. W jednostkach zabezpieczenia na poziomie organizacyjno-administracyjnym zazwyczaj dotyczą takich obszarów, jak:

- ustalenie trybu wdrażania nowych wersji programów,
- wyraźne rozdzielenie obowiązków i kompetencji między użytkowników SIR,
- szkolenie pracowników, przestrzeganie tajemnicy służbowej, kontrola działań użytkowników systemów, właściwe postępowaniu przy zwalnianiu pracownika,
- zabezpieczenie archiwizowanej dokumentacji i zbiorów danych.

[18] Dostęp do SIR obsługiwanemu zarówno na pojedynczych komputerach, jak i na stanowiskach pracujących w sieci komputerowej, jest zwykle ograniczony w taki sposób, że użytkownik uzyskuje pozwolenie na pracę po wpisaniu danych identyfikujących, tzw. loginu i hasła.

Przed przyjęciem SIR do eksploatacji system jest testowany w celu oceny jego zgodności z wymogami UoR oraz kompletności i poprawności realizowania funkcji, do których został przewidziany. Podczas testowania można stwierdzić m.in., czy system poprawnie realizuje wszystkie zaprojektowane funkcje[19], bezwarunkowo odrzuca błędne dane w procesie wprowadzania ich przez użytkownika, posiada wbudowane testy poprawności działań i sumy kontrolne oraz bada kompletność zbiorów. Obowiązek przeprowadzenia testu spoczywa na kierowniku jednostki lub głównym księgowym. Jako dokument potwierdzający przetestowanie i dopuszczenie SIR do użytkowania sporządza się stosowny protokół lub inny dokument dołączony do dokumentacji ewidencyjnej oprogramowania eksploatowanego w jednostce, wymienionej w art. 10 UoR. W dokumencie znajduje się zazwyczaj stwierdzenie o tym, iż przyjęty do eksploatacji SIR odpowiada wymaganiom UoR, a także zestaw danych testowych i opis wyników ich testowania wraz z opisem ewentualnych zmian wprowadzonych przez producenta w SIR.

Kolejnym praktycznym aspektem ochrony zasobów informatycznych rachunkowości jest rozdzielenie obowiązków i kompetencji pomiędzy użytkowników SIR. Z organizacyjnego punktu widzenia, w większych jednostkach różnicuje się prawa dostępu do SIR poprzez nadanie uprawnień każdemu użytkownikowi, stosownie do przydzielonego zakresu czynności by mógł wykonywać powierzone obowiązki. Niekiedy w SIR ogranicza się również dostęp wyłącznie do wyznaczonych funkcji systemu lub obsługi określonych grup danych (np. wcześniej wspomnianych danych osobowych, wynagrodzeń, sprawozdań itp.). W zależności od rozwiązań technologicznych odbywa się to w taki sposób, że po identyfikacji użytkownika i po sprawdzeniu jego uprawnień do wykonywania przypisanych czynności, system udzieli zezwolenia na dostęp tylko do przypisanych użytkownikowi funkcji, nie pokazując w ogóle, że program posiada inne możliwości[20], albo dokona blokady funkcji niedozwolonych, informując w przypadku próby ich realizacji o braku praw do ich wykonywania[21].

[19] Poprawność przetwarzania danych zależy od właściwie zbudowanych algorytmów przetwarzania.

[20] W tym przypadku, menu główne programu wyświetla tylko zestaw funkcji przypisanych użytkownikowi.

[21] SIR wyświetla pełne menu, ale użytkownik może korzystać z funkcji określonych jego uprawnieniami.

Z organizacyjnego punktu widzenia, w praktyce wielu jednostek wyznacza się również osobę uprawnioną (np. głównego księgowego lub administratora systemu) do przydzielania uprawnień, wprowadzania zmian lub zawieszania uprawnień użytkownikom w SIR. Osoba zarządzająca uprawnieniami prowadzi rejestr użytkowników SIR. Rejestry takie zazwyczaj ujmują wieloletnią historię dostępu wszystkich użytkowników do kolejnych zmodyfikowanych wersji SIR, eksploatowanych w jednostce.

Z uwagi na to, że UoR wymaga, by SIR identyfikował użytkownika, który wprowadził lub modyfikował dane w systemie, każdy użytkownik SIR ma przypisaną tzw. sygnaturę[22]. Umożliwia ona identyfikację osoby, która zaewidencjonowała lub zmodyfikowała dokument w SIR, zaksięgowała wprowadzony dokument lub zaksięgowała zapis stornujący dokumentu księgowego (zgodnie z art. 21 ust. 1 pkt 6). Sygnatura pojawia się na wszystkich wydrukach.

W jednostkach przyjęto również jako praktykę, że użytkownikowi, który pracował w SIR a został przeniesiony na inne stanowisko lub rozwiązał umowę o pracę, trwale blokuje się dostęp do systemu przez usunięcie jego uprawnień lub zmianę hasła. Danych identyfikacyjnych takiego użytkownika nie usuwa się z systemu. Sygnatura i nazwisko zablokowanego użytkownika pozostają w SIR, aby umożliwić identyfikację wprowadzonych, modyfikowanych i księgowanych przez niego dokumentów.

Ponadto w wielu jednostkach procedury ochrony zasobów informatycznych rachunkowości zobowiązują użytkowników SIR do pisemnego potwierdzenia m.in.:

- zapoznania się z zasadami zawartymi w instrukcjach obsługi sprzętu i podręcznikach użytkownika SIR,
- ochrony danych i sprzętu komputerowego przed nieautoryzowanym dostępem, w szczególności do okresowej zmiany haseł dostępu,
- przestrzegania zakazu instalacji oprogramowania nielicencjonowanego i oprogramowania nieprzeznaczonego do celów służbowych oraz dokonywania jakichkolwiek zmian w zainstalowanych programach,
- kontroli antywirusowej wszelkich stosowanych nośników danych,

[22] Jest to symbol (najczęściej inicjały użytkownika), którym są oznaczane wszystkie dokumenty powstałe w wyniku czynności użytkownika w SIR. Raz przypisana do użytkownika nie może być już zmieniona w systemie.

- uszkadzania dysków, innych informatycznych nośników i wydruków przeznaczonych do likwidacji, w sposób uniemożliwiający odczytanie zawartych na nich danych.

W niektórych jednostkach sporządza się także inne dodatkowe procedury związane z ochroną i eksploatacją SIR, np. instrukcję dotyczącą fizycznego transportu nośników danych i ich przechowywania. Instrukcja dotycząca fizycznego transportu nośników danych dotyczy zarówno dokumentów papierowych, jak i danych umieszczonych na nośnikach komputerowych Powinna ona określać środki zabezpieczenia związane zarówno z transportem wewnętrznym, jak i zewnętrznym (np. do zewnętrznego ośrodka obliczeniowego, biura rachunkowego). Zazwyczaj reguluje ona zagadnienia dotyczące: właściwości opakowań nośników; wykazu i zasad sporządzania dokumentów towarzyszących transportowi; sprawdzania tożsamości odbiorcy nośników i potwierdzenia odbioru na dokumentach spedycji; zasady obsługi transportu; harmonogramy transportu oraz niezawodność środków transportu. Jednostki sporządzają również odpowiednie instrukcje spedycji oraz dokumenty towarzyszące spedycji. Dokumenty te zawierają zazwyczaj następujące informacje: nazwę jednostki (komórki organizacyjnej) przygotowującej nośniki; nazwę lub symbol SIR, z którego dane pochodzą; rodzaje nośników; liczbę egzemplarzy nośników i sumy kontrolne; datę przekazania nośników; określenie osoby przekazującej i odbierającej nośniki[23].

Ponadto należy zwrócić uwagę na to, że jeżeli chodzi o zabezpieczenie archiwizowanej dokumentacji i zbiorów danych, w tym ksiąg rachunkowych, to z prawnego punktu widzenia nie ma różnicy, czy w wyniku nieprawidłowego przechowywania jednostka utraciłaby księgi rachunkowe sporządzone w postaci wydruków czy zachowane na komputerowych nośnikach danych. Dlatego w praktyce wielu jednostek dużo bezpieczniejsze, szybsze i tańsze okazało się przenoszenie danych na komputerowe nośniki danych oraz umieszczenie ich w sejfie jednostki alb skrytce bankowej niż drukowanie czasem setek stron i przechowywanie w wielu szafach przez co najmniej sześć lat. Zdaniem autorki, warunkiem koniecznym przechowywania tych zasobów w postaci elektronicznej powinien być obowiązek przeprowadzenia testu możliwości odtworzenia danych z kopii, czyli kontrola czy kopie zostały prawidłowo sporządzone.

[23] E. I. Szczepankiewicz, *Jak powinna wyglądać dokumentacja …*, op. cit., s. 64.

4.4 Polityka rachunkowości w zakresie ochrony zasobów informatycznych

Politykę (zasady) rachunkowości w szerokim znaczeniu można zdefiniować jako zbiór standardów rachunkowości, interpretacji, metod, reguł i praktyk oraz przepisów wykorzystywanych przez jednostki do prowadzenia rachunkowości i sporządzania sprawozdań finansowych. W węższym znaczeniu polityka rachunkowości odnosi się do sytuacji, w których określone standardy pozostawiają jednostce prawo swobodnego wyboru rozwiązań. Wówczas w polityce rachunkowości jednostki znajdą się przyjęte przez jednostkę wybrane zasady, sposoby i procedury postępowania w systemie rachunkowości, wybrane spośród wielu dopuszczalnych rozwiązań, które są dostosowane do potrzeb jednostki[24]. Takim obszarem regulacji zawartym w polityce rachunkowości jest system ochrony danych księgowych, systemów ich przetwarzania i sprzętu komputerowego wykorzystywanego dla potrzeb prowadzenia rachunkowości.

W zakresie ochrony zasobów informatycznych rachunkowości w jednostkach, ustanowienie polityki (zasad) rachunkowości oraz ich stosowanie ma na celu m.in.[25]:

- zabezpieczenie jednostki przed utratą danych finansowych lub ich uszkodzeniem w stopniu uniemożliwiającym dalszą kontynuację działalności,
- uniemożliwienie nieautoryzowanego dostępu do SIR i ich danych, w wyniku którego mogłoby nastąpić ich pozyskanie, ujawnienie lub nieupoważnione rozpowszechnienie,
- zminimalizowanie strat związanych z utratą sprzętu komputerowego wraz z danymi w wyniku zdarzeń losowych (kradzież, pożar, powódź itp.).

Złożoność problematyki i indywidualny charakter rozwiązań w zakresie bezpieczeństwa zasobów informatycznych rachunkowości przyjmowanych w poszczególnych jednostkach powoduje, że kierownicy jednostek, opracowując zasady (politykę) rachunkowości w tym obszarze, poza stosowaniem się do przepisów UoR, uwzględniają także wiele

[24] P. Kabalski, *Polityka rachunkowości w spółce stosującej MSSF*, SKwP, Warszawa 2009, s. 11, 21, 22.

[25] E. I. Dudek, *Dokumentacja ewidencyjna informatycznego systemu przetwarzania danych księgowych w świetle znowelizowanej ustawy o rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", SKwP, Warszawa 2002, tom 9 (65), s. 39.

innych aspektów praktycznych. Planowanie właściwego systemu ochrony zasobów informatycznych rachunkowości w jednostce musi uwzględniać zarówno specyfikę prowadzonej działalności, jak i stosowanych rozwiązań informatycznych dla potrzeb prowadzenia rachunkowości. Z tego względu w wielu jednostkach przed przyjęciem odpowiedniego systemu zabezpieczeń na poziomie techniczno-organizacyjnym i programowym najpierw przeprowadza się analizę prawdopodobieństwa wystąpienia określonych ryzyk informatycznych, szacuje się wartość potencjalnej utraty danych, oprogramowania czy sprzętu informatycznego, jak również bada się znaczenie takich zdarzeń dla kontynuacji działalności jednostki oraz szacuje ewentualny koszt otworzenia danych po ich utracie. Wnioski z tych analiz znajdują również odzwierciedlenie w przyjęciu odpowiednich zasad ochrony zasobów informatycznych w polityce rachunkowości. Pamiętać jednak należy, że zasady ochrony zasobów informatycznych rachunkowości powinny podążać za rozwojem informatyki w jednostce, a zatem muszą być również aktualizowane w polityce rachunkowości.

Ze względu na wielość rozwiązań praktycznych w jednostkach trudno jest zaprezentować jednolity wzór dokumentu polityki rachunkowości w obszarze tych zasad. Jednakże bezwzględnie w każdej polityce rachunkowości zgodnie z wymaganiami UoR powinny znaleźć się zasady określające system ochrony zasobów informatycznych rachunkowości, w tym co najmniej o systematycznym tworzeniu rezerwowych kopii danych księgowych oraz technicznej, programowej i organizacyjnej ochronie tych zasobów.

Przykładową treść polityki rachunkowości w części opisującej system ochrony dokumentów i ksiąg rachunkowych w SIR prezentuje poniższy wzór dokumentu.

Polityka rachunkowości w zakresie systemu ochrony dokumentów i ksiąg rachunkowych w SIR
A. System ochrony dokumentów i ksiąg rachunkowych w SIR
I. Fizycznemu i organizacyjnemu zabezpieczeniu, które zapewnia ochronę przed dostępem osób nieupoważnionych, niedozwolonymi zmianami, nieupoważnionym rozpowszechnianiem, uszkodzeniem lub zniszczeniem w systemie rachunkowości podlegają:

1) sprzęt komputerowy wspomagający rachunkowość jednostki,
2) zintegrowany informatyczny system rachunkowości, składający się z podsystemów: finansowo-księgowego, kadrowego-płacowego, ewidencji środków trwałych, ……
3) rezerwowe kopie danych (zapisów dokumentów księgowych w SIR),
4) polityka (zasady) rachunkowości,
5) księgi rachunkowe,
6) dowody księgowe,

7) dokumentacja inwentaryzacyjna,
8) sprawozdania finansowe.

II. Wszystkie pomieszczenia, w których użytkowany jest sprzęt komputerowy z SIR zamykane są na klucz. Po zakończeniu pracy, użytkownicy SIR klucze oddają do portierni. Po godzinach pracy w pomieszczeniach przebywać może tylko osoba sprzątająca lub pracownik posiadający zezwolenie kierownika jednostki na pracę w innych godzinach niż wyznaczone godziny pracy albo w dniach wolnych od pracy. Dostęp do SIR i innych systemów informatycznych posiadają osoby posiadające uprawnienia nadane przez administratora systemu. Administratorem systemów w jednostce jest: ……

III. Szczegółowe instrukcje zarządzania eksploatacją SIR oraz stosowne procedury dla systemu finansowo-księgowego, systemu kadrowego-płacowego, ewidencji środków trwałych, ……, określają:

1) rejestr uprawnień użytkowników korzystania z poszczególnych podsystemów SIR,
2) procedury tworzenia rezerwowych kopii zbiorów danych oraz instrukcje programów i narzędzi programowych służących do ich przetwarzania,
3) harmonogram sporządzania rezerwowych kopii danych ustalany jest przez kierownika działu informatyki i obowiązuje przez cały czas trwania eksploatacji podsystemów SIR.

IV. Codziennie wykonywane są kopie bazy danych do pliku na serwerze. Kopia cykliczna dzienna przechowywana jest przez okres 1 tygodnia, kopia miesięczna przez 3 miesiące, roczna przez 5 lat. Raz na kwartał testuje się możliwość odtworzenia danych z kopii (kontrola prawidłowości sporządzanych kopii).

V. Dostęp do nośników z kopiami mają tylko pracownicy działu informatyki. Kopie przechowywane są sejfie w budynku X (innym niż siedziba główna), do którego dostęp mają tylko osoby posiadające stosowne upoważnienia. Bazy dodatkowo archiwizowane są na taśmach magnetycznych w cyklu tygodniowym, miesięcznym i rocznym. Dodatkowo dane księgowe archiwowane są na płytach CD-R, które umożliwiają każdorazowo ich odczyt oraz wydruk. Archiwizowania na płyty CD-R dokonuje wyznaczony pracownik księgowości we współpracy z administratorem systemu po zakończeniu kwartału, każdy miesiąc oddzielnie. Sporządzane są dwie kopie, z których jedna przechowywana jest w podręcznej kasie pancernej w archiwum księgowości, druga natomiast w sejfie umieszczonym w budynku X. Dostęp do sejfu w tym budynku mają osoby posiadające stosowne upoważnienia.

V. Zintegrowana baza danych SIR jest zainstalowana na serwerze pod kontrolą systemu operacyjnego ……(np. MS Windows, Linux, UNIX itp.) i wymaga systematycznej ochrony wirusowej i antyspamowej. Przed nieuprawnionym dostępem do danych, baza danych chroniona jest poprzez odpowiednią konfigurację sprzętową oraz przez reguły FireWalla.

VI. Podsystemy SIR są zabezpieczone przed utratą danych spowodowanych awarią zasilania poprzez podłączenie do zasilaczy awaryjnych UPS. W przypadku awarii zasilania, serwer może pracować nie mniej niż 15 minut, co pozwala na jego bezpieczne wyłączenie.

VII. Ochrona danych w trakcie pracy z SIR zapewniona jest poprzez:

1) zorganizowanie komunikacji za pomocą relacji klient – serwer, wykluczającej bezpośredni dostęp użytkowników do zasobów serwera,
2) stosowanie systemu identyfikatorów i haseł znanych wyłącznie użytkownikom podsystemów SIR,
3) zdefiniowanie indywidualnych uprawnień użytkowników w zakresie użytkowania poszczególnych podsystemów SIR oraz funkcji i zasobów programu,
4) wyznaczenie administratora systemu (informatyka) odpowiedzialnego za codzienne, systemowe archiwizowanie danych, tworzenie rezerwowych kopii danych, funkcjonowanie serwera i zasilania sprzętu komputerowego i innych urządzeń wspomagających eksploatację SIR,
5) sporządzanie kopii przed każdą zmianą wersji podsystemów, a także przed złożoną operacją związaną z ryzykiem utraty lub zakłócenia zawartości zbiorów danych,
6) przekazywanie do przechowywanie w budynku X kopii zbiorów ksiąg rachunkowych sporządzonej po zamknięciu każdego roku,
7) przechowywanie oprogramowania instalacyjnego, licencji i dokumentacji systemu w zabezpieczonym pomieszczeniu działu informatyki,

8) zapewnienie stosowania możliwie najnowocześniejszych rozwiązań technicznych i programowych w zakresie zabezpieczenia pracy serwera, podtrzymywania zasilania i sprawności sieci informatycznej.

VIII. W jednostce obowiązuje Instrukcja obiegu i kontroli dokumentów. Dokumenty księgowe przekazywane są do archiwum zakładowego. Przekazanie akt odbywa się na podstawie protokołu zdawczo-odbiorczego. Akta są opisane zgodnie z zarządzeniem wewnętrznym kierownika jednostki oraz w sprawie Instrukcji kancelaryjnej, Instrukcji o organizacji i zakresie działania Archiwum oraz Jednolitego rzeczowego wykazu akt. Bieżące dokumenty księgowe w jednostce przechowywane są w archiwum podręcznym księgowości. Dostęp do archiwum oraz możliwości korzystania z jego zasobów określa „Instrukcja korzystania z archiwum podręcznego księgowości".

B. Okresy przechowywania zbiorów danych z SIR

I. Trwałemu przechowywaniu podlegają zatwierdzone roczne sprawozdania finansowe oraz opinia i raport biegłego rewidenta.

II. Okresowemu przechowywaniu podlegają:

1) dokumentacja przyjętego sposobu prowadzenia rachunkowości – przez okres nie krótszy niż 5 lat od upływu ich ważności,
2) karty wynagrodzeń pracowników bądź ich odpowiedniki – przez okres wymaganego dostępu do tych informacji wynikający z przepisów emerytalnych, rentowych i podatkowych, nie krócej jednak niż 5 lat (maksymalnie 50 lat),
3) księgi rachunkowe, dokumenty inwentaryzacyjne oraz pozostałe dowody księgowe i dokumenty SIR – przez okres 5 lat.

Powyższe terminy oblicza się od początku roku następującego po roku obrotowym, którego dane zbiory (dokumenty) dotyczą. Okres przechowywania pozostałej dokumentacji niearchiwalnej liczy się w pełnych latach kalendarzowych, poczynając od 1 stycznia roku następnego po utracie przez te dokumentacje praktycznego znaczenia dla potrzeb jednostki oraz celów kontrolnych.

III. Księgi rachunkowe mają formę zapisów na komputerowych nośnikach danych. Zbiory przechowywane są w sposób należyty i chronione przed niedozwolonymi zmianami, rozpowszechnianiem, uszkodzeniem lub zniszczeniem. Przed umieszczeniem w archiwum testuje się możliwość odtworzenia danych z kopii (kontrola prawidłowości sporządzanych kopii) pod nadzorem informatyka i głównego księgowego.

C. Udostępnianie danych i dokumentów z SIR

Udostępnienie sprawozdań finansowych, dowodów księgowych, ksiąg rachunkowych oraz innych dokumentów z SIR może nastąpić:

1) na potrzeby wewnętrzne - w siedzibie jednostki do wglądu po uzyskaniu zgody głównego księgowego,
2) na zewnątrz - po uzyskaniu pisemnej zgody kierownika jednostki i pozostawieniu pisemnego pokwitowania zawierającego spis wydanych dokumentów.

Źródło: opracowanie własne.

4.5 Wnioski końcowe

Zapewnienie bezpieczeństwa danych księgowych, systemów ich przetwarzania i sprzętu komputerowego w rachunkowości powinno być jedną z głównych dziedzin zainteresowania kierownika jednostki. Musi on pamiętać o konieczności skutecznej ochrony przed nie uprawnioną i niekontrolowaną modyfikacją, wprowadzeniem lub usunięciem zapisów księgowych. UoR wychodzi naprzeciw potrzebom jednostek, umoż-

liwiając obecnie bardzo dużą dowolność w kształtowaniu procedur oraz mechanizmów zabezpieczeń zasobów informatycznych rachunkowości. Poprzez zapisy o charakterze ogólnym, UoR wychodzi naprzeciw wykorzystaniu najnowszych zdobyczy informatyki i pozwala na zbudowanie systemu ochrony dostosowanego do specyficznych rozwiązań informatycznych wdrożonych w jednostkach.

Ponadto należy mieć na uwadze, że tradycyjny, opierający się na papierowej dokumentacji sposób prowadzenia audytu zewnętrznego ma coraz mniejsze zastosowanie. W ostatnich latach większe znaczenie zyskała ocena systemu kontroli wewnętrznej i SIR. Audyt obejmuje ocenę poprawności oprogramowania, jego funkcjonalnych mechanizmów kontrolnych i algorytmów przetwarzania danych oraz związaną z tym dokumentację. Ponadto kontrolowana jest dokumentacja ewidencyjna SIR, opis systemu ochrony zasobów informatycznych rachunkowości oraz zastosowane zabezpieczenia techniczno-organizacyjne i programowe. Ocenie podlega praktyczne przestrzeganie najważniejszych zasad, m.in.: systematycznego tworzenia rezerwowych kopii danych, konfiguracji haseł i sposób przydzielania uprawnień dostępu do zasobów oraz zasady sprawowania nadzoru nad służbami informatycznymi i użytkownikami SIR. Audytor ocenia również techniczne bezpieczeństwo sprzętu komputerowego oraz posiadanie procedur postępowania w sytuacjach awaryjnych.

Bibliografia

Dudek E. I., *Dokumentacja ewidencyjna informatycznego systemu przetwarzania danych księgowych w świetle znowelizowanej ustawy o rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", SKwP, Warszawa 2002, tom 9 (65).

Dudek E. I., *Zasady polityki bezpieczeństwa systemu informatycznego rachunkowości a wymagania ustawy o rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", SKwP, Warszawa 2002, tom 11 (67).

Dudek M., Szczepankiewicz E. I., *Rozwój technologii informatycznych a zagrożenia i zarządzanie bezpieczeństwem informacji w przedsiębiorstwach,* [w:] *Logistyka. Komunikacja, Bezpieczeństwo. Wybrane problemy*, M. Grzybowski, J. Tomaszewski (red.), Wyd. Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu (WSAiB) im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni, Gdynia 2009.

Kabalski P., *Polityka rachunkowości w spółce stosującej MSSF*, SKwP, Warszawa 2009.

Korytowski J., *Budowa efektywnego systemu kontroli wewnętrznej – wybrane aspekty, Materiały Konferencyjne ISACA*, Warszawa 1.2.2001 r.

Szczepankiewicz E. I., *Jak chronić dane finansowe w środowisku informatycznym rachunkowości*, „Biuletyn Rachunkowości i Finansów" 2007, nr 8 (32).

Szczepankiewicz E. I., *Jak powinna wyglądać dokumentacja ochrony danych księgowych*, „Biuletyn Rachunkowości i Finansów" 2007, nr 7 (31).
Szczepankiewicz E. I., *Na czym polega audyt komputerowych ksiąg rachunkowych*, „Biuletyn Rachunkowości i Finansów" 2007, nr 3 (27).
Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223.
Ustawa z dnia 9 listopada 2000 r. o zmianie ustawy o rachunkowości, Dz.U. nr 113, poz. 1186.

Streszczenie

Artykuł przedstawia zarys obowiązków jednostek w zakresie zasobów informatycznych rachunkowości w świetle przepisów ustawy o rachunkowości. Dla zasobów rachunkowości informatycznej należy zapewnić skuteczną ochronę przed nieupoważnioną modyfikacją, wprowadzeniem lub usunięciem zapisów księgowych. Celem opracowania jest zaprezentowanie zasad ochrony danych, systemów informatycznych rachunkowości i sprzętu komputerowego. W artykule zaprezentowano przykładową politykę rachunkowości w zakresie ochrony zasobów informatycznych rachunkowości.

Summary

Practice of units and accounting policy for the protection of accounting information resources.

The article outlines units obligations for the protection of accounting information resources, which result from the regulations of the Accounting Law. For computer accounting it is essential to assure an efficient protection from illegal and uncontrolled modification as well as the introduction or the removal of accounting data. The purpose of the present paper is to present the rules for the protection of data, computer software and hardware. This paper discusses the accounting policy for the protection of accounting information resources.

Brak polityki rachunkowości w postępowaniu karnym przeciwko kierownikowi jednostki

Edward Wiszniowski*

5.1 Wprowadzenie

Rachunkowość jest nauką stosowaną, której przedmiotem jest badanie procesu gospodarczego oraz jego skuteczności[1]. Taka charakterystyka oddaje złożoność zainteresowań teorii rachunkowości w aspekcie nieograniczonych przedmiotowo procesów gospodarczych, a jednocześnie pokazuje interdyscyplinarne działanie praktyczne, trwale osadzone w realiach gospodarczych. Trzeba jednak pamiętać, że rachunkowość to również prawo stanowione, którego nieprzestrzeganie powoduje sankcje finansowe lub karne. Postrzeganie rachunkowości w jednostkach gospodarczych nie powinno zatem ograniczać się do systemu ewidencyjnego, analitycznego i informacyjnego, ale także do unormowania prawnego wyposażonego w narzędzia, które przewiduje określone sankcje za jego niestosowanie.

Jakie znaczenie i konsekwencje prawne wywołuje wewnętrzny dokument przyjmujący zasady (politykę) rachunkowości w jednostce? Czy brak przyjętych zasad (polityki) rachunkowości jest na tyle istotnym

* Dr inż. Edward Wiszniowski, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Katedra Rachunkowości Finansowej i Kontroli, adiunkt, edward.wiszniowski@ue.wroc.pl

1 D. Misińska, *Podstawy rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 5.

działaniem wbrew przepisom ustawy o rachunkowości[2], że uchybienie to można uznać za przestępstwo? Wszak art. 77 UoR stwierdza m.in., że kto wbrew przepisom ustawy dopuszcza do prowadzenia ksiąg rachunkowych lub podaje w nich nierzetelne dane, podlega grzywnie lub karze pozbawienia wolności do lat 2, albo obu tym karom łącznie. Czy sporządzenie sprawozdania finansowego bez przyjętych zasad (polityki) rachunkowości jest na tyle istotną nieprawidłowością, że można uznać, iż sprawozdanie to zostało sporządzone niezgodnie z przepisami ustawy, co jest również zagrożone karą grzywny i pozbawienia wolności do lat 2?

Inspiracją do podjęcia problematyki odpowiedzialności karnej w związku z formalnym nieprzyjęciem polityki rachunkowości była jedna z opiniowanych spraw toczących się przed sądem karnym przeciwko trzem kolejnym kierownikom jednostki. Postępowanie przygotowawcze prowadzone przez prokuraturę było związane z doprowadzeniem do upadłości podmiotu gospodarczego, zaś akt oskarżenia stwierdzał m.in., że wskutek „zaniechania zorganizowania przedsiębiorstwa w prawidłowo działający system czynników w postaci przyjętych zasad rachunkowości[3]", kierownicy jednostki wyrządzili jej szkodę w wielkich rozmiarach[4]. Akt oskarżenia zarzucał przestępstwa określone m.in. w art. 296 § 2 i 3 w związku z art. 77 UoR.

Podstawowym celem opracowania jest zwrócenie uwagi na konsekwencje karne wynikające z nieprzestrzegania ustawy o rachunkowości. Następstwem zaniechania przyjęcia polityki rachunkowości może być nie tylko oskarżenie opierające się na przepisach prawa bilansowego, ale również kodeksu karnego, co może mieć decydujące znaczenie dla przyszłości osób zarządzających podmiotami gospodarczymi. O tym fakcie część kierowników jednostek gospodarczych zdaje się zapomi-

[2] *Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości*, tekst jedn.: Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223 z późn. zm., art. 10. W dalszej części opracowania używa się skrótu: UoR.

[3] Akta postępowania o sygn. II K 12 .../07, Sąd Rejonowy w O.., II Wydział Karny. Nie podano danych identyfikujących powyższe postępowanie ze względu na tajemnicę i ochronę danych osobowych.

[4] Kodeks karny rozróżnia dwa rodzaje szkody majątkowej: *„znaczną szkodę"* oraz *„szkodę w wielkich rozmiarach"*. Pierwsza dotyczy mienia znacznej wartości, tj. takiego, którego wartość w czasie popełnienia czynu zabronionego przekracza 200 tys. zł. W drugim przypadku wartość mienia przekracza 1 mln zł. *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny*, Dz.U. nr 88, poz. 553 z późn. zm., art. 115 § 5-7. W dalszej części, w odniesieniu do kodeksu karnego używa się skrótu: k.k.

nać, bowiem praktyka pokazuje, że – w co trudno uwierzyć – funkcjonują jeszcze takie przedsiębiorstwa, które będąc zobowiązane do przestrzegania ustawy, nie posiadają jeszcze przyjętych zasad (polityki) rachunkowości.

Metody badawcze, użyte podczas opracowania niniejszej publikacji, opierają się na studiach literatury, w tym dotyczącej prawa karnego. Omawiane zjawisko odpowiedzialności karnej kierowników jednostek za rachunkowość nie jest szeroko opisane, stąd istotną częścią badań były poszukiwania i analiza orzeczeń sądowych i arbitrażowych, a także badanie, liczących kilkanaście tysięcy stron, akt jednego z postępowań sądowych zawierających dokumentację księgową, sprawozdania finansowe, opinie i raporty z badania tych sprawozdań przez biegłych rewidentów, jak również zeznania świadków i oskarżonych, wyjaśniających sposób prowadzenia rachunkowości przed ogłoszeniem upadłości jednostki.

Celem artykułu była również realizacja postulatu powiązania nauki z praktyką gospodarczą, a także zaprzeczenie bądź potwierdzenie interdyscyplinarnego charakteru rachunkowości, której zakres oddziaływania jest o wiele szerszy niż mogłoby to wynikać z jej podstawowego dążenia do zachowania wiernego obrazu ekonomicznego jednostki. Cele te osiągnięto omawiając znaczenie polityki rachunkowości w jednostce gospodarczej, a następnie istotę przestępstwa, warunki jego wystąpienia oraz zasady i zakres możliwej odpowiedzialności kierowników jednostek za nieprzestrzeganie przepisów prawa bilansowego[5].

5.2 Znaczenie polityki rachunkowości w jednostce gospodarczej

Podstawowym dążeniem podmiotów gospodarczych jest kontynuacja prowadzonej działalności. Zadanie to jest realizowane przez kierownictwo jednostek, które jest jednocześnie odpowiedzialne za możliwą porażkę nieosiągnięcia założonych celów. Anna Karmańska[6], zaliczając do zadań przed-

[5] W artykule stosuje się zamiennie pojęcia „prawo bilansowe", „ustawa o rachunkowości" lub „przepisy o rachunkowości". Jest to spowodowane wyłącznie względami pisarskimi (gramatyką zdań). Prawo bilansowe jest pojęciem szerszym i obejmuje nie tylko skodyfikowane ustawą przepisy o rachunkowości, ale również standardy międzynarodowe i utrwalone zwyczaje rachunkowości.

[6] A. Karmańska, *Ryzyko w rachunkowości*, DIFIN, Warszawa 2008, s. 186.

siębiorstwa również: maksymalizację zysku, wzrost wartości rynkowej firmy i utrzymanie płynności finansowej, określa je celami strategicznymi.

Rachunkowość, jako system informacyjny, pełni służebną rolę w stosunku do nauki i praktyki zarządzania i jest podstawowym źródłem informacji opisującym sytuację majątkową, finansową oraz efektywność funkcjonowania. Sprawozdanie finansowe, będące udokumentowaniem dążeń kierownictwa jednostek w przyjętym okresie czasu, jest swego rodzaju certyfikatem jakości zarządzania, bo prezentuje efekty całokształtu działań przedsiębiorstwa. Na dane zawarte w sprawozdaniach finansowych, wyrażających dokonania jednostek gospodarczych w mierniku pieniężnym, składają się zarówno przedsięwzięcia o charakterze strategicznym, jak i operacyjnym, zwłaszcza dotyczące rodzaju, wielkości, technologii produkcji (usług) oraz związanych z nimi poziomu sprzedaży i poniesionych kosztów, marketingu, badań, rozwoju, inwestycji, pozyskania kapitału itp. Jeżeli uznać za prawdziwe twierdzenie, że jedynym kryterium oceny kierownictwa przedsiębiorstw przez ich właścicieli jest ocena osiągnięć w działalności gospodarczej, a podstawowym miejscem prezentowania tych dokonań jest sprawozdanie finansowe, naturalną rzeczą będzie dążenie tego kierownictwa do eksponowania możliwie pozytywnego obrazu ekonomicznego jednostki.

Włodzimierz Wąsowski[7], definiując kreatywną rachunkowość trafnie zauważa, że rachunkowość ta sugeruje, iż „zarząd przedsiębiorstwa przygotował informacje w sposób satysfakcjonujący raczej jego samego aniżeli akcjonariuszy". Istotnie, źródeł kreatywnej rachunkowości, rozumianej jako nadużycie informacyjne, należy upatrywać w upiększaniu rzeczywistości przez osoby, które reprezentują podmioty gospodarcze, a więc te, które powinny stać na straży ich wiarygodności.

Jednym z podstawowych narzędzi zarządzania, a jednocześnie głównym instrumentem ochrony jednorodnej i wiarygodnej informacji ekonomicznej płynącej z jednostki gospodarczej jest polityka rachunkowości, nazywana również z racji historycznych uwarunkowań sprawozdawczości, polityką bilansową[8]. Potwierdza to definicja polityki bilansowej sformułowana przez Teresę Cebrowską[9]: „Polityka bilansowa, w najszerszym pojęciu, są to wszyst-

[7] W. Wąsowski, *Kreatywna rachunkowość. Fałszowanie sprawozdań finansowych*, DIFIN 2010, s. 11.

[8] K. Sawicki, *Wybrane zagadnienia polityki bilansowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej Stowarzyszenia Księgowych w Polsce" nr 49, Warszawa 1998, s. 69.

[9] T. Cebrowska, M. Kufel, J. Weber, *Wprowadzenie do rachunkowości spółek*, Wydawnictwo PARK, Bielsko-Biała 1993, s. 182.

kie przedsięwzięcia podejmowane w trakcie roku obrotowego i podczas sporządzania zamknięcia rocznego (ze względu na systematyczne tworzenie bilansu), mające na celu wpływ na ocenę adresata bilansu i skłonienie go do pożądanych zachowań". W przekonaniu Anny Karmańskiej[10], polityka bilansowa wyraża całokształt, nawet innowacyjnych, działań związanych z tworzeniem informacji sprawozdawczej odpowiadającej jednocześnie: kanonom jakościowym zawartym w prawie bilansowym oraz partykularnym, strategicznym bądź operacyjnym celom gospodarczym przedsiębiorstwa, przy czym autorka stawia znak równości pomiędzy polityką bilansową i polityką rachunkowości, ale zastrzega jednocześnie, że polityki tej nie należy mylić z „trikami finansowymi" lub „przekrętami finansowymi".

Polityka rachunkowości jest skutkiem konieczności wyboru określonego rozwiązania, spośród możliwych i dopuszczonych prawem. Termin „polityka" oznacza zresztą sztukę rządzenia, albo wręcz „zręczne i układne działanie w celu osiągnięcia określonych zamierzeń"[11]. Dylemat wyboru dotyczy również rachunkowości, bo przyjęte przez jednostkę zasady powinny równoważyć często przeciwstawne oczekiwania różnych grup interesariuszy.

Tabela 5.1. Wybrane dylematy i skutki wyboru polityki rachunkowości

Ekonomiczny obraz jednostki gospodarczej	
Optymistyczny (pozytywny)	**Pesymistyczny (mniej pozytywny)**
Podwyższenie atrakcyjności wobec aktualnych i potencjalnych inwestorów	Czasowe przesunięcie obciążeń podatkowych
Wykazanie dobrej wypłacalności i płynności wobec dawców kapitału obcego, zwłaszcza banków	Unikanie obniżonej płynności i wypłacalności wskutek wypłaty dywidend
Zabezpieczenie i pogłębienie kontaktów z kontrahentami	Wzmocnienie kapitału własnego poprzez unikanie wypłat z zysku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: T. Cebrowska, M. Kufel, J. Weber, *Wprowadzenie do rachunkowości spółek*, op. cit., s. 185.

Polityka rachunkowości powinna stabilizować interesy właścicieli, oczekujących profitów z posiadania tytułów własności do kapitału oraz interesy wierzycieli, którzy powinni odnosić wrażenie bezpieczne-

[10] A. Karmańska, *Ryzyko w rachunkowości*, op. cit., s. 189.

[11] *Internetowy słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, http://sjp.pwn.pl/szukaj/polityka (29.10.2011 r.).

go finansowania działalności jednostki. Z kolei, odbiorcy powinni mieć przekonanie, że mają do czynienia z wiodącym producentem, dostawcą czy usługodawcą, a pracownicy, odczuwać bezpieczeństwo zatrudnienia. Z drugiej strony, zbyt pozytywny obraz może powodować zmiany postawy właścicieli i innych interesariuszy. Właściciele mogą zwiększać swoje oczekiwania wobec jednostki, wierzyciele mogą dojść do wniosku, że dokonywana przez nich sprzedaż powinna być dla nich bardziej rentowna (wzrost cen dostaw), odbiorcy mogą uznać, że dokonują zbyt wysokiej zapłaty za dostarczone towary, produkty czy wykonane usługi, a pracownicy mogą formułować swoje żądania płacowe.

Przeprowadzone dotąd rozważania prowadzą do wniosku, że ukształtowanie polityki rachunkowości w jednostce gospodarczej powinno być dla kierownictwa świadomym wyborem drogi, która prowadziłaby do osiągnięcia założonych celów strategicznych i operacyjnych. W praktyce, przyjęcie polityki rachunkowości, będącej zbiorem stosowanych prawideł, metod, konwencji, reguł i praktyk[12], sprowadza się często do wydania przez kierownika jednostki zarządzenia, którego treść została uprzednio przygotowana przez głównego księgowego i obejmuje dokumentację systemu rachunkowości.

Przyjęcie zasad (polityki) rachunkowości jest ustawowym obowiązkiem jednostek gospodarczych i można powiedzieć, że przyjęcie polityki powinno wyprzedzać rozpoczęcie działalności gospodarczej, a na pewno ewidencję zdarzeń. W praktyce gospodarczej można jeszcze spotkać się z utożsamianiem polityki rachunkowości ze sposobem prowadzenia ksiąg rachunkowych. Należy podkreślić, że celem polityki rachunkowości jest przede wszystkim określenie przez kierownika zasad rachunkowości w jednostce, a nie sposobu (techniki) prowadzenia ksiąg rachunkowych. Osobą odpowiedzialną za rachunkowość jest kierownik jednostki. Wynika to bezpośrednio z art. 4 ust. 5 UoR, a zakres tej odpowiedzialności ujęty jest w art. 4 ust. 3 UoR. Nie zwalnia to z odpowiedzialności pracowników jednostek za uchybienia, jednak odpowiedzialność ta dotyczy sposobu prowadzenia ksiąg rachunkowych, a nie całokształtu spraw związanych z rachunkowością.

[12] Międzynarodowy Standard Rachunkowości 8 *Zasady (polityka) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i korygowanie błędów*, Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz.Urz. UE PL L320 z 29.11.2008 z późn. zm.

Odpowiedzialność pracownika może wynikać z regulaminu pracy, kodeksu pracy, kodeksu cywilnego, a nawet kodeksu karnego skarbowego i kodeksu karnego. W ostatnich trzech przypadkach, odpowiedzialność cywilna lub karna pracownika może mieć miejsce po wytoczeniu powództwa cywilnego lub doniesienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa. Jak jednak należy ocenić sytuację, w której jednostka nie posiada przyjętych zasad (polityki) rachunkowości i w tym stanie prawno-organizacyjnym funkcjonuje wiele lat? Czy niedochowanie podstawowego wymogu prawa bilansowego przez kierownika jednostki jest przestępstwem?

Tabela 5.2. Podstawowe wymogi dokumentacji systemu rachunkowości

Dokumentacja przyjętych zasad rachunkowości	
Założenia koncepcyjne (dokumentacja polityki rachunkowości)	Sposób prowadzenia ksiąg rachunkowych (technika prowadzenia ksiąg)
1. Objaśnienie zastosowanych rozwiązań przy opracowaniu polityki rachunkowości 2. Określenie roku obrotowego i śródrocznych okresów sprawozdawczych 3. Definicje pojęć i zasady nadrzędne rachunkowości. 4. Istotność błędu 5. Zasady wyceny aktywów i pasywów w ciągu roku obrotowego oraz na dzień bilansowy 6. Zasady ustalania wyniku finansowego 7. Zasady sporządzania sprawozdania finansowego 8. Warunki stosowania krajowych i międzynarodowych standardów rachunkowości 9. Wskazanie osób odpowiedzialnych za prawidłowe prowadzenie ksiąg rachunkowych i sporządzanie sprawozdań finansowych 10. Zasady aktualizacji	1. Zakładowy plan kont (wykaz kont księgi głównej, zasady klasyfikacji zdarzeń, zasady prowadzenia ksiąg pomocniczych oraz ich powiązanie z kontami księgi głównej) 2. Wykaz ksiąg rachunkowych, a w przypadku ich prowadzenia przy użyciu komputera – wykazu zbioru danych tworzących księgi rachunkowe na informatycznych nośnikach danych z określeniem ich struktury, wzajemnych powiązań oraz ich funkcji w organizacji ksiąg rachunkowych i w procesach przetwarzania danych 3. Opis systemu przetwarzania danych, a przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych przy użyciu komputera – opis systemu informatycznego, zawierającego wykaz programów, procedur lub funkcji, w zależności od struktury oprogramowania, wraz z opisem algorytmów i parametrów oraz programowych zasad ochrony danych, w tym metod zabezpieczenia dostępu do danych i systemu ich przetwarzania, a ponadto określenie wersji oprogramowania i daty rozpoczęcia jego eksploatacji 4. Ochrona danych i ich zbiorów, w tym dowodów księgowych, ksiąg rachunkowych i innych dokumentów stanowiących podstawę dokonanych w nich zapisów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UoR.

5.3 Przestępstwo w prawie karnym

Ustawa o rachunkowości w art. 77, podając wymiar kary za działania wbrew jej przepisom, określa czyny karalne. Wszystkie czyny karalne, zarówno te, które są ujęte w kodeksie karnym, jak też pozakodeksowe są przestępstwami. Oznacza to, że wobec ich sprawców, popełniających czyny karalne określone w prawie bilansowym, jak i innych ustawach, stosuje się przepisy części ogólnej kodeksu karnego. Polskie prawo karne jest prawem odnoszącym się do sprawcy, a nie czynu, ponieważ tylko człowiek może ponosić odpowiedzialność karną. Kodeks karny określa wiodące zasady odpowiedzialności, niepodając wprost definicji przestępstwa. Tadeusz Bojarski[13] wywodzi na podstawie art. 115 k.k., że przestępstwo jest czynem społecznie szkodliwym, który jest zagrożony karą przez ustawę określającą jego znamiona, bezprawnym i zawinionym.

Społeczna szkodliwość czynu odnosi się do materialnej cechy przestępstwa, przy czym atrybut ten powinien być wyższy niż znikomy. Tak nieostre określenie wartościowania społecznej szkodliwości czynu może być powodem subiektywnej oceny oraz elastycznego traktowania zdarzeń, zwłaszcza odnoszących się do organizacji jednostek gospodarczych, w tym przyjęcia polityki rachunkowości. Jest to o tyle istotne, że zgodnie z art. 1 § 2 k.k. nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma. Z tego względu art. 115 § 2 k.k. nakazuje, aby przy ocenie stopnia szkodliwości czynu, sąd wziął pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody (charakter przedmiotowy), sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych obowiązków przez sprawcę (charakter podmiotowy), jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności oraz stopień ich naruszenia (okoliczności i zakres działania sprawcy). Kryteria te powinny być oceniane łącznie, ponieważ kodeks karny nie wprowadza ich hierarchizacji.

Bezprawność czynu określa działanie wbrew przepisom ustawy. W sprawach karnych przeciwko kierownikom jednostek, a dotyczących odpowiedzialności za rachunkowość, kierownicy powołują się na fakt, iż nie są z wykształcenia ekonomistami lub prawnikami i nie mieli świadomości tej odpowiedzialności, a ponadto darzyli pełnym zaufaniem głównych księgo-

[13] T. Bojarski, *Kodeks karny. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2010, wydawnictwo elektroniczne, komentarz do art. 1 i 115 k.k.

wych, na których spoczywał obowiązek prowadzenia ksiąg rachunkowych. W jednym z wyroków Sąd Najwyższy stwierdził, że nie można skutecznie powoływać się na niezawinioną nieznajomość prawa, jeżeli z ustalonych faktów wynika, że sprawca nie tylko nie starał się w sposób należyty zapoznać z obowiązującym prawem, ale z możliwości takiej zrezygnował[14]. Wykładnia ta wzmacnia zapis art. 3 ust. 5 UoR stwierdzający, że kierownik jednostki ponosi odpowiedzialność za wykonywanie obowiązków w zakresie rachunkowości również w przypadku, gdy obowiązki te zostaną powierzone innej osobie, a z odpowiedzialności tej nie zwalnia nieznajomość przepisów prawa. Zaufanie kierownika jednostki do głównego księgowego lub innej osoby sprawującej pieczę nad rachunkowością jest podstawowym warunkiem skutecznego współdziałania, ale nie zwalnia ono z odpowiedzialności. Stanowisko to potwierdzają np. orzeczenia wydane przez komisje orzekające w sprawach o naruszenie dyscypliny finansów publicznych[15].

Wina jest nieodłączną składową przestępstwa, stanowiącą podstawę i zakres odpowiedzialności karnej[16]. Zgodnie z art. 1 § 2 k.k., nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu. Do pozytywnych przesłanek przypisania winy zalicza się wiek sprawcy (art. 10 § 1 k.k. – minimum 17 lat), umyślność (art. 9 § 1-3 k.k.) oraz rozpoznanie lub możliwość rozpoznania czynu (art. 30). Kodeks karny nie operuje pojęciami „wina umyślna" lub „wina nieumyślna", ale pojęciami czynów zabronionych umyślnie, bądź nieumyślnie. Czyn zabroniony popełniony jest umyślnie, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, tj. chce go popełnić albo przewidując możliwość jego popełnienia, godzi się na to. Czyn zabroniony popełniony jest nieumyślnie, jeżeli sprawca nie ma zamiaru jego popełnienia, popełnia go jednak na skutek niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, mimo że możliwość tego czynu przewidywał albo mógł przewidzieć. W jednym z wyroków Sąd Najwyższy stwierdził, że nieudana w sensie finansowym działalność gospodarcza lub jej fragment nie może skutkować wprost konsekwencjami

[14] *Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 3 lutego 1997 r.,* II KKN 124/96, Prokuratura i Prawo – dodatek 1997/6 poz. 1.

[15] Na przykład: *Orzeczenie Regionalnej Komisji Orzekającej z dnia 26 lutego 2008 r.*, DFP-RKO.530-1/9/08, LexPolonica nr 2091888, *Orzeczenie Głównej Komisji Orzekającej z dnia 16 stycznia 2006 r.*, DF/GKO/Odw.-77/101-102/2005/649, LexPolonica nr 2519412, *Orzeczenie Głównej Komisji Orzekającej z dnia 31 stycznia 2005 r.*, DF/GKO/Odw.-97/131-132/RN-35/2004/1231, LexPolonica nr 377962.

[16] A. Wąsek, *Kodeks karny. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2010.

prawno-karnymi[17], ponieważ także w odniesieniu do działalności gospodarczej obowiązuje zasada udowodnienia winy, a więc wykazania działania ze świadomością bezprawności lub przy braku tej świadomości, możliwości uniknięcia błędu przy dołożeniu należytej staranności. Rozpatrując winę w kategoriach przepisów o rachunkowości, zwłaszcza przyjęcia polityki rachunkowości, należy zauważyć, że każdy kierownik jednostki przy minimum staranności może zapoznać się z treścią art. 4 ust. 5 UoR.

5.4 Odpowiedzialność karna w świetle UoR i kodeksu karnego

Wprawdzie art. 77 UoR określa odpowiedzialność karną za nieprzestrzeganie jej przepisów, to jednak kierownicy jednostek powinni mieć świadomość, że przepis ten nie wyłącza ich odpowiedzialności z kodeksu karnego. Dotyczy to zwłaszcza rozdziału XXXVI k.k. „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu", w szczególności art. 296 § 1 k.k., który stwierdza, że karze pozbawienia wolności podlega ten, który jest obowiązany na podstawie przepisu ustawy, decyzji właściwego organu lub umowy do zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą osoby fizycznej, prawnej albo jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, przez nadużycie udzielonych mu uprawnień lub niedopełnienie ciążącego na nim obowiązku, wyrządza jej szkodę majątkową. Wysokość kary jest uzależniona od wielkości szkody majątkowej, działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej oraz umyślności sprawstwa czynu.

Tabela 5.3. Odpowiedzialność karna za nieprzestrzeganie przepisów UoR i wynikająca z art. 296 k.k.

Źródło prawa	Opis	Odpowiedzialność karna
Art. 77 UoR	Nieprowadzenie ksiąg rachunkowych, prowadzenie wbrew przepisom ustawy, podawanie w księgach nierzetelnych danych, niesporządzenie sprawozdania finansowego, sporządzenie go niezgodnie z przepisami ustawy lub zawarcie w sprawozdaniu nierzetelnych danych	Grzywna lub kara pozbawienia wolności do lat 2, albo obie kary łącznie
Ar. 296 k.k. §1	Znaczna szkoda majątkowa (powyżej 200 tys. zł)	Kara pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5

[17] *Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 22 sierpnia 2002 r.*, IV KKN 614/99, LexPolonica nr 391889.

Źródło prawa	Opis	Odpowiedzialność karna
§ 1a	Jak w § 1, lecz sprowadzenie bezpośredniego niebezpieczeństwa wyrządzenia znacznej szkody majątkowej	Kara pozbawienia wolności do lat 3
§ 2	Jak w § 1 lub 1a, lecz w celu osiągnięcia korzyści majątkowej	Kara pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8
§ 3	Szkoda majątkowa w wielkich rozmiarach (powyżej 1 mln zł)	Kara pozbawienia wolności od roku do lat 10
§ 4	Jeżeli sprawca przestępstwa określonego w § 1-3 działał nieumyślnie	Kara pozbawienia wolności do lat 3

Źródło: UoR oraz k.k.

Konstrukcja prawa bilansowego jest spójna i logiczna, ponieważ w początkowej części definiuje się podstawowe pojęcia, następnie określa zasady i wymogi rachunkowości oraz wskazuje osoby odpowiedzialne za jej prowadzenie, a dopiero w końcowej części formułowana jest odpowiedzialność karna za odstępstwa od zakreślonych norm. Odmiennie problem przestępstwa traktuje art. 296 Kodeksu karnego.

Po pierwsze, przepis ten nie wymienia konkretnego zdarzenia lub okoliczności zaistnienia przestępstwa. Art. 296 k.k. może dotyczyć zarówno rachunkowości, w tym nierzetelnie prowadzonych ksiąg rachunkowych, jak i innych nieprawidłowości przy prowadzeniu działalności gospodarczej.

Po drugie, podmiotem art. 296 k.k. może być jedynie osoba, która na podstawie przepisu, decyzji lub umowy jest zobowiązana do zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą jednostki. Bez wątpienia taką osobą jest kierownik jednostki w rozumieniu ustawy o rachunkowości, ale również w przypadku spółek kapitałowych – członkowie zarządu czy prokurenci. Zajmowanie się cudzymi sprawami majątkowymi lub gospodarczymi oznacza obowiązek ich prowadzenia, dbania o interesy mocodawcy oraz podejmowanie lub uczestniczenie w podejmowaniu decyzji w sprawach dotyczących tego majątku. Sąd Najwyższy stwierdził, że za osobę zajmującą sie cudzymi sprawami majątkowymi można uznać tylko tego, kogo obowiązki i uprawnienia obejmują łącznie zarówno dbałość o uchronienie powierzonego mienia przed uszczerbkiem, zniszczeniem, zagubieniem, pogorszeniem stanu interesów majątkowych, jak i wykorzystanie tego mienia w procesie gospodarowania

w taki sposób, aby zostało ono powiększone lub wzrosła jego wartość[18]. Podmiotem art. 296 k.k. nie może być więc pracownik, którego umocowanie ogranicza się do czynności wykonawczych[19].

Po trzecie, działanie sprawcy musi mieć związek z nadużyciem udzielonych mu uprawnień lub niedopełnieniem ciążącego na nim obowiązku. Są to tzw. znamiona wykonawcze przestępstw. Określenie „nadużycie uprawnień" jest szersze niż przekroczenie uprawnień i obejmuje zarówno działania wykraczające poza zakres udzielonych uprawnień, jak i działania formalnie mieszczące się w tym zakresie, ale wyraźnie sprzeczne z interesem mocodawcy lub obowiązkami „dobrego gospodarza", tj. dbania o interesy mocodawcy przy prowadzeniu na jego rzecz działalności gospodarczej, aby nie powodowała ona strat. Niedopełnieniem obowiązków jest natomiast zaniechanie podejmowania działań, które wynikają z udzielonego umocowania lub z zasad dobrego gospodarowania[20]. Ocena tego, czy prowadzący cudze sprawy majątkowe nadużył udzielonych mu uprawnień lub nie dopełnił ciążących na nim obowiązków, powinna uwzględniać ich treść, która sprecyzowana jest w przepisie ustawy, decyzji właściwego organu lub umowie. Ustawa o rachunkowości w art. 4 ust. 5 w sposób jednoznaczny wskazuje kierownika jednostki, jako osobę odpowiedzialną za rachunkowość. Odpowiedzialność ta występuje nawet wówczas, gdy kierownik jednostki powierzy odpowiedzialność za rachunkowość innej osobie za jej pisemną zgodą. Wyjątkiem od tej zasady jest sytuacja, gdy kierownikiem jednostki jest organ wieloosobowy, a jeden z członków organu przyjął odpowiedzialność za rachunkowość.

Po czwarte, warunkiem niezbędnym dla zaistnienia przestępstwa jest wyrządzenie co najmniej znacznej szkody majątkowej podmiotowi, na rzecz którego sprawca zobowiązany był działać (charakter skutkowy przestępstwa). Użyty w art. 296 § 1 zwrot „wyrządza szkodę" wymaga ustalenia związku przyczynowego pomiędzy działaniem lub zaniechaniem sprawcy a powstałą szkodą[21]. Szkoda majątkowa w postępowaniu karnym jest tak samo rozumiana, jak w postępowaniu cywilnym i w taki sam sposób jest obliczana. Poglądowi takiemu dał wyraz Sąd Najwyższy stwier-

[18] *Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 27 kwietnia 2001 r.*, I KZP 7/2001, Biuletyn Sądu Najwyższego 2001/4, s. 19.

[19] Uzasadnienie o powołaniu biegłego z dnia 04.02.2010 r. w sprawie II K 12 .../07, Sąd Rejonowy w O ..., Wydział Karny, s. 16.

[20] Ibidem, s. 17.

[21] *Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 8 lutego 2000 r.*, V KKN 557/99, Prokuratura i Prawo – dodatek 2000/9, poz. 9.

dzając, że „przez szkodę majątkową należy rozumieć rzeczywistą stratę, polegającą na zmniejszeniu się aktywów majątku przez ich ubytek, utratę lub zniszczenie jego składników albo na zwiększeniu się pasywów, jak i utracony zysk, wyrażający się w udaremnieniu powiększania się majątku”[22].

Przestępstwa sklasyfikowane w art. 296 § 1-4 k.k., z wyłączeniem § 1a, ścigane są z oskarżenia publicznego (z urzędu). Tym samym wola podmiotu pokrzywdzonego zachowaniem sprawcy nie powinna mieć znaczenia przy podejmowaniu decyzji o wszczęciu postępowania[23]. Jeżeli pokrzywdzonym nie jest Skarb Państwa, ściganie przestępstwa określonego w art. 296 § 1a następuje na wniosek pokrzywdzonego.

5.5 Brak polityki rachunkowości a przestępstwo

Próbując udzielić odpowiedzi na pytanie, czy brak przyjętej przez jednostkę polityki rachunkowości może być uznany za przestępstwo kierownika jednostki czy też nie, należy zastanowić się nad skutkami braku tej polityki w jednostce. Prawo bilansowe uznaje prowadzenie ksiąg rachunkowych wbrew przepisom ustawy lub podawanie w tych księgach nierzetelnych danych za przestępstwo, ponieważ czyny te są zagrożone m.in. karą pozbawienia wolności. Można to odczytać jako ostrzeżenie skierowane do osób odpowiedzialnych za rachunkowość w jednostkach gospodarczych. Należy przy tym jednocześnie zauważyć, że UoR uznaje również za przestępstwa podlegające tej samej karze zdarzenia, które są następstwem czynów wcześniej wymienionych, ponieważ skutkiem nierzetelnego prowadzenia ksiąg rachunkowych jest przedstawienie nierzetelnych danych w sprawozdaniach finansowych.

Na gruncie prawa bilansowego (art. 24 ust. 2), księgi rachunkowe uznaje się za rzetelne, jeżeli dokonane w nich zapisy odzwierciedlają stan rzeczywisty. W tym też kontekście Izba Karna Sądu Najwyższego wydała wyrok, zgodnie z którym rzetelność ksiąg rachunkowych uznana została za „zjawisko obiektywne”, którego wyłącznym kryterium oceny jest zgodność zapisów w księgach z faktycznie zaistniałymi zdarzeniami go-

[22] *Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 21 czerwca 1995 r.*, I KZP 22/95, Prokuratura i Prawo 1996/7, s. 103.

[23] Bojarski T. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, op. cit., komentarz do art. 296.

spodarczymi[24]. Zdaniem Sądu Najwyższego, liczba błędnych zapisów nie przesądza o umyślności ich wprowadzania, ponieważ możliwe jest umyślne wprowadzenie nierzetelnego zapisu, jak też prowadzenie ksiąg w sposób bardzo niedbały, bądź też nieumyślne wprowadzenie do nich wielu niezgodnych z rzeczywistością zapisów. Wyrok ten w sposób jednoznaczny, na gruncie prawa karnego, rozdzielił nierzetelność od błędnego zapisu. Błędny zapis w księgach rachunkowych można zawsze poprawić, nie stanowi on kryterium do uznania ksiąg za nierzetelne, a więc nie jest to przesłanka penalizacji czynu zabronionego.

Problem odpowiedzialności karnej kierownika jednostki za brak polityki rachunkowości nie jest jednak rozstrzygnięty i powinien być przedmiotem indywidualnej oceny sądu. Od 13 lipca 2011 r. obowiązuje bowiem przepis art. 296 § 1a k.k., zgodnie z którym[25] osoby odpowiedzialne za zajmowanie się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą osoby fizycznej, prawnej albo jednostki organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej, w przypadku nadużycia udzielonych im uprawnień lub niedopełnienia ciążących na nich obowiązków sprowadzają bezpośrednie niebezpieczeństwo wyrządzenia znacznej szkody majątkowej, podlegają karze pozbawienia wolności do lat 3. Uregulowanie to w nieco odmienny sposób traktuje podejście do przestępstwa, ponieważ operuje czynem, który nie spowodował szkody majątkowej, ale stworzył bezpośrednią możliwość jej zaistnienia.

W odniesieniu do problematyki poruszanej w niniejszym artykule, takie podejście oznacza przede wszystkim konieczność skwantyfikowania potencjalnej szkody majątkowej, której przyczyną mógł być brak przyjętych zasad (polityki) rachunkowości w jednostce gospodarczej. Bez wątpienia, brak tej polityki sprzyja popełnianiu błędów księgowych i może być przesłanką do postawienia zarzutu kierownikowi jednostki o niedopełnienie wymogów ustawowych, ale czy w takich okolicznościach istnieją korzystniejsze warunki do ujmowania nierzetelnych danych w księgach i przez to prezentacji nierzetelnych sprawozdań finansowych? Wydaje się, że nie.

[24] *Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 30 maja 2001 r.*, II KKN 85/99, LexPolonica nr 384960.

[25] *Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, Dz.U. nr 133, poz. 767, art. 1.

Pojęcia „bezpośredniego zagrożenia" z art. 296 § 1a kodeksu karnego nie należy utożsamiać z ryzykiem, które według F. H. Knighta[26] jest mierzalną niepewnością. O ile, na podstawie danych statystycznych można wyznaczyć prawdopodobieństwo popełnienia błędu lub oszustwa, to nie można tego uczynić, zakładając prawdopodobieństwo równe 1,0 w odniesieniu do konkretnej osoby, odpowiadającej za rachunkowość jednostki. Tego wymaga prawo karne, w którym nadrzędne znaczenie ma zasada indywidualizacji odpowiedzialności i zasada domniemania niewinności, a jej konsekwencją jest stosowanie zasady *in dubio pro reo*[27]. Maksyma ta stanowi, że w sytuacji, gdy pomimo przeprowadzenia wszystkich dostępnych dowodów, w dalszym ciągu występują niedające się usunąć wątpliwości, stan ten rozstrzyga się na korzyść oskarżonego[28]. Pod pojęciem „wszelkich dostępnych dowodów" należy rozumieć między innymi opinię biegłego, którego zadaniem może być np. ustalenie związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy brakiem polityki rachunkowości a szkodą majątkową, jak również określenie wysokości tej szkody.

Brak formalnie przyjętych zasad (polityki) rachunkowości nie oznacza, że księgi rachunkowe prowadzone są nierzetelnie, ale co najwyżej niezgodnie z przepisami ustawy, ponieważ spośród dopuszczonych prawem zasad, jednostka nie dokonała wyboru żadnej z nich. Może to dotyczyć np. sposobu wyceny aktywów i pasywów. Ponadto, polityka rachunkowości jest dokumentem o charakterze strategicznym i nie można jej uznać za zdarzenie gospodarcze, co uniemożliwia przypisanie konkretnej szkody majątkowej.

W opiniowanym przypadku, prokurator uznał, że brak polityki rachunkowości spowodował występowanie straty ze sprzedaży na działalności podstawowej jednostki (tutaj: strata ze sprzedaży budowlano-montażowej). Nie można było dopatrzyć się bezpośredniego związku pomiędzy formalnym brakiem polityki rachunkowości, zwłaszcza w warunkach przestrzegania jej zasad, w tym badania i ogłaszania sprawozdań finansowych, z przejściową lub trwałą nierentownością jednostki gospodarczej. Warto przy tym zauważyć, że biegły rewident badający sprawozdania finansowe za kolejne trzy lata stwierdził, że przedsiębiorstwo posiadało przyjęte zasady rachun-

[26] F. H. Knight, *Risk, Uncertainty and Profit*, Hart, Schaffner & Marx, Boston 1921, tekst dostępny na http://www.econlib.org/library/Knight/knRUPCover.html (25.10.2011).

[27] Łac. *w przypadku wątpliwym* (należy rozstrzygać na korzyść oskarżonego).

[28] Uzasadnienie o powołaniu biegłego z dnia 04.02.2010 r. w sprawie II K 12 .../07, op. cit., s. 20.

kowości, chociaż formalnie dokument taki nie istniał. Biegły rewident uznał ponadto, że skoro jednostka posiadała przyjęty plan kont, bezbłędnie ujmowała zdarzenia gospodarcze, sporządzała i ujawniała sprawozdania finansowe, a w informacji dodatkowej objaśniała sposób wyceny aktywów i pasywów oraz ustalania wyniku finansowego, wypełniała ustawowy wymóg przyjęcia zasad (polityki) rachunkowości. Poglądu tego nie podzielił jednak inny biegły, stąd zarzut o spowodowanie szkód majątkowych. Postępowanie karne w powyższej sprawie nie zostało jeszcze zakończone, stąd trudno o jego ostateczne podsumowanie. Wydaje się jednak, że osoby oskarżone zostaną uniewinnione, ponieważ nie sposób skorelować braku polityki rachunkowości z wysokością szkody majątkowej. Przypadek ten udowadnia jednak, że kierownicy jednostek nie powinni lekceważyć rachunkowości, jako nieodłącznego elementu działalności gospodarczej, a przyjęcie jej zasad (polityki) jest bardzo ważnym, wewnętrznym aktem prawnym w jednostce gospodarczej.

5.6 Wnioski końcowe

Artykuł potwierdza silne związki rachunkowości z praktyką gospodarczą oraz jej interdyscyplinarny charakter. Przejawia się to m.in. oddziaływaniem prawa bilansowego nie tylko na sposób prowadzenia ksiąg rachunkowych i wymóg rzetelnego prezentowania dokonań w sprawozdaniach finansowych, ale również osobistą odpowiedzialnością kierowników jednostek gospodarczych. Nauka o rachunkowości koncentruje uwagę na wiernym odzwierciedleniu rzeczywistości gospodarczej, jednak skodyfikowanie jej norm stanowi ważny instrument bezpieczeństwa w obrocie gospodarczym, zaś określenie odpowiedzialności karnej za niestosowanie zasad rachunkowości jest narzędziem wzmacniającym to bezpieczeństwo.

Formalne przyjęcie, bądź nie, zasad (polityki) rachunkowości przez jednostki gospodarcze, stanowi naruszenie przepisów prawa bilansowego. Zaniechanie tej procedury nie powinno jednak być traktowane jako przestępstwo, ponieważ dla uznania czynu zabronionego za czyn przestępny niezbędne jest m.in. określenie szkody majątkowej, przy czym szkoda ta powinna mieć co najmniej „znaczne rozmiary".

Tabela 5.4. Brak polityki rachunkowości a przestępstwo

Atrybuty czynu zabronionego, umożliwiające uznanie go za przestępstwo (zależność łączna)	**Uwagi**
1. Społeczna szkodliwość czynu	Tak, np. możliwość wprowadzenia w błąd odbiorców sprawozdań
	Nie. Brak możliwości określenia szkody majątkowej
2. Bezprawność	Tak. Jest to działanie wbrew przepisom UoR
3. Zagrożenie karą	Tak, art. 77 UoR
4. Wina	Tak. Osobą odpowiedzialną jest kierownik jednostki, który przy zachowaniu minimum staranności może zapoznać się z przepisami UoR
Wniosek: Brak przestępstwa wynikający z braku możliwości określenie szkody majątkowej	

Źródło: Opracowanie własne.

Przeprowadzone rozważania nie dają podstaw do twierdzenia, że brak polityki rachunkowości w jednostce gospodarczej może być bezpośrednią przyczyną powstawania szkód majątkowych, jeżeli założyć, że księgi rachunkowe nie są prowadzone sprzecznie z przepisami ustawy. Wydaje się jednak, że zasygnalizowany problem powinien stać się przedmiotem odrębnych badań, ponieważ brak przyjętej polityki rachunkowości sprzyja chaosowi organizacyjnemu, czego konsekwencją może być rachunkowość kreatywna w ujemnym tego słowa znaczeniu, a szkody wyrządzone przez to zjawisko są z reguły bardzo wysokie.

Bibliografia

Akta postępowania o sygn. II K 12 .../07, Sąd Rejonowy w O..., II Wydział Karny.

Bojarski T., *Kodeks karny. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2010, wydawnictwo elektroniczne.

Cebrowska T., Kufel M., Weber J, *Wprowadzenie do rachunkowości spółek*, Wydawnictwo PARK, Bielsko-Biała 1993.

Internetowy słownik języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, http://sjp.pwn.pl/szukaj/polityka (29.10.2011 r.).

Karmańska A., *Ryzyko w rachunkowości*, DIFIN, Warszawa 2008.

Knight F. H., *Risk, Uncertainty and Profit, Hart*, Schaffner & Marx, Boston 1921, http://www.econlib.org/library/ Knight/knRUPCover.html (25.10.2011).

Międzynarodowy Standard Rachunkowości 8 *Zasady (polityka) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i korygowanie błędów,* Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgod-

nie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz.Urz. UE PL L320 z 29.11.2008 z późn. zm.
Misińska D., *Podstawy rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
Orzeczenie Głównej Komisji Orzekającej z dnia 16 stycznia 2006 r., DF/GKO/Odw.-77/101-102/2005/649, LexPolonica nr 2519412.
Orzeczenie Głównej Komisji Orzekającej z dnia 31 stycznia 2005 r., DF/GKO/Odw.-97/131-132/RN-35/2004/1231, LexPolonica nr 377962.
Orzeczenie Regionalnej Komisji Orzekającej z dnia 26 lutego 2008 r., DFP-RKO.530-1/9/08, LexPolonica nr 2091888.
Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 27 kwietnia 2001 r., I KZP 7/2001, Biuletyn Sądu Najwyższego 2001/4.
Sawicki K., *Wybrane zagadnienia polityki bilansowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej Stowarzyszenia Księgowych w Polsce" nr 49, Warszawa 1998.
Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 21 czerwca 1995 r., I KZP 22/95, Prokuratura i Prawo 1996/7, s. 103.
Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jedn.: Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223 z późn. zm.
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. nr 88, poz. 553 z późn. zm.
Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. nr 133, poz. 767.
Wąsek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2010.
Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 22 sierpnia 2002 r., IV KKN 614/99, LexPolonica nr 391889.
Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 3 lutego 1997 r., II KKN 124/96, Prokuratura i Prawo – dodatek 1997/6 poz. 1.
Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 30 maja 2001 r., II KKN 85/99, LexPolonica nr 384960.
Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 8 lutego 2000 r., V KKN 557/99, Prokuratura i Prawo – dodatek 2000/9 poz. 9.

Streszczenie

Rachunkowość, koncentrując uwagę na wiernym odzwierciedleniu rzeczywistości w jednostkach gospodarczych, spełnia funkcję doradczo-informacyjną. Należy jednak pamiętać o tym, że rachunkowość to także przepis prawa, którego nieprzestrzeganie zagrożone jest sankcjami karnymi. Problematyka poruszona w artykule jest próbą stwierdzenia, czy brak przyjęcia zasad (polityki) rachunkowości można uznać za działanie przestępcze kierownika jednostki w obowiązujących regulacjach krajowego prawa bilansowego i karnego.

Summary

Accounting aims at a faithful reflection of reality of economic units and it serves a consulting and informative function. However, it is significant to remember that accounting is also a provision of law that needs to complied with. The issues raised in this article constitute an attempt to determine whether a lack of adoption of accounting rules (policies) can be regarded as a criminal activity exercised by managers in the currently abiding regulations of the national accounting and criminal law.

Niektóre problemy polityk rachunkowości w świetle celów przedsiębiorstwa

Wiesław Janik*

6.1 Wprowadzenie

Od lat prowadzone są dyskusje na temat istoty, zasad oraz praktycznych skutków polityki rachunkowości, przez którą rozumie się zbiór reguł (standardów, opinii, przepisów) wykorzystywanych przez przedsiębiorstwa przy sporządzaniu sprawozdań finansowych[1]. Dyskusje te koncentrują się głównie na zakresie oraz skutkach ekonomicznych i społecznych regulacji, określających tę politykę. Nasilają się one wraz z rozwojem i globalizacją gospodarki. Ich rezultatem jest nie tylko wzrost uregulowań w zakresie prowadzenia ksiąg rachunkowych i ogłaszania sprawozdań finansowych przez podmioty gospodarujące w skali poszczególnych krajów, lecz postępująca standaryzacja tych zasad w skali międzynarodowej, czego wyrazem są MSR. Standaryzacja determinuje w zasadniczym stopniu organizację ksiąg rachunkowych w przedsiębiorstwach oraz zakres ujawnianej informacji w sprawozdaniach finansowych. Jednak wiele dopuszczalnych rozwiązań zostało sformułowanych alternatywnie, to znaczy, że podmioty gospodarcze mają możliwość wyboru. Standardy

* Dr hab. Wiesław Janik, Politechnika Lubelska, Katedra Finansów i Rachunkowości, profesor, w.janik@poczta.fm

1 Por: E. A. Hendriksen, M. F. van Breda, *Teoria rachunkowości,* PWN, Warszawa 2010, s. 250.

określają ramy, w których przedsiębiorstwa mogą dostosowywać zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych do własnych potrzeb.

Polityka rachunkowości realizowana jest prze dwie grupy podmiotów: władze regulacyjne oraz przez same przedsiębiorstwa. Wraz z liberalizacją wymiany międzynarodowej oraz przepływów kapitałowych polityka rachunkowości w coraz większym stopniu jest zdeterminowana przez krajowe i międzynarodowe standardy rachunkowości, które z jednej strony ułatwiają rozwój rynków globalnych, z drugiej zaś ograniczają rolę samych podmiotów gospodarczych w tworzeniu własnej polityki.

Zgodnie z ustawą o rachunkowości, każde przedsiębiorstwo zobligowane jest do określenia polityki rachunkowości. W art. 10 ust.1 ustawy o rachunkowości podano zakres dokumentacji opisującej zasady (politykę) rachunkowości stosowane przez dane przedsiębiorstwo. Powinny być one zgodne z obowiązującymi standardami oraz uwzględniać jego specyfikę. Oznacza to, że organizacja ksiąg rachunkowych oraz przyjęte metody wyceny aktywów i zasady tworzenia rezerw powinny uwzględniać również interes firmy. Tam gdzie obowiązujące standardy dają możliwość wyboru spośród alternatywnych rozwiązań, tam ten wybór powinien sprzyjać jak najlepszej realizacji celów podmiotu gospodarczego oraz zabezpieczać potrzeby informacyjne menedżerów.

Przyjęta polityka wywiera określony wpływ na prezentowane wyniki finansowe oraz ocenę stopnia realizacji celów firm. Cele te w praktyce są wypadkową, często rozbieżnych, partykularnych oczekiwań grup interesów, związanych bezpośrednio i pośrednio z danym podmiotem gospodarczym. Najważniejszą grupę wśród interesariuszy stanowią jego właściciele. Oni wnosząc określony kapitał, nie tylko oczekują na jego pomnożenie, lecz również ponoszą ryzyko jego utraty. Zainteresowani są zatem posiadaniem pełnej wiedzy na temat tego, co dzieje się z tym kapitałem, jakie są szanse na spełnienie ich oczekiwań oraz jakie ryzyko związane jest z dalszym jego zaangażowaniem w danym przedsiębiorstwie.

Podstawą oceny skutków działalności prowadzonej przez przedsiębiorstwa w okresach rocznych jest zysk netto, stanowiący podstawę obliczania stopy zwrotu z kapitałów własnych, zaś w długich okresach wzrost wartość przedsiębiorstwa. Zysk ten jest również najczęściej podstawą oceny pracy kadry menedżerskiej. Od jego wysokości uzależnione są bezpośrednio (np. w formie partycypacji w wygospodarowanym zysku) lub pośrednio (algorytm naliczania wysokości premii lub nagrody uwzględnia np. stopę zwrotu z kapitału) ich wynagrodzenia. Stąd też ka-

dra ta na ogół jest zainteresowana w maksymalizacji bieżącego wyniku finansowego

Wybór określonych metod wyceny ma istotne znaczenie dla sposobów liczenia i ujawniania wyniku finansowego i tym samym wpływa na bieżące korzyści poszczególnych grup (np. wysokość dywidendy, nagród z zysku itp.). Przy określaniu tej polityki może pojawić się sprzeczność między interesami krótkookresowymi, zwłaszcza pracowników i menedżerów, a celami strategicznymi przedsiębiorstwa. Kolejnym problemem związanym z kształtowaniem polityki rachunkowości w przedsiębiorstwach jest jego wizerunek. W literaturze podkreśla się, że określając zasady polityki rachunkowości, przedsiębiorstwa będą wybierać takie rozwiązania, które pozwolą na stworzenie najbardziej pożądanego przez nie wizerunku własnego[2]. Jednym z istotnych czynników kształtujących ten wizerunek jest wynik finansowy. Każda z dopuszczalnych metod wyceny aktywów wpływa w różny sposób na wynik finansowy (odpowiednio go zwiększając lub pomniejszając). Wybierając określone rozwiązanie, zarząd przedsiębiorstwa powinien mieć tego świadomość. Trzeba jednak podkreślić, że często może występować pewnego rodzaju sprzeczność między interesem ekonomicznym jednostki gospodarczej a jej wizerunkiem w otoczeniu. Np. wykazanie wyższego zysku krótkookresowego jest dla otoczenia sygnałem, że przedsiębiorstwo pracuje coraz lepiej, poprawia swoją efektywność. Jednakże taka sytuacja równocześnie powoduje wzrost obciążeń podatkowych, większy wypływ środków pieniężnych i może powodować wolniejszy przyrost wartości dla inwestorów. Wartość ta bowiem zależy nie tyle od zysku krótkookresowego, ile od generowanych strumieni pieniężnych.

Warto również zwrócić uwagę na użyteczność informacji generowanej przez księgowość z punktu widzenia potrzeb informacyjnych menedżerów. Ten aspekt, w polityce rachunkowości prowadzonej przez przedsiębiorstwo, nie może być pomijany. Chodzi bowiem o to, że skuteczne zarządzanie i wyzwalanie rezerw efektywnościowych tkwiących w potencjale przedsiębiorstwa wymaga bieżącej informacji o rezultatach podejmowanych decyzji, o ich trafności i wpływie na ogólną sytuację finansową firmy. Rozbudowa analityki księgowej tworzy warunki do poprawy jakości informacji zarządczej, umożliwia rozszerzenie zakresu uprawnień

[2] Por: A. Kardasz, I. Perechuda, *Globalne wyzwania standaryzacji informacji finansowej jako języka biznesu,* [w:] „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości" 2011, nr 61.

decyzyjnych i odpowiedzialności na niższe szczeble zarządzania i tym samym sprzyja szybszemu wzrostowi wartości zaangażowanych kapitałów.

Z powyższego wynika, że polityka rachunkowości może być rozpatrywana na wielu płaszczyznach. W niniejszym opracowaniu skoncentrowano się na zobrazowaniu wpływu określonych rozwiązań związanych z wyceną aktywów i tworzeniem rezerw na wyniki ekonomiczne w krótkim i długim okresie oraz na użyteczności informacji księgowej w zarządzaniu przedsiębiorstwem.

6.2 Wycena rzeczowych aktywów obrotowych a wynik finansowy

Problemy wyceny rzeczowych aktywów obrotowych (materiałów, produktów niezakończonych, produktów gotowych i towarów) dotyczą dwóch zagadnień: wyceny w trakcie okresu obrotowego i na dzień bilansowy. Podstawowym problemem w trakcie roku obrotowego jest wycena ich zużycia.

Wartość zużytych materiałów może być wyceniona metodą FIFO, LIFO, wg cen średnich (przeciętnych) lub metodą szczegółowej identyfikacji[3]. W przypadku niewielkich ruchów cenowych (niewielkiej inflacji lub jej braku), wszystkie z wymienionych metod dadzą podobny rezultat. W takiej sytuacji zastosowane metody wyceny nie mają większego znaczenia. Wybór metody wyceny nabiera znaczenia w warunkach wysokiej inflacji. Wówczas bowiem różnice w poziomie kosztów i wyniku finansowym mogą być bardzo duże. Im wyższa inflacja, tym różnice te będą większe. Przy metodzie LIFO koszty będą wyższe, a wartość zapasów na dzień bilansowy oraz wynik finansowy będą niższe. Przy metodzie FIFO sytuacja będzie odwrotna. Różnice (aczkolwiek mniej znaczące) pojawią się również w przypadku wyboru innych metod.

Wybierając metodę LIFO przedsiębiorstwo będzie szybciej odzyskiwało środki pieniężne zaangażowane w zakup materiałów i towarów. Będzie tworzyło warunki do szybszego obrotu kapitału. Równocześnie zmniejszając bieżący wynik finansowy będzie tworzyło warunki do zmniejszenia realnej wartości obciążeń podatkowych. W dłuższym okre-

[3] Bardziej szczegółowo metody te zostały omówione m.in. w: K. Czubakowska, *Wybór metod wyceny zapasów w polityce bilansowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości" 2009, nr 49, s. 31-39.

sie nominalna wartość obciążeń podatkowych będzie podobna, niezależnie od przyjętej metody wyceny. Jednakże zakładając, że materiały po najwyższej cenie zużywane są w pierwszej kolejności, powodujemy, że w następnych okresach zostaną zużyte materiały nabyte po cenach niższych. Oznacza to, że przy takim samym zużyciu fizycznym koszt tego zużycia w pierwszym okresie będzie wyższy, zaś w następnych odpowiednio się obniży. Wobec powyższego, obniżenie wyniku finansowego w okresach wcześniejszych będzie odpowiednio „zrekompensowane" w okresach następnych. Przy wysokiej inflacji korzyść podatkowa z takiego rozwiązania może być znacząca.

Kolejnym zagadnieniem jest wycena wartości zapasów produktów niezakończonych i produktów gotowych. Produkty niezakończone mogą być wyceniane według bezpośrednich kosztów wytworzenia, kosztów materiałów bezpośrednich lub też można zrezygnować z ich wyceny. Pomijając ostatni przypadek, który może być zastosowany tylko w określonych sytuacjach, zwrócimy uwagę na różnice, jakie powstają przy wycenie dwoma pierwszymi metodami. Metody te mogą być stosowane alternatywnie przy wyrobach, których długość cyklu produkcyjnego nie jest dłuższa od trzech miesięcy, z wyjątkiem produkcji rolnej. Bezpośrednie koszty wytworzenia obejmują zarówno koszty materiałów bezpośrednich, koszty robocizny bezpośredniej, inne koszty bezpośrednie i koszty wydziałowe. Wobec powyższego, wycena zapasów półproduktów i produktów niezakończonych wg bezpośrednich kosztów materiałowych powoduje, że pozostałymi kosztami bezpośrednimi obciążone będą tylko produkty gotowe. W przypadku, kiedy wielkość zapasów produktów niezakończonych z okresu na okres nie ulega znaczącym zmianom, wówczas wybór określonej metody wyceny ich wartości nie ma wielkiego wpływu na wynik finansowy. Sytuacja zmienia się wtedy, kiedy te zmiany są duże. Wtedy wycena produktów niezakończonych według kosztów materiałów bezpośrednich powoduje wzrost kosztów wytworzenia produktów gotowych oraz spadek zysku osiąganego przy ich sprzedaży. Skutki są zatem podobne jak przy wycenie zużycia materiałów metodą LIFO.

Niemniej istotnym problemem rzutującym na wynik wyceny jest organizacja ewidencji i rozliczania kosztów wewnątrz przedsiębiorstw. Chodzi o identyfikację kosztów wg miejsc powstawania, rozliczania kosztów wspólnych oraz kosztów świadczeń wzajemnych. W większości przedsiębiorstw małych oraz średnich stosuje się uproszczone rozwiązania, wprawdzie zgodne z ogólnymi zasadami rachunkowości, lecz

niezapewniające szczegółowej informacji niezbędnej do podejmowania racjonalnych decyzji. Tymczasem organizacja ksiąg rachunkowych, a tym samym polityka rachunkowości, powinna uwzględniać potrzeby informacyjne menedżerów. Rozwiązania, które zabezpieczają potrzeby informacyjne interesariuszy zewnętrznych, na ogół są niewystarczające do tego, by racjonalnie rozwiązywać bieżące problemy decyzyjne. Menedżerowie potrzebują informacji szczegółowej, dostępnej w czasie rzeczywistym, a nie historycznej. To powoduje, że rozwiązania w zakresie rachunkowości zarządczej oparte są na wewnętrznych zarządzeniach i dyrektywach oraz zindywidualizowanych procedurach[4]. Nie oznacza to jednak, że rozwiązania te stoją w sprzeczności z wymaganiami zapisanymi w ustawie o rachunkowości. Oczekiwania te mogą być zaspokojone poprzez rozbudowanie analityki kosztowej oraz lepsze dostosowanie metod rozliczania kosztów do warunków konkretnego przedsiębiorstwa.

Dlatego ważnym zagadnieniem jest liczba wyodrębnionych miejsc powstawania kosztów. Im jest ich więcej, tym lepiej można kontrolować koszty i egzekwować odpowiedzialność za ich poziom. Łatwiej jest wówczas identyfikować rezerwy efektywnościowe i je wyzwalać. Rozwiązanie takie niewątpliwie sprzyja poprawie efektywności ekonomicznej. Sprzyja wzrostowi konkurencyjności przedsiębiorstwa na rynku i kreowaniu wartości dodanej. W erze informatyzacji nie powoduje również istotnego wzrostu pracochłonności procesów księgowych.

Rozbudowie analityki księgowej powinno towarzyszyć dążenie do przypisywania jak najwięcej pozycji kosztowych określonym mpk w sposób budzący jak najmniej wątpliwości. Dotyczy to w szczególności takich kosztów jak: amortyzacja budynków i obiektów inżynierskich, podatku od nieruchomości i środków transportowych, kosztów ubezpieczeń rzeczowych, kosztów szkoleń itp. W wielu przedsiębiorstwach wymienione pozycje kosztowe często zalicza się do kosztów ogólnego zarządu, uzasadniając to faktem, że są to koszty wspólne (np. w jednym budynku funkcjonuje kilka mpk). Takie rozwiązanie wydaje się być korzystne z podatkowego punktu widzenia, równocześnie jednak osłabia ono poczucie odpowiedzialności kierowników średniego szczebla zarządzania za ich poziom. Dlatego istotnego znaczenia nabierają metody rozliczania tych kosztów między poszczególne miejsca. Chodzi o dobór właściwych kluczy podziałowych,

[4] Por: Z. Messner (red), *Rachunkowość finansowa,* wyd. A.E. w Katowicach, Katowice 2006, s. 19.

wielkości, proporcjonalnie do których te koszty będą dzielone między poszczególne ośrodki. W odniesieniu do wymienionej grupy kosztów, na ogół nie ma większych trudności, by je w miarę dokładnie podzielić. Np. koszty amortyzacji budynków i podatku od nieruchomości mogą być rozliczane proporcjonalnie do zajmowanej powierzchni, koszty ubezpieczeń rzeczowych proporcjonalnie do wartości wykorzystywanego przez ośrodek mienia, zużycie energii cieplnej i elektrycznej można opomiarować itp.

Innym z kolei zagadnieniem jest rozliczenie kosztów wydziałowych między wytwarzane produkty i usługi. W praktyce polskich przedsiębiorstw koszty te w większości przypadków rozlicza się proporcjonalnie do kosztów robocizny bezpośredniej, niezależnie od rodzaju prowadzonej działalności i pracochłonności wytwarzanych produktów czy usług. W warunkach daleko zaawansowanej mechanizacji i automatyzacji produkcji, może to zniekształcać rzeczywisty poziom kosztów wytworzenia pojedynczych wyrobów i tym samym prowadzić do podejmowania błędnych decyzji cenowych i produkcyjnych. Ceny produktów pracochłonnych mogą być zawyżane i tym samym czynić je mniej konkurencyjnymi. Może to również dochodzić do eliminowania tych produktów z programu produkcyjnego, gdyż mogą zostać ocenione niesłusznie jako nieopłacalne lub mniej opłacalne.

Jak podkreślono wcześniej, każda z omówionych metod w określonych sytuacjach odmiennie wpływa na wizerunek przedsiębiorstwa i na jego sytuację ekonomiczną. Na ogół, jeżeli rozwiązanie sprzyja poprawie obrazu (wizerunku) przedsiębiorstwa, to równocześnie może mieć mniej korzystny wpływ na jego sytuację ekonomiczną, a w szczególności na jego wartość. Jest to być może powód, dla którego większość przedsiębiorstw wybiera rozwiązania, które pozwalają na wykazanie wyższego bieżącego wyniku finansowego. Do takiego wyboru motywować może również system motywacji finansowej kadry menedżerskiej i pozostałych pracowników. Dzieje się tak wtedy, kiedy część wynagrodzeń uzależnia się bezpośrednio lub pośrednio od wielkości księgowego zysku netto w okresie sprawozdawczym.

Wybór określonych rozwiązań w ramach polityki rachunkowości stosowanej przez poszczególne przedsiębiorstwa powinien uwzględniać z jednej strony nadrzędne i obligatoryjne zasady rachunkowości[5], z dru-

[5] Por: A. Helin, *Ustawa o rachunkowości wraz z komentarzem,* wyd. C. H. Beck, Warszawa 2004, s. 120.

giej zaś warunki otoczenia w jakim funkcjonuje dany podmiot oraz aktualnie realizowane przez nie cele ekonomiczne. Biorąc pod uwagę fakt, że przetrwanie i rozwój przedsiębiorstw bardziej zależą od ich kondycji finansowej niż od wizerunku, przy wyborze rozwiązań w ramach polityki rachunkowości większą wagę należałoby przywiązywać do argumentów ekonomicznych a nie marketingowych.

6.3 Zasady amortyzacji a wynik finansowy

Kolejnym zagadnieniem istotnym dla polityki rachunkowości jest problem amortyzacji. Zgodnie z ustawą o rachunkowości, stawki amortyzacyjne środków trwałych powinny być dostosowane do warunków w jakich dany środek trwały będzie eksploatowany. Przy ustalaniu okresu amortyzacji środków trwałych należy bowiem uwzględnić m.in. intensywność użytkowania (liczbę zmian roboczych), tempo postępu techniczno-ekonomicznego, prawne i inne ograniczenia okresu eksploatacji środka trwałego[6].

Oznacza to, że dopuszcza się stosowanie wyższych stawek amortyzacyjnych niż te, które obowiązują przy naliczaniu podatku dochodowego. Stawki te mogą być zarówno wyższe, jak i niższe od tych, które wynikają z tabeli amortyzacyjnej M. F. Dla celów podatkowych należy stosować stawki amortyzacyjne zawarte w tej tabeli. Stawki te obowiązują wszystkich podatników, niezależnie od tego, jaki rodzaj działalności prowadzą. Zatem, w praktyce księgowej przedsiębiorstw możliwe są trzy sytuacje:

- kwota amortyzacji bilansowej jest równa amortyzacji podatkowej. W polityce rachunkowości przyjmuje się stawki amortyzacyjne na poziomie podatkowym;
- kwota amortyzacji bilansowej jest wyższa od kwoty amortyzacji podatkowej. Ma to miejsce wtedy, gdy w polityce rachunkowości przedsiębiorstwo założy wyższe stawki. Tym samym okres amortyzacji bilansowej będzie krótszy od okresu wynikającego z ustawy o podatku dochodowym. W okresie tym będzie występowała różnica między księgowym zyskiem brutto a dochodem podatkowym. Zniknie ona po zakończeniu amortyzacji podatkowej lub po sprzedaży środka trwałego;

[6] Por: Ustawa z dnia 20.09.1994 r. o rachunkowości z późniejszymi zmianami, art. 32, ust. 2.

- kwota amortyzacji bilansowej jest niższa od niższa od amortyzacji podatkowej.

Uwzględnienie dla potrzeb bilansowych stawek zindywidualizowanych powoduje konieczność prowadzenia podwójnej ewidencji amortyzacji środków trwałych. Dlatego ze strony księgowych niejednokrotnie pada pytanie o celowość różnicowania stawek amortyzacyjnych.

Pytanie takie wydaje się być słuszne jedynie wtedy, gdy problem rozpatrywany jest jedynie z punktu widzenia pracochłonności prac ewidencyjnych. Jeżeli na to zagadnienie spojrzymy z punktu widzenia nadrzędnych zasad rachunkowości, a w szczególności zasady wierności i rzetelności obrazu, to pytanie wydaje się być bezzasadne. Nie trzeba bowiem przekonywać, że ten sam środek trwały zużywa się fizycznie i ekonomicznie w różnym tempie w zależności od warunków użytkowania. W związku z tym potrzeby odnowy tych środków są również zróżnicowane. Nieuwzględnianie tego faktu prowadzi do zniekształcenia rzeczywistego poziomu kosztów.

Jest jeszcze jeden istotny aspekt tego zjawiska. Okres amortyzowania środków trwałych ma istotny wpływ na szybkość krążenia kapitału w nich zaangażowanego. Im szybciej amortyzuje się rzeczowy majątek trwały, tym szybciej odzyskuje się unieruchomiony w nim kapitał, a tym samym tworzy się lepsze warunki do wzrostu wartości przedsiębiorstwa. Jedną z funkcji amortyzacji (oprócz funkcji kosztowej i odtworzeniowej) jest funkcja finansowa. Amortyzacja jest bowiem nieopodatkowaną częścią przychodu i tym samym stanowi źródło finansowania bieżącej działalności przedsiębiorstwa. Stanowi ona źródło strumieni pieniężnych, od wielkości których zależy wartość przedsiębiorstwa.

W podobny sposób należałoby podchodzić do wyboru metod amortyzacji środków trwałych. Zgodnie z rozporządzeniem M.F., przedsiębiorstwo może stosować liniową lub przyspieszoną metodę amortyzacji środków trwałych. Przy metodzie przyspieszonej skróceniu ulega okres amortyzacji oraz znacząco zwiększają się stawki amortyzacyjne w pierwszych latach użytkowania obiektów. Z finansowego punktu widzenia rezultaty są podobne jak w przypadku zwiększenia stawek bilansowych w stosunku do stawek podatkowych. Dlatego w interesie przedsiębiorstw jest stosowanie, wszędzie tam, gdzie to jest uzasadnione, a równocześnie możliwe z prawnego punktu widzenia, metody amortyzacji przyspieszonej.

Zatem w interesie samego przedsiębiorstwa leży wybór takich rozwiązań, które lepiej sprzyjają realizacji długookresowych celów podmiotów gospodarujących. Obserwując praktykę wielu przedsiębiorstw, w szcze-

gólności małych i średnich, zauważa się, że w stosowanej przez nie polityce amortyzacji, względy ekonomiczne nie zawsze są dominujące. Na czoło wysuwa się rutyna i niechęć do zmian dotychczasowej praktyki. Zarządy przedsiębiorstw na ogół nie przywiązują zbyt dużej wagi do polityki rachunkowości, pozostawiając ją w gestii księgowych. W rezultacie w podejściu przedsiębiorstw do polityki rachunkowości przeważają argumenty formalne nad merytorycznymi.

6.4 Informacje księgowe a potrzeby informacyjne menedżerów

W ramach polityki rachunkowości nie można zapominać o tym, że generowane informacje powinny być odpowiednio dostosowane do oczekiwań właścicieli i menedżerów. Informacja odpowiednia to informacja użyteczna dla procesu decyzyjnego, czyli dostosowana do szczególnych warunków i do konkretnych potrzeb[7]. Chodzi o zakładowy plan kont. Nie powinien on ograniczać się jedynie do zakresu wynikającego z obowiązującego standardu (UoR), lecz uwzględniać wymagania informacyjne menedżerów. Jak słusznie zauważa T. Gabrusewicz, rachunkowość powinna, przede wszystkim, „dostarczać informacji właścicielom i kierownictwu przedsiębiorstw (...), przy czym powinny to być informacje tak przetworzone, aby na ich podstawie można było podejmować decyzje uzasadnione i przy ograniczonym ryzyku"[8]. Od spełnienia tych wymagań zależy racjonalność decyzji. Decyzja racjonalna to taka, która podejmowana jest w „warunkach pełnej przejrzystości informacyjnej"[9]. Przejrzystość ta jest tym większa, im zakres i szczegółowość informacji są bardziej dostosowane do sytuacji decyzyjnej.

Tymczasem, mimo spełnienia przez oficjalne sprawozdania warunków zawartych w obowiązujących standardach, ich wartość poznawcza jest ograniczona. Zawierają one informacje o wysokim stopniu agregacji, niepozwalające na pełną identyfikację ewentualnych rezerw efektywno-

[7] Por: R. W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami,* wyd. PWN, Warszawa 2004, s. 726.

[8] T. Gabrusewicz, *Rachunkowość odpowiedzialności społecznej w kształtowaniu zasad nadzoru kooperacyjnego,* wyd. C. H. Beck, Warszawa 2010, s. 133.

[9] J. S. Czarnecki, *Zarządzanie jako nadawanie sensu kombinacji zasobów,* [w:] I. Sobańska (red.), *Rachunkowość zarządcza. Podejście operacyjne i strategiczne,* wyd. C. H. Beck, Warszawa 2009, s. 37.

ściowych. W niewielkim stopniu sytuację tę zmienia sporządzanie sprawozdania finansowego wg segmentów działalności. Rozwiązanie takie wprawdzie rozszerza wiedzę na temat przychodów, kosztów i wyników przedsiębiorstwa, jednak nie zabezpiecza wystarczającej informacji do podejmowania wielu decyzji o charakterze operacyjnym[10]. Segmenty działalności zdefiniowane są bardzo ogólnie i mają na celu rozszerzenie wiedzy o działalności przedsiębiorstwa przez odbiorców zewnętrznych, głównie potencjalnych inwestorów. Dlatego też taka informacja nie jest wystarczająca dla menedżerów danego przedsiębiorstwa. Takie uszczegółowienie sprawozdawczości finansowej nie pozwala na pełną ocenę skutków finansowych wielu decyzji bieżących.

Zakres informacyjny sprawozdań finansowych jest zatem wypadkową między oczekiwaniami zainteresowanych odbiorców zewnętrznych, którzy o przedsiębiorstwie chcieliby wiedzieć jak najwięcej, a pracochłonnością ich przygotowania oraz potrzebą ochrony informacji wewnętrznej przed konkurencją. Menedżerom potrzebna jest informacja bardziej szczegółowa, niezbędna, m.in., do oceny gospodarności wewnętrznych komórek organizacyjnych i określania poziomu wynagrodzeń pracowników. Zatem oczekiwania wewnętrzne w stosunku do informacji generowanej przez system rachunkowości finansowej są duże. Różnią się one w zależności od wielkości przedsiębiorstwa, metod zarządzania, zakresu uprawnień decyzyjnych poszczególnych szczebli organizacyjnych, organizacji procesów produkcji i pracy itp. Im bardziej zdecentralizowany jest system zarządzania podmiotem gospodarczym, tym bardziej szczegółowe dane powinien generować system księgowy.

W warunkach rosnącej konkurencji, spowodowanej m.in. rozwojem procesów globalizacji, wymagania w zakresie jakości, terminowości i szczegółowości ewidencji księgowej systematycznie rosną. Ewidencja ta musi umożliwiać szybki dostęp do konkretnej informacji niezbędnej w danej sytuacji decyzyjnej. Dlatego plan kont powinien być tak rozbudo-

[10] MSR nr 14 obliguje przedsiębiorstwa do sporządzania sprawozdania finansowego wg segmentów, przy czym ogranicza je tylko do segmentów branżowych i geograficznych. W segmencie branżowym łączy się produkty, usługi i towary, które charakteryzują się podobnym poziomem zwrotu z poniesionych nakładów inwestycyjnych i podobnym poziomem ryzyka. Podobnie definiowany jest segment geograficzny, z tym że wymienione cechy dotyczą obszaru geograficznego (kraju lub grupy krajów), na terenie których przedsiębiorstwo prowadzi swoją działalność (por: *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej,* wyd. SKwP, Warszawa 2004, s. 968).

wany, by zapewniał szybki dostęp do konkretnych informacji wszystkim stanowiskom, na których podejmowane są decyzje, których skutki bezpośrednio lub pośrednio dotyczą sytuacji finansowej przedsiębiorstwa.

Niezbędną informację można zapewnić poprzez odpowiednią rozbudowę ksiąg rachunkowych, a przede wszystkim analityki księgowej. Zakładowy plan kont jest formą szczegółowej instrukcji objaśniającej zasady organizacji i ewidencji księgowej w danym przedsiębiorstwie. Jest narzędziem pomiaru rzeczywistości gospodarczej[11]. W analityce tej można grupować koszty według różnych kryteriów i z różnym stopniem szczegółowości. Żadne bowiem standardy nie ograniczają inicjatywy w zakresie stopnia szczegółowości tej ewidencji. Dlatego można dostosować ewidencję przychodów i kosztów oraz aktywów i pasywów do potrzeb konkretnych stanowisk menedżerskich.

Praktyka wskazuje na to, że wiele przedsiębiorstw nie docenia informacji możliwych do uzyskania z ksiąg rachunkowych. Dlatego często są one dostosowane do wymogów wynikających z prawa podatkowego, a nie do potrzeb zarządzania przedsiębiorstwem. Dotyczy to w szczególności małych, w mniejszym zakresie średnich, podmiotów gospodarczych. Nie jest to tylko specyfika polskich firm. W małych firmach amerykańskich obserwuje się podobne zjawisko. Tymczasem umiejętność zarządzania finansami w małych firmach jest częstokroć ważniejsza niż w przypadku przedsiębiorstw dużych. Te ostatnie zazwyczaj mają dużo łatwiejszy dostęp do rynków kapitałowych. Jak zauważa E. F. Brigham, właściciele i menedżerowie małych przedsiębiorstw[12]:

- często są niedoszkoleni i naiwni,
- są bardzo zajęci bieżącymi sprawami, na ogół brakuje im czasu by się zapoznać i zastosować bardziej złożone metody oceny opłacalności decyzji,
- uważają, że koszty analiz ekonomicznych są zbyt wysokie, by poświęcać im dużo uwagi,
- w związku z większą niepewnością kontynuowania swojej działalności troszczą się głównie o przetrwanie, co sprawia, że koncentrują się na krótkim horyzoncie czasowym i na ruchu gotówki, a nie na efektach długoterminowych.

[11] Por: E. Walińska (red.), *Plan kont a sprawozdawczość finansowa i zarządcza*, wyd. FRRwP, Warszawa 1997, s. 12.

[12] Por: E. F. Brigham, *Podstawy zarządzania finansami*, PWE, Warszawa 1996, s. 81, 82.

Z przeprowadzonych w Polsce badań wynika, że istnieje duże prawdopodobieństwo, że niedocenianie przez menedżerów małych przedsiębiorstw informacji księgowej może wynikać z[13]:

- niewielkiej wiedzy i umiejętności zarządzania, co powoduje, że nie potrafią oni dokładnie określić zakresu informacji potrzebnych im do podejmowania decyzji,
- dużego wpływu otoczenia na potrzeby informacyjne przedsiębiorców.

Przedsiębiorstwa małe nie prowadzą żadnej polityki w zakresie rachunkowości. Dążą tylko do spełnienia wymogów formalnych, ograniczając plan kont do niezbędnego minimum, ignorując przy tym potrzeby informacji zarządczej. Do takiego wniosku skłania również dość częsta praktyka, w szczególności mikroprzedsiębiorstw, do zlecenia prowadzenia ksiąg rachunkowych przez biura rachunkowe, oczekując jedynie poprawnego rozliczenia z tytułu podatków. Oczywiści zdarzają się wyjątki, kiedy od biur rachunkowych oczekuje się również określonych analiz i ocen kondycji finansowej firmy, czy konkretnych przedsięwzięć gospodarczych. Wyjątki te wydają się jedynie potwierdzać powszechną praktykę.

6.5 Rezerwy jako narzędzie ograniczania niekorzystnych skutków ryzyka

Istotnym zagadnieniem w polityce rachunkowości jest problem rezerw. Rezerwy są instrumentem, który ma złagodzić skutki ryzyka gospodarczego, jakie ponosi każde przedsiębiorstwo w związku z prowadzoną działalnością. Żaden podmiot gospodarczy takiego ryzyka nie może się pozbyć. Może je tylko ograniczyć i złagodzić jego niepożądane skutki.

Poziom ryzyka gospodarczego zmienia się w czasie. Na ogół jest niższy w fazie dobrej koniunktury gospodarczej, wyższy zaś w okresach stagnacji i recesji gospodarczej. W każdych jednak warunkach świadomość ryzyka i konieczności jego minimalizacji musi towarzyszyć przedsiębiorcom i menedżerom. W prowadzonej przez siebie działalności powinni oni tworzyć warunki umożliwiające ograniczenie ryzyka. Jest to możliwe poprzez tworzenie rezerw na pokrycie ewentualnych strat nietrafionych decyzji, korzystanie z usług ubezpieczycieli (np. ubezpieczenie przed

[13] Por: J. Jaworski, P. Sopiński, *Luki informacyjne w zarządzaniu małym przedsiębiorstwem w świetle paradygmatu informacyjno-ekonomicznego rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", Warszawa 2010, nr 59, s. 61, 62.

skutkami zdarzeń losowych), wykorzystywanie opinii ekspertów przy podejmowaniu decyzji trudnych, o długofalowych konsekwencjach.

Każdej działalności gospodarczej towarzyszą dwa rodzaje ryzyka[14], a mianowicie: ryzyko operacyjne i ryzyko finansowe. Ryzyko operacyjne, nazywane inaczej ryzykiem wytwórcy, związane jest z charakterem prowadzonej działalności gospodarczej. Można go określić jako prawdopodobieństwo niezrealizowania celów przedsiębiorstwa na skutek niekorzystnych zmian w otoczeniu przedsiębiorstwa, a w szczególności warunków rynkowych oraz niekorzystnej sytuacji wewnętrznej firmy. Jego poziom zależy od możliwości aktywnego wpływania na wielkość sprzedaży, ceny i koszty przedsiębiorstwa. Te zaś zależą w dużej mierze od struktury majątku (im wyższy udział majątku trwałego, tym na ogół wyższe ryzyko operacyjne), wyposażenia technicznego przedsiębiorstwa (jego elastyczności i możliwości przestawienia na inną produkcję), postawy kierownictwa i pracowników (ich skłonności do wprowadzania innowacji i zmian), nasilenia konkurencji (liczby konkurentów, ich pozycji rynkowej, stosowanych metod walki konkurencyjnej, barier wejścia na rynek nowych podmiotów gospodarczych itp.), stabilności gospodarki krajowej i światowej (w przypadku przedsiębiorstw o wysokim udziale eksportu lub importu). Ryzyko wytwórcy to inaczej niepewność co do wyników prowadzonej przez przedsiębiorstwo działalności operacyjnej. Miarą tego ryzyka jest spadek zysków i wygenerowanych środków pieniężnych pod wpływem niekorzystnych tendencji w otoczeniu przedsiębiorstwa.

Ryzyko finansowe związane jest ze strukturą źródeł finansowania majątku przedsiębiorstwa. Zależy ono od poziomu zadłużenia (rośnie w miarę wzrostu udziału kapitałów obcych), stóp procentowych (wyższe stopy oprocentowania kapitałów obcych zwiększają ryzyko finansowe, podobnie jak możliwość zmiany ich wysokości w okresie umowy kredytowej), warunków korzystania z kapitałów obcych (krótsze terminy

[14] Niektórzy autorzy ryzyko działalności gospodarczej przedsiębiorstw rozpatrują w aspekcie techniczno-organizacyjnym i ekonomiczno-finansowym. Ryzyko w aspekcie techniczno-organizacyjnym wiąże się z wyborem nieoptymalnych kombinacji czynników produkcji, złej organizacji procesów produkcji i sprzedaży itp. Ryzyko w aspekcie ekonomiczno-finansowym realizowane jest natomiast poprzez wybór takich działań i rozwiązań, które stwarzają zagrożenia dla płynności finansowej i narażają przedsiębiorstwo na straty (por: T. Michalski (red.), A. Karmańska, A. Śliwiński, *Ubezpieczenia gospodarcze. Ryzyko i metodologia oceny,* wyd. C. H. Beck, Warszawa 2004, s. 76.

kredytowania oraz możliwość wypowiedzenia umowy kredytowej przez kredytodawców bez ważnych powodów zwiększają ryzyko finansowe). Im wyższe zadłużenie, tym wyższe koszty jego obsługi. Przedsiębiorstwo musi w umówionych terminach spłacać dług oraz płacić związane z nim odsetki. Niedotrzymywanie terminów powoduje wzrost zadłużenia z tytułu karnych odsetek. Ponadto, wierzyciele mogą zerwać umowę i zażądać natychmiastowego zwrotu długu. Może to stać się przyczyną niewypłacalności przedsiębiorstwa i konieczności ogłoszenia upadłości.

Te dwa rodzaje ryzyka wzajemnie się przenikają. Dążenie do zmniejszenia poziomu ryzyka gospodarczego, jakie powinno charakteryzować menedżerów, wymaga unikania łączenia ze sobą dwóch wysokich rodzajów ryzyka: operacyjnego i finansowego. Oznacza to, że przedsiębiorstwa, które funkcjonują w warunkach wysokiego ryzyka operacyjnego powinny ograniczać swoje zadłużenie. Natomiast przedsiębiorstwa o niskim ryzyku operacyjnym mogą w większym stopniu korzystać z kapitałów obcych i realizować z tego tytułu określone korzyści.

Poziom ryzyka gospodarczego zmienia się w czasie. Na ogół jest niższy w fazie dobrej koniunktury gospodarczej, wyższy zaś w okresach stagnacji i recesji gospodarczej. W każdych jednak warunkach świadomość ryzyka i konieczności jego minimalizacji musi towarzyszyć przedsiębiorcom i menedżerom. Dlatego w swojej działalności powinni oni tworzyć warunki umożliwiające ograniczenie ryzyka. Jest to możliwe poprzez tworzenie rezerw na pokrycie ewentualnych strat nietrafionych decyzji, korzystanie z usług ubezpieczycieli (np. ubezpieczenie przed skutkami zdarzeń losowych), wykorzystywanie opinii ekspertów przy podejmowaniu decyzji trudnych, o długofalowych konsekwencjach.

Ryzyko działalności gospodarczej związane jest bezpośrednio z efektywnością ekonomiczną. Na ogół wyższej efektywności towarzyszy wyższe ryzyko. Można powiedzieć, że poziom efektywności jest pochodną poziomu ryzyka. Zarządzanie przedsiębiorstwem jest swego rodzaju grą między efektywnością a ryzykiem, jaką prowadzi zarząd przedsiębiorstwa. Chcąc osiągnąć wyższą efektywność przedsiębiorstwo musi inwestować, wprowadzać nowe produkty, zdobywać nowe rynki zbytu, dążyć do zdobycia przodującej pozycji na rynku, w większym zakresie korzystać z kapitałów obcych. Wszystkie te działania zwiększają ryzyko, lecz równocześnie dają szansę na osiągnięcie większego zysku i szybszy wzrost wartości przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwa działające mniej ekspansywnie, wykazujące dużą ostrożność w inwestowaniu i korzystaniu

z kapitałów obcych na ogół mniej ryzykują, lecz równocześnie wykazują niższą efektywność. Niższa efektywność jest ceną za większe bezpieczeństwo, zaś wyższa efektywność jest opłacona zwiększonym ryzykiem.

Rachunkowość jest istotnym źródłem informacji o ryzyku gospodarczym, związanym z prowadzoną przez przedsiębiorstwo działalnością. Równocześnie dysponuje określonymi narzędziami pozwalającymi na ograniczenie niepożądanych skutków ryzyka. Jednym z istotnych narzędzi ograniczających te skutki są rezerwy. W MSR (MSR 37) rezerwy zdefiniowano jako zobowiązania, których kwota lub termin zapłaty są niepewne. Tworzy się je wówczas, gdy na przedsiębiorstwie ciąży obowiązek wynikający ze zdarzeń przeszłych, którego wypełnienie wiązać się będzie prawdopodobnie z wypływem środków pieniężnych oraz gdy można w sposób wiarygodny oszacować kwotę tego zobowiązania.

Zgodnie z ustawą o rachunkowości (art.3, ust. 1, pkt 21.) rezerwy mogą być tworzone wtedy gdy:

- Przyszłe zobowiązania są pewne lub wysoce prawdopodobne a ich kwotę można wiarygodnie oszacować. Są to w szczególności zobowiązania powstałe z tytułu udzielonych gwarancji, poręczeń, operacji kredytowych, skutków toczących się postępowań sądowych, które spowodują określone straty gospodarcze.
- Przedsiębiorstwo zobligowane jest (odrębnymi przepisami prawa lub umową) do przeprowadzenia restrukturyzacji, która spowoduje określone zobowiązania, których wiarygodne oszacowanie jest możliwe.

Oba przytoczone standardy są ze sobą zgodne. Jedyna różnica dotyczy ewentualnego uwzględniania przy szacowaniu wysokości rezerwy skutków zmiany wartości pieniądza w czasie, jeżeli jest ona istotna[15]. Wynika z nich, że tworzenie rezerw jest możliwe tylko wówczas, gdy spełnione są określone warunki. Nie można ich tworzyć np. na zakładane straty operacyjne. Chodzi bowiem o to, by rezerwy nie tylko zabezpieczały przed niepożądanymi skutkami ryzyka, lecz również nie naruszały jasnego i rzetelnego obrazu sytuacji finansowej przedsiębiorstwa.

W praktyce problem ten nie jest taki prosty i jednoznaczny. Rezerwy są kategorią złożoną i budzącą wiele kontrowersji. Wynika to z faktu, że nie ma pewności, czy przewidywane zjawisko, mogące być źródłem straty lub utraty wartości aktywów, wystąpi oraz czy wysokość progno-

[15] Por: MSR 37, *Międzynarodowe standardy sprawozdawczości finansowej,* t. II, wyd. SKwP, Warszawa 2004, s. 324.

zowanych strat jest adekwatna. Dlatego też rezerwy mogą być dość elastycznym narzędziem kształtowania, w szczególności, wizerunku przedsiębiorstwa. Taka sytuacja może prowadzić albo do ukrywania potencjału ekonomicznego przedsiębiorstwa (nadmierna skłonność do tworzenia rezerw) lub do przedstawiania zbyt optymistycznego wizerunku poprzez ograniczanie rezerw. W pierwszym przypadku może to następować poprzez tworzenie tzw. rezerw cichych (zaniżanie wartości aktywów lub przychodów albo też poprzez zawyżanie kosztów i zobowiązań), które nie są akceptowane przez obowiązujące prawo[16], wpływają bowiem na zniekształcenie realnego obrazu stanu finansowego przedsiębiorstwa i tym samym obniżają wiarygodność informacji księgowej. Niewykluczone jest również zawyżanie rezerw jawnych, tworzonych zgodnie z przepisami prawa. Chodzi bowiem o to, że wysokość rezerw oparta jest na szacunku. Ocena wiarygodności szacunków jest zawsze obarczona mniejszym lub większym zakresem subiektywizmu. Im bardziej szacunek związany jest z prognozą, tym w większym stopniu obarczony jest subiektywizmem[17]. Taka sytuacja ma miejsce np. w przypadku instrumentów finansowych, lecz nie tylko. Może to dotyczyć również wielu innych zobowiązań czy też potencjalnych strat.

Istnieją ponadto różnice w podejściu do rezerw w prawie bilansowym i podatkowym. Nie rozwijając tego tematu należy stwierdzić, że włączenie części rezerw do podstawy opodatkowania podmiotów gospodarczych podatkiem dochodowym, powoduje, że szereg przedsiębiorstw traktuje je jako swego rodzaju zło konieczne. Każda rezerwa, niezależnie od tego, czy jest tworzona w ciężar kosztów czy strat nadzwyczajnych obniża wynik finansowy. Przedsiębiorstwa zainteresowane głównie maksymalizacją bieżącego wyniku finansowego mogą np. zbyt optymistycznie szacować wartość przyszłych zobowiązań z tytułu udzielonych gwarancji, poręczeń czy też restrukturyzacji.

---

16 Jako przykład można podać tworzenie rezerw celowych w bankach. Jak podaje E. Wiszniowski, w małych bankach spółdzielczych, charakteryzujących się często wysoką stopą zwrotu z kapitałów własnych, chcąc uniknąć płacenia dywidendy, zawyża się rezerwy związane z udzielonymi kredytami (por: E. Wiszniowski, *Praktyczne aspekty powstawania i wykorzystywania cichych rezerw w bankach w warunkach nierównowago ekonomicznej,* „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości" 2011, nr 60, s. 315.

17 Por: W Dotkuś, *Rezerwy na instrumenty finansowe w świetle zasady wiernego obrazu,* [w:] T. Kiziukiewicz (red.), *Zasoby i procesy w rachunkowości jednostek gospodarczych,* wyd. Difin, Warszawa 2009, s. 262.

Każde z przedsiębiorstw w ramach polityki rachunkowości powinno określić zasady tworzenia rezerw tak, by z jednej strony uczynić je narzędziem ograniczania niekorzystnego wpływu skutków ryzyka na sytuację finansową przedsiębiorstwa, z drugiej zaś nie naruszać zasad ich tworzenia, określonych w standardach rachunkowości. W ramach obowiązujących standardów przedsiębiorstwa, tworząc rezerwy przedsiębiorstwa powinny bardziej kierować się długookresowym interesem ekonomicznym niż bieżącym wizerunkiem. To z kolei oznacza, że przy tworzeniu rezerw przedsiębiorstwa, w większym zakresie, powinny wykorzystywać możliwości, jakie daje prawo bilansowe.

6.6 Wnioski końcowe

Obowiązujące standardy rachunkowości (krajowe i międzynarodowe) określają ogólny kształt sprawozdania finansowego. Oprócz rozwiązań obligatoryjnych zawierają rozwiązania fakultatywne, które pozwalają przedsiębiorcom na określony wybór i tym samym stwarzają możliwości pewnego dostosowania zasad prowadzenia ksiąg rachunkowych do warunków konkretnego podmiotu gospodarczego.

Rozwiązania fakultatywne mogą być wykorzystane do kształtowania wizerunku firmy. Jednakże fakt ten nie powinien mieć dominującego wpływu na cele tej polityki, i tym samym prowadzić do tworzenia tzw. księgowości „agresywnej" („kreatywnej")[18]. Sprawozdanie finansowe musi zawierać informacje pozwalające na rzetelną i obiektywną ocenę stanu finansowego przedsiębiorstwa i perspektyw jego rozwoju, natomiast przyjęte rozwiązania szczegółowe powinny sprzyjać budowaniu wartości przedsiębiorstwa, która w warunkach gospodarki rynkowej jest podstawowym, długookresowym celem jego działalności.

W tej sytuacji politykę rachunkowości należy określać z punktu widzenia długiego okresu a nie doraźnych interesów. Oznacza to wybór takich rozwiązań, spośród możliwych wariantów, które, w pierwszej kolejności, sprzyjają wzmacnianiu kondycji ekonomicznej firmy i powstawaniu wartości dodanej. Rozwiązania takie nie pozostają na ogół w wyraźnej sprzeczności z budową pozytywnego wizerunku firmy w otoczeniu.

[18] Szerzej na ten temat pisze W. Wąsowski, *Kreatywna rachunkowość. Fałszowanie sprawozdań finansowych,* wyd. Difin, Warszawa 2010.

Np. wycena wartości produktów niezakończonych w koszcie materiałów bezpośrednich może spowodować przejściowy spadek zysku księgowego, lecz równocześnie przyczyni się do wzrostu rotacji kapitału i przesunięcia płatności podatku na okres następny. Z tego powodu bieżący wizerunek firmy może nieco ucierpieć, jednakże w dłuższym horyzoncie czasowym ulegnie poprawie nie tylko kondycja finansowa, lecz również pozytywnej zmianie ulegnie postrzeganie przedsiębiorstwa w otoczeniu.

Formułując politykę rachunkowości przedsiębiorstwa powinny uwzględniać również potrzeby informacyjne menedżerów. Zadośćuczynienie tym potrzebom może znaleźć odzwierciedlenie w rozbudowanej analityce księgowej. Polityka rachunkowości może i powinna umożliwiać spełnienie oczekiwań nie tylko otoczenia, lecz również własnych menedżerów.

Bibliografia

Brigham E. F., *Podstawy zarządzania finansami,* PWE, Warszawa 1996.

Czubakowska K., *Wybór metod wyceny zapasów w polityce bilansowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości" 2009, nr 49.

Gabrusewicz T., *Rachunkowość odpowiedzialności społecznej w kształtowaniu zasad nadzoru kooperacyjnego,* C. H. Beck, Warszawa 2010.

Gierusz J., *Ustawa o rachunkowości a Międzynarodowe Standardy Rachunkowości. Analiza porównawcza,* wyd. oddk, Gdańsk 2002.

Helin A., *Ustawa o rachunkowości wraz z komentarzem,* C. H. Beck, Warszawa 2004.

Jaworski J., Sopiński P., *Luki informacyjne w zarządzaniu małym przedsiębiorstwem w świetle paradygmatu informacyjno-ekonomicznego rachunkowości,* „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości" Warszawa 2010, nr 59.

Griffin R. W., *Podstawy zarządzania organizacjami,* PWN, Warszawa 2004.

Hendriksen E. A., M. F. van Breda, *Teoria rachunkowości,* PWN, Warszawa 2010.

Kardasz A., Perechuda I., *Globalne wyzwania standaryzacji informacji finansowej jako języka biznesu,* w: „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości" 2011, nr 61.

Kiziukiewicz T., *Zasoby i procesy w rachunkowości jednostek gospodarczych,* Difin, Warszawa 2009.

Messner Z. (red), *Rachunkowość finansowa,* wyd. A.E. w Katowicach, Katowice 2006.

Michalski T., Karmańska A., Śliwiński A., *Ubezpieczenia gospodarcze. Ryzyko i metodologia oceny,* wyd. C. H. Beck, Warszawa 2004.

Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości finansowej, wyd. SKwP, Warszawa 2004.

Sobańska I., *Rachunkowość zarządcza. Podejście operacyjne i strategiczne,* wyd. C. H. Beck, Warszawa 2009.

Ustawa z dnia 20 września 1994 r. o rachunkowości z późniejszymi zmianami, art. 32, ust. 2.

Walińska E. (red.), *Plan kont a sprawozdawczość finansowa i zarządcza,* wyd. FRRwP, Warszawa 1997.

Wąsowski W., *Kreatywna rachunkowość. Fałszowanie sprawozdań finansowych,* Difin, Warszawa 2010.

Wiszniowski E., *Praktyczne aspekty powstawania i wykorzystywania cichych rezerw w bankach w warunkach nierównowago ekonomicznej,* „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości" 2011, nr 60.

Streszczenie

Polityka rachunkowości jest zdeterminowana nie tylko przez obowiązujące standardy, określające zakres i formę informacji finansowej ujawnianej otoczeniu. Zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych, ich organizacja oraz szczegółowość informacji finansowej powinny uwzględniać również interes przedsiębiorstwa oraz zabezpieczać potrzeby informacyjne menedżerów. Nie wystarczy, w ramach tej polityki, dokonać odpowiedniego wyboru spośród, dopuszczalnych w ramach standardów, rozwiązań alternatywnych, lecz tak zorganizować księgi rachunkowe (zakładowy plan kont), by zabezpieczyć menedżerom bieżącą informację konieczną do podejmowania racjonalnych decyzji.

Summary

Selected problems associated with accounting policies in the light of the company goals.

Accounting policy is determined by the binding accounting standards which delineate the scope and the forms in which financial information is made available to the public. Bookkeeping principles, organization of accounting books and recorded details of financial information should take account of the company's interests and meet the needs of their managers as well. It is not sufficient to make, within the framework of adopted accounting policy, a selection of a suitable solution from among a number of available alternative solutions, permissible within approved accounting standards, it is also essential that the company's accounting books (charts of accounts) are properly organized in order to provide the managers with the most recent and reliable information needed to make rational and informed business decisions.

Ujęcie dotacji szkoleniowych w polityce rachunkowości na przykładzie Lubelskiej Szkoły Biznesu

Marzena Wrona*

7.1 Wprowadzenie

W XXI wieku jednym ze źródeł finansowania działalności gospodarczej stały się dotacje unijne. Pomoc w tej formie jest skierowana na inwestycje w nowe technologie, doradztwo i szkolenia oraz na badania i rozwój. Niejednokrotnie podmiot gospodarczy starający się o tego rodzaju wsparcie jest zobowiązany do prowadzenia w taki sposób ewidencji księgowej, w ramach dotychczasowych rozwiązań, aby instytucja zarządzająca mogła przeprowadzić kontrolę wykorzystania środków unijnych. Jedną z takich firm, która korzysta z dotacji unijnych jest Lubelska Szkoła Biznesu Sp. z.o.o. (LSB). Pozyskiwane przez nią środki są skierowane przede wszystkim na szkolenia i doradztwo (tzw. projekty miękkie), co znalazło odzwierciedlenie w polityce rachunkowości LSB.

Głównym celem artykułu jest zaprezentowanie dotacji szkoleniowych w polityce rachunkowości, z uwzględnieniem prowadzenia ich ewidencji księgowej oraz prezentacji w sprawozdaniu finansowym. Dodatkowo, w celu łatwiejszego zrozumienia rozwiązań przyjętych w polityce rachunkowości, w artykule omówiona zostanie istota dotacji szkoleniowych, ze szczególnym wskazaniem na katalog kosztów kwalifikowanych.

* Dr Marzena Wrona, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Ekonomii i Zarządzania, Katedra Rachunkowości, adiunkt, marzenawrona@op.pl

W artykule wykorzystano analizę literatury przedmiotu, zapisów ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości[1] (zwana dalej UoR) i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej[2] oraz dokumentację programową obowiązującą dla projektów miękkich realizowanych ze środków unijnych.

7.2 Dotacje na szkolenia i doradztwo

Pomoc unijna skierowana do polskich przedsiębiorców może być przeznaczona na następujące obszary działalności gospodarczej:

- rozwój przedsiębiorstwa poprzez nowe inwestycje (tzw. dotacje inwestycyjne), przeznaczone na dofinansowanie zakupu środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych,
- na szkolenia i doradztwo (tzw. projekty miękkie) oraz
- na badania i rozwój.

W artykule główna uwaga została skierowana na dotacje pozyskiwane przez firmy na szkolenia i doradztwo. Takie rozwiązanie jest podyktowane rodzajem działalności Lubelskiej Szkoły Biznesu Sp. z o.o., która korzysta wyłącznie z dotacji unijnych na szkolenia i doradztwo. Ten rodzaj wsparcia jest udzielany w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013 (PO KL), który stanowi jeden z elementów systemu realizującego Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 (NSRO).

PO KL jest drugim celem horyzontalnym NSRO[3], skierowanym dla poprawy jakości kapitału ludzkiego i zwiększenia spójności społecznej. Jego realizacja odbywa się za pośrednictwem celu głównego PO KL, który został sformułowany jako: „wzrost poziomu zatrudnienia i spójności społecznej”[4]. Wykonanie tego celu jest realizowane poprzez:

---

1 Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jedn.: Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223 z późn. zm.

2 Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz.Urz. UE PL L320 z 29.11.2008 z późn. zm.

3 *Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007 – 2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007, str. 41 – 42

4 *Program Operacyjny Kapitał Ludzki, Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007 – 2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007, str. 111

- „podnoszenie poziomu aktywności zawodowej oraz zdolności do zatrudniania osób bezrobotnych i biernych zawodowo,
- zmniejszanie obszarów wykluczenia społecznego,
- wzrost spójności terytorialnej,
- poprawa zdolności adaptacyjnych pracowników i przedsiębiorstw do zmian zachodzących w gospodarce,
- upowszechnianie edukacji społeczeństwa na każdym etapie kształcenia przy równoczesnym zwiększaniu jakości usług edukacyjnych i ich silniejszym powiązaniu z potrzebami gospodarki opartej na wiedzy,
- zwiększanie potencjału administracji publicznej w zakresie opracowywania polityk i świadczenia usług wysokiej jakości oraz wzmocnienie mechanizmów partnerstwa”[5].

PO KL został podzielony na dziesięć priorytetów, z czego I do V to działania nadzorowane centralnie, zaś priorytety VI do IX są realizowane regionalnie, priorytet X stanowi pomoc techniczna. Katalog kosztów kwalifikowanych jest jednakowy dla wszystkich beneficjentów pomocy, składających projekty współfinansowane ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, a do takich zalicza się projekty realizowane w ramach PO KL.

Kosztami podlegającymi sfinansowaniu w ramach projektów realizowanych z PO KL są wszystkie wydatki, pod warunkiem spełnienia następujących przesłanek łącznie[6]:

- mają bezpośredni związek z realizacją projektu,
- są racjonalne i efektywne, czyli odpowiadają cenom rynkowym,
- zostały rzeczywiście poniesione i udokumentowane,
- dotyczą dostarczonych towarów, wykonanych usług lub zaliczek zapłaconych na dla wykonawców, przy czym wybór został dokonany w sposób przejrzysty i konkurencyjny tj. porównano oferty różnych dostawców dla danego towaru czy usługi,
- zostały poniesione w okresie kwalifikowalności wydatków określonym jako 12.12.2006 – 31.12.2015[7],
- są zgodne z przedstawionym przez beneficjenta budżetem projektu.

---

5 Ibidem, s. 112-114.

6 Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013, Wytyczne w zakresie kwalifikowania wydatków w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010, s. 9

7 Ibidem, s. 17

Z uwagi na specyfikę projektów finansowanych z PO KL wydatki kwalifikowane zostały podzielone na dwie główne grupy:

- koszty bezpośrednie oraz
- koszty pośrednie.

Pod pojęciem **kosztów bezpośrednich** rozumie się takie wydatki, które można bezpośrednio powiązać z realizacją poszczególnych zadań w ramach projektu, tj. zadań merytorycznych oraz zarządzania projektem. Do grupy zadań merytorycznych zaliczono:

- realizację szkoleń,
- studia podyplomowe,
- staże oraz zatrudnienie subsydiowane,
- upowszechnienie i promocja alternatywnych i elastycznych form zatrudnienia,
- rekrutację uczestników o ile stanowi ona odrębne zadanie,
- rozwój systemów informatycznych,
- analizy, ekspertyzy, badania,
- przygotowanie publikacji oraz
- organizacja kampanii informacyjno-promocyjnych[8].

Natomiast kosztami związanymi z zarządzaniem projektem są:

- „wynagrodzenie koordynatora czy kierownika projektu lub innej osoby mającej za zadanie prowadzenie i zarządzanie projektem lub innego personelu bezpośrednio zaangażowanego w kierowanie projektem i jego rozliczanie, o ile jego zatrudnienie jest niezbędne dla realizacji projektu,
- koszty prowadzenia wyodrębnionego na rzecz projektu subkonta na rachunku bankowym lub odrębnego rachunku bankowego,
- zakup lub amortyzacja sprzętu lub wartości niematerialnych i prawnych oraz zakup mebli niezbędnych do zarządzania projektem w ramach *cross-financingu*,
- działania informacyjno-promocyjne projektu np. zakup materiałów promocyjnych i informacyjnych, zakup ogłoszeń prasowych itp.,
- koszty zabezpieczenia prawidłowej realizacji umowy,
- inne, o ile są bezpośrednio związane z koordynacją i zarządzaniem projektem”[9].

[8] Ibidem, s. 19-20.
[9] Ibidem, s. 27.

Koszami pośrednimi są tzw. koszty administracyjne związane z funkcjonowaniem beneficjenta, których nie można wyodrębnić z bieżących kosztów jednostki realizującej projekt. Zalicza się do nich w szczególności:

- „koszty zarządu,
- koszty personelu zatrudnionego do obsługi księgowej, kadrowej, prawnej, administracyjnej i sekretariatu,
- koszty utrzymania powierzchni biurowych: czynsz, najem, opłaty administracyjne; związane z obsługą projektu,
- opłaty za energię elektryczną, cieplną, gazową i wodę, opłaty przesyłowe, opłaty za odprowadzanie ścieków w zakresie związanym z obsługą administracyjną projektu;
- amortyzacja aktywów używanych na potrzeby personelu,
- koszty usług pocztowych, telefonicznych, telegraficznych, teleksowych, internetowych, kurierskich związanych z obsługą administracyjną projektu,
- koszty usług powielania dokumentów związanych z obsługą administracyjną projektu;
- koszty materiałów biurowych i artykułów piśmienniczych związanych z obsługą administracyjną projektu,
- koszty ubezpieczeń majątkowych,
- koszty ochrony,
- koszty sprzątania pomieszczeń związanych z obsługą administracyjną projektu, w tym środki do utrzymania ich czystości oraz dezynsekcję, dezynfekcję, deratyzację tych pomieszczeń”[10].

Powyższy katalog kosztów jest niezwykle obszerny i uzależniony od głównego celu każdego projektu składanego do Instytucji Wdrażającej. W praktyce oznacza to, iż koszty kwalifikowane mogą się różnić w poszczególnych projektach. Rozliczając takie koszty oraz związane z nimi przychody należy je, we właściwy sposób, ująć w księgach rachunkowych oraz zaprezentować w sprawozdaniu finansowym. Przyjęte rozwiązanie powinno także uwzględniać specyfikę prowadzonej działalności gospodarczej oraz zakres podstawowej działalności operacyjnej jednostki.

[10] Ibidem, s. 29-30.

7.3 Dotacje w polskich i międzynarodowych regulacjach prawa bilansowego

Pojęcie dotacji, sposób jej ujęcia w księgach rachunkowych oraz w sprawozdaniu finansowym zostały uregulowane zarówno w przepisach krajowych, jak i międzynarodowych.

Ustawa o rachunkowości w bardzo małym stopniu rozwiązuje problem ewidencji dotacji i ich prezentacji w sprawozdaniu finansowym. W myśl art. 3 ust. 1 pkt 32 ustawy lit. h dotację należy traktować jako środki pieniężne otrzymane nieodpłatnie na inne cele niż dopłaty do cen sprzedaży, a szczególności z przeznaczeniem na nabycie lub wytworzenie środków trwałych, środków trwałych w budowie albo wartości niematerialnych i prawnych. Następnie, w art. 41 ust. 1 pkt 2 UoR wskazuje się sposób ujęcia i rozliczenia dotacji, otrzymanych w formie środków pieniężnych na sfinansowanie nabycia lub wytworzenia środków trwałych, w tym także środków trwałych w budowie oraz prac rozwojowych, jeżeli stosownie do innych ustaw nie zwiększają one kapitałów (funduszy) własnych. Tego rodzaju środki pieniężne należy zaliczyć do rozliczeń międzyokresowych przychodów oraz zwiększać stopniowo pozostałe przychody operacyjne, równolegle do odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych od środków trwałych lub kosztów prac rozwojowych sfinansowanych z tych źródeł. Ustawa o rachunkowości nie wskazuje wprost jak rozliczyć dotacje pozyskane na szkolenia i doradztwo, czy też na projekty badawcze. W takiej sytuacji mamy prawo, zgodnie z art. 10 ust. 3 UoR, sięgnąć do Krajowych Standardów Rachunkowości, a w przypadku braku odpowiedniego KSR możemy stosować przepisy Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR).

Zagadnienie dotacji zostało szczegółowo omówione w MSR 20 *Dotacje państwowe oraz ujawnianie informacji na temat pomocy państwa*[11]. Zgodnie z § 3 MSR 20, dotacje zostały podzielone na dwie grupy:

- **dotacje do aktywów** – to tzw. dotacje rządowe, których udzieleniu towarzyszy następujący warunek: jednostka kwalifikująca się do ich otrzymania powinna zakupić, wytworzyć lub w inny sposób pozyskać aktywa długoterminowe (trwałe). Ponadto, mogą występować dodatkowe

[11] Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz. Urz. UE PL L320 z 29.11.2008 z późn. zm.

warunki wprowadzające ograniczenia co do rodzaju dotowanych aktywów, ich umiejscowienia lub też okresów, w których mają być one nabyte lub utrzymywane przez jednostkę gospodarczą.

- **dotacje do przychodów** – stanowią pozostałe dotacje rządowe.

Dotacje rządowe ujmuje się w księgach rachunkowych wówczas, gdy istnieje uzasadnione przekonanie, że jednostka gospodarcza spełni wszystkie warunki, jakie zostały na nią nałożone w związku z dotacją, zaś dofinansowanie zostanie otrzymane. Ponadto, § 8 MSR 20 wskazuje, że otrzymanie przez jednostkę dotacji nie stanowi wystarczająco pewnego dowodu, iż związane z dotacją warunki już zostały lub będą spełnione. W praktyce oznacza to, iż dopiero wpływ dotacji na rachunek bankowy pozwala na ujęcie jej w ewidencji księgowej, ale równocześnie, zgodnie z § 11 MSR 20, do wszystkich powiązanych z nią zobowiązań lub aktywów warunkowych należy stosować MSR 37 *Rezerwy, zobowiązania warunkowe i aktywa warunkowe*. W przypadku polskich jednostek, w pierwszej kolejności należy stosować KSR 6 *Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe*[12]. Zgodnie z § 3.17 KSR 6, zobowiązanie warunkowe powstaje wówczas, gdy obowiązek wykonania świadczeń uzależniony jest od zaistnienia określonych zdarzeń, a z takimi mamy do czynienia przy dotacjach unijnych. Jednostki, aplikując o środki unijne, mają obowiązek nie tylko prawidłowo zrealizować i rozliczyć projekt, ale również muszą zapewnić trwałość projektu przez co najmniej 3 lata – projekty inwestycyjne oraz 5 lat – projekty miękkie (szkoleniowe, doradcze)[13]. Ponadto, w § 3.18 i 3.19 KSR 6 zostało doprecyzowane, kiedy jednostka powinna wykazywać zobowiązania warunkowe. I tak, wymagany jest nie tylko warunek istnienia obecnego obowiązku świadczenia, ale także prawdopodobieństwo nastąpienia wypływu środków w celu wypełnienia przez jednostkę tego obowiązku. Ponadto, „w przypadku gdy spełnienie obowiązku nie jest prawdopodobne, tzn. jeśli bardziej możliwe, że do zaistnienia zdarzenia nie dojdzie niż to, że do niego dojdzie (prawdopodobień-

[12] Uchwała nr 7/08 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 14 października 2008 r. w sprawie przyjęcia krajowego standardu rachunkowości nr 6 „Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe", Dz. Urz. Min. Fin. z 2008 r. nr 12, poz. 90.

[13] Art. 57 rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006r. ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1260/1999, (Dz.U. UE L 210 z 31.07.2006).

stwo zaistnienia zdarzenia jest mniejsze od prawdopodobieństwa, że zdarzenie nie nastąpi), jednostka ocenia, czy możliwość nastąpienia wypływu środków jest znikoma, czy też nie. W przypadku odpowiedzi negatywnej (prawdopodobieństwo nie jest znikome), jednostka ujawnia informację o istnieniu zobowiązania warunkowego. W razie odpowiedzi pozytywnej (prawdopodobieństwo jest znikome), nie powstaje obowiązek ujawnienia zobowiązania warunkowego"[14]. Takie zobowiązania nie są ujmowane w ewidencji bilansowej. Natomiast nie rzadziej niż na koniec roku obrotowego jednostka powinna ocenić zobowiązanie warunkowe z punktu widzenia prawdopodobieństwa wypływu środków pieniężnych. Jeżeli okaże się, że wypływ środków pieniężnych będzie konieczny, to należy utworzyć rezerwę i wykazać ją w księgach rachunkowych oraz sprawozdaniu finansowym w tym okresie, w którym nastąpiła zmiana prawdopodobieństwa[15].

MSR 20 w § 13 wskazuje na dwie metody podejścia księgowego do dotacji rządowych:

- **metoda kapitałowa**, zgodnie z którą, dotacje bezpośrednio zwiększają kapitały własne oraz
- **metoda przychodowa**, w myśl której, dotacje zalicza się do przychodów w jednym lub kilku okresach.

Ponadto, w MSR 20 podaje się argumenty przemawiające za stosowaniem każdej z tych metod. Zgodnie z §14 MSR 20, stosowanie metody kapitałowej wynika z faktu, iż:

- „dotacje rządowe są narzędziem finansowym i jako takie należy je traktować w bilansie, a nie umieszczać w rachunku zysków i strat celem kompensowania pozycji kosztów, które dotacje finansują. Ponieważ nie oczekuje się ich spłaty, powinny one bezpośrednio zwiększać kapitał własny oraz
- ujmowanie dotacji rządowych w rachunku zysków i strat nie jest słuszne z tego względu, iż nie zostały one zarobione przez jednostkę gospodarczą, lecz stanowią formę zachęty dostarczonej przez rząd, czemu nie towarzyszy ponoszenie odnośnych kosztów".

Natomiast §15 MSR 20 podaje argumenty przemawiające za stosowaniem podejścia przychodowego:

[14] § 3.19 uchwały nr 7/08 Komitetu Standardów Rachunkowości…, op. cit.
[15] Ibidem, § 4.18.

- „ dotacje rządowe stanowią wpływy pochodzące z innego źródła aniżeli od akcjonariuszy/udziałowców, dlatego też nie powinny bezpośrednio zwiększać kapitału własnego, lecz należy je ujmować jako przychód w odpowiednich okresach;
- dotacje rządowe rzadko są bezinteresowne; jednostka gospodarcza uzyskuje je dzięki spełnieniu związanych z nimi warunków i przewidywanych obowiązków (zobowiązań). Z tego względu należy je ujmować jako przychód oraz powiązać je z odnośnymi kosztami, które dotacje mają w zamierzeniu kompensować oraz
- ponieważ podatek dochodowy oraz inne podatki nalicza się w oparciu o przychód, uwzględnienie w rachunku zysków i strat dotacji rządowych wydaje się logiczne, gdyż są one przejawem stosowanej polityki podatkowej".

W metodzie przychodów zastosowanej do dotacji rządowych najważniejsze jest zachowanie zasady współmierności kosztów i przychodów, tj. ujmowanie ich na przestrzeni okresów w sposób racjonalny i systematyczny.

Biorąc pod uwagę sposób prezentacji dotacji w sprawozdaniu finansowym MSR 20 wskazuje kilka rozwiązań, w zależności od rodzaju dotacji. I tak, **Dotacje do aktywów** łącznie z niepieniężnymi dotacjami wykazywanymi w wartości godziwej zgodnie z § 24 MSR 20 można zaprezentować na dwa sposoby:

- **jako przychody przyszłych okresów** – rozliczając jej wartość, zgodnie z zasadą współmierności kosztów i przychodów, w ślad za odpisami amortyzacyjnymi lub umorzeniowymi;
- **jako korekta *in minus* wartości bilansowej składnika aktywów,** tj. od wartości początkowej składnika odejmuje się wartość dotacji otrzymanej na jego nabycie lub wytworzenie.

Metody te uznaje się za możliwe do przyjęcia jako alternatywne rozwiązania. Jednocześnie, z uwagi na to, iż zakup aktywów oraz wpływ dotacji może spowodować istotne zmiany w przepływach środków pieniężnych jednostki, oraz w celu wykazania poziomu inwestycji brutto w aktywach, takie zmiany ujawnia się jako oddzielne pozycje w rachunku przepływów pieniężnych, niezależnie od tego, czy dla celów prezentacji bilansu dotacje zostały, czy też nie zostały odjęte od danego składnika aktywów.[16]

[16] § 28 MSR 20, Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 1126/2008, op. cit.

Natomiast, dotacje do przychodów, zgodnie z § 29 MSR 20, można wykazać w dwojaki sposób:

- **jako przychód** w oddzielnej pozycji rachunku zysków i strat lub w ogólnej pozycji zatytułowanej „Pozostałe przychody" lub
- **mogą pomniejszać wartość kosztów o uzyskaną dotację**.

MSR 20 § 31 stoi na stanowisku, iż obie metody są możliwe do zastosowania w celu prezentacji dotacji do przychodu.

W sprawozdaniu finansowym ujawnia się następujące informacje:

- zasady (politykę) rachunkowości zastosowane do dotacji rządowych, łącznie z podaniem metod prezentacji przyjętych w sprawozdaniu finansowym;
- rodzaj oraz zasięg dotacji rządowych ujętych w sprawozdaniu finansowym oraz wskazówki o innych formach pomocy rządowej, z których jednostka gospodarcza odniosła bezpośrednią korzyść oraz
- niespełnione warunki oraz inne zdarzenia warunkowe związane z ujętą w sprawozdaniu pomocą rządową[17].

Jednostka gospodarcza powinna wskazać przyjęte przez nią rozwiązania w zakresie ujmowania i prezentacji dotacji na szkolenia i doradztwo w polityce rachunkowości.

7.4 Miejsce dotacji na szkolenia i doradztwo w polityce rachunkowości

Analizując zakres, znaczenie i rolę polityki rachunkowości w jednostce należy podkreślić, iż przyjęte przez nią rozwiązania dopuszczone ustawą o rachunkowości (UoR)[18], w tym także MSR, powinny uwzględniać specyfikę danego podmiotu, a w szczególności zakres prowadzonej działalności operacyjnej. Ponadto, przyjęte rozwiązania powinny umożliwić z jednej strony sporządzenie w terminie sprawozdania finansowego, deklaracji podatkowych w zakresie podatku dochodowego, podatku VAT oraz innych obciążeń o charakterze publicznoprawnym, zaś z drugiej – kontrolę różnego rodzaju rozrachunków oraz wykorzystania środków unijnych, z podziałem na poszczególne projekty realizowane przez podmiot. Dodatkowo, zasady określone w polityce rachunkowości powinny:

[17] Ibidem § 39 MSR 20.

[18] *Ustawa o rachunkowości,* op. cit., art. 10. ust. 1.

- uwzględniać bieżące i przyszłe potrzeby informacyjne różnych grup odbiorców oraz
- umożliwiać sprawowanie skutecznej kontroli nad jednostką[19].

Tak określony cel polityki rachunkowości wpisuje się w wymagania, jakie stawiane są beneficjentom środków unijnych. Przepisy wspólnotowe wymagają, aby beneficjent unijnej pomocy prowadził wyodrębniony system księgowy lub wprowadził odpowiedni kod księgowy dla wszystkich transakcji związanych z danym projektem, bez uszczerbku dla krajowych zasad księgowych[20].

Doświadczenie pokazuje, iż zasady dotyczące ewidencji i rozliczania środków pieniężnych otrzymanych z budżetu Unii Europejskiej powinny znaleźć swoje odzwierciedlenie w przyjętej przez podmiot polityce rachunkowości. W praktyce oznacza to, iż w ramach już posiadanych zasad rachunkowości dokonuje się odpowiednich zmian, „polegających na wprowadzeniu dodatkowych rejestrów dokumentów księgowych, kont syntetycznych, analitycznych i pozabilansowych, pozwalających na wyodrębnienie operacji związanych z danym projektem, w układzie umożliwiającym uzyskanie informacji wymaganych w zakresie sprawozdawczości finansowej projektu i kontroli wykorzystania środków z funduszy strukturalnych. Innym rozwiązaniem możliwym do zastosowania w tym przypadku jest ustanowienie specjalnego oznaczenia tzw. kodu księgowego dla wszystkich transakcji związanych z danym projektem. Przyjęty kod księgowy byłby określony w postaci symbolu, numeru czy wyróżnika stosowanego przy ewidencji lub oznaczaniu dokumentów, pozwalając na sporządzanie zestawienia lub rejestru dowodów księgowych w określonym przedziale czasowym, ujmujących wszystkie operacje związane z projektem oraz obejmujących przynajmniej następujący zakres danych: numer dokumentu źródłowego, numer ewidencyjny lub księgowy dokumentu, datę wystawienia dokumentu, kwotę brutto i netto dokumentu oraz kwotę kwalifikowaną dotyczącą projektu”[21].

---

[19] *Co należy rozumieć przez przyjęte zasady (politykę) rachunkowości?*, Dodatek nr 7 do „Zeszytów Metodycznych Rachunkowości” z dnia 01.04.2011r., nr 7, http://www.sgk.gofin.pl/10,132484,co-nalezy-rozumiec-przez-przyjete-zasady-polityke.html (06.12.2011).

[20] Art. 60 lit. d rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006r. ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1260/1999, Dz.U. UE L 210 z 31.07.2006.

[21] M. Wrona, K. Żuk, *Ujęcie w księgach rachunkowych i w sprawozdaniu finansowym dotacji z Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka działanie 1.4-4.1 „Wsparcie*

Ponadto, jednostka ubiegająca się o dotację, w ramach posiadanej ewidencji księgowej, ustala i opisuje w przyjętej już polityce rachunkowości zasady dotyczące ewidencji, rozliczania i prezentacji środków otrzymanych z funduszy strukturalnych UE, w tym w szczególności zasady ewidencji kosztów kwalifikowanych, sposób powiązania dokumentu zarejestrowanego w informatycznych zbiorach ksiąg z dokumentem źródłowym znajdującym się w archiwum papierowych dokumentów, a tym samym zapewnia możliwość kontroli. Wymaga to również dostosowania systemu finansowo-księgowego jednostki ubiegającej się o dotację w taki sposób, aby było możliwe tworzenie raportów na potrzeby rozliczania projektu, w których należy wskazać co najmniej:

- „zewnętrzny numer faktury VAT lub innego dokumentu związanego z wydatkami,
- wewnętrzny (systemowy) numer dokumentu księgowego (ewidencyjny numer notowany przez operatorów na źródłowych dokumentach w celu identyfikacji zasobów komputerowych z archiwum źródłowych dokumentów),
- datę wystawienia dokumentu księgowego,
- określenie zakupionego towaru/usługi (rodzaj kosztu kwalifikowanego),
- kwotę kosztów kwalifikowanych (kwotę brutto, VAT i kwotę netto),
- sposób dokonania zapłaty,
- datę zapłaty,
- informację na temat poniesienia wydatku w ramach *cross-financingu* (czyli sytemu umożliwiającego wykorzystanie kilku funduszy do różnych części jednego projektu)”[22].

Kierownik jednostki, jako osoba odpowiedzialna za opracowanie polityki rachunkowości oraz wprowadzenia do niej, w formie aneksu, czytelnych zasad ewidencji poszczególnych projektów realizowanych przez podmiot, ma obowiązek zapewnić prawidłowe ujęcie dotacji unijnych w księgach rachunkowych oraz sprawozdaniu finansowym. I tak, zgodnie z art. 10 ust. 1 pkt 3 UoR, w polityce rachunkowości należy określić sposób prowadzenia ksiąg rachunkowych, a w szczególności Zakładowy Pla-

projektów celowych oraz wsparcie wdrożeń wyników prac B+R”, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania”, Lublin 2011, s. 198.

[22] *Dotacje otrzymane ze środków unijnych*, Biuletyn Informacyjny dla Służb Ekonomiczno-Finansowych nr 10 z dnia 01.04.2009r, http://www.gofin.pl/17,1,2,107091.html (18.11.2011).

nu Kont (ZPK), ustalając wykaz kont księgi głównej, przyjęte zasady klasyfikacji zdarzeń, zasady prowadzenia kont ksiąg pomocniczych oraz ich powiązania z kontami księgi głównej. W tej części dokumentu „Polityka rachunkowości" należy umieścić następujące informacje:

- wyodrębnione rachunki bankowe – oddzielny dla każdego z realizowanych projektów. Wymogi unijne nakładają obowiązek na beneficjenta otworzenia subkonta lub nowego konta bankowego,
- wyodrębnienie kont przychodów dotyczących każdego projektu oraz kont kosztów z podziałem na:
- koszty operacyjne projektu,
- pozostałe koszty operacyjne,
- koszty finansowe oraz
- straty nadzwyczajne;
- wydzielenie kont dla ewidencji pozabilansowej poszczególnych projektów, np. dla zobowiązań warunkowych zabezpieczających prawidłową realizację projektu,
- ewidencję rozrachunków dotyczących poszczególnych projektów, np. z podziałem na podwykonawców,
- wyodrębnienie kont środków trwałych, środków trwałych w budowie, wartości niematerialnych i prawnych oraz umorzenia do tych kont,
- ustalenie zasad ewidencji możliwych przychodów osiągniętych w trakcie realizacji projektu, które zgodnie z zasadami kwalifikowalności wydatków pomniejszają kwotę dotacji,
- ustalenia zasad pokrywania kosztów obsługi rachunków bankowych, prowizji i innych opłat ponoszonych w związku z realizacją projektów,
- ustalenie zasad postępowania z podatkiem VAT,
- ustalenie zakresu wydatków kwalifikowanych projektu, przyjęcie na piśmie takiego katalogu uwzględniającego przepisy i specyfikę projektu – w celu jednolitego i prawidłowego rozliczania wydatków kwalifikowanych,
- sposób realizacji obowiązków sprawozdawczych i informacyjnych wobec instytucji nadzorujących realizację projektu, GUS a także inne uregulowania w zależności od potrzeb i statusu prawnego beneficjenta[23].

Wybór rozwiązania ewidencyjnego, dotyczącego sposobu kwalifikacji środków z dotacji rozwojowej do konkretnej grupy przychodów jednostki

[23] J. Uryga, W. Magielski, I. Bienias, *Środki unijne, klasyfikacja, funkcjonowanie, ewidencja i rozliczanie*., ODDK, Gdańsk 2007, s. 207-210.

uzależniony jest od jej przeznaczenia i związku z działalnością operacyjną tej jednostki. W tym kontekście możliwe do zastosowania są trzy rozwiązania.

Pierwsze – otrzymane środki mają pośredni związek z działalnością operacyjną, np. jednostka gospodarcza prowadząca działalność handlową, dodatkowo uzyska dotację na szkolenia dla swoich pracowników. Wówczas zastosowanie będzie miał art. 3 ust. 1 pkt 32 lit. h UoR, zgodnie z którym wartość otrzymanej dotacji należy ująć jako pozostałe przychody operacyjne.

Drugie rozwiązanie dotyczy sytuacji, w której otrzymane środki w formie dotacji rozwojowej mają bezpośredni związek z działalnością operacyjną i stanowią jedno z głównych źródeł finansowania podstawowej działalności operacyjnej jednostki. Taka sytuacja będzie miała miejsce w firmach szkoleniowych, których przedmiotem podstawowej działalności operacyjnej są szkolenia, a jednym z rodzajów szkoleń są bezpłatne kursy finansowane prze Unię Europejską. Dotacje pozyskane przez takie podmioty należy wykazać jako przychody z podstawowej działalności operacyjnej, co wynika art. 3 ust. 1 pkt 32 lit. h UoR.

Trzecia sytuacja to pozyskanie przez jednostkę dotacji, z której zostanie sfinansowane nabycie lub wytworzenie środków trwałych, w tym środków trwałych w budowie oraz prac rozwojowych. Zastosowanie znajdzie tutaj art. 41 ust. 1 pkt 2 UoR, zgodnie z którym wpływ dotacji należy zaliczyć do rozliczeń międzyokresowych przychodów, jeżeli stosownie do innych ustaw nie zwiększają one kapitałów (funduszy) własnych.

Znając zasady ujęcia dotacji w księgach rachunkowych oraz możliwe sposoby ich prezentacji w sprawozdaniu finansowym, możemy przyjrzeć się bliżej zastosowanym rozwiązaniom w Lubelskiej Szkole Biznesu.

7.5 Dotacje w polityce rachunkowości Lubelskiej Szkoły Biznesu

Lubelska Szkoła Biznesu (LSB) powstała w 1990 r. z inicjatywy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. W 1991 roku Szkoła została objęta patronatem brytyjskiego Funduszu Know-How oraz uzyskała wsparcie materialne i organizacyjne. W tym też roku Szkoła nawiązała współpracę z University of Central Lancashire w Preston (Wielka Brytania), która zaowocowała opracowaniem i realizacją podyplomowych studiów menedżerskich Master of Business Administration. Następne lata przyniosły dynamiczny rozwój Szkoły przejawiający się m.in. w znacz-

nym rozszerzeniu oferty programowej, zwiększeniu terytorialnego zasięgu działania, realizacji projektów szkoleniowo-konsultingowych w skali ogólnopolskiej, uzyskaniu grantów i kontraktów na zamówienie instytucji krajowych i międzynarodowych.

Misją Lubelskiej Szkoły Biznesu jest doskonalenie umiejętności kierowniczych przedsiębiorców i menedżerów, rozwijanie ducha przedsiębiorczości oraz aktywne uczestniczenie w rozwoju gospodarczym regionu lubelskiego. Misja Szkoły realizowana jest poprzez szeroko zakrojoną działalność szkoleniową i konsultingową oraz wspieranie przedsięwzięć gospodarczych[24].

W ostatnich kilku latach Szkoła zrealizowała wiele projektów współfinansowanych ze środków UE. Były to dotacje pozyskane na szkolenia i doradztwo, zarówno w poprzedniej rundzie aplikacyjnej (Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004-2006, działania 2.1 oraz 2.3), jak również w obecnym okresie programowym tj. z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013.

W obecnym okresie aplikacyjnym LSB pozyskała m.in. finansowanie z takich priorytetów PO KL jak:

- priorytet IV „Szkolnictwo wyższe i nauka": działanie 4.2 „Rozwój kwalifikacji kadr systemu B+R i wzrost świadomości roli nauki w rozwoju",
- priorytet VI „Rynek pracy otwarty dla wszystkich": działanie 6.1.1 „Wsparcie osób pozostających bez zatrudnienia na regionalnym rynku pracy" oraz działanie 6.2 „Wsparcie oraz promocja przedsiębiorczości i samozatrudnienia",
- priorytet VII „Promocja integracji społecznej": działanie 7.2.1 „Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych osób zagrożonych wykluczeniem społecznym";
- priorytet VIII „Regionalne kadry gospodarki": działanie 8.1 „Rozwój pracowników i przedsiębiorstw w regionie" oraz działanie 8.2.1 „Wsparcie dla współpracy sfery nauki i przedsiębiorstw".

Obecnie w trakcie realizacji są dwa projekty z priorytetu VI PO KL. Wybrane informacje na temat realizowanych projektów zawiera tabela 7.1.

[24] Historia Lubelskiej Szkoły Biznesu, http://www.lbs.pl/art.php?m=10&catID=37&artID=34 (13.12.2011).

Tabela 7.1. Projekty realizowane przez Lubelską Szkołę Biznesu z terminem zakończenia w 2012 r.

Nr działania i nazwa	Tytuł projektu	Główny cel projektu	Formy wsparcia
Działanie 6.2 „Wsparcie oraz promocja przedsiębiorczości i samozatrudnienia".	Projekt „Bądź aktywny – zostań przedsiębiorcą"	Wsparcie osób fizycznych zamieszkałych na terenie województwa lubelskiego zamierzających rozpocząć prowadzenie własnej działalności gospodarczej	- bezpłatne szkolenia i usługi doradcze - środki finansowe (dotacje) w wysokości do 40 tysięcy złotych na pokrycie bieżących kosztów funkcjonowania firmy
Działanie 6.1.1. „Wsparcie osób pozostających bez zatrudnienia na regionalnym rynku pracy"	„Postaw na aktywność – aktywizacja zawodowa osób bezrobotnych"	Celem projektu jest podniesienie poziomu aktywności zawodowej oraz zdolności do zatrudnienia osób pozostających bez zatrudnienia	- szkolenia - doradztwo - pośrednictwo pracy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji dostępnych na stronie internetowej LSB, http://www.lbs.pl/projekty, (11.12.2011).

W związku z realizacją wielu projektów unijnych, polityka rachunkowości LSB została dostosowana do wymogów informacyjnych oraz sprawozdawczych zarówno na potrzeby sprawozdawczości projektów, jak również sprawozdawczości finansowej.

W polityce rachunkowości przyjęto m.in. następujące zasady wyceny aktywów i pasywów, które są również stosowane do pozycji bilansowych nabywanych w ramach projektów współfinansowanych ze środków UE[25]:

- wartości niematerialne i prawne o wartości początkowej do 3 500 zł odpisuje się jednorazowo w pełnej ich wartości w koszty, natomiast te o wartości wyższej są amortyzowane według zasad i stawek podatkowych,
- środki trwałe, za wyjątkiem przedmiotów o wartości poniżej 3 500 zł, są amortyzowane metodą liniową za pomocą stawek podatkowych. Przedmioty o okresie używania dłuższym niż 1 rok, lecz o wartości jednostkowej nieprzekraczającej 1 000 zł odpisuje się w koszty pod datą przekazania do używania w pełnej wartości początkowej, jako zu-

[25] Zarządzenie Prezesa Zarządu Lubelskiej Szkoły Biznesu Sp. z o.o Fundacji Rozwoju KUL z dnia 20.06.2005 r. w sprawie określenia zasad (polityki) rachunkowości i zakładowego planu kont, Lubelska Szkoła Biznesu, Lublin 2005.

życie materiałów i energii. Przedmioty o wartości jednostkowej ponad 1 000 zł do 3 500 zł wprowadza się do ewidencji bilansowej środków trwałych, natomiast odpisy amortyzacyjne ustala się i księguje w sposób uproszczony, jednorazowo w pełnej ich wartości początkowej,

- materiały przekazywane bezpośrednio z zakupu na potrzeby administracyjno-gospodarcze odpisuje się w koszty, w pełnej ich wysokości wynikającej z faktur pod datą ich zakupu,
- ewidencja poniesionych kosztów prowadzona jest w układzie kosztów rodzajowych – na kontach zespołu „4", oraz według miejsc powstawania kosztów – na kontach zespołu „5". Koszty ogólne zarządu zebrane na koncie „551" odnoszone są na koniec każdego miesiąca na konta kosztów bezpośrednich zespołu „5" (kursów i szkoleń), przy zastosowaniu podzielnika kosztów opartego o udział poszczególnych kursów (szkoleń) w przychodzie ogółem za dany miesiąc,
- przychody uzyskiwane z działalności edukacyjnej pobierane z „góry" księgowane są w miesiącu wpłaty na konto „842" przychody przyszłych okresów. Na koniec każdego miesiąca, kwota przychodu – odpowiadająca faktycznemu zaawansowaniu realizacji kursu (szkolenia), odnoszona jest na konto 701 „przychody ze sprzedaży". Analogicznie rozliczane są przychody z tytułu otrzymanych zaliczek na realizację projektów unijnych, z tą różnicą, iż przychody z tytułu otrzymanych dotacji na szkolenia ujmowane są jako pozostałe przychody operacyjne,
- stosuje się uproszczenia przy ewidencji rozliczeń międzyokresowych kosztów, polegające na tym, że poniesione wydatki dotyczące następnych okresów sprawozdawczych ujmowane są na koncie 640 „Rozliczenia międzyokresowe kosztów" w korespondencji z kontami zespołów 1,2,3. Z konta 640 są przenoszone na konta kosztów zespołu 4 w okresach, których dotyczą,
- do celów operacji gospodarczych związanych z realizacją projektów finansowanych ze środków Unii Europejskiej, w ramach ZPK wydzielone zostają odrębne konta syntetyczne. Wykaz kont przeznaczonych dla poszczególnych projektów oraz zasady ich funkcjonowania określone są w odrębnym zarządzeniu Prezesa Zarządu[26].

Zgodnie z Zarządzeniem nr 1 Prezesa Zarządu LSB, określono zasady dokumentowania operacji gospodarczych oraz wystawienia, obiegu i kontroli dokumentów finansowo-księgowych, a w szcze-

[26] Ibidem, pkt 3-10, 12.

gólności wskazano, iż w odniesieniu do projektów finansowanych ze środków UE, na dokumencie odciska się stempel stwierdzający z jakiego źródła finansowany jest projekt oraz inne informacje wymagane w poszczególnych projektach finansowanych ze środków Unii Europejskiej[27].

Szczegółowe rozwiązania przyjęte w polityce rachunkowości, a dotyczące poszczególnych projektów realizowanych przez LSB, są ujęte w formie aneksów do polityki rachunkowości.

Najważniejsze rozwiązania przyjęte w obszarze zasad prowadzenia ksiąg rachunkowych przedstawiono na przykładzie, jednego ze zrealizowanych projektów, z działania 6.2 „Bądź aktywny zawodowo – szkolenia dla bezrobotnych" PO KL. I tak, w formie aneksu nr 15, dodano do Zarządzenia nr 3[28] w punkcie 4 d następujące informacje: „do projektu „Bądź aktywny zawodowo – szkolenia dla bezrobotnych" nr projektu 1/POKL/6.2/2010, nr umowy POKL.06.02.00-06-015/10-00 zawartej dnia 03.08.2010 pomiędzy Wojewódzkim Urzędem Pracy w Lublinie a Lubelską Szkołą Biznesu Sp. z o.o. Fundacji Rozwoju KUL, ul. Konstantynów 1H, wydzielono poniższe rejestry:

- Z – 17 – do ewidencji zakupów bezgotówkowych,
- B – 17 – do ewidencji dokumentów bankowych,
- MS – do ewidencji dokumentów kasowych,
- PL – do ewidencji wynagrodzeń,
- M – 17 – do ewidencji pozostałych operacji gospodarczych w udokumentowanych dowodem wewnętrznym PK"[29].

Dodatkowo, w formie załącznika 21 zaprezentowano wykaz kont wyodrębnionych do celów ewidencji związanych z realizacją projektów unijnych, zaś załącznikiem 22 wskazano opis funkcjonowania wydzielonych kont syntetycznych oraz wykaz kont księgi głównej, do których

[27] Zarządzeniem nr 1 Prezesa Zarządu Lubelskiej Szkoły Biznesu Fundacji Rozwoju KUL SP. z o.o. w Lublinie z dnia 20.05.2005 r. w sprawie określenia zasad dokumentowania operacji gospodarczych oraz wystawienia, obiegu i kontroli dokumentów finansowo- księgowych, Lubelska Szkoła Biznesu, Lublin 2005.

[28] Zarządzenie nr 3 z dnia 20.06.2005 Prezesa Lubelskiej Szkoły Biznesu Sp. z o.o. Fundacji Rozwoju KUL w Lublinie w sprawie określenia zasad ewidencji i dokumentacji operacji finansowanych ze środków Unii Europejskiej, Lubelska Szkoła Biznesu, Lublin 2005.

[29] Aneks 15 do Zarządzenia nr 3 z dnia 20.06.2005 Prezesa Lubelskiej Szkoły Biznesu Sp. z o.o. Fundacji Rozwoju KUL w Lublinie w sprawie określenia zasad ewidencji i dokumentacji operacji finansowanych ze środków Unii Europejskiej, Lubelska Szkoła Biznesu, Lublin 2005.

prowadzone są konta analityczne. Ponadto, w celu ułatwienia identyfikacji wydzielonych kont i rejestrów, w nazwie kont dodano oznaczenie słowne: „Bądź aktywny".

Wzór Zakładowego Planu Kont przedstawiono w tabeli 7.2.

Tabela 7.2. Zakładowy Plan Kont dla projektu „Bądź aktywny zawodowo – szkolenia dla bezrobotnych"

Nr konta	Analityka[30]	Nazwa
011/G		Środki trwałe – Bądź aktywny – projekt
071/G		Umorzenie środków trwałych – Bądź aktywny – projekt
101/G		Kasa – Bądź aktywny – projekt
131/G		Rachunek bankowy – Bądź aktywny – projekt
149/G		Środki pieniężne w drodze – Bądź aktywny – projekt
200/G	x	Zobowiązania wobec dostawców – Bądź aktywny – projekt
221/G	v	VAT naliczony – Bądź aktywny – projekt
224/G		Podatek od osób fizycznych – Bądź aktywny – projekt
228/G		Składki ZUS – Bądź aktywny – projekt
231/G01	e	Rozrachunki z tytułu umowy o pracę – Bądź aktywny – projekt
231/G02	e	Rozrachunki umowa o dzieło z ZUS – Bądź aktywny – projekt
231/G06	e	Rozrachunki umowa zlecenie bez ZUS – Bądź aktywny – projekt
231/G07	e	Rozrachunki umowa o dzieło 50% kup – Bądź aktywny – projekt
231/G08	e	Rozrachunki umowa o dzieło 20% kup – Bądź aktywny – projekt
242/G01		Rozliczenie umowa o pracę – Bądź aktywny – projekt
242/G02		Rozliczenie umowa o dzieło pełny ZUS – Bądź aktywny – projekt
242/G06		Rozliczenie zlecenie z ZUS – Bądź aktywny – projekt
242/G07		Rozliczenie umowa o dzieło 50% kup – Bądź aktywny – projekt

[30] x – kontrahent, v – stawka VAT, e – pracownik, sn – symbol i nr kursu, snr – symbol, numer i rodzaj kursu.

Nr konta	Analityka[1]	Nazwa
242/G08		Rozliczenie umowa zlecenie z ZUS – Bądź aktywny – projekt
300/G	v	Rozliczenie zakupu – Bądź aktywny – projekt
401/G		Zużycie materiałów – Bądź aktywny – projekt
402/G		Usługi obce – Bądź aktywny – projekt
403/G		Podatki i opłaty – Bądź aktywny – projekt
404/G		Wynagrodzenia – Bądź aktywny – projekt
405/G		Świadczenia dla pracowników – Bądź aktywny – projekt
408/G		Amortyzacja środków trwałych – Bądź aktywny – projekt
409/G		Pozostałe koszty – Bądź aktywny – projekt
490/G		Rozliczenie kosztów – Bądź aktywny – projekt
501/G	snr	Koszty bezpośrednie – Bądź aktywny – projekt
640/G		Rozliczenie międzyokresowe kosztów – Bądź aktywny – projekt
762/G	sn	Dotacje – Bądź aktywny – projekt
842/G	sn	Przychody przyszłych okresów – Bądź aktywny – projekt

Źródło: Zakładowy Plan Kont, Lubelska Szkoła Biznesu.

Dla każdego realizowanego projektu stosowane są takie same zasady, co wynika z nadrzędnych zasad rachunkowości – zasady ciągłości. W projektach szkoleniowych i doradczych katalog kosztów jest bardzo szeroki, począwszy od zakupu środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych, poprzez materiały biurowe, catering dla uczestników szkoleń, koszty zatrudnionych pracowników w projekcie, w tym wykładowców, koszty zwrotu wydatków poniesionych na dojazd uczestników szkoleń, po wypłacane przez LSB dotacje dla uczestników projektu na rozpoczęcie działalności gospodarczej. Dlatego też ilość kont wyodrębnionych na potrzeby projektu odpowiada niemalże takiej ilości kont, z jakich firma korzysta w ramach prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej. Dodatkowo, w przypadku LSB, działalność szkoleniowa stanowi podstawową działalność operacyjną, a więc koszty w projekcie są ewidencjonowane na kontach zespołu „4" i „5". Natomiast przychody z tytułu dotacji są wykazywane jako pozostałe przychody operacyjne. Zdaniem autora, należałoby zastosować się w tym przypadku do zasa-

dy wyższości treści nad formą[31], i ująć wartość przychodu z dotacji na szkolenia w przychodach z tytułu podstawowej działalności operacyjnej. Takie zaprezentowanie dotacji w sprawozdaniu finansowym Lubelskiej Szkoły Biznesu odzwierciedlałoby prawdziwą jej sytuację finansową i nie wprowadzałoby w błąd zewnętrznych odbiorców informacji.

Wówczas w rachunku zysków i start nie występowałaby sytuacja, iż wartości przychodów z podstawowej działalności operacyjnej odpowiadają niewspółmiernie wysokie koszty działalności operacyjnej, co powoduje występowanie straty na sprzedaży. Ponadto, wartości dotacji wykazywanej w pozostałych przychodach operacyjnych nie towarzyszą odpowiednie koszty pozostałej działalności operacyjnej. Takie ujęcie dotacji nie odzwierciedla w sposób rzetelny i jasny sytuacji finansowej oraz wyniku finansowego jednostki. Oczywiście, można go zastosować, ale w takich jednostkach, w których dotacje na szkolenia są pozyskiwane sporadycznie i nie stanowią istotnej pozycji w wyniku finansowym.

7.6 Wnioski końcowe

Na podstawie przeprowadzonej analizy sposobu ujęcia i prezentacji w sprawozdaniu finansowym dotacji pozyskiwanych przez firmy szkoleniowe na przykładzie Lubelskiej Szkoły Biznesu, należy podkreślić, iż pomimo kilkuletniego doświadczenia w korzystaniu z pomocy unijnej, firmy wciąż mają problem z prawidłową ewidencją i prezentacją tego rodzaju wsparcia. Szczególnie trudne zadanie mają te jednostki, które korzystają z dotacji unijnych na finansowanie bieżącej działalności operacyjnej takiej, jak szkolenia i doradztwo.

Polskie przepisy prawa bilansowego bardzo powierzchownie definiują sposób ujęcia dotacji w księgach rachunkowych i sprawozdaniu finansowym, zaś nie wskazują wprost, jak postąpić z dotacjami na szkolenia czy doradztwo. Zacznie szerzej problematyka dotacji jest omówiona w MSR 20, zgodnie z którym, tego rodzaju wsparcie finansowe należy zaliczyć do dotacji do przychodu. Mogą być one zaprezentowane w oddzielnej pozy-

[31] Art. 4 ust. 2 Ustawy o rachunkowości mówi: „Zdarzenia, w tym operacje gospodarcze, ujmuje się w księgach rachunkowych i wykazuje w sprawozdaniu finansowym zgodnie z ich treścią ekonomiczną".

cji rachunku zysków i strat lub w ogólnej pozycji „Pozostałe przychody", albo jako pomniejszenie kosztów o uzyskaną dotację.

Na sposób prezentacji dotacji w sprawozdaniu finansowym ma również wpływ określenie, czy dotacje te wspierają w sposób bezpośredni czy pośredni podstawową działalność operacyjną. Należałoby tutaj przywołać zasadę wyższości treści nad formą zawartą w art. 4 ust. 2 UoR, zgodnie z którą zdarzenia, w tym operacje gospodarcze, ujmuje się w księgach rachunkowych i wykazuje w sprawozdaniu finansowym według ich treści ekonomicznej. Na tej podstawie, w jednostkach, w których działalność statutową stanowią szkolenia i doradztwo, dotacje na projekty szkoleniowe należałoby wykazać jako przychody podstawowej działalności operacyjnej. W pozostałych podmiotach tego rodzaju dotacje można przedstawić w rachunku zysków i strat, jako pozostałe przychody operacyjne.

Bibliografia

Aneks 15 do Zarządzenia nr 3 z dnia 20.06.2005 Prezesa Lubelskiej Szkoły Biznesu Sp. z o.o. Fundacji Rozwoju KUL w Lublinie w sprawie określenia zasad ewidencji i dokumentacji operacji finansowanych ze środków Unii Europejskiej, Lubelska Szkoła Biznesu, Lublin 2005.

Co należy rozumieć przez przyjęte zasady (politykę) rachunkowości?, Dodatek nr 7 do „Zeszytów Metodycznych Rachunkowości" z dnia 01.04.2011r., nr 7, http://www.sgk.gofin.pl/10,132484,co-nalezy-rozumiec-przez-przyjete-zasady-polityke.html (06.12.2011).

Dotacje otrzymane ze środków unijnych, Biuletyn Informacyjny dla Służb Ekonomiczno-Finansowych nr 10 z dnia 01.04.2009r, http://www.gofin.pl/17,1,2,107091.html (18.11.2011).

Historia Lubelskiej Szkoły Biznesu, http://www.lbs.pl/art.php?m=10&catID=37&artID=34 (13.12.2011).

Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007.

Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013, Wytyczne w zakresie kwalifikowania wydatków w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010.

Program Operacyjny Kapitał Ludzki, Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007.

Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz. U. UE L 320/1 z dnia 29.11.2008).

Rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1260/1999, (Dz.U. UE L 210 z 31.07.2006).

Uchwała nr 7/08 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 14 października 2008 r. w sprawie przyjęcia krajowego standardu rachunkowości nr 6 *Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe*, Dz. Urz. Min. Fin. z 2008 r. nr 12, poz. 90.

Uryga J., Magielski W., Bienias I., *Środki unijne, klasyfikacja, funkcjonowanie, ewidencja i rozliczanie*, ODDK, Gdańsk 2007, s. 207-210.

Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jedn.: Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223 z późn. zm.

Wrona M. , Żuk K., *Ujęcie w księgach rachunkowych i w sprawozdaniu finansowym dotacji z Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka działanie 1.4-4.1 „Wsparcie projektów celowych oraz wsparcie wdrożeń wyników prac B+R"*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania", Lublin 2011, s. 198.

Zarządzenie Prezesa Zarządu Lubelskiej Szkoły Biznesu Sp. z o.o Fundacji Rozwoju KUL z dnia 20.06.2005 r. w sprawie określenia zasad (polityki) rachunkowości i zakładowego planu kont, Lubelska Szkoła Biznesu, Lublin 2005.

Zarządzeniem nr 1 Prezesa Zarządu Lubelskiej Szkoły Biznesu Fundacji Rozwoju KUL SP. z o.o w Lublinie z dnia 20.05.2005 r. w sprawie określenia zasad dokumentowania operacji gospodarczych oraz wystawienia, obiegu i kontroli dokumentów finansowo-księgowych, Lubelska Szkoła Biznesu, Lublin 2005.

Zarządzenie nr 3 z dnia 20.06.2005 Prezesa Lubelskiej Szkoły Biznesu Sp. z o.o. Fundacji Rozwoju KUL w Lublinie w sprawie określenia zasad ewidencji i dokumentacji operacji finansowanych ze środków Unii Europejskiej, Lubelska Szkoła Biznesu, Lublin 2005.

Streszczenie

Od początku wejścia Polski do Unii Europejskiej przedsiębiorcy mogą korzystać z dotacji unijnych przeznaczonych na finansowanie działalności gospodarczej. Strumienie pomocy unijnej są skierowane na następujące obszary: inwestycje w nowe technologie, szkolenia i doradztwo oraz badania i rozwój. Lubelska Szkoła Biznesu jest jedną z wielu instytucji, która korzysta ze środków unijnych, przy czym główną pozycję stanowią dotacje na kształcenie ustawiczne i podnoszenie kwalifikacji różnych grup beneficjentów, określane mianem dotacji miękkich. Tego rodzaju pomoc nakłada na beneficjentów obowiązek prowadzenia wyodrębnionej ewidencji księgowej dla wszystkich operacji związanych z realizacją projektu, a w praktyce oznacza to dokonanie odpowiednich zapisów w polityce rachunkowości w taki sposób, aby umożliwić kontrolę wykorzystania środków unijnych.

W artykule zaprezentowano sposób ujęcia dotacji szkoleniowych w polityce rachunkowości, ze szczególnym uwzględnieniem rozwiązań przyjętych w polityce rachunkowości przez Lubelska Szkołę Biznesu. Ponadto zdefiniowano pojęcie dotacji miękkich, określono ich katalog kosztów kwalifikowanych oraz sposób ich ujęcia w księgach rachunkowych i prezentację w sprawozdaniu finansowym.

Summary

Recognition of training subsidies in the accounting policy on example of Lublin Business School

Since Poland joined the European Union the entrepreneurs can benefit from the EU subsidies designed for business financing. The streams of the EU support are focused on the following areas: investments in new technologies, trainings and consulting, research

and development. Lublin Business School is a one of many institutions which profits from the EU subsidies, however the main items are subventions for continuing education and qualifications development of different beneficiary groups, called soft measures. This type of support obliges the beneficiary to hold a separated accounts for all operations related to the project execution. In practice, it means to make related records in the accounting policy in a way that allows control of utilisation of the EU allocations.

In the article there is a method of recognition of the EU subsidy presented, especially solutions adopted by Lublin Business School in its Accounting Policy. Moreover, the term of 'soft measures' was defined, a catalogue of their eligible costs described and method of their recognition in the accounting books and presentation in the financial statement presented.

Ujęcie pomocy publicznej w polityce rachunkowości

Katarzyna Żuk*

8.1 Wprowadzenie

Od momentu wejścia Polski do Unii Europejskiej jednostki gospodarcze mogą korzystać z pomocy publicznej w różnych formach, m.in. pomocy inwestycyjnej, na badania i rozwój, pomocy na doradztwo, na realizację szkoleń, dofinansowanie udziału w targach, dofinansowanie do wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych, pomocy jako umorzenie części kredytu/pożyczki.

Problematyka ujęcia w księgach rachunkowych i sprawozdaniu finansowym pomocy publicznej uzyskiwanej przez jednostki gospodarcze z uwagi na wiele możliwych form uzyskania dotacji sprawia wciąż wiele problemów zarówno teoretykom, jak i praktykom. Jednostki gospodarcze powinny dokonać wyboru rozwiązań w zakresie ujmowania w księgach rachunkowych oraz prezentacji w sprawozdaniu finansowym dotacji UE oraz zapisać te rozwiązania w przyjętej polityce (zasadach) rachunkowości. Z problematyką dotacji wiąże się też zagadnie tworzenia rezerw oraz ujawniania zobowiązań warunkowych z uwagi na konieczność spełnienia przez jednostki gospodarcze obowiązków wynikających z podpisanej

* Dr Katarzyna Żuk, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Ekonomii i Zarządzania, Katedra Rachunkowości, adiunkt, phareconsulting@o2.pl

umowy o dotację. W literaturze przedmiotu ujęcie tego problemu nadal nie jest wystarczająco omówione, a więc zagadnienie to jest niezwykle ważne i ciągle aktualne. Dlatego autorka podjęła powyższą problematykę badawczą.

Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie ujęcia w polityce rachunkowości jednostek gospodarczych uzyskiwanej pomocy publicznej.

W artykule wykorzystano analizę literatury przedmiotu, zapisy ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości[1] (dalej ustawa o rachunkowości, UoR) i Międzynarodowych Standardów Rachunkowości[2] (dalej MSR), co umożliwiło zaproponowanie rozwiązań w zakresie ujęcia pomocy publicznej w polityce rachunkowości.

8.2 Polityka rachunkowości

W myśl art. 3 ust. 1 pkt 11 ustawy o rachunkowości przez przyjęte zasady (politykę) rachunkowości rozumie się wybrane i stosowane przez jednostkę rozwiązania dopuszczone ustawą, w tym także określone w MSR, zapewniające wymaganą jakość sprawozdań finansowych.

Jednostki gospodarcze powinny posiadać dokumentację opisującą w języku polskim przyjęte przez nią zasady (politykę) rachunkowości, a w szczególności dotyczące[3]:

1) określenia roku obrotowego i wchodzących w jego skład okresów sprawozdawczych,
2) metod wyceny aktywów i pasywów oraz ustalania wyniku finansowego,
3) sposobu prowadzenia ksiąg rachunkowych, w tym co najmniej:
   a) zakładowego planu kont, ustalającego wykaz kont księgi głównej, przyjęte zasady klasyfikacji zdarzeń, zasady prowadzenia kont ksiąg pomocniczych oraz ich powiązania z kontami księgi głównej,
   b) wykazu ksiąg rachunkowych, a przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych przy użyciu komputera – wykazu zbiorów danych two-

[1] Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jedn.: Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223 z późn. zm.

[2] Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz. Urz. UE PL L320 z 29.11.2008 z późn. zm.

[3] Ustawa o rachunkowości, op. cit., art. 10 ust. 1.

rzących księgi rachunkowe na komputerowych nośnikach danych z określeniem ich struktury, wzajemnych powiązań oraz ich funkcji w organizacji całości ksiąg rachunkowych i w procesach przetwarzania danych,

c) opisu systemu przetwarzania danych, a przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych przy użyciu komputera – opisu systemu informatycznego, zawierającego wykaz programów, procedur lub funkcji, w zależności od struktury oprogramowania, wraz z opisem algorytmów i parametrów oraz programowych zasad ochrony danych, w tym w szczególności metod zabezpieczenia dostępu do danych i systemu ich przetwarzania, a ponadto określenie wersji oprogramowania i daty rozpoczęcia jego eksploatacji,

4) systemu służącego ochronie danych i ich zbiorów, w tym dowodów księgowych, ksiąg rachunkowych i innych dokumentów stanowiących podstawę dokonanych w nich zapisów.

8.3 Ujęcie dotacji w ustawie o rachunkowości

Ustawa o rachunkowości bardzo pobieżnie reguluje zagadnienie ujmowania w księgach rachunkowych i prezentacji w sprawozdaniu finansowym pomocy państwa.

Po pierwsze, w art. 3 ust 1 pkt 32 ustawy o rachunkowości zostały zdefiniowane pozostałe koszty i przychody operacyjne jako koszty i przychody związane pośrednio z działalnością operacyjną jednostki, a w szczególności koszty i przychody związane z przekazaniem lub otrzymaniem nieodpłatnie, w tym w drodze darowizny aktywów, w tym także środków pieniężnych na inne cele niż nabycie lub wytworzenie środków trwałych, środków trwałych w budowie albo wartości niematerialnych i prawnych.

Po drugie, załącznik nr 1 do ustawy o rachunkowości prezentuje wzór sprawozdania finansowego dla innych jednostek niż banki i zakłady ubezpieczeń, którego częścią składową jest Rachunek zysków i strat. W rachunku tym do pozostałych przychodów operacyjnych są zaliczane:

I. zysk ze zbycia niefinansowych aktywów trwałych,
II. dotacje,
III. inne przychody operacyjne.

Po trzecie, ustawa o rachunkowości w art. 41 ust. 1 pkt 2 określa zasady ujęcia w księgach dotacji otrzymanych na sfinansowanie środków

trwałych i wartości niematerialnych i prawnych. Zgodnie bowiem z tym artykułem, do rozliczeń międzyokresowych przychodów zalicza się środki pieniężne otrzymane na sfinansowanie nabycia lub wytworzenia środków trwałych, w tym także środków trwałych w budowie oraz prac rozwojowych, jeżeli stosownie do innych ustaw nie zwiększają one kapitałów (funduszy) własnych. Zaliczone do rozliczeń międzyokresowych przychodów kwoty zwiększają stopniowo pozostałe przychody operacyjne, równolegle do odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych od środków trwałych lub kosztów prac rozwojowych sfinansowanych z tych źródeł.

Z problematyką momentu ujęcia dotacji w księgach rachunkowych i sprawozdaniu finansowym wiąże się również zagadnienie wykazywania zdarzeń ujawnionych po dacie bilansowej, jednak przed zatwierdzeniem sprawozdania finansowego.

W myśl art. 54 ust. 1 ustawy o rachunkowości, jeżeli po sporządzeniu rocznego sprawozdania finansowego, a przed jego zatwierdzeniem, jednostka otrzymała informacje o zdarzeniach, które mają istotny wpływ na to sprawozdanie finansowe, lub powodujących, że założenie kontynuowania działalności przez jednostkę nie jest uzasadnione, powinna ona odpowiednio zmienić to sprawozdanie, dokonując jednocześnie odpowiednich zapisów w księgach rachunkowych roku obrotowego, którego sprawozdanie finansowe dotyczy, oraz powiadomić biegłego rewidenta, który sprawozdanie to bada lub zbadał. Jeżeli zdarzenia, które nastąpiły po dniu bilansowym, nie powodują zmiany stanu istniejącego na dzień bilansowy, to odpowiednie wyjaśnienia zamieszcza się w informacji dodatkowej. W myśl art. 54 ust. 2 ustawy o rachunkowości, jeżeli jednostka otrzymała informacje o tych zdarzeniach po zatwierdzeniu rocznego sprawozdania finansowego, to ich skutki ujmuje w księgach rachunkowych roku obrotowego, w którym informacje te otrzymała.

W sytuacji, kiedy pojawia się w jednostce gospodarczej problem nie ujęty w ustawie o rachunkowości, w myśl art. 41 ust. 3 ustawy o rachunkowości, przyjmując zasady (politykę) rachunkowości może ona korzystać z Międzynarodowych Standardów Rachunkowości. Tak się właśnie dzieje w przypadku dotacji – zastosowanie znajduje Międzynarodowy Standard rachunkowości nr 20 *Dotacje rządowe oraz ujawnienie informacji na temat pomocy rządowej*[4], Międzynarodowy Standard rachunkowości

[4] Międzynarodowy Standard rachunkowości 20 *Dotacje rządowe oraz ujawnienie informacji na temat pomocy rządowej,* [w:] Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008, op. cit.

nr 41 *Rolnictwo*[5] oraz interpretacja SKI-10 *Pomoc rządowa – brak konkretnego powiązania z działalnością operacyjną*[6].

8.4 Ujęcie dotacji w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości

Dotacje rządowe są definiowane w § 3 MSR 20 jako pomoc rządowa, która przybiera formę przekazania jednostce gospodarczej środków, w zamian za spełnianie przez nią, w przeszłości lub w przyszłości, pewnych warunków związanych z jej działalnością operacyjną. Do dotacji rządowej MSR 20 nie zalicza takich form pomocy rządowej, którym nie można przypisać określonej wartości oraz transakcji prowadzonych z rządem, co do których nie istnieje możliwość odróżnienia ich od zwykłych transakcji handlowych jednostki gospodarczej[7].

MSR 20 nie jest stosowany do[8]:

- szczególnych problemów wynikających z wykazywania dotacji rządowych w sprawozdaniach finansowych odzwierciedlających skutki zmian cen oraz w informacjach uzupełniających o podobnym rodzaju,
- pomocy rządowej udzielonej jednostce gospodarczej w formie korzyści dostępnych w momencie ustalania dochodu do opodatkowania, lub ustalanych albo ograniczających na podstawie zobowiązań z tytułu podatku dochodowego (takich jak wakacje podatkowe, ulgi podatkowe na cele inwestycyjne, zezwolenia na przyśpieszenie amortyzacji, zredukowane stopy podatku dochodowego),
- posiadanych przez rząd udziałów w prawach własności do jednostki gospodarczej,
- dotacji rządowych objętych zakresem MSR 41 *Rolnictwo*.

MSR 20 zwraca uwagę na to, że pomoc rządowa może przybierać rozmaite formy różniące się między sobą zarówno rodzajem, jak i warunkami, które zwykle im towarzyszą. Celem udzielenia pomocy może być za-

[5] Międzynarodowy Standard rachunkowości 41 *Rolnictwo*, [w:] Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008, op. cit.

[6] SKI-10 *Pomoc rządowa – brak konkretnego powiązania z działalnością operacyjną*, [w:] Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008, op. cit.

[7] MSR 20, op. cit., § 3.

[8] MSR 20, op. cit., Zakres.

chęcenie jednostki gospodarczej do rozpoczęcia takiej działalności, jakiej w zwykłych warunkach jednostka gospodarcza nie podjęłaby się, gdyby nie została jej udzielona pomoc[9].

Prezentacja informacji dotyczących otrzymanych dotacji w sprawozdaniu finansowym powinna ułatwić porównanie danego sprawozdania finansowego ze sprawozdaniami finansowymi jednostki gospodarczej za poprzednie okresy oraz ze sprawozdaniami innych jednostek gospodarczych[10].

Zgodnie z MSR 20, istnieją dwie metody podejścia księgowego do dotacji rządowych: metoda kapitałowa, zgodnie z którą dotacje bezpośrednio zwiększają kapitał własny oraz metoda przychodów, zgodnie z którą dotacje zalicza się do przychodu na przestrzeni jednego lub większej ilości okresów.

W § 14 MSR 20 przedstawia następujące argumenty przemawiające za zastosowaniem metody kapitałowej:

- dotacje rządowe są narzędziem finansowym i jako takie należy je traktować w bilansie, a nie umieszczać w rachunku zysków i strat celem kompensowania pozycji kosztów, które dotacje finansują. Ponieważ nie oczekuje się ich spłaty, powinny one bezpośrednio zwiększać kapitał własny oraz
- ujmowanie dotacji rządowych w rachunku zysków i strat nie jest słuszne z tego względu, iż nie zostały one zarobione przez jednostkę gospodarczą, lecz stanowią formę zachęty dostarczonej przez rząd, czemu nie towarzyszy ponoszenie odnośnych kosztów.

W § 15 MSR 20 przedstawia następujące argumenty przemawiające za zastosowaniem metody przychodów:

- ponieważ dotacje rządowe stanowią wpływy pochodzące z innego źródła aniżeli od akcjonariuszy (udziałowców), dlatego też nie powinny bezpośrednio zwiększać kapitału własnego, lecz należy je ujmować jako przychód w odpowiednich okresach,
- dotacje rządowe rzadko są bezinteresowne. Jednostka gospodarcza uzyskuje je dzięki spełnieniu związanych z nimi warunków i przewidywanych obowiązków (zobowiązań). Z tego względu należy je ujmować jako przychód oraz powiązać je z odnośnymi kosztami, które dotacje mają w zamierzeniu kompensować oraz

[9] MSR 20, op. cit., § 3.
[10] MSR 20, op. cit., § 3.

- ponieważ podatek dochodowy oraz inne podatki nalicza się w oparciu o przychód, uwzględnienie w rachunku zysków i strat dotacji rządowych wydaje się logiczne, gdyż są one przejawem stosowanej polityki podatkowej.

MSR 20 przedstawia następujący podział dotacji[11]:

- dotacje do aktywów są dotacjami rządowymi, których udzieleniu towarzyszy podstawowy warunek mówiący o tym, że jednostka kwalifikująca się do ich otrzymania powinna zakupić, wytworzyć lub w inny sposób pozyskać aktywa długoterminowe (trwałe). Dotacjom tego typu mogą także towarzyszyć dodatkowe warunki wprowadzające ograniczenia co do rodzaju dotowanych aktywów, ich umiejscowienia lub też okresów, w których mają być one nabyte lub utrzymywane przez jednostkę gospodarczą,
- dotacje do przychodu są dotacjami rządowymi innymi niż dotacje do aktywów.

Dotacje do przychodu nie wiążą się z finansowaniem długoterminowych składników aktywów, lecz z finansowaniem bieżącej działalności.

Podział ten ma wpływ na ujęcie dotacji w księgach rachunkowych i sprawozdaniu finansowym.

Dotacje do aktywów, łącznie z niepieniężnymi dotacjami wykazywanymi w wartości godziwej, zgodnie z MSR 20 § 24 można prezentować na dwa sposoby – jako przychody przyszłych okresów lub odejmować kwotę dotacji w celu uzyskania wartości bilansowej składnika aktywów. Metody te uznaje się za możliwe do przyjęcia rozwiązania alternatywne.

Zgodnie z pierwszą metodą, dotację ujmuje się jako przychód przyszłych okresów, który jest w sposób racjonalny i systematyczny ujmowany jako przychód na przestrzeni okresu użytkowania składnika aktywów.

Według drugiej metody, dotację odejmuje się w celu uzyskania wartości bilansowej składnika aktywów. W takiej sytuacji dotacja jest ujmowana jako przychód na przestrzeni okresu użytkowania składnika aktywów podlegającego amortyzacji za pomocą zredukowanego odpisu amortyzacyjnego.

Z uwagi na to, że zakup aktywów oraz wpływ dotacji może spowodować poważne zmiany w przepływach środków pieniężnych jednostki gospodarczej oraz w celu wykazania poziomu inwestycji brutto w aktywach, zgodnie z MSR 20 takie zmiany ujawnia się często jako oddzielne pozycje w rachunku przepływów pieniężnych, niezależnie od tego, czy

[11] MSR 20, op. cit., § 3 Definicje.

dla celów prezentacji bilansu dotacje zostały, czy też nie zostały odjęte od odnośnego składnika aktywów.

Biorąc pod uwagę zapisy art. 41 ust. 1 pkt 2 ustawy o rachunkowości, polskie jednostki gospodarcze powinny zastosować pierwszą metodę prezentacji dotacji do aktywów w sprawozdaniu finansowym polegającą na wykazaniu dotacji jako przychodu przyszłych okresów[12].

MSR 20 w § 29 przedstawia dwie alternatywne metody prezentowania **dotacji do przychodu**. Według pierwszej metody, dotacje takie mogą być prezentowane jako przychód w oddzielnej pozycji rachunku zysków i strat, lub w ogólnej pozycji zatytułowanej „Pozostałe przychody". Drugą metodą może być pomniejszenie odnośnych kosztów o uzyskaną dotację.

Argumentem przemawiającym za stosowaniem pierwszej metody jest to, że oddzielenie dotacji od kosztów ułatwia porównanie z innymi kosztami niezwiązanymi z dotacjami. Natomiast za stosowaniem drugiej metody, tj. saldowaniem przychodów i kosztów, przemawia to, że koszty nie zostałyby poniesione przez jednostkę gospodarczą, gdyby nie zostały jej przyznane dotacje, a zatem prezentacja kosztów bez skompensowania ich z dotacją może wprowadzać w błąd.

MSR 20 uznaje obie metody za możliwe do przyjęcia dla celów prezentacji dotacji do przychodu. Ujawnianie informacji dotyczących dotacji może być konieczne w celu poprawnego zrozumienia sprawozdania finansowego. Ujawnianie informacji na temat wpływu dotacji na pozycje przychodów lub kosztów, o których należy informować osobno, jest zazwyczaj słuszne.

Dotacji rządowej nie ujmuje się aż do momentu, w którym istnieje uzasadnione przekonanie, że jednostka gospodarcza spełni warunki związane z dotacją oraz, że dotacja zostanie otrzymana. Fakt, iż jednostka gospodarcza otrzymała dotację nie stanowi sam w sobie przekonywującego dowodu na to, że związane z dotacją warunki zostały lub będą spełnione[13].

Zgodnie z MSR 20, sposób, w jaki dotacja została otrzymana nie powinien wpływać na metodę ujęcia dotacji w księgach rachunkowych i prezentacji w sprawozdaniu finansowym. Dlatego też dotacja powinna być ujmowana w ten sam sposób niezależnie od tego, czy została ona otrzy-

[12] Nie dotyczy to jednostek sporządzających sprawozdania finansowe zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Rachunkowości, Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości Finansowej oraz związanymi z nimi interpretacjami ogłoszonymi w formie rozporządzeń Komisji Europejskiej.

[13] MSR 20, op. cit., § 7-9.

mana w formie środków pieniężnych, czy też przybrała formę redukcji zobowiązań wobec rządu.

Zgodnie z MSR 20, w sprawozdaniu finansowym należy ujawniać następujące informacje dotyczące uzyskanych dotacji[14]:

- zasady (politykę) rachunkowości zastosowane do dotacji rządowych, łącznie z podaniem metod prezentacji przyjętych w sprawozdaniu finansowym,
- rodzaj oraz zasięg dotacji rządowych ujętych w sprawozdaniu finansowym oraz wskazówki o innych formach pomocy rządowej, z których jednostka gospodarcza odniosła bezpośrednią korzyść oraz
- niespełnione warunki oraz inne zdarzenia warunkowe związane z ujętą w sprawdzaniu pomocą rządową.

Jednostki gospodarcze powinny dokonać wyboru rozwiązań w zakresie ujmowania w księgach rachunkowych oraz prezentacji w sprawozdaniu finansowym dotacji UE oraz zapisać te rozwiązania w przyjętej polityce (zasadach) rachunkowości.

Interpretacja SKI-10 *Pomoc rządowa – brak konkretnego powiązania z działalnością operacyjną* dotyczy pomocy rządowej udzielanej jednostkom gospodarczym w niektórych krajach, mającej na celu zachętę lub długoterminowe wspieranie działalności gospodarczej w pewnych regionach bądź sektorach przemysłowych[15]. Pomoc taka niekoniecznie musi być związana z rodzajem działalności operacyjnej jednostki. Przykładami tego rodzaju pomocy w myśl SKI-10 jest transfer środków do jednostki, która:

- prowadzi działalność w konkretnej branży przemysłowej,
- kontynuuje działalność w niedawno sprywatyzowanej branży przemysłowej, lub
- zaczyna bądź kontynuuje działalność gospodarczą w rejonach słabo rozwiniętych.

Interpretacja SKI-10 rozstrzyga, iż mimo braku powiązania pomocy z działalnością operacyjną, taką pomoc należy traktować jako „dotację rządową" objętą zakresem MSR 20, a zatem należy zaksięgować ją zgodnie z tym standardem. Tego rodzaju dotacji nie zalicza się bezpośrednio do kapitału własnego[16].

---

14 MSR 20, op. cit., § 39.
15 Interpretacja SKI-10, op. cit.
16 Ibidem.

Dotacje rządowe dotyczące rolnictwa zostały uregulowane w MSR 41 *Rolnictwo*. Standard ten wymaga innego podejścia niż MSR 20, jeżeli dotacja rządowa dotyczy składnika aktywów biologicznych wycenianego w wartości godziwej pomniejszonej o szacunkowe koszty związane ze sprzedażą lub też gdy dotacji rządowej towarzyszy wymóg niepodejmowania przez jednostkę określonego rodzaju działalności rolniczej[17]. Natomiast Zapisy MSR 20 należy stosować wyłącznie do dotacji rządowych do składnika aktywów biologicznych wycenianego w cenie nabycia lub koszcie wytworzenia, pomniejszonych o dotychczasowe umorzenie i zakumulowane odpisy z tytułu utraty wartości[18].

§ 34, 35 i 36 MSR 41 regulują moment wykazania dotacji jako przychodu w zależności od tego, czy są one bezwarunkowe czy warunkowe.

W myśl § 34 MSR 41, bezwarunkowe dotacje rządowe do składnika aktywów biologicznych wycenianego w wartości godziwej, pomniejszonej o szacunkowe koszty związane ze sprzedażą, ujmuje się jako przychód dopiero wówczas, gdy dotacja rządowa stanie się należna.

Warunkowe dotacje rządowe mogą nakładać na jednostkę gospodarczą wymóg niepodejmowania określonej działalności rolniczej. W myśl § 35 MSR 41, warunkowe dotacje rządowe do składników aktywów biologicznych wycenianych w wartości godziwej, pomniejszonej o szacunkowe koszty związane ze sprzedażą, ujmuje się jako przychód dopiero wówczas, gdy jednostka spełni warunki związane z przyznaniem dotacji.

Warunkowe dotacje rządowe mogą nakładać na jednostkę gospodarczą wymóg prowadzenia działalności rolniczej w określonym miejscu przez okres pięciu lat i zakładać zwrot dotacji w przypadku, gdyby jednostka prowadziła tę działalność przez okres krótszy niż pięć lat[19]. W myśl § 36 MSR 41, w takim przypadku dotacji nie należy ujmować jako przychodu aż do upływu pięcioletniego okresu. Jeżeli jednak warunki dotyczące dotacji rządowej przewidują możliwość zatrzymania części przyznanych środków w miarę upływu czasu, jednostka ujmuje dotację rządową jako przychód proporcjonalnie do upływu czasu[20].

W myśl MSR 41, jednostka gospodarcza ujawnia następujące informacje dotyczące dotacji rządowych w działalności rolniczej objętej zakresem standardu:

[17] MSR 41, op. cit., § 38.
[18] Ibidem.
[19] MSR 41, op. cit., § 36.
[20] Ibidem.

- rodzaj i zakres dotacji rządowych ujętych w sprawozdaniu finansowym;
- niespełnione warunki oraz inne zdarzenia o charakterze warunkowym związane z dotacją rządową, oraz
- znaczące oczekiwane zmniejszenia wysokości dotacji rządowych[21].

8.5 Rezerwy i zobowiązania warunkowe dotyczące dotacji

Z ujęciem w ewidencji księgowej oraz prezentacją w sprawozdaniu finansowym dotacji wiąże się zagadnienie tworzenia rezerw oraz ujawniania zobowiązań warunkowych z uwagi na warunki i obowiązki zapisane w umowie, które musi spełnić beneficjent dotacji w związku z udzieloną pomocą.

Z podpisanych umów o dotację wynikają obowiązki nakładane na jednostki gospodarcze, które muszą być spełnione w tzw. okresie trwałości projektu, tj. w okresie kilku lat (najczęściej 3 lub 5 lat) po rozliczeniu dotacji. Często do takich obowiązków należy prowadzenie działalności gospodarczej i niezmienianie formy prowadzenia działalności, niezbywanie nabytych w ramach realizacji projektu aktywów, utrzymanie nabytych aktywów w tym samym powiecie bądź województwie, przeznaczenie kwoty umorzonej pożyczki na inwestycje ekologiczne, osiągniecie i utrzymanie wskaźników (np. posiadanie w ofercie wprowadzonych w wyniku realizacji projektu produktów/usług, dokonania nowych inwestycji, uzyskanie efektu ekologicznego, utrzymanie miejsc pracy stworzonych w wyniku realizacji projektu, w tym również osób znajdujących się w szczególnej sytuacji, np. pracowników niepełnosprawnych, osób długotrwale bezrobotnych). Czasem pojawia się problem ze spełnieniem obowiązków wynikających z umowy o dotację, np. sytuacja rynkowa może powodować problemy z utrzymaniem nowym miejsc pracy, sytuacja finansowa może nie pozwolić na dokonanie zaplanowanych nowych wydatków inwestycyjnych. Niespełnienie warunków umowy dotacji może rodzić konsekwencje polegające na zwrocie całości bądź części dotacji wraz z odsetkami ustawowymi.

Jednostka gospodarcza musi więc analizować swoją sytuację pod kątem ewentualnych wymogów dotyczących ujawnienia zobowiązań warunko-

[21] MSR 41, op. cit.. § 57.

wych (np. związanych z warunkami do spełnienia) lub też, w przypadku zagrożenia spełnienia warunków, rozważać konieczność ujęcia rezerwy[22].

Rezerwy zostały zdefiniowane w art. 3 ust. 1 pkt 21 ustawy o rachunkowości jako zobowiązania, których termin wymagalności lub kwota nie są pewne.

W myśl art. 7 ust. 1 pkt 5 ustawy o rachunkowości, w wyniku finansowym, bez względu na jego wysokość, należy uwzględnić rezerwy na znane jednostce ryzyko, grożące straty oraz skutki innych zdarzeń. W myśl art. 7 ust. 2, zdarzenia takie należy uwzględnić w sprawozdaniu finansowym także wtedy, gdy zostaną one ujawnione między dniem bilansowym a dniem, w którym rzeczywiście następuje zamknięcie ksiąg rachunkowych.

Zasady tworzenia rezerw reguluje art. 35d ustawy o rachunkowości, zgodnie z którym rezerwy tworzy się m.in. na pewne lub o dużym stopniu prawdopodobieństwa przyszłe zobowiązania, których kwotę można w sposób wiarygodny oszacować, a w szczególności na straty z transakcji gospodarczych w toku, w tym z tytułu udzielonych gwarancji, poręczeń, operacji kredytowych, skutków toczącego się postępowania sądowego. Rezerwy takie zalicza się odpowiednio do pozostałych kosztów operacyjnych, kosztów finansowych lub strat nadzwyczajnych, zależnie od okoliczności, z którymi przyszłe zobowiązania się wiążą[23].

Zobowiązania warunkowe zostały zdefiniowane w art. 3 ust. 1 pkt. 28 ustawy o rachunkowości jako obowiązek wykonania świadczeń, których powstanie jest uzależnione od zaistnienia określonych zdarzeń. Zobowiązania warunkowe nie są ujmowane w bilansie oraz

w rachunku zysków i strat, lecz w informacji dodatkowej (w dodatkowych informacjach i objaśnieniach).

Rezerwy oraz zobowiązania warunkowe zostały omówione w Krajowym Standardzie Rachunkowości 6 *Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe*[24]. Standard ten wprowadza rozróżnienie rezerw, biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów oraz zobowiązań warunkowych.

---

22 J. Uryga, W. Magielski, I. Bienias, *Środki unijne, klasyfikacja, funkcjonowanie, ewidencja i rozliczanie*, ODDK Gdańsk 2007, s. 191.

23 Art. 35 d ust. 2 ustawy o rachunkowości.

24 Uchwała Nr 7/08 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 14 października 2008 r. w sprawie przyjęcia Krajowego Standardu Rachunkowości 6 *Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe*.

Rezerwy oraz bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów odzwierciedlają skutki wypełnienia obecnych obowiązków, przy czym prawdopodobne jest, że w celu ich wypełnienia konieczny będzie wypływ środków zawierających w sobie korzyści ekonomiczne[25]. Zobowiązania warunkowe odzwierciedlają natomiast jedynie skutki wypełnienia możliwych obowiązków, gdyż dopiero przyszłe zdarzenia potwierdzą, czy na jednostce gospodarczej ciąży obecny obowiązek, którego wypełnienie mogłoby prowadzić do wypływu środków zawierających w sobie korzyści ekonomiczne[26]. Rezerwy tworzone w związku ze zdarzeniami związanymi bezpośrednio z działalnością operacyjną wymagają dokonywania biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów. Rezerwy tworzone w związku ze zdarzeniami związanymi pośrednio z działalnością operacyjną, z operacjami finansowymi, z innym ryzykiem niż ogólne ryzyko prowadzenia działalności operacyjnej wymagają tworzenia rezerw[27].

W myśl KSR 6 pkt 3.2, rezerwę tworzy się wyłącznie wtedy, gdy:

- na jednostce ciąży obecny obowiązek świadczenia (prawny lub zwyczajowy) wynikający ze zdarzeń przeszłych,
- jest prawdopodobne, że wypełnienie obowiązku spowoduje wykorzystanie już posiadanych lub przyszłych aktywów jednostki,
- możliwe jest wiarygodne oszacowanie kwoty wykonania obowiązku.

W KSR 6 pkt 3.18-3.20 zostały uregulowane zasady ujawnia zobowiązań warunkowych. Spełnienie kryteriów ujmowania przebiega dwuetapowo. W pierwszej kolejności jednostka sprawdza, czy spełnienie obowiązku świadczenia nie jest prawdopodobne (prawdopodobieństwo zaistnienia zdarzenia jest mniejsze od prawdopodobieństwa, że zdarzenie nie nastąpi). Następnie jednostka ocenia, czy możliwość nastąpienia wypływu środków jest znikoma, czy też nie. Jeśli prawdopodobieństwo nie jest znikome, jednostka ujawnia informację o istnieniu zobowiązania warunkowego. W odwrotnej sytuacji nie powstaje obowiązek ujawnienia zobowiązania warunkowego[28].

Sposób ujawniania zobowiązania warunkowego w informacji dodatkowej reguluje pkt 5.4 KSR 6. Do każdego rodzaju zobowiązania warun-

[25] Krajowy Standard Rachunkowości 6 *Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe,* pkt 2.5.

[26] Ibidem.

[27] Ibidem.

[28] Ibidem, pkt 3.18-3.20.

kowego jednostka podaje krótki opis charakteru zobowiązania warunkowego oraz ujawnia:

- szacunkową kwotę jego skutków finansowych,
- przesłanki świadczące o istnieniu niepewności co do kwoty lub terminu wypływu środków,
- możliwości uzyskania zwrotów[29].

KSR 6 w pkt 3.21 dopuszcza stosowanie uproszczenia, polegającego na rezygnacji z tworzenia rezerw na zobowiązania, dokonywania biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów lub ujawniania zobowiązań warunkowych, o ile uproszczenia te nie wywierają istotnie ujemnego wpływu na jasne i rzetelne przedstawienie sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego jednostki.

Nie rzadziej niż na dzień bilansowy jednostka powinna dokonać oceny ujawnionych zobowiązań warunkowych. Jednostka ustala, czy wypływ środków stał się prawdopodobny, co powoduje konieczność utworzenia rezerwy wykazując ją w księgach rachunkowych i sprawozdaniu finansowym tego okresu, w którym nastąpiła zmiana prawdopodobieństwa[30].

Jednostki gospodarcze w polityce rachunkowości powinny określić zasady tworzenia rezerw, ujawniania zobowiązań warunkowych dotyczących dotacji bądź zastosować uproszczenie polegające na rezygnacji z tworzenia rezerw i ujawniania zobowiązań warunkowych związanych z dotacjami, o ile te zdarzenia nie są istotne.

8.6 Wyodrębnienie dotacji w ewidencji księgowej

Umowy o dotacje nakładają na beneficjenta obowiązek prowadzenia dla projektu odrębnej informatycznej ewidencji księgowej kosztów, wydatków i przychodów lub stosowania w ramach istniejącego informatycznego systemu ewidencji księgowej odrębnego kodu księgowego umożliwiającego identyfikację wszystkich transakcji oraz poszczególnych operacji bankowych związanych z projektem oraz zapewnienia, że operacje gospodarcze są ewidencjonowane zgodnie z obowiązującymi przepisami. Obowiązek taki wynika z rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Euro-

[29] Ibidem, pkt 5.4.
[30] Ibidem, pkt 4.18.

pejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności (Dz.U. UE L 210 z 31 lipca 2006 r.). Zgodnie z art. 60 lit. d) rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006, na instytucji zarządzającej spoczywa odpowiedzialność za zarządzanie programami operacyjnymi i ich realizację zgodnie z zasadą należytego zarządzania finansami, a w szczególności za: zapewnienie utrzymywania przez beneficjentów i inne podmioty uczestniczące w realizacji operacji odrębnego systemu księgowego albo odpowiedniego kodu księgowego dla wszystkich transakcji związanych z operacją, bez uszczerbku dla krajowych zasad księgowych.

W przypadku beneficjenta prowadzącego księgi rachunkowe, wymóg zapewnienia odrębnego systemu księgowego albo odpowiedniego kodu księgowego oznacza prowadzenie ewidencji wyodrębnionej w ramach już prowadzonych przez daną jednostkę ksiąg rachunkowych[31].

Odrębna ewidencja księgowa może polegać na wyodrębnieniu wszystkich operacji związanych z danym projektem poprzez wprowadzenie do stosowanego zakładowego planu kont dodatkowych (odrębnych) kont syntetycznych, analitycznych i pozabilansowych, a także dodatkowych rejestrów dokumentów księgowych, w układzie umożliwiającym uzyskanie informacji wymaganych w zakresie sprawozdawczości finansowej projektu i kontroli wykorzystania środków[32].

Odrębna ewidencja księgowa może polegać także na wprowadzeniu wyodrębnionego kodu księgowego dla wszystkich transakcji związanych z danym projektem, który oznacza odpowiedni symbol, numer, wyróżnik stosowany przy rejestracji, ewidencji lub oznaczeniu dokumentu, który umożliwia sporządzanie zestawienia lub rejestru dowodów księgowych w określonym przedziale czasowym ujmujących wszystkie operacje związane z projektem oraz obejmujących przynajmniej następujący zakres danych: nr dokumentu źródłowego, nr ewidencyjny lub księgowy dokumentu, datę wystawienia dokumentu, kwotę brutto, kwotę netto dokumentu, kwotę kwalifikowaną dotyczącą projektu[33].

---

31 *Ewidencja dotacji i wydatków ponoszonych na realizację projektu*, „Zeszyty Metodyczne Rachunkowości" nr 8 z dnia 20.04.2011, Wydawnictwo Podatkowe GOFIN Sp. z o.o., http://www.sgk.gofin.pl/10,133378,ewidencja-dotacji-i-wydatkow-ponoszonych-na-realizacje.html (19.11.2011).

32 Ibidem.

33 Ibidem.

Zasady wyodrębnienia operacji związanych z dotacją w ewidencji księgowej jednostka powinna określić w zasadach (polityce) rachunkowości.

Jednostka powinna również opisać system służący ochronie danych i ich zbiorów, w tym dowodów księgowych, ksiąg rachunkowych i innych dokumentów dotyczących otrzymanych dotacji z uwzględnieniem wymaganego okresu archiwizacji określonego w ustawie o rachunkowości oraz w umowie o dotację.

8.7 Ujęcie dotacji w polityce rachunkowości

W praktyce dotacje udzielane podmiotom gospodarczym można podzielić na następujące grupy:

- dotacje inwestycyjne (tzw. twarde), tj. finansujące powstanie aktywów trwałych (środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych),
- dotacje wspierające badania i rozwój,
- dotacje szkoleniowe (tzw. miękkie),
- dotacje na pozyskanie usług doradczych,
- dotacje stanowiące refundację poniesionych kosztów,
- dotacje połączone z kredytem/pożyczką częściowo podlegającym umorzeniu.

Bardzo rzadko występują dotacje w postaci czystej, najczęściej występują w postaci mieszanej (np. dotacja na sfinansowanie urządzeń, oprogramowania i jednocześnie usług doradczych, dotacja na projekt szkoleniowy uwzględniający jednocześnie zakup środków trwałych – sprzętu komputerowego).

8.7.1 Dotacje inwestycyjne

Dotacje inwestycyjne finansują powstanie aktywów trwałych (środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych). W świetle rozwiązań przedstawionych w MSR 20 dotacje takie należy zaliczyć do „dotacji do aktywów" i wykazać w wartości godziwej. Dotację ujmuje się w księgach w momencie, w którym istnieje uzasadnione przekonanie, że jednostka gospodarcza spełni warunki związane z dotacją oraz, że dotacja

zostanie otrzymana. Jednostka gospodarcza powinna określić w polityce rachunkowości, czy ujmuje dotację w momencie wpływu środków na rachunek bankowy, czy w momencie uzyskania pisemnej decyzji od instytucji finansującej o zatwierdzeniu końcowego wniosku o płatność.

Biorąc pod uwagę zapisy art. 41 ust. 1 pkt 2 ustawy o rachunkowości, polskie jednostki gospodarcze powinny wykazać dotację jako przychody przyszłych okresów, które stopniowo zwiększają pozostałe przychody operacyjne, równolegle do odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych od środków trwałych lub wartości niematerialnych i prawnych sfinansowanych z tego źródła.

8.7.2 Dotacje wspierające badania i rozwój

Dotacje wspierające badania i rozwój mogą finansować realizację tych prac w fazach: badawczej i rozwojowej.

W myśl § 54 MSR 38 *Wartości niematerialne*[34] nie ujmuje się żadnego składnika wartości niematerialnych, powstałego w wyniku prac badawczych (lub w wyniku realizacji etapu prac badawczych przedsięwzięcia prowadzonego we własnym zakresie). Nakłady poniesione na prace badawcze ujmuje się w kosztach w momencie ich poniesienia. W myśl MSR 20, dotacje takie należy zaliczyć do „dotacji do przychodów". Jednostka gospodarcza w polityce rachunkowości powinna określić sposób ujęcia takiej dotacji. Może ona odnieść dotację w pozostałe przychody operacyjne, a może pomniejszyć odnośne koszty o uzyskaną dotację.

Na etapie prac rozwojowych może powstać składnik wartości niematerialnych, który spełni wymogi do zaliczenia do kosztów zakończonych prac rozwojowych określone w art. 33 ust. 2 ustawy o rachunkowości. W myśl MSR 20, dotacje takie należy zaliczyć do „dotacji do aktywów". Uzyskaną dotację należy ująć w taki sam sposób, jak już omówione w artykule dotacje inwestycyjne.

[34] MSR 38 *Wartości niematerialne* [w:] Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008, op. cit.

8.7.3 Dotacje szkoleniowe

Dotacje szkoleniowe polegają na finansowaniu kosztów realizacji szkoleń i doradztwa na rzecz grupy beneficjentów ostatecznych (np. osób bezrobotnych, osób powyżej 50. roku życia, osób pracujących, pracowników jednostek naukowych, osób zameldowanych w małych miejscowościach, absolwentów uczelni wyższych zainteresowanych własnym biznesem). Dotacje szkoleniowe mogą stanowić nawet 100% poniesionych koszów.

W myśl MSR 20, dotacje takie należy zaliczyć do „dotacji do przychodów", wobec tego istnieje możliwość ujęcia takich dotacji jako przychody bądź jako zmniejszenie odpowiednich kosztów.

W przypadku dotacji szkoleniowych należy również wziąć pod uwagę zasadę wyższości (przewagi) treści nad formą. Jest ona zawarta w art. 4 ust. 2 ustawy o rachunkowości i polega na tym, że zdarzenia, w tym operacje gospodarcze, ujmuje się w księgach rachunkowych i wykazuje w sprawozdaniu finansowym zgodnie z ich treścią ekonomiczną. W myśl tej zasady jednostki, których działalność statutową stanowi działalność szkoleniowa i które często realizują projekty szkoleniowe, mogą ująć dotacje nie jako pozostałe przychody operacyjne, lecz jako przychody podstawowej działalności operacyjnej.

W polityce rachunkowości jednostka powinna określić, czy ujmuje dotacje szkoleniowe jako przychody z podstawowej działalności operacyjnej, jako pozostałe przychody operacyjne czy jako zmniejszenie odnośnych kosztów.

8.7.4 Dotacje na pozyskanie usług doradczych

Dotacje na doradztwo polegają na finansowaniu usług doradczych (np. opracowanie strategii rozwoju przedsiębiorstwa, pozyskanie finansowania zewnętrznego, wdrożenie systemu ISO). Jednostka gospodarcza pozyskuje i opłaca wykonanie usługi doradczej, a dotacja częściowo finansuje ten koszt.

W myśl MSR 20, dotacje takie należy zaliczyć do „dotacji do przychodów", wobec tego w polityce rachunkowości jednostka powinna określić, czy ujmuje takie dotacje jako pozostałe przychody operacyjne, czy jako zmniejszenie kosztów usług obcych.

8.7.5 Dotacje stanowiące refundację poniesionych kosztów

Dotacje stanowiące refundację poniesionych kosztów dotyczą współfinansowania ponoszonych przez jednostki gospodarcze wydatków zaliczanych do kosztów działalności operacyjnej (np. finansowanie udziału w targach międzynarodowych, dofinansowanie do wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych, pomoc na pokrycie kosztów związanych z utworzeniem grupy producentów owoców i warzyw i prowadzeniem działalności administracyjnej). W myśl MSR 20, dotacje takie należy zaliczyć do „dotacji do przychodów" i ująć jako pozostałe przychody operacyjne bądź jako zmniejszenie odpowiednich kosztów.

W przypadku dofinansowania do wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych na wybór sposobu prezentacji dotacji w sprawozdaniu finansowym ma wpływ również zasada wyższości (przewagi) treści nad formą oraz współmierności kosztów i przychodów określona w art. 6 ust. 2 ustawy o rachunkowości. Celem uzyskania dofinansowania, a więc treścią ekonomiczną, jest obniżenie kosztów pracy pracowników niepełnosprawnych, a więc kosztów podstawowej działalności operacyjnej jednostki gospodarczej. Pracownicy niepełnosprawni zatrudnieni w jednostce przyczyniają się do wytworzenia produktów, świadczenia usług, co ma odzwierciedlenie w przychodach uzyskiwanych z ich sprzedaży, które są zaliczane do podstawowej działalności operacyjnej w rachunku zysków i strat. A więc dotacja taka ma bezpośredni związek z podstawową działalnością jednostki. Aby zapewnić współmierność kosztów i przychodów należy taką dotację uwzględnić również w podstawowej działalności operacyjnej jako zmniejszenie kosztów, a nie jako przychody z pozostałej działalności operacyjnej.

W przypadku dotacji stanowiących refundację poniesionych kosztów jednostki gospodarcze powinny w polityce rachunkowości dokonać wyboru sposobu prezentacji dotacji jako pozostałe przychody operacyjne bądź jako zmniejszenie kosztów operacyjnych biorąc pod uwagę zasadę wyższości (przewagi) treści nad formą oraz współmierności kosztów i przychodów.

8.7.6 Dotacje połączone z kredytem/pożyczką częściowo podlegającym umorzeniu

Dotacje połączone z kredytem/pożyczką częściowo podlegającym umorzeniu polegają na zaciągnięciu kredytu bankowego/pożyczki, którego część po spełnieniu warunków zostaje umorzona (np. kredyt technologiczny, pożyczka na przedsięwzięcie umożliwiające osiągnięcie efektu ekologicznego). Dotacja taka dotyczy finansowania przede wszystkim zakupu aktywów trwałych (środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych), jak również kosztów operacyjnych (wykonane przez doradców zewnętrznych prace przedrealizacyjne, studia, ekspertyzy, koncepcje i projekty techniczne).

Zgodnie z MSR 20, sposób, w jaki dotacja została otrzymana nie powinien wpływać na metodę ujęcia dotacji w księgach rachunkowych i prezentacji w sprawozdaniu finansowym. Wobec tego nie ma znaczenia fakt, że dotacja stanowi umorzenie części kredytu/pożyczki, a nie wpływ środków na rachunek bankowy.

W części dotyczącej finansowania aktywów trwałych, dotacja taka powinna być ujęta jako „dotacja do aktywów". W części dotyczącej finansowania kosztów operacyjnych, dotacja taka powinna być ujęta jako „dotacja do przychodów".

8.8 Wnioski końcowe

Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie ujęcia pomocy publicznej w polityce rachunkowości jednostki gospodarczej w zależności od formy uzyskiwanej dotacji.

Jednostki gospodarcze w polityce rachunkowości powinny określić:

- zasady tworzenia rezerw, ujawniania zobowiązań warunkowych dotyczących dotacji bądź zastosować uproszczenie polegające na rezygnacji z tworzenia rezerw i ujawniania zobowiązań warunkowych związanych z dotacjami o ile nie są to zdarzenia istotne,
- zasady wyodrębnienia operacji związanych z dotacją w ewidencji księgowej jednostka powinna określić w zasadach (polityce) rachunkowości,

- system służący ochronie danych i ich zbiorów, w tym dowodów księgowych, ksiąg rachunkowych i innych dokumentów dotyczących otrzymanych dotacji z uwzględnieniem wymaganego okresu archiwizacji określonego w ustawie o rachunkowości oraz w umowie o dotację,
- określenie momentu ujęcia dotacji w księgach rachunkowych – czy ujmuje dotację w momencie wpływu środków na rachunek bankowy, czy w momencie uzyskania pisemnej decyzji od instytucji finansującej o zatwierdzeniu końcowego wniosku o płatność.

Dotacje inwestycyjne finansujące nabycie aktywów trwałych stanowią „dotacje do aktywów". Powinny one zostać ujęte jako przychody przyszłych okresów, które stopniowo zwiększają pozostałe przychody operacyjne, równolegle do odpisów amortyzacyjnych aktywów sfinansowanych z tego tytułu. Jednostka gospodarcza powinna określić w polityce rachunkowości, czy ujmuje dotację w momencie wpływu środków na rachunek bankowy, czy w momencie uzyskania pisemnej decyzji od instytucji finansującej o zatwierdzeniu końcowego wniosku o płatność.

Dotacje wspierające badania i rozwój mogą prowadzić do powstania wartości niematerialnych i prawnych (kosztów zakończonych prac rozwojowych), które powinny zostać ujęte jako dotacje do aktywów. Dotacje na finansowanie prac badawczych stanowią „dotacje do przychodu". Jednostka gospodarcza w polityce rachunkowości powinna określić sposób ujęcia takiej dotacji. Może ona odnieść dotację w pozostałe przychody operacyjne, a może pomniejszyć odnośne koszty o uzyskaną dotację.

Dotacje szkoleniowe, na pozyskanie usług doradczych, stanowiące refundację poniesionych kosztów stanowią „dotacje do przychodów". Jednostki gospodarcze powinny w polityce rachunkowości dokonać wyboru sposobu prezentacji dotacji jako pozostałe przychody operacyjne, przychody podstawowej działalności operacyjnej bądź jako zmniejszenie kosztów operacyjnych, biorąc pod uwagę zasadę wyższości (przewagi) treści nad formą oraz współmierności kosztów i przychodów.

Dotacje połączone z kredytem/pożyczką częściowo podlegającym umorzeniu częściowo stanowią „dotację do aktywów" a częściowo „dotację do przychodu". Na ujęcie takich dotacji nie powinien mieć wpływu sposób, w jaki dotacja została otrzymana (umorzenie części kredytu/pożyczki a nie wpływ środków na rachunek bankowy).

Bibliografia

Ewidencja dotacji i wydatków ponoszonych na realizację projektu, „Zeszyty Metodyczne Rachunkowości" nr 8 z dnia 20.04.2011, Wydawnictwo Podatkowe GOFIN Sp. z o.o., http://www.sgk.gofin.pl/10,133378,ewidencja-dotacji-i-wydatkow-ponoszonych-na-realizacje.html 19.11.2011.

Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2007 (MSSF), Tom I i II, SKwP i IASB, Warszawa 2007.

Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone Międzynarodowe Standardy Rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz. Urz. UE PL L320 z 29.11.2008 z późn. zm.

Rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności (Dz.U. UE L 210 z 31 lipca 2006 r.).

Uchwała Nr 7/08 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 14 października 2008 r. w sprawie przyjęcia Krajowego Standardu Rachunkowości 6 *Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe*.

Uryga J., Magielski W., Bienias I., *Środki unijne, klasyfikacja, funkcjonowanie, ewidencja i rozliczanie*, ODDK Gdańsk 2007.

Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jedn.: Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223 z późn. zm.

Streszczenie

Od momentu wejścia Polski do Unii Europejskiej jednostki gospodarcze mogą korzystać z pomocy publicznej w różnych formach, m.in. pomocy inwestycyjnej, na badania i rozwój, doradztwo, realizację szkoleń, dofinansowanie udziału w targach, dofinansowanie do wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych, pomocy jako umorzenie części kredytu.

Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie ujęcia pomocy publicznej w polityce rachunkowości jednostki gospodarczej w zależności od formy uzyskiwanej dotacji.

Jednostki gospodarcze w polityce rachunkowości powinny określić:

- zasady tworzenia rezerw, ujawniania zobowiązań warunkowych dotyczących dotacji bądź zastosować uproszczenie polegające na rezygnacji z tworzenia rezerw i ujawniania zobowiązań warunkowych związanych z dotacjami, o ile nie są to zdarzenia istotne,
- zasady wyodrębnienia operacji związanych z dotacją w ewidencji księgowej,
- system służący ochronie danych i ich zbiorów, w tym dowodów księgowych, ksiąg rachunkowych i innych dokumentów dotyczących otrzymanych dotacji z uwzględnieniem wymaganego okresu archiwizacji określonego w ustawie o rachunkowości oraz w umowie o dotację,
- moment ujęcia dotacji w księgach rachunkowych – wpływ środków na rachunek bankowy bądź moment uzyskania pisemnej decyzji od instytucji finansującej o zatwierdzeniu końcowego wniosku o płatność.

Summary

Recognition of state and in accounting policy

Since Poland joined the European Union the economic entities can benefit from different forms of the state aid, among others, support for researches and development, consulting, trainings, co-financing the fairs attendance, co-financing the remuneration for disabled employees, support in partial amortization of loans.

The aim of this publication is to present the recognition of the state aid in the accounting policy of the economic entity in relation to the form of obtained subsidy.

In their accounting policy, the economic entities shall define:

- rules for provisions preparation, disclosure of contingency liabilities related to the subsidies or implement simplification based on withdrawal from made provisions and disclosure of contingency liabilities relevant to the subsidies unless these facts are essential.
- isolation principles for operations related to the subsidy in the accounts;
- system of database protection, including accounting evidences, the accounting books and other documents corresponding with the obtained subsidy as well as required archive period specified in the accounting act and subsidy agreement.
- moment of the subsidy disclosure in the accounting books – cash inflow to the bank account or moment when a written decision from the financing institution that approved the final payment application was received.

Znaczenie i wpływ polityki rachunkowości na rozliczenia z tytułu podatku dochodowego

Grzegorz Matysek*

9.1 Wprowadzenie

Polityka rachunkowości jest przede wszystkim instytucją prawa bilansowego. Jej główne założenia, zakres oraz znaczenie są regulowane przez ustawę o rachunkowości oraz inne przepisy normujące tę dziedzinę prawa. Prawo podatkowe jest niewątpliwie gałęzią prawa odrębną od prawa bilansowego. Z uwagi jednak na ścisłe istniejące pomiędzy nimi merytoryczne powiązania, umiejętność posługiwania się jedną z nich wymaga od podmiotów zarówno stanowiących, jak i stosujących prawo, również znajomości co najmniej podstawowych reguł rządzących tą drugą gałęzią. Brak interdyscyplinarnego spojrzenia na prawo podatkowe i bilansowe jednocześnie skutecznie będzie bowiem zakłócać realizację celów, którym te poszczególne gałęzie prawa służą. Prawo bilansowe nie dostarczy określonym adresatom (czytelnikom sprawozdania finansowego) wiarygodnych danych adekwatnych do sytuacji, w której znalazł się podmiot gospodarczy, zaś prawo podatkowe nie zapewni władzom publicznym oczekiwanych przez nich wpływów podatkowych, w związku

* Dr Grzegorz Matysek, doradca podatkowy w DORADCA Sp. z o.o. w Lublinie, adiunkt w Katedrze Finansów Publicznych Wydziału Ekonomicznego UMCS w Lublinie, g.matysek@doradca.lublin.pl.

z czym uszczerbku doznają podstawowe funkcje realizowane przez poszczególne gałęzie prawa.

Celem artykułu jest omówienie znaczenia i wpływu polityki rachunkowości na rozliczenia z tytułu podatku dochodowego, wskazanie ujawniających się wątpliwości interpretacyjnych dotyczących zasad kwalifikowania dla potrzeb podatkowych ujętych w księgach rachunkowych określonych kategorii wydatków oraz sformułowanie ogólnej oceny zasadności normatywnej synchronizacji regulacji podatkowych i bilansowych.

9.2 Prawo podatkowe a prawo bilansowe

Analizując zagadnienie z punktu widzenia konstrukcji podatku dochodowego od osób prawnych, można aktualnie wyróżnić dwa główne „punkty styku" prawa podatkowego i bilansowego[1]:

- art. 9 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, zgodnie z którym „podatnicy są obowiązani do prowadzenia ewidencji rachunkowej, zgodnie z odrębnymi przepisami, w sposób zapewniający określenie wysokości dochodu (straty), podstawy opodatkowania i wysokości należnego podatku za rok podatkowy, a także do uwzględnienia w ewidencji środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych informacji niezbędnych do obliczenia wysokości odpisów amortyzacyjnych zgodnie z przepisami art. 16a-16m",

[1] Oprócz tych przepisów we wskazanej ustawie odnajdujemy również szereg dalszych bezpośrednich odniesień do instytucji prawa bilansowego i norm z zakresu rachunkowości, przykładowo: podatkowe pojęcie „inwestycja" jest definiowane poprzez odniesienie do pojęcia „środki trwałe w budowie" w rozumieniu ustawy o rachunkowości (por. art. 4a pkt 1 ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz.U. z 2011 r. nr 74, poz. 397 ze zm., dalej: updop); podobnie „składniki majątkowe" (por. art. 4a pkt 2 updop), „odpisy aktualizujące" (por. art. 16 ust. 1 pkt 26a updop); kwestia „roku podatkowego" skorelowana jest z „rokiem obrotowym" (por. 8 ust. 6 updop); możliwość rozliczania dla potrzeb podatkowych bilansowych różnic kursowych przewiduje art. 9b updop; niezależnie od wybranej przez podatnika metody rozliczania różnic kursowych, kolejność wyceny środków lub wartości pieniężnych w walucie obcej następuje według przyjętej metody stosowanej w rachunkowości (por. 15a ust. 8 updop); podatkowe konsekwencje tworzenia rezerw zaliczanych do kosztów banku oraz odpisów aktualizujących tworzonych przez banki określa art. 16 ust. 2b-2c a także art. 38b-38c updop.

- art. 15 ust. 4e tej ustawy, zgodnie z którym „za dzień poniesienia kosztu uzyskania przychodów (…) uważa się dzień, na który ujęto koszt w księgach rachunkowych (zaksięgowano) na podstawie otrzymanej faktury (rachunku), albo dzień, na który ujęto koszt na podstawie innego dowodu w przypadku braku faktury (rachunku), z wyjątkiem sytuacji gdy dotyczyłoby to ujętych jako koszty rezerw albo biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów".

Aktualnie przedmiotem opodatkowania podatkiem dochodowym od osób prawnych jest dochód, rozumiany jako dodatnia różnica pomiędzy określonymi (zdefiniowanymi) przez przepisy prawa podatkowego kategoriami: uzyskanych przychodów i poniesionych kosztów. Do końca 1990 r., a więc w okresie dwóch pierwszych lat obowiązywania „starej" ustawy z 1989 r. o podatku dochodowym od osób prawnych[2], przedmiot opodatkowania (również dochód) był definiowany w odmienny sposób. W przypadku podatników, którzy zgodnie z obowiązującymi ich zasadami księgowości sporządzali bilans i rachunek wyników, ówczesny prawodawca wskazywał, że za dochód do opodatkowania uważało się „zysk bilansowy wykazany na podstawie prawidłowo prowadzonych ksiąg, zmniejszony o dochody ze źródeł przychodów nie podlegających podatkowi dochodowemu lub wolne od tego podatku i zwiększony o niedobory ze sprzedaży rzeczy i praw majątkowych oraz o wydatki nie stanowiące kosztów uzyskania przychodów". Z formalnego punktu widzenia opodatkowaniu podlegał dochód, praktycznie jednak opodatkowanie to obejmowało skorygowany o pewne pozycje zysk bilansowy. Dziś ustawodawca nie pozostawia formalnie żadnych wątpliwości. Dochodem jest różnica między podatkowymi przychodami oraz podatkowymi kosztami. Nie nawiązuje do bilansowej kategorii „zysku". Wynik finansowy wynikający z ksiąg rachunkowych jest więc co do zasady nieistotny, zaś ewidencja rachunkowa pełni jedynie funkcję zbioru danych, które mają być pomocne przy obliczaniu (kalkulowaniu) wartości podatkowych (podstawy opodatkowania). Z teoretycznego punktu widzenia nie budzi aktualnie wątpliwości, że opodatkowaniu podlega dochód podatkowy, a nie zysk bilansowy… Czy jednak tak jest w istocie? Analizując sposób realizacji obowiązków podatkowych przez przedsiębiorców, można stwierdzić, że zmiana przepisów przeprowadzona dwadzieścia lat temu,

[2] Ustawa z dnia 31 stycznia 1989 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. z 1991 r. nr 49, poz. 216 ze zm.). Ustawa ta została zastąpiona od 1992 r. obowiązującą do dziś ustawą z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych.

wycofująca sposób definiowania dochodu podatkowego przez pryzmat zysku bilansowego, w niewielkim stopniu zmieniła podejście podatników do zasad kalkulacji wysokości podstawy opodatkowania. Wydaje się, iż tak naprawdę jest to jedynie fikcja prawna, pewne założenie teoretyczne, gdyż w rzeczywistości – z prozaicznych, czysto praktycznych względów – podatnicy ostatecznie i tak opodatkowują skorygowany zysk bilansowy (brutto).

Problem ten łatwo jest zobrazować sytuacją np. przedsiębiorstwa produkcyjnego. Przyjmując założenie, że przedsiębiorstwo to:

- w procesie produkcyjnym wykorzystuje np. leasingowaną linię technologiczną (przy czym dla potrzeb podatkowych jest to leasing operacyjny, zaś wg kryteriów z ustawy o rachunkowości – leasing finansowy),
- inne urządzenia bezpośrednio produkcyjne mają inną od bilansowej podatkową stawkę amortyzacyjną,
- pracodawca opóźnił się z wypłatą wynagrodzeń na rzecz pracowników produkcyjnych (wypłacił wynagrodzenie za dany miesiąc, zamiast pod koniec tego miesiąca, dopiero na początku następnego),
- na koniec okresu sprawozdawczego posiada wysokie stany magazynowe wyrobów gotowych,

to odmienne zasady rozliczeniowe obowiązujące na gruncie ustawy o rachunkowości oraz ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych wymagają od takiego przedsiębiorcy (podatnika) dokonywania całkowicie odrębnych dla potrzeb podatkowych oraz dla potrzeb bilansowych kalkulacji kosztu wytworzenia sprzedanych wyrobów gotowych. Próba dokładnego wypełnienia dyspozycji ustawowej, choć teoretycznie jest to możliwe, *de facto* wymaga od podatnika prowadzenia dwóch zupełnie odrębnych ewidencji oraz wykonywania relatywnie skomplikowanych obliczeń, uwzględniających liczne elementy stanu faktycznego, do których zastosowanie znajdują zupełnie odmienne regulacje prawa podatkowego i bilansowego.

W praktyce jednak podatnicy, określając podstawę opodatkowania, wychodzą najczęściej od bieżącego wyniku (zysku) bilansowego i korygują go m.in. o wydatki, których nie można uznać za podatkowe koszty uzyskania przychodów oraz o wartości, które ujęte zostały w sumie przychodów bilansowych, a których nie zalicza się do przychodów podatkowych. Jak wynika to z praktyki gospodarczej, dla celów rozliczeń podatkowych przedsiębiorcy w takiej sytuacji zasadniczo nie analizują wpływu

ponoszonych wydatków na wysokość uzyskanych w danym okresie przychodów (a więc związku z osiągniętymi podatkowymi przychodami) ani też poziomu stanów magazynowych wyrobów gotowych.

Odnosząc takie postępowanie do przedstawionego przykładu, działania przedsiębiorstwa (podatnika) sprowadzą się wówczas do pomniejszenia wynikającego z ksiąg rachunkowych zysku brutto o bilansowe odpisy amortyzacyjne od leasingowej linii technologicznej, o odpisy amortyzacyjne od „innych urządzeń bezpośrednio produkcyjnych" oraz powiększenia o bieżące opłaty leasingowe, naliczoną amortyzację podatkową oraz o wynagrodzenia, których nie wypłacono (pomimo takiego zobowiązania wynikającego z kodeksu pracy). Tak otrzymany wynik uznawany jest za podstawę opodatkowania podatkiem dochodowym, pomimo że przecież znamienita część poniesionych w danym okresie kosztów produkcyjnych została „zamrożona" w wartości pozostających na magazynie zapasów wyrobów i nie miała jeszcze realnego wpływu na wysokość zysku bilansowego wykazywanego na koniec okresu. Dokonana korekta podatkowa jest więc przedwczesna (lub w zbyt dużej wysokości), zaś podstawa opodatkowania z tego powodu zawyżana. Jeżeli zaś w jednym miesiącu podstawa naliczenia podatku jest zawyżona, to oznacza to, że w kolejnym okresie podatnik podstawę tą proporcjonalnie zaniży. Zastosowane uproszczenie prowadzi nie tylko to niezgodności z rozwiązaniami przewidzianymi w ustawie podatkowej (opodatkowaniu nie podlega dochód, lecz matematycznie skorygowany o określone wartości zysk bilansowy), ale również prowadzi do nieprawidłowej realizacji obowiązków podatkowych poprzez okresowe zaniżanie/zawyżanie wysokości zobowiązania podatkowego[3].

Pytanie zatem, czy w tym kontekście nie byłoby uzasadnionym przywrócenie obowiązującej jeszcze na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego wieku zasady opodatkowywania podatkiem dochodowym skorygowanego zysku bilansowego brutto, poprzez stosowną nowelizację obowiązujących przepisów ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych. Choć propozycja ta może nie jest nowatorska (wszak takie rozwiązanie już

[3] O trudnościach w realizacji obowiązków podatkowych w związku z istniejącymi rozbieżnościami pomiędzy prawem bilansowym oraz prawem podatkowym patrz szerzej: T. Waślicki, *Współmierność przychodów i kosztów w prawie bilansowym i podatkowym (1)*, „Przegląd Podatkowy" nr 9/2007, Wolters Kluwer Polska – ABC, s. 35-41, oraz T. Waślicki, *Współmierność przychodów i kosztów w prawie bilansowym i podatkowym (2)*, „Przegląd Podatkowy" nr 10/2007, Wolters Kluwer Polska – ABC, s. 29-35.

obowiązywało), ale podyktowana jest czysto praktycznymi względami. Niewątpliwie zmiana taka miałaby jednocześnie zasadnicze znaczenie z punktu widzenia konstrukcji podatku dochodowego. Wówczas, w takiej sytuacji, znaczenie polityki rachunkowości w procesie kształtowania podstawy opodatkowania bez wątpienia byłoby nieporównywalnie większe aniżeli ma to miejsce dzisiaj.

Niektóre z nowelizacji ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych[4] miały „przede wszystkim na celu dostosowanie rozwiązań podatkowych do przepisów o rachunkowości". Fakt ten uznać należy za jasną deklarację polskiego prawodawcy co do zasadności, czy wręcz konieczności, merytorycznego zbliżania przepisów z zakresu prawa podatkowego i bilansowego. Oczywiście zachowanie pewnych (może i licznych) różnic między nimi jest i będzie nieuniknione. Niemniej jednak zakres korelacji rozwiązań podatkowych z bilansowymi, o ile nie miałoby to zasadniczego negatywnego wpływu na realizację fiskalnych funkcji opodatkowania, winien być jak najszerszy.

Z uwagi na to, że jednym z celów rachunkowości jest próba jak najbardziej wiarygodnego odzwierciedlenia w zapisach ewidencyjno-księgowych kondycji ekonomicznej jednostki (będącego jednocześnie podatnikiem), zaś podatek dochodowy nie jest i nie może być traktowany jako sankcja za osiąganie zysków (dochodów), lecz jest naturalnym sposobem legalnego i uzasadnionego interesem narodowym przejmowania przez władze publiczne części nadwyżki finansowej osiągniętej przez podmiot prowadzący działalność gospodarczą (lub przynajmniej winien być tak rozumiany), rozważenia wymaga zasadność prawodawczej „standaryzacji" rozwiązań, które w jednolity sposób – zarówno dla celów bilansowych, jak i podatkowych – regulowałyby określone zdarzenia gospodarcze.

Oczywiście można rzec, że regulacje z zakresu prawa bilansowego wprowadzają często rozwiązania elastyczne, pozostawiając kierownikowi jednostki gospodarczej pewien margines swobody w ocenie skutków zaistniałych zdarzeń gospodarczych, ich wpływu na obraz ekonomiczny jednostki oraz w sposobie ich prezentacji w księgach rachunkowych. Celem przepisów z zakresu rachunkowości nie jest bowiem całkowite „usztywnienie" zasad ujmowania w ewidencji zdarzeń gospodarczych (choć niewątpliwie wprowadzają one pewną schematyczność działań),

[4] Por. uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. 2006.217.1589).

lecz dążenie do prowadzenia takiej ewidencji w sposób należycie oddający treść ekonomiczną zdarzeń, których uczestnikiem jest jednostka. Podstawowym obowiązkiem podmiotu gospodarczego jest przecież stosowanie zasad rachunkowości w taki sposób, aby umożliwiały one rzetelne i jasne przedstawienie jego sytuacji majątkowej, finansowej oraz wyniku finansowego[5]. Uwzględniając zatem naturalny (a nie sankcyjny) charakter podatku, jako oczywiste i powszechne narzędzie wtórnego podziału PKB, „standaryzacja" rozwiązań dla potrzeb bilansowych i podatkowych nie może skutecznie zagrażać realizacji funkcji fiskalnej podatku dochodowego. Ponadto istnieją środki prawne, mające na celu ograniczanie potencjalnych praktyk „kreatywnej księgowości", która mogłaby mieć miejsce w przypadku zanadto ścisłych powiązań podatkowo-bilansowych i tym samym osłabiać poziom wpływów budżetowych z tytułu podatków dochodowych. W przypadku m.in. doprowadzenia do narażenia na uszczuplenie zobowiązania podatkowego, czy też nierzetelnego prowadzenia ksiąg, zastosowanie znajdują określone przepisy kodeksu karnego skarbowego, kwalifikującego tego rodzaju przewinienia do kategorii przestępstw skarbowych, bądź (w przypadku mniejszej wagi) do kategorii wykroczeń.

Rozważenia wymaga również zakres dopuszczalnej „elastyczności" norm prawa podatkowego (dotyczy to w szczególności zasad rozliczania dla potrzeb podatku dochodowego ponoszonych przez przedsiębiorców kosztów). W ocenie autora, w tym zakresie uzasadnionym byłoby formułowanie przez prawodawcę takich konstrukcji normatywnych, które dawałyby przedsiębiorcom (w zależności od uznania i potrzeb podatników) możliwość alternatywnego stosowania różnych rozwiązań, w tym stosowania również pewnych uproszczeń w rozliczeniach. Oceniając stan aktualnych przepisów oraz praktykę organów administracji skarbowej, sprawujących kontrolę nad prawidłowością rozliczeń podatkowych, można postawić tezę, że od przedsiębiorców wymaga się w określonych okolicznościach stosowania tylko jednego (tym samym uznawanego za właściwe) rozwiązania. Skoro niejednokrotnie utrudniona jest subsumcja normy prawnopodatkowej do zaistniałego stanu faktycznego, gdyż pojawiają się wątpliwości interpretacyjne, to za nieuprawnione należy uznać stanowisko, zgodnie z którym zawsze tylko jedno rozwiązanie (kwalifikacja prawno-podatkowa) może być uznane za dopuszczalne. W takiej sytuacji podatnicy

[5] Art. 4 ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223 ze zm.).

winni mieć prawnie zagwarantowaną możliwość podjęcia decyzji o wyborze określonego sposobu rozliczenia, o ile tylko nie będzie ono nielogiczne i nie będzie się wprost sprzeciwiać fiskalnej funkcji opodatkowania (nie będzie służyć uchylaniu się od opodatkowania). Ponadto wątpliwości (w tym również co do stanu prawnego) winny być przecież rozstrzygane na korzyść podatnika[6].

Okoliczności te skłaniają do wniosku, że formułowanie przez prawodawcę odmiennych norm prawa podatkowego i bilansowego (skutkujące różnicami w zasadach określania odpowiednio wysokości dochodu podatkowego oraz zysku bilansowego), winno mieć miejsce jedynie wówczas, gdy znajduje to głębokie uzasadnienie. Różnice te mogą zaś wynikać albo z celu fiskalnego, albo też ze względów pozafiskalnych (np. stymulacyjnych). W każdym jednak przypadku winny być w jasny i przekonywujący sposób w procesie legislacyjnym przez prawodawcę zwerbalizowane. Pogląd taki aktualnie można uzasadniać chociażby tym, że punktem wyjścia dla określenia wysokości podstawy opodatkowania podatkiem dochodowym są dane wynikające z prowadzonej na podstawie ustawy o rachunkowości ewidencji rachunkowej[7].

Nie bez znaczenia pozostaje również to, że wszelkie ujawniające się różnice w podejściu bilansowym oraz podatkowym stwarzają konieczność przeprowadzania przez przedsiębiorców dodatkowych czynności obliczeniowych. Im tych różnic jest więcej, tym trudniej ustrzec się błędów w dokonywanych kalkulacjach. Nieprawidłowości zaś skutkować mogą odpowiedzialnością karno-skarbową, która w skrajnym przypadku może prowadzić do osłabienia potencjału gospodarczego danego podmiotu. Dodać należy, że odpowiedzialności tej podlegają nie tylko czyny zabronione popełnione umyślnie, ale również czyny popełnione w sposób nieumyślny, tj. wówczas gdy podatnik nie zachował ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, mimo że możliwość popełnienia tego czynu przewidywał albo mógł przewidzieć[8].

---

6 Patrz szerzej na ten temat: A. Mariański, *Rozstrzyganie wątpliwości na korzyść podatnika (cz. I)*, „Przegląd Podatkowy" nr 8/2009, Wolters Kluwer Polska – ABC, s. 22-27 oraz A. Mariański, *Rozstrzyganie wątpliwości na korzyść podatnika (cz. II)*, „Przegląd Podatkowy" nr 10/2009, Wolters Kluwer Polska – ABC, s. 37-43.

7 Por. art. 9 ust. 1 updop.

8 Art. 4 ustawy z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2007 r. nr 111, poz. 765 ze zm.).

9.3 Polityka rachunkowości a podatek dochodowy

W doktrynie i orzecznictwie od lat wskazuje się, że „przepisy o rachunkowości nie są podatkotwórcze”[9], że wskazany w art. 9 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych obowiązek prowadzenia pełnych ksiąg rachunkowych wynika tylko z konieczności dostarczenia – w procesie kalkulowania wysokości obciążenia z tytułu podatku dochodowego – wiarygodnych danych (niejako faktograficznie odzwierciedlających w porządku chronologicznym i systematycznym zapisy zaistniałych zdarzeń). Treść tego przepisu nie decyduje o elementach technicznych podatku, lecz jedynie o sposobie dokumentowania stanów faktycznych[10]. Jego treść przesądza o bezpośrednim podporządkowaniu ewidencji księgowej (rachunkowej) potrzebom podatkowym. Przepisy dotyczące ksiąg handlowych i innych urządzeń księgowych nie mogą modyfikować obowiązków podatkowych, gdyż ich funkcja polega na rejestrowaniu przebiegu zdarzeń gospodarczych. Podatnik winien mieć na uwadze pierwszeństwo zasad zawartych w ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych[11]. Choć przepisy podatkowe niejednokrotnie odsyłają do zastosowania w sprawie przepisów prawa bilansowego, to jednak w ramach autonomii prawa podatkowego ustawodawca ma możliwość tworzenia rozwiązań swoistych dla tej gałęzi prawa[12]. Miarodajne dla celów zaliczania danych kosztów do kosztów uzyskania przychodów są wyłącznie przepisy podatkowe[13].

W ostatnio wydawanych przez organy podatkowe interpretacjach przepisów prawa podatkowego pojawiają się również mniej kategoryczne stwierdzenia. Dyrektor Izby Skarbowej w Warszawie w interpretacji indywidualnej z 2 lutego 2011 r. (znak: IPPB5/423-769/10-2/IŚ) wskazuje,

---

9 Tak np. w wyroku NSA z dnia 18 czerwca 1997 r., sygn. akt III SA 187/96; w wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego – Ośrodek Zamiejscowy w Gdańsku z dnia 20 lutego 1998 r. (I SA/Gd 933/96); w piśmie Ministerstwa Finansów – Departamentu Podatków Bezpośrednich i Opłat z dnia 23 października 1995 r. (znak: PO 3-IP-722-592/95).

10 Por. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego – Ośrodek Zamiejscowy w Poznaniu z dnia 8 czerwca 1995 r. (SA/P 3730/94).

11 Tak np. w interpretacji indywidualnej Dyrektora Izby Skarbowej w Katowicach z dnia 18 sierpnia 2011 r. (znak: IBPBI/2/423-200/11/PP).

12 Dyrektor Izby Skarbowej w Warszawie w interpretacji indywidualnej z 2 lutego 2011 r. (znak: IPPB5/423-769/10-2/IŚ); por. również interpretację indywidualną Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z 28 lutego 2011 r. (znak: IBPBI/2/423-200/11/PP).

13 Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Bydgoszczy z dnia 8 kwietnia 2009 r. (znak: ITPB1/415-67/09/WM).

że „przepisy ustawy o rachunkowości nie są (…) podatkotwórcze, co nie oznacza jednak, iż w pewnych obszarach rozwiązania przyjęte w rachunkowości niejako wprost (automatycznie) przekładają się na skutki rachunku podatkowego”[14]. O ile można się zastanawiać nad poprawnością takiego stwierdzenia ze stylistycznego, semantycznego i logicznego punktu widzenia, o tyle nie budzi większych wątpliwości, że „w tych pewnych obszarach” sposób stosowania prawa bilansowego może mieć duży wpływ na rozliczenia z tytułu podatku dochodowego. Nie bez znaczenia dla roli zasad rachunkowości w procesie kalkulacji podstawy opodatkowania pozostaje tu również przywoływany już wcześniej przepis ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, określający co należy rozumieć za dzień poniesienia kosztu podatkowego (art. 15 ust. 4e updop). Tym dniem jest dzień, na który ujęto koszt w księgach rachunkowych. O tym zaś, kiedy ten koszt ostatecznie znajdzie swoje odzwierciedlenie w księgach rachunkowych, obniżając zysk bilansowy[15], w niektórych przypadkach

[14] Podobnie w: interpretacji indywidualnej Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z dnia 11 lipca 2011 r. (znak: IPPB5/423-376/11-2/AS) oraz w interpretacji indywidualnej Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z dnia 3 czerwca 2011 r. (IPPB5/423-186/11-2/IŚ).

[15] W orzecznictwie organów podatkowych wskazuje się, że nie chodzi w tym przypadku o jakiekolwiek ujęcie wydatku w księgach, tylko jego ujęcie jako kosztu, tzn. uznanie przez podatnika za taki koszt z punktu widzenia przepisów o rachunkowości. Tak m.in. w interpretacjach indywidualnych wydanych przez Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie: z 28 stycznia 2010 r. (znak: IPPB5/423-757/09-2/PJ), z 14 września 2011 r. (znak: IPPB5/423-626/11-3/RS), z 11 lipca 2011 r. (znak: IPPB5/423-376/11-2/AS), z 10 czerwca 2011 r. (znak: IPPB5/423-387/11-4/RS), w interpretacji indywidualnej Dyrektora Izby Skarbowej w Bydgoszczy z dnia 26 lutego 2010 r. (znak: ITPB3/423-766a/09/MT), w interpretacji indywidualnej Dyrektora Izby Skarbowej w Katowicach z dnia 15 marca 2010 r. (znak: IBPBI/2/423-1591/09/JS).
Rozsądna polemika z tego rodzaju podejściem prowadzona jest m.in. w artykule: A. Mariański, *Rozliczanie kosztów podatkowych – według przepisów prawa podatkowego czy bilansowego*, „Przegląd Podatkowy” nr 8/2011, Wolters Kluwer Polska – ABC, s. 22-28. Do argumentów wskazywanych przez A. Mariańskiego można dołożyć również kwestie dotyczące praktycznych aspektów ujmowania wydatków wyrażonych w walutach obcych. Jak wynika z art. 15 ust. 1 zdanie drugie updop, koszty poniesione w walutach obcych przelicza się na złote według kursu średniego ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski z ostatniego dnia roboczego poprzedzającego dzień poniesienia kosztu. Przyjmując założenie (za organami podatkowymi), że dniem poniesienia kosztu jest dzień, na który ujęto w księgach dokument źródłowy (fakturę) na koncie wynikowym (kosztowym), to w przypadku sprzedaży przez podatnika towarów handlowych uprzednio nabytych od zagranicznego kontrahenta, z którym rozlicza się w walucie obcej, podatnik winien za każdym razem kiedy towar wydawany jest z magazynu w odrębny sposób wyceniać koszt własny sprzedanych

może przecież decydować polityka rachunkowości. W tym kontekście powielana wciąż w orzecznictwie i doktrynie sentencja o „niepodatkotwórczym" charakterze prawa bilansowego brzmi nieco anachronicznie.

Kolejnych argumentów wskazujących na to, że zasady rachunkowości mogą istotnie rzutować na wysokość dochodu do opodatkowania dostarcza analiza poniższych wyroków sądów administracyjnych oraz interpretacji indywidualnych wydawanych w trybie Ordynacji podatkowej przez uprawnione do tego organy administracji skarbowej. Wspomniany art. 15 ust. 4e ustawy o podatku dochodowym budzi bowiem wciąż wątpliwości interpretacyjne i jest źródłem licznych sporów pomiędzy podatnikami a organami podatkowymi. Część z tych sporów trafia na wokandy sądów administracyjnych. Poniżej trzy takie przykłady.

W wyroku WSA w Warszawie z dnia 30 września 2010 r. (VIII SA/Wa 419/10) sąd stwierdził, że skoro „po przejściu" przez jednostkę na Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej, ponoszone przez podatnika koszty remontów kapitalnych urządzeń (środków trwałych) są dla potrzeb bilansowych ujmowane jako zwiększające wartość tych urządzeń (w oparciu o politykę rachunkowości zgodną z MSSF), to wydatki takie (koszty remontów) nie mogą być ujmowane jako bieżący (jednorazowy) koszt podatkowy, lecz winny być również rozliczane

wyrobów. Nabycie towarów handlowych (wprowadzenie na magazyn) jest bowiem co do zasady neutralne z punktu widzenia wyniku finansowego, a „kosztowy" charakter ma dopiero moment wydania nabywcy towaru z magazynu. Podobny problem dotyczyłby również np. wyrażonych w walucie obcej kosztów, które podlegają czynnym rozliczeniom międzyokresowym. Pierwotne „niekosztowne" ujęcie wydatku na koncie RMK nie powinno być, w świetle podejścia prezentowanego przez organy podatkowe, traktowane jako dzień poniesienia kosztu. Wpływ na wynik („kosztowy") mają przecież dopiero te zapisy księgowe, które są dokonywane w korespondencji z kontem RMK. A zatem dopiero wówczas można by mówić o „dniu poniesieniu kosztu" i dopiero wówczas każdorazowo podatnik winien przeliczać ponoszony wydatek na walutę polską. W praktyce jednak przeliczenia kosztu na walutę polską dokonuje się na moment ujęcia dokumentu księgowego na koncie rozliczeń międzyokresowych.

Por. również interpretację indywidualną Dyrektora Izby Skarbowej w Łodzi z 2 września 2011 r. (znak: IPTPB3/423-76/11-4/MF), w której stwierdzono, że poprzez użyte w treści art. 15 ust. 4e ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych sformułowanie „dzień, na który ujęto koszt w księgach rachunkowych (zaksięgowano) na podstawie otrzymanej faktury (rachunku)" ustawodawca miał na celu zrównanie momentu poniesienia kosztu pośredniego z datą, pod którą wydatek stanowiący ten koszt pośredni jest księgowany dla celów rachunkowych. Odwołania do rachunkowego ujęcia jednakże nie należy rozumieć w taki sposób, że zapis w księgach musi być dokonywany wyłącznie na koncie kosztowym.

w czasie, przez okres, w którym spółka dokonuje bilansowych odpisów amortyzacyjnych. Sąd zatem podzielił stanowisko organu podatkowego. Na etapie toczącego się postępowania jeszcze przed organem podatkowym, minister finansów wskazywał, że dokonanie zmian w przyjętej polityce rachunkowości skutkować winno z uwagi na powstające różnice w ujęciu rachunkowym, odpowiednio zmianami, które należy uwzględnić w rozliczeniu zobowiązania podatkowego. Zdaniem organu kwalifikację prawno-podatkową determinują przyjęte przez Spółkę zasady polityki rachunkowości. Organ dodał, że kluczowe znaczenie miało wprowadzenie przez Spółkę Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej od 2008 r.[16]. Również zdaniem sądu ustawodawca uzależnił moment powstania kosztu podatkowego w rozumieniu art. 15 ust. 4d updop między innymi od momentu ujęcia kosztu w księgach rachunkowych. Sąd przyznał, że co do zasady przepisy ustawy o rachunkowości nie mogą być traktowane jako przepisy szczególne (*lex specialis*) wobec przepisów prawa podatkowego (*lex generalis*). Jest to jednak dopuszczalne w przypadku stosownego odesłania normatywnego, czyli tak jak reguluje to art. 15 ust. 4e updop, który to przepis przyznaje prymat zasadzie memoriałowej nad kasową przy określaniu momentu poniesienia kosztu podatkowego. Ostatecznie sąd zgodził się z organem podatkowym co do tego, że decydujące znaczenie dla sprawy miało wprowadzenie przez Spółkę Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej, zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 11 ustawy o rachunkowości.

Należy jednak zaznaczyć, iż wskazany wyrok jest jeszcze nieprawomocny, podlegać będzie bowiem kontroli legalności, której – po złożonej skardze kasacyjnej przez podatnika – dokona niebawem Naczelny Sąd Administracyjny.

W interpretacji indywidualnej z dnia 19 października 2010 r. (znak: IPPB5/423-455/10-4/DG) Dyrektor Izby Skarbowej w Warszawie stwierdził, że skoro Spółka rozlicza dla potrzeb bilansowych koszty remontów w czasie (co znajduje swoje umocowanie w polityce rachunkowości), to również dla potrzeb podatkowych taka praktyka jest koniecznością. Z ko-

[16] Zdaniem podatnika, toczącego spór z organem podatkowym, istniejąca autonomia prawa podatkowego powoduje, iż odpisy amortyzacyjne dokonywane dla celów księgowych nie mogą determinować powstania kosztu podatkowego. Tym samym za sprzeczne z zasadą autonomii prawa podatkowego należało uznać stanowisko organu, iż kwalifikację prawno-podatkową determinują przyjęte zasady polityki rachunkowości.

lei jeżeli po zmianie właściciela Spółki, Spółka przechodzi na nowe zasady polityki rachunkowości, obowiązujące w (nowej) grupie kapitałowej, to zmianie zasad (polityki) rachunkowości winna towarzyszyć również zmiana sposobu ujmowania wydatków remontowych w kosztach bilansowych. Tym samym Spółce przyznano prawo odniesienia w ciężar kosztów podatkowych – w dniu przejścia na nowe zasady – pozostałej (nierozliczonej jeszcze) na koniec roku obrotowego (podatkowego) w ramach rozliczeń międzyokresowych kosztów części kosztów remontów, pomimo że bilansowo nierozliczona część RMK nie była odnoszona w koszty bieżącego okresu, ale rozliczana z wynikiem z lat ubiegłych. Organ stwierdził, że zgodnie z obowiązującymi przepisami updop, w przypadku obowiązywania u podatnika zasad polityki rachunkowości, powinna ona dostosować rozliczenia kosztów na gruncie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych do obowiązujących zasad polityki rachunkowości. Wprowadzenie zmian do ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych (poprzez dodanie od 1 stycznia 2007 r. nowych ustępów 4d oraz 4e w art. 15) spowodowało uproszczenie zasad rozliczania kosztów i usunięcie kontrowersji związanych z wcześniej obowiązującymi przepisami w tym zakresie. Tym samym większego znaczenia w procesie rozliczania kosztów podatkowych nabrały stosowane przez tego podatnika przepisy o rachunkowości. Wskazane w ww. przepisie określenie, że dniem poniesienia kosztu jest dzień, na który ujęto koszt w księgach rachunkowych, oznacza, że dla celów podatkowych koszt ten należy rozpoznać w oparciu o uregulowania wynikające z rachunkowości. Dodatkowym potwierdzeniem na słuszność powyższego stwierdzenia – wg organu podatkowego – jest też art. 9 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, który wyraźnie wskazuje, że księgi rachunkowe prowadzone zgodnie z ustawą o rachunkowości powinny zapewnić określenie wysokości dochodu do opodatkowania (straty) i wysokości należnego podatku za rok podatkowy.

W interpretacji indywidualnej z dnia 15 marca 2010 r. Dyrektor Izby Skarbowej w Katowicach stwierdził (w odpowiedzi na zapytanie podatnika dotyczące zasadności rozliczania dla potrzeb podatkowych w czasie kosztów remontów kapitalnych), że zasady rachunkowości nakazują, aby koszty poniesione w bieżącym okresie, które są tak duże, że będą rażąco obniżać (deformować) wynik tego okresu, a ich związek z osiąganiem przychodów w przyszłych okresach jest oczywisty, aktywować i dokonywać systematycznie odpisów w ciężar kosztów stosownie do upływu czasu lub wielkości świadczeń. W literaturze przedmiotu, ponieważ prze-

pisy o rachunkowości nie określają szczegółowo rodzaju tych kosztów, pozostawiając tę ocenę jednostce prowadzącej księgi, zaleca się, aby w ten sposób rozliczać m.in. koszty remontów środków trwałych, prenumeraty, ubezpieczeń majątkowych. Zdaniem organu, nie ma uzasadnienia do rozliczania międzyokresowego wartości, które w skali działalności firmy są nieznaczne, tzn. nie wpływają na rzetelne i jasne przedstawienie sytuacji majątkowej i finansowej oraz nie zniekształcają wyniku finansowego jednostki. Przepisy nie przesądzają jednak o wysokości kwoty wydatku, decydującej o formie rozliczenia. W zależności zatem od skali prowadzonej działalności oraz wysokości ponoszonej opłaty – w ocenie organu podatkowego – podatnik musi zdecydować, czy jest to wartość istotna, która powinna być rozliczona w czasie, to znaczy w poszczególnych miesiącach, czy też jest to dla niego kwota nieistotna, którą można jednorazowo zaliczyć do kosztów podatkowych w dacie jej poniesienia. Skoro – zdaniem organu podatkowego – podatnik poniósł wysokie (znaczące dla podatnika) koszty remontu kapitalnego kotłów centralnego ogrzewania, to uznać należy za dopuszczalne (zgodnie z obowiązującą polityką rachunkowości) rozliczanie tychże kosztów w czasie wskazanym przez podatnika (przez okres trzech lat). Organ podkreślił, że z treści przywołanych przepisów ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych wynika podstawowa reguła: moment uznania wydatku za koszt podatkowy jest w obecnym stanie prawnym uzależniony od uznania go za taki koszt w ujęciu bilansowym. Innymi słowy, przepisy ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych nie stoją na przeszkodzie w rozliczeniu w czasie kosztów remontów środków trwałych. Skoro zatem podatnik w przyjętej polityce rachunkowości zadecydował o rozliczaniu wydatków remontowych w oparciu o zasady wynikające z przepisu art. 39 ust. 1 i ust. 3 ustawy o rachunkowości, a więc będzie dokonywał systematycznie odpisów w ciężar kosztów proporcjonalnie do ustalonego okresu, to powinien je w tym samym czasie zaliczać do kosztów uzyskania przychodów dla celów podatkowych.

Powyższe wybrane przykładowe orzeczenia wskazują, że aktualnie politykę (zasady) rachunkowości, w szczególności w zakresie, w jakim dotyczy ona kwestii rozliczania kosztów, należy uznać za istotny czynnik, który winien być uwzględniany w procesie kalkulowania wysokości podstawy opodatkowania podatkiem dochodowym.

9.4 Wnioski końcowe

Reasumując, należy stwierdzić, że istnieją ważne argumenty do dalszej merytorycznej synchronizacji regulacji z zakresu prawa podatkowego i prawa bilansowego. Każda taka inicjatywa będzie jednocześnie podnosić rangę i znaczenie polityki rachunkowości w procesie kształtowania podstawy opodatkowania podatkiem dochodowym. Podejmowane w ostatnich latach przez prawodawcę próby zbliżenia (ujednolicenia) tych gałęzi prawa należy uznać za niewystarczające. Pomimo iż nie budzi ani w doktrynie, ani w orzecznictwie wątpliwości pogląd, że cel norm z zakresu rachunkowości i z zakresu prawa podatkowego jest odmienny, to za w pełni uzasadnione uznać należy wszelkie zmiany legislacyjne, mające na celu zsynchronizowanie reguł podatkowych i bilansowych, do których równoległego przestrzegania zobowiązani są wszyscy przedsiębiorcy prowadzący księgi rachunkowe. Istniejące różnice pomiędzy zyskiem bilansowym i dochodem do opodatkowania winny być ograniczane do niezbędnego minimum i w każdym przypadku winny być odpowiednio uzasadnione, wyraźnie określonymi fiskalnymi bądź pozafiskalnymi celami polityki podatkowej. Jednocześnie, celem uniknięcia konieczności prowadzenia podwójnej księgowości (jednej dla celów bilansowych, drugiej zaś dla celów podatkowych) winna istnieć możliwość stosowania pewnych uproszczeń w prowadzonych przez podatników rozliczeniach (korektach zysku bilansowego brutto dokonywanych dla celów podatkowych). Przepisy podatkowe winny również dopuszczać w szerszym zakresie możliwość stosowania równorzędnych alternatywnych rozwiązań, które mogliby podatnicy przyjmować w procesie kalkulacji obciążeń podatkowych, o ile nie wpływałoby to istotnie negatywnie na realizację funkcji fiskalnych opodatkowania (pod warunkiem, że poszczególne rozwiązania miałyby swoje ekonomiczne uzasadnienie i znajdowały stosowne odzwierciedlenie w zapisach polityki rachunkowości).

Bibliografia

Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Bydgoszczy z dnia 8 kwietnia 2009 r. (znak: ITPB1/415-67/09/WM).

Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z dnia z 28 stycznia 2010 r. (znak: IPPB5/423-757/09-2/PJ).

Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Bydgoszczy z dnia 26 lutego 2010 r. (znak: ITPB3/423-766a/09/MT).

Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Katowicach z dnia 15 marca 2010 r. (znak: IBPBI/2/423-1591/09/JS).
Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z dnia 2 lutego 2011 r. (znak: IPPB5/423-769/10-2/IŚ).
Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z dnia z 28 lutego 2011 r. (znak: IBPBI/2/423-200/11/PP).
Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z dnia 3 czerwca 2011 r. (znak: IPPB5/423-186/11-2/IŚ).
Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z dnia 10 czerwca 2011 r. (znak: IPPB5/423-387/11-4/RS).
Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z dnia 11 lipca 2011 r. (znak: IPPB5/423-376/11-2/AS).
Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Katowicach z dnia 18 sierpnia 2011 r. (znak: IBPBI/2/423-200/11/PP).
Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Łodzi z dnia 2 września 2011 r. (znak: IPTPB3/423-76/11-4/MF).
Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z dnia 14 września 2011 r. (znak: IPPB5/423-626/11-3/RS).
Mariański A., *Rozliczanie kosztów podatkowych – według przepisów prawa podatkowego czy bilansowego*, „Przegląd Podatkowy" nr 8/2011, Wolters Kluwer Polska – ABC.
Mariański A., *Rozstrzyganie wątpliwości na korzyść podatnika (cz. I)*, „Przegląd Podatkowy" nr 8/2009, Wolters Kluwer Polska – ABC.
Mariański A., *Rozstrzyganie wątpliwości na korzyść podatnika (cz. II)*, „Przegląd Podatkowy" nr 10/2009, Wolters Kluwer Polska – ABC.
Pismo Ministerstwa Finansów – Departamentu Podatków Bezpośrednich i Opłat z dnia 23 października 1995 r. (znak: PO 3-IP-722-592/95).
Ustawa z dnia 31 stycznia 1989 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz.U. z 1991 r. nr 49, poz. 216 ze zm.
Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz.U z 2011 r. nr 74, poz. 397 ze zm.
Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. z 2009 r. nr 152, poz. 1223 ze zm.
Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy, Dz.U z 2007 r. nr 111, poz. 765 ze zm.
Waślicki T., *Współmierność przychodów i kosztów w prawie bilansowym i podatkowym (1)*, „Przegląd Podatkowy" nr 9/2007, Wolters Kluwer Polska – ABC.
Waślicki T., *Współmierność przychodów i kosztów w prawie bilansowym i podatkowym (2)*, „Przegląd Podatkowy" nr 10/2007, Wolters Kluwer Polska – ABC.
Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego – Ośrodek Zamiejscowy w Poznaniu z dnia 8 czerwca 1995 r. (SA/P 3730/94).
Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 18 czerwca 1997 r. (III SA 187/96),
Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego – Ośrodek Zamiejscowy w Gdańsku z dnia 20 lutego 1998 r. (I SA/Gd 933/96).

Streszczenie

Celem artykułu jest próba oceny znaczenia polityki (zasad) rachunkowości dla potrzeb rozliczeń dokonywanych przez przedsiębiorców z tytułu podatku dochodowego. W tym kontekście, w ocenie autora niniejszego artykułu, rola polityki rachunkowości

w okresie ostatnich lat przybierała na znaczeniu, choć poglądy w tym zakresie nie są jednolite zarówno wśród przedstawicieli doktryny, jak i w orzecznictwie. Za uzasadnione uznać należy wszelkie zmiany legislacyjne, mające na celu zsynchronizowanie reguł podatkowych i bilansowych. Z uwagi na nałożony na podatników podatku dochodowego od osób prawnych obowiązek prowadzenia ksiąg rachunkowych, różnice pomiędzy zyskiem bilansowym i dochodem do opodatkowania winny być ograniczane do niezbędnego minimum.

Summary

The importance and impact of accounting policy on the settlement of income tax

The article aims to assess the importance of accounting policy for income tax settlements made by the entrepreneurs. In recent years the importance of accounting policy has increased, although the views in this area are not unanimous among the representatives of both the doctrine and the jurisprudence. Any legislative changes introduced to synchronize fiscal and accounting rules should be considered as justified. Due to the obligation of bookkeeping imposed on taxpayers of corporate income tax the differences between accounting profit and taxable income ought to be reduced to a minimum.

Analiza możliwości wykrycia stosowania narzędzi agresywnej księgowości

Anna Białek-Jaworska*
Marek Sylwestrzak**

10.1 Wprowadzenie

Polityka bilansowa jest częścią polityki rachunkowości, która dotyczy ujawniania i prezentacji informacji umieszczonych w sprawozdaniach finansowych, a zatem stanowi końcowy etap procesu tworzenia informacji w rachunkowości. Jej celem jest wpłynięcie na adresata bilansu i skłonienie go do pożądanych zachowań[1], co może doprowadzić do sytuacji, w której przedsiębiorstwo będzie dostosowywało informację finansową przekazywaną zewnętrznym użytkownikom sprawozdań finansowych do prognoz analityków, przy założeniu zbyt małej kontroli ze strony audytorów oraz w przedsiębiorstwach z własnością rozproszoną bez dominującego właściciela, dającego większą wiedzę o stanie finansowym spółki kadrze zarządzającej.

* Dr Anna Białek-Jaworska, Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego, Katedra Bankowości, Finansów i Rachunkowości, adiunkt, abialek@wne.uw.edu.pl

** Mgr Marek Sylwestrzak, Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego, Katedra Bankowości, Finansów i Rachunkowości, doktorant, msylwestrzak@wne.uw.edu.pl

T. Cebrowska, M, Jeżowski, *Polityka bilansowa czy fałszowanie bilansu, Normy prawne i zawodowe rachunkowości,* Prace naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, Wrocław 2000, s. 67.

1 T. Cebrowska, M, Jeżowski, *Polityka bilansowa czy fałszowanie bilansu, Normy prawne i zawodowe rachunkowości*, Prace naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, Wrocław 2000, s. 67.

Zasady rachunkowości, metody wyceny, ujmowania i prezentacji w sprawozdaniu finansowym, zarówno na szczeblu regulacji krajowych, jak i międzynarodowych, mają ogólny charakter, ponieważ zbyt szczegółowe akty prawne nie mogłoby przetrwać dłuższego okresu i można byłoby je stosować tylko w ściśle określonych warunkach[2]. W tym aspekcie ich ogólność pozostawia zarządowi znaczące pole manewru w wyborze rozwiązań rachunkowych odpowiednich dla zamierzonych celów.

Informacje przekazywane przez przedsiębiorstwa i instytucje finansowe wpływają na decyzje inwestycyjne odbiorców zewnętrznych. Rozwój rynku kapitałowego spowodował przewartościowanie informacji finansowych, które stały się elementem tworzenia zysku i konkurencji między jego uczestnikami[3]. W tym aspekcie spółki mogą także zatajać informacje lub przekazywać je z opóźnieniem, szczególnie wtedy, gdy wieści są złe, ponieważ później wpływają one na zachowania inwestorów, a w dalszym aspekcie na kurs akcji. W konsekwencji inwestorzy zostają wprowadzeni w błąd, gdyż zapewnia się ich o dobrej sytuacji finansowej spółki[4]. Przyczyną występowania takich sytuacji jest asymetria informacji, gdyż przy braku właściciela dominującego większą wiedzę dotyczącą stanu przedsiębiorstwa ma kadra menedżerska niż rozdrobnieni właściciele. Wówczas może wystąpić pokusa nadużycia po stronie osób zarządzających przedsiębiorstwem, skłaniająca do wykorzystania odpowiednio dobranych narzędzi polityki bilansowej oraz posiadanych informacji o przedsiębiorstwie w celu polepszenia wizerunku jego sytuacji finansowej i majątkowej oraz wyniku finansowego, a w konsekwencji dostarczenia na rynek zafałszowanego obrazu kondycji finansowej przedsiębiorstwa. Takie postępowanie menadżerów, podyktowane chęcią osiągnięcia bezpośrednich lub pośrednich korzyści osobistych, może spowodować straty akcjonariuszy[5].

Opierając się na fałszywych informacjach, inwestor podejmuje bardziej ryzykowną inwestycję, która w dłuższej perspektywie może doprowadzić do strat. Według średnio silnej hipotezy efektywności rynku kapi-

---

2 A. Sowińska, *Skąd się wzięła sprawa „Enronu"?*, „Rachunkowość" 2003, nr 4, s. 5-6.

3 W. Dębski, *Rynek kapitałowy i jego mechanizmy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 91-93.

4 A. Damodaran, *Finanse korporacji. Teoria i praktyka*. Wydawnictwo HELION, Warszawa 2007, s. 69.

5 Zobacz W. Nowak, *Teoria sprawozdawczości finansowej: perspektywa standardów rachunkowości*, Oficyna Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010, s. 39.

tałowego, jeżeli ceny akcji odzwierciedlają wszystkie publicznie dostępne informacje, niemożliwe jest uzyskanie przewagi nad innymi uczestnikami rynku i osiągnięcie ponadprzeciętnej stopy zwrotu[6].

Zadaniem audytorów jest informowanie o zniekształceniach informacji finansowej zawartej w sprawozdaniach przedsiębiorstw, zapewniając przejrzysty obraz sytuacji majątkowej i finansowej oraz rezultatów gospodarowania spółek. Jednak audytorzy sprawdzając oddzielnie poszczególne pozycje bilansu, tracą obiektywizm przy całościowej ocenie danych prezentowanych przez spółkę. Przed uchwaleniem ustawy Sarbanes-Oxley przedsiębiorstwa mogły często zachęcać audytorów do pewnego rodzaju „symbiozy", obiecując stałą współpracę, gwarantując zawarcie umowy o badanie również w przyszłych okresach lub dodatkowe zlecenia na różne przedsięwzięcia, oczekiwały przyzwolenia na ukrywanie nieumiejętnych działań na rynku, nieefektywnej alokacji zasobów, a przede wszystkim błędów kadry zarządzającej[7].

W artykule przedstawiono koncepcję diagnozy stosowania agresywnej księgowości w Enronie przed 2001 r., tj. przed rokiem, w którym spółka złożyła wniosek o upadłość i zgodnie z Rozdziałem 11 Kodeksu Upadłościowego, obowiązującego w USA, została objęta protekcją przed postępowaniem upadłościowym. W artykule poddano weryfikacji hipotezę, że stosowanie narzędzi agresywnej księgowości przez Enron można było wykryć za pomocą analizy wskaźnikowej, modeli predykcji bankructwa oraz stosując model arbitrażu cenowego (APT) przy porównaniu z innymi spółkami z branży energetycznej w latach 1997-2000 w oparciu o dane udostępniane przez Amerykańską Komisją Papierów Wartościowych i Giełd oraz NYSE.

10.2 Przyczyny i metody fałszowania sprawozdań finansowych

Za zniekształcanie sprawozdania finansowego odpowiedzialny jest przede wszystkim zarząd oraz działający na jego zlecenie główny księgowy. Przyczyną występowania takich sytuacji jest niejednokrotnie uzależnienie kwoty wynagrodzenia kadry menedżerskiej od wypracowanych przez spółkę zysków, które może być premiowane w postaci opcji na zakup akcji, będąc bodźcem do kreowania wyniku finansowego spółki. In-

[6] R. Stalmach, *Zarządzanie firmą w interesie akcjonariuszy*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2005, s. 29.

[7] A. Sowińska, *op. cit.*, s. 5-6.

nym powodem jest maksymalizowanie ceny akcji przedsiębiorstwa, które jest najbardziej powszechnym spośród celów maksymalizacji wartości spółki, ponieważ kurs akcji jest nieustannie dostosowywany do pojawiających się na rynku nowych informacji o przedsiębiorstwie, odzwierciedla długookresowe efekty decyzji spółki i jest miarą bogactwa akcjonariuszy[8].

Według D. Cresseya, aby po raz pierwszy zastosować w przedsiębiorstwie oszustwo finansowe muszą wystąpić trzy czynniki: presja/zachęta, sposobność oraz racjonalizacja, które razem tworzą tzw. trójkąt oszustw (*triangle fraud*). Wystąpienie presji jest pierwszym krokiem do rozpoczęcia mechanizmu oszustwa finansowego. Najczęściej jest ona powiązana z trudnościami finansowymi spółki, wysokim poziomem zadłużenia czy nieudanymi inwestycjami. Drugim warunkiem jest istnienie sposobności, która może być wynikiem niewystarczającej kontroli wewnętrznej i zewnętrznej w przedsiębiorstwie oraz brakiem kultury etycznej w spółce. Ostatnim krokiem jest racjonalizacja czy też liberalne podejście do kwestii oszustwa finansowego. Jest ono związane z wewnętrznym systemem wartości menedżera, który dopuszcza się manipulacji finansowych[9].

Z. Rezaee i R. Riley podzielili oszustwa na dokonywane przez zarząd oraz pracowników. Pierwsze pojęcie jest często wymienne z oszukańczą sprawozdawczością finansową, gdyż zarząd jest odpowiedzialny za sporządzenie wiarygodnego sprawozdania finansowego, w którym zostaną przedstawione rzetelne, prawdziwe informacje finansowe, zgodne ze stosowanymi standardami rachunkowości. Natomiast Departament Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych definiuje oszustwa korporacyjne w trzech obszarach: finansowym (rachunkowym), szpiegostwa korporacyjnego oraz utrudniania postępowania. Oszustwa finansowe wiążą się z fałszowaniem informacji finansowych poprzez „preparowanie ksiąg" lub z wprowadzaniem w błąd inwestorów. Szpiegostwo korporacyjne definiowane jest jako sprzeniewierzenie aktywów przedsiębiorstwa przez kadrę kierowniczą. Z kolei utrudnianie postępowania jest powiązane ze składaniem fałszywych zeznań przed Amerykańską Komisją Papierów Wartościowych i Giełd (SEC) oraz zastraszaniem świadków. Należy przy tym pamiętać, że w Stanach Zjednoczonych oszukańczą sprawozdawczość finansową stosuje się do manipulacji zyskiem w celu wprowadzenia

8 A. Damodaran, *op. cit.*, s. 53-54.

9 Z. Rezaee, R. Riley, *Financial Statement Fraud. Prevention and detection*, John Wiley & Sons Inc., New Jersey 2009, s. 89-91.

w błąd rozproszonego akcjonariatu, podczas gdy w Europie – do transferu korzyści od akcjonariuszy mniejszościowych do większościowych[10].

T. Singleton i A. Singleton uznali, że najlepszym schematem do zrozumienia oszustw finansowych jest klasyfikacja *Association of Certified Fraud Examiners* (AFCE), która zawiera 49 schematów oszustw. AFCE zbudowało tzw. drzewo oszustw (*fraud tree*), w którym poszczególne techniki zostały sklasyfikowane według kategorii, podkategorii i mikrokategorii. Trzema głównymi kategoriami są: oszukańcza sprawozdawczość finansowa, sprzeniewierzenie aktywów oraz korupcja. Malwersacje finansowe z pierwszej wymienionej grupy są ściśle związane z zarządem przedsiębiorstwa, a mianowicie dyrektorem generalnym (CEO), dyrektorem finansowym (CFO) lub innym członkiem zarządu. Z kolei sprzeniewierzenie aktywów dotyczy zazwyczaj pracowników spoza kadry menedżerskiej, natomiast działania korupcyjne mogą dotyczyć każdej osoby zatrudnionej w spółce[11].

Oszukańcza sprawozdawczość finansowa to celowe, zamierzone zafałszowanie lub pominięcie istotnych faktów bądź danych księgowych, które mogą wpłynąć na decyzje odbiorcy sprawozdania finansowego, wprowadzając go w błąd[12]. Wśród innych pojęć odnoszących się do manipulacji finansowych warto wymienić jeszcze upiększanie wyników, wygładzanie zysków, fałszowanie ksiąg rachunkowych, zarządzanie zyskiem, kreatywną czy agresywną księgowość. Upiększanie wyników (*window dressing*) obejmuje wszystkie działania, które prowadzą do celowego zatuszowania lub zniekształcania obrazu sytuacji finansowej spółki, co pogarsza przejrzystość ksiąg rachunkowych, łamanie standardów rachunkowości albo pobudza zarządzanie zyskiem w celu zrobienia lepszego wrażenia na inwestorach[13]. Wygładzanie zysków (*income smoothing*) to świadome działania, które sztucznie ograniczają wahania ujawnianego wyniku finansowego poprzez manipulacje momentem ujmowania przychodów i kosztów tak, aby wyniki sprawiały wrażenie stabilnie rosnących[14]. Fałszowanie (preparowanie) ksiąg (*cook the books*) oznacza ce-

[10] Z. Rezaee, R. Riley, *op. cit.*, s. 5-7.

[11] T. Singleton, A. Singleton, *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, John Wiley & Sons Inc., New Jersey 2010, s. 71-74.

[12] Z. Rezaee, R. Riley, *op. cit.*, s. 5.

[13] R. Patterson, *Kompendium terminów z zakresu rachunkowości w języku polskim i angielskim*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 557.

[14] Ibidem, s. 605.

lowe manipulacje przy pomocy znanych bądź innowacyjnych technik w celu przedstawienia lepszego obrazu sytuacji finansowej spółki niż jest on w rzeczywistości[15]. Zarządzanie zyskiem (*earnings management*) dotyczy aktywnego manipulowania zyskiem w celu osiągnięcia zaplanowanego przez zarząd spółki lub określonego przez analityków poziomu albo innego bardziej zrównoważonego strumienia zysków[16]. Kreatywna księgowość wiąże się z prowadzeniem rejestrów, zestawień, przetwarzaniem i prezentowaniem zjawisk gospodarczych przy zastosowaniu, mających moc prawną, przepisów i obiektywnego interpretowania zasad rachunkowości w sposób, który nie może być bezpośrednio w owych przepisach zalecany, a który jest wynikiem intuicyjnego, twórczego oraz nieszablonowego zastosowania wyżej wymienionych przepisów i zasad. Natomiast agresywna księgowość to świadome i celowe prowadzenie rejestrów i zestawień, przetwarzanie i prezentowanie zjawisk gospodarczych, w sposób przeciwstawny z przepisami albo nieprawidłowe i subiektywne interpretowanie przepisów oraz zasad rachunkowości, które w znacznym stopniu mogą zaszkodzić odbiorcom określonych informacji księgowych poprzez przedstawienie zmienionej (polepszonej lub pogorszonej) w stosunku do faktycznej sytuacji ekonomicznej przedsiębiorstwa[17].

Mimo istnienia tak wielu określeń, każde z nich odnosi się do fałszowania sprawozdań finansowych. Jak zauważa W. Wąsowski, każda z wyżej wymienionych metod manipulacji wprowadza w błąd odbiorców, naruszając w ten sposób prawo, również prowadząc do defraudacji majątku akcjonariuszy, czyli „skoku na kasę". W tym aspekcie każda z takich metod powinna być nazywana oszustwem, ponieważ kreatywność potrzebna jest w reklamie a nie w rachunkowości[18].

15 M. Kutera, S. Surdykowska, *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa 2009, s. 37.

16 Ch. Mulford, E. Comiskey, *The Financial Numbers Game. Detecting Creative Accounting Practices*, John Wiley & Sons, Nowy Jork 2002, s. 3.

17 P. Gut, *Kreatywna księgowość a fałszowanie sprawozdań finansowych*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2006, s. 10-11.

18 W. Wąsowski, *Kreatywna księgowość: fałszowanie sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa 2005, s. 13.

10.3 Manipulacje finansowe na przykładzie Enronu

Informacje finansowe przekazywane przez przedsiębiorstwa, w tym zwłaszcza spółki giełdowe, powinny być należytej jakości, przejrzyste, kompletne i powszechnie dostępne[19]. Zgodnie z art. 1 *Statement of Financial Accounting Concept* opublikowanym przez FASB[20] w 1978 r., sprawozdania finansowe powinny dostarczać informacji, które są przydatne dla obecnych i potencjalnych inwestorów, wierzycieli oraz innych użytkowników w podejmowaniu racjonalnych inwestycji, kredytów i podobnych decyzji. Informacje powinny być zrozumiałe dla tych, którzy mają odpowiednią wiedzę i są gotowi do zbadania informacji z należytą starannością. Według J. Ellisa i D. Williamsa, dane finansowe ujawniane przez spółki zawierają wiele istotnych informacji, czego dowodem są zmiany kursu akcji spowodowane ogłoszeniem wyników ich działalności. W tym aspekcie polepszenie sytuacji majątkowej i finansowej przedsiębiorstwa zwiększa poziom zysku powyżej oczekiwań rynkowych, co w konsekwencji prowadzi do zwiększenia zainteresowania jego akcjami przez inwestorów oraz wzrostu ich ceny[21]. W oparciu o tę zależność Enron zbudował strategię finansową, podporządkowując jej realizacji narzędzia polityki bilansowej, w tym instrumenty kreatywnej rachunkowości. Przyjrzyjmy się genezie rozwoju Enronu.

W maju 1985 roku spółka InterNorth posiadająca największą sieć gazociągów w Stanach Zjednoczonych przejęła Houston Natural Gas (HNG), firmę mającą setki szybów naftowych. W wyniku połączenia powstał konglomerat Enteron, parę miesięcy później, po zarejestrowaniu konglomeratu, nazwa została zmieniona na Enron. Początkowo agresywna księgowość, stosowana przez zarząd spółki, zwiększała poziom przychodów i zmniejszała zobowiązania, ale ostatecznie doprowadziła do jej bankructwa w 2001 r. Enron stosował rachunkowość *markt-to-market* w przypadkach, gdzie nie można było zastosować natychmiastowej wyceny danej pozycji bilansowej w wartości rynkowej, np. spółki Mariner lub wartości zobowiązań czy produkcji. Rachunkowość *mark-to-market*

[19] M. Andrzejewski, *Rachunkowość a ujawnianie informacji przez spółki giełdowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 19.

[20] FASB, Statement of Financial Accounting Concepts: Accounting Standards 1999/2000 Edition, John Wiley & Sons, New York 1999.

[21] J. Ellis, D. Williams, *Strategia przedsiębiorstwa a analiza finansowa*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1997, s. 367.

pozwala na wycenę w ujęciu początkowym danego składnika aktywów obrotowych, w tym akcji przeznaczonych do publicznego obrotu oraz aktualizację wyceny na dzień bilansowy do wartości rynkowej.

Amerykańskie standardy rachunkowości wymagają, aby środki uzyskane z przedpłat traktować jako inwestycje przeznaczone do sprzedaży. Enron wykorzystywał przedpłaty do pozyskiwania gotówki, zawierał transakcje na dostarczanie energii w przyszłości, a następnie sprzedawał kontrakty innym instytucjom finansowym po zdyskontowanej cenie. Przyszłe spłaty były powiększane o odsetki, a spółka prezentowała te pożyczki jako sprzedaż, zawyżając wartość swoich aktywów i zobowiązań krótkoterminowych, a także wielkość sprzedaży i zysków, zaniżając przy tym wielkość zobowiązań długoterminowych.

Ponadto Enron stosował akcje uprzywilejowane na potrzeby manipulacji finansowych, np. MIPS (*Monthly Interest Preferred Share)* – akcje uprzywilejowane z miesięczną dywidendą. W zależności od potrzeb ten instrument finansowy mógł być traktowany jako akcja lub jako papier dłużny. W zeznaniach dla urzędu podatkowego MIPS-y prezentowano jako obligację, aby pomniejszyć podstawę opodatkowania o wypłacone jego posiadaczom odsetki. Natomiast w sprawozdaniach finansowych przedstawiany był jako akcje, aby obniżyć wskaźnik zadłużenia, a wypłacane odsetki były prezentowane jako dywidendy.

Jednak najczęściej do fałszowania obrazu finansowego Enron wykorzystywał **podmioty specjalnego przeznaczenia (SPE)**, które nie podlegały konsolidacji w sprawozdaniach finansowych grupy Enron, jeśli kontrolę nad SPE sprawował niezależny inwestor, który wniósł do kapitału własnego podmiotu co najmniej 3% aktywów oraz udział ten był utrzymywany przez cały okres niekonsolidowania podmiotu. Należy jednak zauważyć, że w podmiotach specjalnego przeznaczenia można ukryć zadłużenie. Stąd Enron tworzył SPE w celu przeniesienia zobowiązań z bilansu oraz zwiększenia sprzedaży, a także stosując za pomocą tychże podmiotów rachunkowość *mark-to-market*.

Do analizy sprawozdań finansowych Enronu wybrano analizę wskaźnikową, modele predykcji bankructwa oraz badanie stóp zwrotu za pomocą teorii arbitrażu cenowego (APT). Do analizy porównawczej wybrano jedenaście spółek: Anadarko Petroleum Company, Apache Corp., Chevron Corp., ConocoPhillips Corp., Dynegy Inc., EOG Resources, Exxon Mobile, Hess Corp., Occidental Petroleum, Questar Corp. oraz Williams Companies Inc., z których stworzono indeks branżowy. Wskaźniki wyliczone dla tych spółek posłużyły do obliczenia średnich wyników dla branży energetycznej w USA w latach 1996-2000.

Uwzględniając dostępność danych ze sprawozdań finansowych, do oceny predykcji bankructwa wybrano wielowymiarowy model Altmana oraz model Springate'a[22]. Zgodnie z modelem Altmana, wskaźnik Z służący do oceny zagrożenia bankructwem przedsiębiorstwa przyjmuje postać: Wskaźnik Z = 1,2 x (kapitał pracujący/aktywa ogółem) + 1,4 x (zysk zatrzymany/aktywa ogółem) + 3,3 x (EBIT/aktywa ogółem) + 0,6 x (wartość rynkowa kapitału/zobowiązania ogółem) + 1,0 x (przychody netto ze sprzedaży/aktywa ogółem). Jeżeli wartość wskaźnika Z wyniesie poniżej 1,8, to występuje wysokie ryzyko bankructwa, między 1,8-2,7 – ryzyko bankructwa jest możliwe, między 2,7-3,0 – ryzyko bankructwa jest możliwe, ale w dalszej perspektywie, a gdy Z > 3,0 – ryzyko bankructwa jest niewielkie[23].

Zgodnie z wielowymiarowym modelem predykcji bankructwa Springate'a: wskaźnik Z = 1,03 x (kapitał pracujący/aktywa ogółem) + 3,07 x (EBIT /aktywa ogółem) + 0,66 x (zysk brutto/ zobowiązania bieżące) + 0,4 x (przychody netto ze sprzedaży/aktywa ogółem). Jeżeli wartość wskaźnika Z wyniesie poniżej 0,862, to przedsiębiorstwo z wysokim prawdopodobieństwem zbankrutuje[24].

Zasadniczą różnicą pomiędzy modelem Springate'a a modelem Altmana jest nieuwzględnianie w pierwszym modelu wartości rynkowej przedsiębiorstwa. Czynnik ten może mieć znaczący wpływ na wartość końcową wskaźnika, gdyż celem Enronu była właśnie maksymalizacja ceny akcji poprzez przekazywanie fałszywych informacji finansowych odbiorcom zewnętrznym.

10.4 Analiza wskaźnikowa i modele predykcji bankructwa Enronu

Enron w ciągu 15 lat od momentu powstania stał się jednym z największych przedsiębiorstw energetycznych w Stanach Zjednoczonych, a w 2001 r. firma została sklasyfikowana w pierwszej dziesiątce najwięk-

[22] Na amerykańskim rynku stosowane są również modele predykcji bankructwa: CA–Score oraz model Fulmera.

[23] *The Altman Z–Score*, http://www.grahaminvestor.com/articles/quantitative-tools/the-altman-z-score, (09.10.2011).

Ch. Kyd, *Predict Business Bankruptcy Using Z Scores with Excel*, http://www.exceluser.com/tools/zscore.htm, (09.10.2011).

[24] J. Boritz, D. Kennedy, J. Sun, *Predicting Business Failures in Canada*, University of Waterloo, Kanada, January 2007.

szych amerykańskich spółek[25]. W tabeli 10.1 zaprezentowano zmiany przychodów, zysku netto oraz aktywów ogółem prezentowane przez Enron. W okresie sześciu lat przychody wzrosły prawie 11-krotnie, a aktywa ogółem prawie 5-krotnie. Natomiast tylko zysk netto zwiększył się prawie 2-krotnie, chociaż w 1997 r. zmniejszył się ponad 5-krotnie w odniesieniu do 1995 r.

Tabela 10.1. Zmiany pozycji bilansowych Enronu w latach 1996-2000

Wybrana pozycja	1996 r.	1997 r.	1998 r.	1999 r.	2000 r.
Przychody (1995=100)	144,6	220,6	340,2	436,5	1096,7
Zysk netto (1995=100)	112,3	20,2	135,2	171,7	188,2
Aktywa ogółem (1995=100)	122,0	170,4	221,8	252,3	494,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych Enronu z lat 1996-2001 udostępnianych przez Amerykańską Komisję Papierów Wartościowych i Giełd.

Porównawczą analizę finansową przeprowadzono w oparciu o wskaźniki wymienione w tabeli 10.1, możliwe do ustalenia przy posiadanych danych finansowych spółek branży energetycznej za lata 1996-2000. W tabeli 10.2 zamieszczono wybrane wskaźniki finansowe wraz z ich strukturą (sposobem obliczenia) oraz zalecanym przedziałem ufności. W tabeli 10.3 zaprezentowano porównanie wskaźników Enronu ze średnimi wynikami[26] wybranych spółek branży energetycznej. Enron posiadał wyższy poziom płynności finansowej i efektywniej wykorzystywał majątek do wytworzenia przychodów ze sprzedaży w latach 1998 – 2000. Z drugiej strony posiadał wyższe zadłużenie kapitałami obcymi, a wycena rynkowa akcji w znacznym stopniu odbiegała od średniej dla branży[27] (pogrubione wyniki w tabeli 10.3).

[25] Fortune 500, *Full list 2001*, http://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune500_archive/full/2001/, (09.10.2011).

[26] Zastosowano średnią ważoną, gdzie wagami była wielkość przedsiębiorstwa. Zrezygnowano z liczenia średniej arytmetycznej, gdyż różnica wielkości między największą a najmniejszą firmą była 50-krotna. Wagi:
Anadarko Petroleum Company – 0,0233; Apache Corp. – 0,0197; Chevron Corp. – 0,1614; ConocoPhillips Corp. – 0,0646; Dynegy Inc. – 0,0316; EOG Resources – 0,0115; Exxon Mobile – 0,4841; Hess Corp. – 0,0357; Occidental Petroleum – 0,0701, Questar Corp. – 0,0089; Williams Companies Inc. – 0,089.

[27] Pogrubione wyniki w tabeli.

Tabela 10.2. Struktura i zalecany poziom wskaźników finansowych wybranych do analizy.

Nazwa wskaźnika	Struktura wskaźnika	Zalecany poziom
Wskaźnik bieżącej płynności finansowej	Aktywa obrotowe / Zobowiązania bieżące	1,0 – 2,0
Wskaźnik płynności gotówkowej	Środki pieniężne / Zobowiązania bieżące	0,1 – 0,2
Wskaźnik poziomu ogólnego zadłużenia	Zobowiązania ogółem / Aktywa ogółem	Poniżej 1,0
Wskaźnik zadłużenia kapitału własnego	Zobowiązania ogółem / Kapitał własny	1,0
Wskaźnik rotacji aktywów	Przychody netto ze sprzedaży / Aktywa ogółem	Jak najwyższy
Rentowności aktywów (ROA)	Zysk netto / Średnie aktywa ogółem	Jak najwyższy
Rentowności kapitału własnego (ROE)	Zysk netto / Średni kapitał własny	Jak najwyższy
Wskaźnik zysku na akcję (EPS)	Zysk netto / średnia ilość akcji	Jak najwyższy
Wskaźnik ceny do wartości księgowej (P/BV)	Cena rynkowa 1 akcji / wartość księgowa 1 akcji	1,3 – 2,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie konstrukcji wskaźników i zalecanych poziomów określonych [w:] S. Bragg, *Business Ratios and Formulas: A Comprehensive Guide*, John Wiley & Sons, New Jersey 2007, s. 35 – 106 oraz H. Baker, G. Powell, *Understanding Financial Management. A Practical Guide*, Blackwell, Malden 2005, s. 45-72.

Tabela 10.3. Wskaźniki Enronu a średnie rezultaty firm energetycznych w latach 1996-2000

Wskaźnik	Wynik	1996 r.	1997 r.	1998 r.	1999 r.	2000 r.
bieżącej płynności finansowej	ENRON	**1,07**	**1,07**	**0,97**	**1,07**	**1,07**
	Branża	1,00	1,04	0,91	0,91	1,01
płynności gotówkowej	ENRON	0,07	0,04	0,02	0,04	0,05
	Branża	0,12	0,14	0,09	0,08	0,15
poziomu ogólnego zadłużenia	ENRON	**0,77**	**0,79**	**0,76**	**0,71**	**0,82**
	Branża	0,56	0,57	0,58	0,67	0,63
zadłużenia kapitału własnego	ENRON	**3,33**	**3,17**	**3,16**	**2,49**	**4,71**
	Branża	1,41	1,51	1,66	1,87	1,94
rotacji aktywów	ENRON	0,90	1,05	**1,20**	**1,28**	**2,04**
	Branża	0,99	1,18	0,98	1,16	1,26
ROA	ENRON	0,04	0,01	0,03	0,03	0,02
	Branża	0,07	0,06	0,04	0,05	0,11
ROE	ENRON	0,17	0,02	**0,11**	0,11	0,09
	Branża	0,17	0,15	0,09	0,13	0,26
zysk na akcję (EPS)	ENRON	0,95	0,17	1,16	0,99	0,81
	Branża	2,55	2,18	1,17	1,58	3,24
cena do wartości księgowej (P/BV)	ENRON	**6,95**	**4,44**	**4,86**	**5,56**	**8,70**
	Branża	1,53	2,17	2,64	2,75	3,50

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych wybranych spółek za lata 1997-2001 udostępnianych przez Amerykańską Komisją Papierów Wartościowych i Giełd. Branża odzwierciedla średnią ważoną ustaloną dla 11 spółek: Anadarko Petroleum Company, Apache Corp., Chevron Corp., ConocoPhillips Corp., Dynegy Inc., EOG Resources, Exxon Mobile, Hess Corp., Occidental Petroleum, Questar Corp. oraz Williams Companies Inc.

W tabeli 10.4 porównano predykcję bankructwa dla Enronu i spółek energetycznych za pomocą modelu Altmana i Springate'a. Obydwa modele potwierdzają, że prawdopodobieństwo bankructwa Enronu było większe niż średnie wyniki uzyskane dla branży, zwłaszcza przy zastosowaniu modelu wielowymiarowego Springate'a.

Tabela 10.4. Porównanie wyników predykcji bankructwa Enronu ze średnimi wynikami spółek energetycznych w latach 1996-2000

Rok	**1996 r.**	**1997 r.**	**1998 r.**	**1999 r.**	**2000 r.**
MODEL ALTMANA					
ENRON	2,40	1,79	2,17	2,77	2,80
Branża	3,09	3,34	3,12	3,10	3,98
MODEL SPRINGATE'A					
ENRON	0,734	0,434	0,680	0,790	0,796
Branża	1,869	1,900	1,492	1,522	2,161

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych wybranych spółek udostępnianych przez Amerykańską Komisją Papierów Wartościowych i Giełd.

Należy jednak zaznaczyć, że Enron posiadał 2800 podmiotów nieuwzględnianych w jego skonsolidowanych sprawozdaniach finansowych[28]. W tabeli 10.5 przedstawiono zmiany niektórych pozycji bilansowych po uwzględnieniu w konsolidacji sprawozdań SPE. Po uwzględnieniu podmiotów nieskonsolidowanych w pierwotnych sprawozdaniach, wartość aktywów ogółem należało zwiększyć od ok. 40% do 80%, zobowiązań ogółem od ok. 40% do 90%, natomiast kapitałów własnych w przedziale 30-130%.

Tabela 10. 5. Zmiany wybranych pozycji bilansowych w sprawozdaniach Enronu po uwzględnieniu SPE

Rok	**1996 r.**	**1997 r.**	**1998 r.**	**1999 r.**	**2000 r.**
Aktywa ogółem (100 = bez SPE)	150	139	175	181	152
Zobowiązania ogółem (100 = bez SPE)	193	176	159	164	138
Kapitał własny (100 = bez SPE)	164	133	228	222	218

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych Enronu udostępnianych przez Amerykańską Komisją Papierów Wartościowych i Giełd.

[28] K. Fox, *Enron: The Rise and Fall*, John Wiley & Sons, New Jersey 2003, s. 286.

W tabeli 10.6 przedstawiono otrzymane wskaźniki finansowe dla Enronu przed i po korektach. Wyniki wskaźnikowe Enronu po korektach ukazują pogorszenie się wyników w segmencie operacyjności, rentowności, płynności oraz dla wskaźnika zysku na akcję (EPS). Poprawa wskaźników zadłużenia wynika z wyższej wartości zmiany aktywów i kapitałów własnych niż zobowiązań ogółem. W odniesieniu do wskaźnika cena do wartości księgowej (P/BV), mimo poprawy rezultatów, Enron nadal był spółką przewartościowaną w porównaniu do wartości wskaźnikowych dla branży.

Tabela 10.6. Porównanie wskaźnikowe Enronu przed i po korektach sprawozdań finansowych

Wskaźnik	Typ	1996 r.	1997 r.	1998 r.	1999 r.	2000 r.
bieżącej płynności finansowej	Enron (przed korektami)	1,07	1,07	0,97	1,07	1,07
	Enron (po korektach)	**1,42**	**1,56**	0,86	0,93	**1,09**
płynności gotówkowej	Enron (przed korektami)	0,07	0,04	0,02	0,04	0,05
	Enron (po korektach)	0,06	0,03	0,01	0,03	0,04
poziomu ogólnego zadłużenia	Enron (przed korektami)	0,77	0,79	0,76	0,71	0,82
	Enron (po korektach)	**0,99**	**1,00**	0,69	0,65	0,75
zadłużenia kapitału własnego	Enron (przed korektami)	3,33	3,17	3,16	2,49	4,71
	Enron (po korektach)	**3,93**	**4,19**	2,21	1,84	2,98
rotacji aktywów	Enron (przed korektami)	0,90	1,05	1,20	1,28	2,04
	Enron (po korektach)	**1,01**	0,99	0,77	0,85	1,17
ROA	Enron (przed korektami)	0,04	0,01	0,03	0,03	0,02
	Enron (po korektach)	0,02	0,00	0,01	0,01	0,00
ROE	Enron (przed korektami)	0,17	0,02	0,11	0,11	0,09
	Enron (po korektach)	0,08	0,01	0,05	0,03	0,02
zysk na akcję (EPS)	Enron (przed korektami)	0,95	0,17	1,16	0,99	0,81
	Enron (po korektach)	0,75	0,13	0,95	0,54	0,29
cena do wartości księgowej (P/BV)	Enron (przed korektami)	6,95	4,44	4,86	5,56	8,70
	Enron (po korektach)	4,24	3,33	2,14	2,50	3,99

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych Enronu udostępnianych przez Amerykańską Komisją Papierów Wartościowych i Giełd.

Rys. 10.1. Wartości modelu Altmana dla Enronu przed i po korektach sprawozdań finansowych

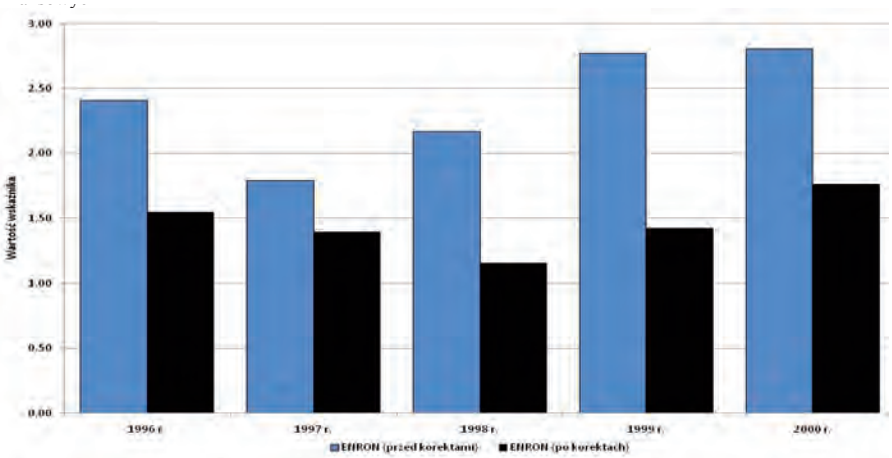

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych Enronu udostępnianych przez Amerykańską Komisją Papierów Wartościowych i Giełd.

Rys. 10.2. Wartości modelu Springate'a dla Enronu przed i po korektach sprawozdań finansowych

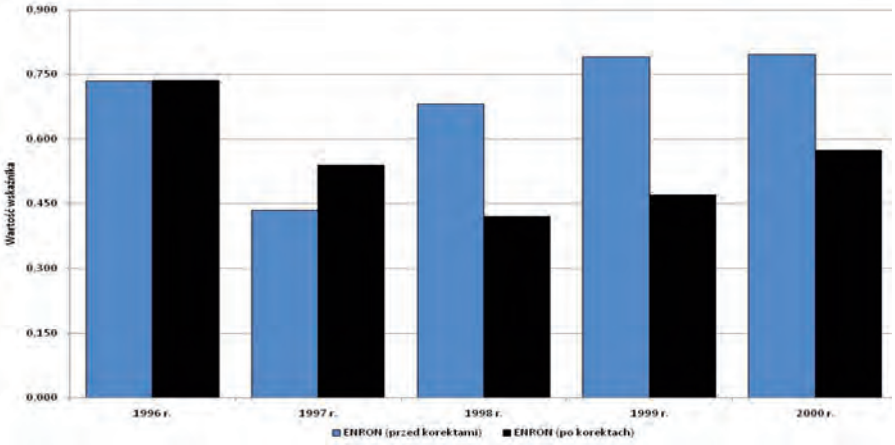

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych Enronu udostępnianych przez Amerykańską Komisją Papierów Wartościowych i Giełd.

Na rysunkach 10.1 i 10.2 przedstawiono wyniki modeli predykcji bankructwa Enronu przed i po korektach wyników finansowych. Dla modelu Springate'a (rys. 10.2) w latach 1998-2000 rezultaty Enronu uległy znacznemu pogorszeniu, a w całym okresie model wskazywał, że przedsiębior-

stwo powinno być bankrutem. Także model Altmana (rys. 10.1) po korektach ukazuje, że w całym analizowanym okresie spółka miała wysokie ryzyko bankructwa.

Różnica pomiędzy wynikami modeli wynika z nieuwzględniania przez model Springate'a wartości rynkowej przedsiębiorstwa. Enron zaczął stosować agresywną księgowość na szerszą skalę dopiero od 1997 r., kiedy dla spółki (ale w dłuższej perspektywie nie dla akcjonariuszy) nastąpiła zmiana na stanowisku dyrektora ds. operacyjnych.

10.5 Stopy zwrotu Enronu na tle wyników branży energetycznej i indeksów

Wadą analizy wskaźnikowej jest możliwość manipulowania liczbami zawartymi w sprawozdaniach finansowych oraz opieranie się na danych historycznych, które nie muszą odzwierciedlać aktualnej sytuacji przedsiębiorstwa. Biorąc to pod uwagę, odwołano się do teorii arbitrażu cenowego (APT), za pomocą której przebadano indeks stóp zwrotu omawianych wcześniej spółek energetycznych.

Badaniem stóp zwrotu spółek stosujących narzędzia kreatywnej bądź agresywnej księgowości zajmowali się między innymi: A. Akhigbe, J. Madura i A. Martin oraz M. Rahman, D.Burckel i M. Mustafa. Pierwszych trzech autorów zajmowało się badaniem dziennych i dwudniowych stóp zwrotu akcji Enronu w 2001 r. za pomocą standaryzowanej średniej anormalnych zwrotów (SAAR)[29]. Wadą tego badania było przeprowadzenie analizy dla ostatniego roku istnienia spółki. Natomiast pozostała trójka zbadała stopy zwrotu przedsiębiorstw, które posługiwały się manipulacjami księgowymi za pomocą modelu wyceny aktywów kapitałowych (CAPM), w okresie 20 dni przed i po ogłoszeniu korekt sprawozdań finansowych oraz w dniu ich ogłoszenia. W tym aspekcie model arbitrażu cenowego APT może być alternatywą dla dwóch wspomnianych wyżej modeli, ponieważ wymaga mniej restrykcyjnych założeń oraz jest używany do wykrywania błędnie wycenianych aktywów[30].

[29] A. Akhigbe, J. Madura i A. Martin, *Accounting Contagion: The Case of Enron*, „Journal of Economics and Finance", 29 (2) 2005, s. 187-202.

[30] *Arbitrage Pricing Theory – APT*, http://www.investopedia.com/terms/a/apt.asp, (09.10.2011).

Zmienną objaśnianą w modelu APT są tygodniowe stopy zwrotu z akcji Enronu w latach 1997-2000 r. (oznaczenie ENRON), natomiast zmiennymi objaśniającymi są:

- tygodniowa stopa zwrotu z głównych indeksów amerykańskich (oznaczenie INDEKS): Dow Jones Industrial Average, NASDAQ, NYSE oraz S&P500 – liczona jako średnia arytmetyczna tygodniowych zwrotów każdego z ww. indeksów,
- tygodniowa stopa zwrotu z branży energetycznej (oznaczenie BRANZA) – liczona jako średnia arytmetyczna tygodniowych stóp zwrotu z 11 wcześniej wymienionych spółek – zrezygnowano ze średniej ważonej, ponieważ mniejsze przedsiębiorstwa osiągają wyższe stopy zwrotu[31],
- tygodniowa stopa zwrotu z różnicy oprocentowania 6-miesięcznych oraz 3-miesięcznych bonów skarbowych (oznaczenie BON),
- tygodniowa stopa zwrotu z różnicy oprocentowania obligacji 10-letnich oraz 1-rocznych (oznaczenie OBL),
- tygodniowa stopa zwrotu z ceny ropy naftowej spot (ROPA_S) oraz futures (ROPA_F),
- tygodniowa stopa zwrotu z ceny gazu spot (GAZ_S) oraz futures (GAZ_F).

Powyższe badanie przeprowadzono również dla spółek branży energetycznej. Jedyna różnica polegała na usunięciu danego przedsiębiorstwa z indeksu BRANZA, który w tym wypadku został policzony dla 10 pozostałych firm. Wyniki tych modeli przedstawiono po analizie Enronu. Dla każdego z modeli założono poziom istotności a równy 0,05.

Postać wstępnego modelu APT estymowanego na danych tygodniowych dla Enronu:

$$ENRON = a_0 + b_0*INDEKS + b_1*BRANZA + b_2*BON + b_3*OBL + b_4*ROPA\_S + b_5*ROPA\_F + b_6*GAZ\_S + b_7*GAZ\_F$$

Opracowana w latach 70. XX w. przez Stephena Rossa teoria arbitrażu cenowego APT (ang. *Arbitrage Pricing Theory*) opisuje funkcjonowanie rynków finansowych. Model APT w odniesieniu do instrumentów finansowych opiera się na założeniu, że ten sam instrument finansowy

[31] R. Atiase, *Predisclosure Information, Firm Capitalization, and Security Price Behavior Around Earnings Announcements*, „Journal of Accounting Research", 23 (1) 1985, s. 21-36 oraz M. Slovin, M. Sushka, Y. Bendeck, *The Intra-Industry Effects of Going-Private Transactions*, „The Journal of Finance", 46 (4) 1991, s. 1537-1550.

na dwóch różnych rynkach ma tę samą cenę (gdyż w przeciwnym wypadku pojawiliby się arbitrażyści) oraz że korelacja pomiędzy stopami zwrotu z poszczególnych papierów wartościowych spowodowana jest tym, że wszystkie papiery reagują, w mniejszym lub większym stopniu, na oddziaływanie jednego lub większej liczby czynników.

Podstawowe informacje dotyczące zmiennych – ilość obserwacji, średnia stopa zwrotu w badanym okresie, odchylenie standardowe od średnich wyników, wartości minimalne i maksymalne stóp zwrotu przedstawiono w tabeli 10.7.

Tabela 10.7. Podstawowe informacje o zmiennych użytych w modelu opartym na APT

Zmienna	Ilość obserwacji	Średnia	Odchylenie standardowe	Min	Max
ENRON	209	.7757914	5.011574	-15.97096	27.0486
INDEKS	209	.3125342	2.733396	-12.59088	8.97232
BRANZA	209	.3862628	3.300929	-10.02275	10.40038
BON	209	-.1800487	1.434768	-9	5.5
OBLIGACJE	209	.0116891	.6314764	-5	4.5
ROPA_S	209	.1257794	4.631882	-12.93255	17.69103
ROPA_F	209	.1287974	4.553542	-12.73155	18.7905
GAZ_S	209	.7328807	7.620737	-35.48387	32.00647
GAZ_F	209	.6733459	6.42541	-21.42857	29.21348

Źródło: opracowanie własne w programie STATA 10.

Wyniki regresji wyżej wymienionych zmiennych zaprezentowano na rysunku 10.3. Cztery zmienne są istotne (czerwony kolor) dla przyjętego poziomu ufności 5%.

Rys. 10. 3. Wyniki pierwszej regresji stóp zwrotu Enronu dla wszystkich zmiennych.

Źródło	SS	df	MS
Model	1448.85198	8	181.106498
Reszta	3775.24998	200	18.8762499
Razem	5224.10196	208	25.1158748

L. obserwacji	= 209
F(8, 200)	= 9.59
Prob > F	= 0.0000
R^2	= 0.2773
Skorygowany R^2	= 0.2484
RMSE	= 4.3447

enron	Mnożnik	Błąd stan.	t	P>|t|	[95% Przedział ufności]	
indeks	.2432939	.1190114	2.04	0.042	.0086159	.477972
branza	.6745141	.1080616	6.24	0.000	.4614278	.8876005
bon	.1756663	.2134763	0.82	0.412	-.2452868	.5966194
obligacje	-.134385	.4825301	-0.28	0.781	-1.085884	.8171143
ropa_s	.6116996	.2712984	2.25	0.025	.0767272	1.146672
ropa_f	-.5970965	.2763426	-2.16	0.032	-1.142015	-.0521775
gaz_s	-.0410938	.0774123	-0.53	0.596	-.1937428	.1115552
gaz_f	.0510155	.0923392	0.55	0.581	-.1310679	.2330989
stała	.4681444	.3061493	1.53	0.128	-.1355502	1.071839

Źródło: opracowanie własne w programie STATA 10.

Przeprowadzony test na łączną nieistotność zmiennych wykazał, że pozostałe obserwacje mogą zostać pominięte w modelu. Końcowe wyniki estymacji przedstawiono na rysunku 10.4.

Rys. 10.4. Wyniki końcowej regresji stóp zwrotu Enronu dla zmiennych istotnych

Źródło	SS	df	MS
Model	1430.88889	4	357.722223
Reszta	3793.21307	204	18.5941817
Razem	5224.10196	208	25.1158748

L. obserwacji	= 209
F(4, 204)	= 19.24
Prob > F	= 0.0000
R^2	= 0.2739
Skorygowany R^2	= 0.2597
RMSE	= 4.3121

enron	Mnożnik	Błąd stan.	t	P>|t|	[95% Przedział ufności]]	
indeks	.2415706	.1173231	2.06	0.041	.0102493	.4728919
branza	.668894	.1004948	6.66	0.000	.4707524	.8670357
ropa_s	.624752	.2657034	2.35	0.020	.1008749	1.148629
ropa_f	-.609969	.270731	-2.25	0.025	-1.143759	-.0761793
stała	.441905	.3012127	1.47	0.144	-.1519844	1.035794

Źródło: opracowanie własne w programie STATA 10.

Dodatnią korelację z tygodniowymi stopami zwrotu zmiennej objaśnianej ENRON mają zmienne INDEKS, BRANZA oraz ROPA_S. Tak więc, jeżeli wartość zmiennych niezależnych będzie wzrastać, to średnia stopa zwrotu Enronu także powinna rosnąć. Z kolei ujemna korelacja występuje z ROPA_F. W tym przypadku podwyższenie wartości tego współczynnika wpłynie ujemnie na średnią stopę zwrotu zmiennej zależnej. Test Ramseya (rys. 10.5) na poprawność formy funkcyjnej wykazał, że nie ma podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej o poprawności formy funkcyjnej modelu. Wnioskujemy stąd, że forma funkcyjna modelu jest poprawna.

Rys. 10.5. Wyniki testu Ramseya

```
Test Ramsey RESET używający zmiennych niezależnych
       Ho:  postać estymowanego modelu jest prawidłowa
                 F(12, 192) =      1.41
                  Prob > F =      0.1618
```

Źródło: opracowanie własne w programie STATA 10.

Natomiast test Breuscha-Pagana (rys. 10.6) uwzględniający poprawkę na brak normalności rozkładu zaburzenia losowego wykazał, że na poziomie istotności 5% nie ma podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej o homoskedastyczności składnika losowego.

Rys. 10.6. Wyniki testu Breuscha-Pagana

```
Test Breusch-Pagan / Cook-Weisberg na heteroskedastyczność
       Ho:  stała wariancja
                 chi2(1) =      0.15
                  Prob > chi2 =      0.6992
```

Źródło: opracowanie własne w programie STATA 10.

W tabeli 10.8 przedstawiono najważniejsze informacje o stopach zwrotu dla pozostałych spółek energetycznych wybranych do analizy – liczba obserwacji, średnia wartość stóp zwrotu, odchylenie standardowe od średnich wyników oraz wartości minimalne i maksymalne stóp

zwrotu, a w tabeli 10.4 zaprezentowano skrócone wyniki estymacji regresji dla tychże przedsiębiorstw.

Tabela 10.8. Podstawowe informacje o stopach zwrotu spółek branży energetycznej poddanych analizie

Spółka	Liczba obserwacji	Średnia	Odchylenie standardowe	Min	Max
ANADARKO	209	.5555506	5.917655	-14.17232	17.23925
APACHE	209	.5064642	5.946918	-15.80227	16.77704
CHEVRON	209	.2369675	3.525958	-8.744327	8.291917
CONOCO	209	.23621	3.708095	-9.864603	9.689922
DYNEGY	209	.8028369	6.283002	-23.15271	21.82976
EOG	209	.5440919	6.161782	-14.37908	24.67153
EXXON	209	.3399646	3.451243	-8.173691	10.94762
HESS	209	.2012517	4.13405	-10.41638	17.78953
OCCIDENTAL	209	.1880932	4.193126	-10.74769	12.45949
QUESTAR	209	.1025908	5.041582	-51.52672	16.53813
WILLIAMS	209	.5348675	5.426936	-13.99851	21.4983

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych z NYSE w programie STATA 10.

W tabeli 10.9 dodatnią korelację pomiędzy stopami zwrotu wybranych przedsiębiorstw z poszczególnymi zmiennymi oznaczono „+”, natomiast ujemną znakiem „-”. W przypadku zmiennych nieistotnych poszczególne komórki w tabeli zostały zaciemnione.

Tabela 10.9. Skrócone wyniki regresji dla spółek branży energetycznej

Spółka	indeks	Branża	bon	obl	ropa_s	ropa_f	gaz_s	gaz_f
Anadarko		+				+		
Apache	-	+						+
Chevron		+		-				-
Conoco		+						
Dynegy		+						
EOG		+	+				+	
Exxon	+	+						
Hess		+						
Occidental		+						
Questar		+						
Williams	+	+						

Źródło: opracowanie własne w programie STATA 10.

Legenda:

indeks - tygodniowa stopa zwrotu z głównych indeksów amerykańskich: Dow Jones Industrial Average, NASDAQ, NYSE oraz S&P500, liczona jako średnia arytmetyczna tygodniowych zwrotów każdego z ww. indeksów,

branza - tygodniowa stopa zwrotu z branży energetycznej, liczona jako średnia arytmetyczna tygodniowych stóp zwrotu z 11 wcześniej wymienionych spółek,

bon - tygodniowa stopa zwrotu z różnicy oprocentowania 6-miesięcznych oraz 3-miesięcznych bonów skarbowych,

obl - tygodniowa stopa zwrotu z różnicy oprocentowania obligacji 10-letnich oraz 1-rocznych,

ropa_s - tygodniowa stopa zwrotu z ceny ropy naftowej spot,

ropa_f - tygodniowa stopa zwrotu z ceny ropy naftowej futures,

gaz_s - tygodniowa stopa zwrotu z ceny gazu spot,

gaz_f - tygodniowa stopa zwrotu z ceny gazu futures.

W analizowanym okresie utrzymującej się presji na wzrosty akcji na Wall Street, doradcy inwestycyjni pomijali zdania niektórych analityków, że akcje były przewartościowane oraz sugestie, że należało zastosować nowe modele ich wyceny. Także porzucenie badań historycznych oraz wprowadzenie liberalizacji zasad rynkowych, pozwoliło na stosowanie przez przedsiębiorstwa nowych „metod księgowych”[32]. Dla wszystkich spółek branży energetycznej, w tym też dla Enronu, stopy zwrotu można było przede wszystkim wyjaśnić za pomocą średnich zwrotów konkurentów działających na rynku. Zaprezentowane wyżej wyniki modelu APT pokazują, że stopy zwrotu akcji Enronu można było wyjaśnić za pomocą doboru odpowiednich zmiennych, tj. w oparciu o tygodniową stopę zwrotu z głównych indeksów amerykańskich: Dow Jones Industrial Average, NASDAQ, NYSE oraz S&P500, średnią arytmetyczną tygodniowych stóp zwrotu spółek z branży energetycznej oraz tygodniowe stopy zwrotu z ceny ropy naftowej spot i futures.

Na postawie uzyskanych wyników można wnioskować, że wykrycie manipulacji finansowych w Enronie nie było, w analizowanym czasie, rzeczą priorytetową. Akcje osiągały coraz wyższe ceny, spółka wchodziła na nowe rynki, zarówno geograficznie, jak i gałęziowo, stąd sprawozdania finansowe były poddawane jedynie powierzchownej analizie. Pęknięcie

[32] Ch. Geisst, *Wall Street. A history from its beginnings to the fall of Enron* ,Oxford University Press, Nowy Jork 2004, s. 375-378.

„bańki" giełdowej i internetowej w 2001 r. spowodowało problemy Enronu, a w konsekwencji jego bankructwo pod koniec 2001 r. W celu wykrycia stosowania narzędzi oszukańczej sprawozdawczości finansowej wskazane jest wykorzystanie zarówno analizy wskaźnikowej, ze względu na możliwe manipulacje księgowe w sprawozdaniach finansowych, jak i modeli ekonometrycznych dla wyceny rynkowej akcji.

10.6 Wnioski końcowe

Za sporządzenie sprawozdania finansowego, rzetelnie i jasno przedstawiającego sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy, odpowiedzialny jest kierownik jednostki (zarząd) oraz działający na jego zlecenie główny księgowy, któremu powierzono prowadzenie ksiąg rachunkowych. Bodźcem do fałszowania sprawozdań finansowych przy zastosowaniu narzędzi manipulacji finansowych jest uzależnienie wynagrodzenia kadry menedżerskiej od wypracowanych przez spółkę zysków czy ceny akcji przedsiębiorstwa. Wystąpienie oszustwa finansowego jest bardziej prawdopodobne w warunkach presji lub zachęty, sposobności oraz racjonalizacji, tworzących tzw. trójkąt oszustw (*triangle fraud*). Mimo istnienia wielu metod i narzędzi fałszowania sprawozdań finansowych, każda z takich metod powinna być nazywana oszustwem.

Ważnym elementem dla inwestorów jest jakość informacji finansowej dostarczanej na rynek kapitałowy. Dostęp do informacji ujawnianych przez spółki giełdowe powinien być powszechny, równy, a także bezpłatny oraz powinno się wprowadzić kary za wykorzystanie informacji niejawnych. Jednak problemem jest asymetria informacji po stronie menedżerów, którzy posiadają większą wiedzę o skutkach swoich działań niż właściciele kapitału. Jeżeli głównym celem przedsiębiorstwa jest maksymalizacja ceny akcji, to menedżerom szczególnie zależy na poprawie sytuacji majątkowej i finansowej prezentowanej w sprawozdaniach finansowych. Szczególnie podatne na manipulacje finansowe są skonsolidowane sprawozdania finansowe ze względu na możliwość wykorzystania podmiotów specjalnego przeznaczenia do wyłączenia ze sprawozdania znacznych kwot zobowiązań.

Analiza wskaźników finansowych: bieżącej płynności finansowej, płynności gotówkowej, poziomu ogólnego zadłużenia, zadłużenia kapitału własnego, rotacji aktywów, rentowności aktywów (ROA), rentowności

kapitału własnego (ROE), zysku na akcję (EPS) oraz ceny do wartości księgowej (P/BV), dwóch modeli predykcji bankructwa: Altmana oraz Springate'a oraz modelu arbitrażu cenowego dla Enronu oraz jedenastu konkurencyjnych spółek z branży energetycznej wykazała, że Enron miał najwyższą płynność, ale także największe zadłużenie w branży, a akcje były bardzo przewartościowane. Modele predykcji bankructwa Altmana oraz Springate'a pokazały istotne prawdopodobieństwo bankructwa. Opierając się na modelu Springate'a od 1996 r. Enron powinien być bankrutem.

Analiza wskaźnikowa oraz modele predykcji bankructwa zastosowano do danych po korektach związanych z uwzględnieniem podmiotów specjalnego przeznaczenia. Wyniki wskaźników uległy gwałtownemu pogorszeniu, a oba modele wskazały, że Enron był bankrutem. Stosując model arbitrażu cenowego do stóp zwrotu analizowanych spółek, należy stwierdzić, że potrzebne są lepsze modele wyceny cen akcji. Tygodniowe stopy zwrotu Enronu można było lepiej wytłumaczyć za pomocą analizowanych zmiennych niż dla pozostałych przedsiębiorstw.

Reasumując, agresywna księgowość jest zjawiskiem groźnym, które w długim okresie przyczynia się do upadku nawet największych firm. Brak modeli, bazujących na bieżących danych, odzwierciedla skalę tego zjawiska. Pozytywnym aspektem pozostaje fakt, że spółki zależne wchodzące w skład grupy, która prowadziła agresywną księgowość, nie muszą upaść – przykładem jest firma EOG Resources, która jeszcze do 1998 r. należała do Enronu jako Enron Oil&Gas, a dziś jest jedną z największych spółek energetycznych w USA.

Na skutek stosowania narzędzi agresywnej księgowości zbankrutowały m.in.: WorldCom i Adelphia (w USA), Parmalat (we Włoszech), Royal Ahold (w Holandii) czy Kanebo i Livedoor (w Japonii). W tym aspekcie zarysowana problematyka jest interesującym obszarem do prowadzenia dalszych badań.

Bibliografia

Akhigbe A., Madura J., Martin A., *Accounting Contagion: The Case of Enron*, „Journal of Economics and Finance", 29 (2) 2005, s. 187-202.

Andrzejewski M., *Rachunkowość a ujawnianie informacji przez spółki giełdowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Arbitrage Pricing Theory – APT, http://www.investopedia.com/terms/a/apt.asp, (09.10.2011).

Atiase R., *Predisclosure Information, Firm Capitalization, and Security Price Behavior Around Earnings Announcements*, „Journal of Accounting Research", 23 (1) 1985.

Baker H., Powell G., *Understanding Financial Management. A Practical Guide*, Blackwell, Malden 2005.
Boritz J., Kennedy D., Sun J., *Predicting Business Failures in Canada*, University of Waterloo, Kanada, January 2007.
Bragg S., *Business Ratios and Formulas: A Comprehensive Guide*, John Wiley & Sons, New Jersey 2007.
Cebrowska T., Jeżowski M., *Polityka bilansowa czy fałszowanie bilansu, Normy prawne i zawodowe rachunkowości,* Prace naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, Wrocław 2000.
Damodaran A., *Finanse korporacji. Teoria i praktyka*. Wydawnictwo HELION, Warszawa 2007.
Dębski W., *Rynek kapitałowy i jego mechanizmy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
Ellis J., Williams D., *Strategia przedsiębiorstwa a analiza finansowa*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1997.
FASB, *Statement of Financial Accounting Concepts: Accounting Standards 1999/2000 Edition*, John Wiley & Sons, Nowy Jork 1999.
Fox K., *Enron: The Rise and Fall*, John Wiley & Sons, New Jersey 2003.
Geisst Ch., *Wall Street. A history from its beginnings to the fall of Enron* ,Oxford University Press, New York 2004.
Gut P., *Kreatywna księgowość a fałszowanie sprawozdań finansowych*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2006.
Kutera M., Surdykowska S., *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa 2009.
Kyd Ch., *Predict Business Bankruptcy Using Z Scores with Excel*, http://www.exceluser.com/tools/zscore.htm, (09.10.2011).
Mulford Ch., Comiskey E., *The Financial Numbers Game. Detecting Creative Accounting Practices*, John Wiley & Sons, New York 2002.
Nowak W., *Teoria sprawozdawczości finansowej: perspektywa standardów rachunkowości*, Oficyna Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010.
Patterson R., *Kompendium terminów z zakresu rachunkowości w języku polskim i angielskim*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
Rezaee Z., Riley R., *Financial Statement Fraud. Prevention and detection*, John Wiley & Sons Inc., New Jersey 2009.
Singleton T., Singleton A., *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, John Wiley & Sons Inc., New Jersey 2010.
Slovin M., Sushka M., Bendeck Y., *The Intra-Industry Effects of Going-Private Transactions*, "The Journal of Finance", 46 (4) 1991.
Sowińska A., *Skąd się wzięła sprawa „Enronu"?*, „Rachunkowość" 2003, nr 4.
Stalmach R., *Zarządzanie firmą w interesie akcjonariuszy*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2005.
The Altman Z–Score, http://www.grahaminvestor.com/articles/quantitative-tools/the-altman-z-score, (09.10.2011).
Wąsowski W., *Kreatywna księgowość: fałszowanie sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa 2005.

Streszczenie

W artykule przedstawiono najważniejsze rodzaje manipulacji finansowych ze wskazaniem roli zarządu w oszustwach finansowych. Przeprowadzono analizę wskaźnikową, predykcję bankructwa oraz arbitraż cenowy dla spółki amerykańskiej – Enron w porównaniu z 11 innymi spółkami z branży energetycznej działającymi w tym samym okresie. Uzyskane rezultaty wskazały, że stosowanie agresywnej księgowości można było wykryć znacznie wcześniej niż w momencie ogłoszenia upadłości przedsiębiorstwa.

Summary

The article presents the main types of financial manipulation with an indication of the role of management in the financial fraud. The ratio analysis, prediction of bankruptcy and arbitrage pricing theory for U.S. company – Enron, compared to eleven energy companies operating in the same period. The obtained results showed that aggressive accounting could be detected much earlier than at the moment of declaration of insolvency.